

PUSZTAI LÁSZLÓ

emlékére

Szerkesztették:

Bárd Petra

Hack Péter

Holé Katalin

Országos Kriminológiai Intézet

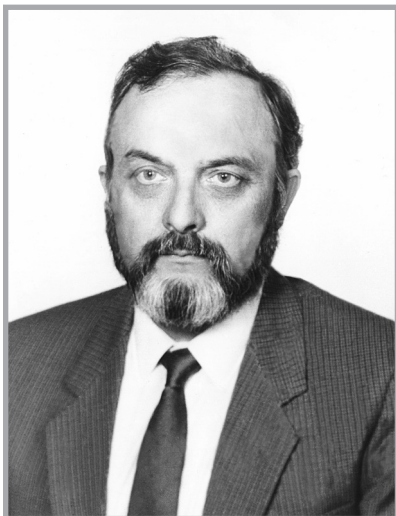

ELTE ÁJK
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

Budapest, 2014

PUSZTAI LÁSZLÓ
EMLÉKÉRE

PUSZTAI LÁSZLÓ EMLÉKÉRE

SZERKESZTETTÉK:

Bárd Petra

Hack Péter

Holé Katalin

**ORSZÁGOS KRIMINOLÓGIAI INTÉZET
ELTE ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR**

2014

KIADÓ
P-T Műhely
az Országos Kriminológiai Intézet
és
az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának
megbízásából

SZERKESZTŐK

Bárd Petra
Hack Péter
Holé Katalin

KÉSZÜLT

a P-T Műhely gondozásában

NYOMDA

Némedy Nyomda

ISBN 978-963-89468-4-3

© A szerzők és szerkesztők

Budapest, 2014

TARTALOMJEGYZÉK

Erdei Árpád

Előszó..... 9

Polt Péter

Laudáció 17

I. BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG, BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG

Bárd Károly

Az eljárási rendszerek közelítése..... 23

Bárd Petra

Az angolszász és kontinentális büntetőeljárás eltérő igazságfelfogása..... 33

Elek Balázs

A büntető eljárásjog tudomány hatása a bírói gyakorlatra 45

Herke Csongor

A nyomozás főbb szabályai jogösszehasonlító megközelítésben 57

Koósné Mohácsi Barbara

A személyi szabadság védelme a Bűnvádi perrendtartás rendelkezéseiben 71

Vókó György

Az egyes jogoktól megfosztó büntetések
az új Büntetés-végrehajtási Kódexben..... 79

II. KRIMINALISZTIKA

Bolyky Orsolya

Elmeorvos- és pszichológus szakértő a büntetőeljárásban 97

Fenyvesi Csaba

A helyszíni szemle mint kriminalisztikai „első csapás” 111

Kármán Gabriella

A kriminalisztikai szakértés fejlődési irányai 2014-ben –

Pusztai László gondolatai mentén 125

III. BÜNTETŐ ANYAGI JOG

Belovics Ervin

Az érték-egybefoglalás múltja és jelene 141

Bory Noémi

Büntetni vagy megjavítani? ¿Castigar o reformar?

A fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályok

Magyarországon és Spanyolországban 161

Györgyi Kálmán

Emlékezés Csemegi Károlyra..... 175

Nagy Ferenc

A törvényesség elvének elméleti forrásairól

és kezdeti megjelenési formáiról 183

Tóth Mihály

Das vierte ungarische Strafgesetzbuch –

neue Herausforderungen und Probleme 195

IV. KRIMINOLÓGIA

Barabás A. Tünde

A diverzió 25 éve Magyarországon 213

Finszter Géza

A rendészeti veszélyelhárítás 225

Inzelt Éva

Átfedő halmazok: gazdasági bűnözés – fehérgalléros bűnözés 241

Irk Ferenc

A bűnügyi prognózisról – múltbeli tények és jövőbeli kilátások 257

Korinek László

A szegénység és a bűnözés elleni programok a világban 271

Nagy László Tibor

A sponthuliganizmus elleni fellépés tapasztalatai és lehetőségei 285

Parti Katalin – Kiss Anna

A számítástechnikai bűnözésről akkor és most 297

Podoletz Léna

A hajléktalanság kriminalizálásának XXI. századi problémája
a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913. évi XXI. törvénycikk tükrében 311

Sárik Eszter

A bűnmegelőzés dilemmái – a fiatalkori bűnelkövetés kontextusában 323

Pusztai László publikációinak bibliográfiája 1968–1996 335

Szerzők 341

ELŐSZÓ

Erdei Árpád

■ A Pusztai László emlékére kiadott könyvvel a széles értelemben vett bűnügyi tudományok különböző területeire tartozó dolgozatok gyűjteményét veheti a kezébe az olvasó. A kötet a bűnügyi tudományok több ágát is művelő Pusztai László személye és tragikusan félbeszakadt tudományos pályája előtti tisztelgés jegyében született, s nem mindennapi megbecsülést fejez ki. A szerzők saját szakmai területükre tartozó munkákat bocsátottak a szerkesztők rendelkezésére, ami a pályatársnak dedikált kötetek sajátos illemkódexét ismerve csak egyet jelenthet: bármilyen területre is lépett, Pusztai László kivívta az azt művelők elismerését. Ezért a szerzők azon illemszabály megsértése nélkül írhattak saját érdeklődési körükbe tartozó témáról, amely szerint a tiszteleti kötetben közzétett dolgozatnak legalább közvetve kapcsolódnia kell a vele megtisztelt munkásságához, ami sokszínű könyvet eredményezett.

A szerkesztők – helyesen – úgy vélték, az a legjobb, ha a különféle munkákat lehetőleg homogén csoportokba sorolva tárják az érdeklődők elé. Nem állíthatom, hogy könnyű dolguk volt, mert a szerzői témaválasztás nem egyszer határterületekre esett, és az is előfordult, hogy a munka egyetlen volt a maga területén. Éppen ezért a besorolás helyességét némely esetekben olyanok is vitathatják, akiktől egyébként a köztöködésnek még a gondolata is távol áll. (Tudjuk, az ilyenek kevesebben vannak, mint ahányan ezt hirdetik magukról.) Megítélésem szerint azonban a szerkesztők a lehetőségekhez képest jó munkát végeztek, s ezzel a kötet nemcsak Pusztai László kutatói munkássága, hanem szerkesztői tevékenysége előtt is tiszteleg.

Ez utóbbinak a méltatása itt, a bűnügyi tudományok művelőjének dedikált gyűjtemény előszavában vélhető szokatlan, ám a jogosságát igazolja az a tény, hogy Pusztai László személyiségének olyan vonásait világítja meg, amelyeket a környezete igen jól ismerhetett, de a tudományos műveiből nem volt kiolvasható. Ez megszokott jelenség: a tudományos munkák nem általában a szerzőikről, hanem azok tudományos megállapításairól és nézeteiről informálnak.

Az OKKrl igazgatójaként Pusztai László az intézeti kiadványok szerkesztési feladatait is ellátta (az OKKrl rövidítés az eredetileg Országos Kriminalisztikai Intézet, később Országos Kriminalisztikai és Kriminológiai Intézet, jelenleg pedig Országos Kriminológiai Intézet névvel jelölt intézményt takarja) s ebben sokak számára példaadó lehet. Az a megállapítás, hogy gondos, lelkiismeretes és hozzáértő szerkesztő volt, bár vitathatatlanul helytálló, keveset árul el a valóságról. Ő ugyanis a szerzőkkel szemben szigorú, de tapintatos és megértő is volt. Ha az Intézet valamelyik kiadványába szánt kéziratokban kisebb tévedéseket, félreérthető, esetleg pontatlan állításokat talált, szerkesztőként azokat szinte észrevehetetlenül igazította ki, ugyanígy gyomlálta ki a kisebb-nagyobb stilisztikai hibákat, s nem tett értük szemrehányást senkinek. Amikor pedig bizonyos részek átírására volt szükség, erre úgy vette rá a szerzőt, hogy az szentül hitte, saját maga jött rá az átdolgozás szükségességére. Szerkesztői észrevételei pozitív érzelmeket és reakciókat váltottak ki a megbíráltakban, valószínűleg amiatt, ahogyan azokat közölte. E tulajdonságokat azok irigyelhetik legjobban, akik az általa felhozottaknál jóval enyhébb bírálatokkal is haragosokat szereznek maguknak.

A kötet szerkesztői által a dolgozatokból összeállított csoportok annak a négy főbb területnek felelnek meg, amelyeket Pusztai László kutatott, és amelyekről publikált. Joggal került az első helyre a büntető eljárásjog, mert önmagát első-sorban e terület művelőjének tartotta. Igaz, hogy a szakirodalmi tevékenységét kriminalisztikai témájú dolgozatok közzétételével kezdte, ám később a büntető eljárásjog vált szakmai működésének központi területévé.

Az elmondottak ellenére igaza van Fenyvesi Csabának, amikor a kötetben köz-zétett dolgozata bevezetőjében Pusztai Lászlónak a szemléről írt monográfiáját „vérbeli kriminalista” munkájának minősíti – akkor sem tévedett volna azonban, ha a művet büntető eljárásjogiként jelöli meg. Pusztai László kriminalisztikai szemléletmódja az eljárásjogi műveiben ugyanis éppúgy felismerhető, mint ahogyan a kriminalisztikai kérdéseit sem a büntető eljárásjog igényeinek és látás-módjának figyelmen kívül hagyásával tárgyalta. E szemléleti kettősség szerenc-sésnek mondható, mert a büntető eljárásjogi dogmatika szakszerű és alkotó alkalmazása mellett a kriminalisztika által diktált gyakorlatias megközelítés a dolgozatai szakmai értékét csak fokozza.

Az **első csoport** öt büntetőeljárás tárgyú és egy büntetés-végrehajtási témát tárgyaló dolgozatot foglal magába. Az olvasó meggyőződhet róla, hogy a büntető eljárásjog tudománya olyan széles terület, ahol jól megférnek egymás mellett az összehasonlító jogi, vagy éppen jogalkalmazói gyakorlatot bemutató elemzések. Az előbbiekből hármat találunk ebben a részben: Bárd Károly, Bárd Petra, vala-mint Herke Csongor dolgozatát, míg az utóbbi területet Elek Balázs tanulmánya képviseli. Koósné Mohácsi Barbara történeti visszapillantása az első magyar bűnvádi perrendtartásra irányul, ezzel szemben Vókó György nagyon is a jelenben járva a legújabb szabályozás szerinti büntetés-végrehajtási kérdést tárgyal.

A **második csoportba** kriminalisztikai tárgyú tanulmányok kerültek. Szerzőik kifejezetten hangsúlyozzák, hogy a témájukat Pusztai László kriminalisztikai munkássága iránti tisztelete jegyében választották. Ennél azonban láthatóan többről van szó.

Bolyky Orsolya és Kármán Gabriella a szakértői működés kérdéseiről ír, míg Fenyvesi Csaba a már korábban is említett tanulmányában a helyszíni szemle jelentőségét értékeli. A három dolgozat közös vonása, hogy Pusztai László korábbi munkáiban tett megállapításait a több évtizeddel későbbi állapot és igények fényében veszik szemügyre.

A **harmadik csoportot** kitevő büntető anyagi jogi tárgyú öt dolgozat ismét igazolja, amit a büntető eljárásjogi tanulmányokról a korábbiakban írtam, nevezetesen, hogy a terület igen eltérő témájú dolgozatok befogadásához is elég széles. A két csoport között más hasonlatosság is felfedezhető, mégpedig az, hogy az összehasonlító jogi és történeti szemléletű munkák többséget jelentenek a csoporton belül (Bory Noémi, illetőleg Györgyi Kálmán és Nagy Ferenc munkái). Akár Belovics Ervin tanulmánya is közéjük sorolható, bár annak a dogmatikai jellege sem tagadható. Tóth Mihály német nyelvű dolgozata ezzel szemben a jelenlegi Btk. által támasztott kihívásokat vázolja fel, tehát a jelent veszi vizsgálat alá.

A szerkesztők a kriminológiai kérdéseket tárgyaló **negyedik csoportba** összesen kilenc munkát soroltak. A kötet e részéről is megállapítható, hogy korántsem egysíkú: a szerzők saját érdeklődésüknek megfelelően választották meg, mit kívánnak az olvasó elé tárni.

Pusztai László munkásságának ismeretében elmondható, hogy a kriminalisztikától a kriminológiáig terjedő ív, amelyet a tanulmánykötet bemutat, meglepően sok kriminológiai dolgozattal zárul. A meglepetés oka az, hogy az életművében a kriminológia iránti érdeklődés viszonylag késői fejlemény, ezért inkább azt várhatnánk, hogy az ilyen tárgyú műveinek a hatása elmarad a büntető eljárásjogiaké mögött. Úgy látszik azonban, hogy a kriminológiai problémák iránti fogékonysága, valamint gondolatainak eredetisége és időtállósága olyan munkák megírására vezette, amelyek a „született” kriminológusokat is elismerésre készítették (lásd Irk Ferenc tanulmányának bevezető sorait). Talán éppen ez igazolja legjobban azt a korábban tett megállapítást, hogy amihez nyúlt, ott sikereket vívott ki.

Ebből a csoportból elsőként Finszter Géza tanulmányára hívom fel a figyelmet, mint azok egyikére, amelyek a bűnügyi tudományok különböző területeinek érintkezési pontjain helyezkednek el. (Ha a kötözködés gondolatától nem idegenkednék, azt is mondhatnám, hogy a kötetben közzétett munkák közül egyetlen

a maga területén.) Az alapvetően rendészeti szemléletű munka kitekintést nyújt a modern társadalmakban jelentkező veszélyekre és kockázatokra, és ezen az alapon elemzi a rendészet feladatait.

A kriminológiai irodalomban már hosszabb ideje jelen lévő, egyebek között Pusztai László által is tárgyalt témának számító elterelésről (Barabás A. Tünde), a gazdasági, illetőleg fehérgalléros bűnözésről (Inzelt Éva) szóló tanulmányok mellett e részben olyan munkák is találhatóak, amelyek új fejleményeket vesznek vizsgálat alá. Ilyen a sporthuliganizmust és az ellene irányuló intézkedéseket leíró, vagy régebben is ismert, de ma más dimenzióban tapasztalható jelenség korábbi és jelenlegi kezelését bemutató két dolgozat (Nagy László Tibor, illetőleg Podoletz Léna), illetve a szegénység és a bűnözés elleni programok ismertetése (Korinek László). Parti Katalin és Kiss Anna közös munkája, csakúgy, mint Sárík Eszter tanulmánya, a Pusztai László jóval korábban írt dolgozataiban feltárt helyzetet veti össze a mai valósággal.

Utolsóként említem a bűnügyi prognóziskutatás eredményeiről és további lehetőségeiről Irk Ferenc által közzétett munkát. Ennek végső következtetései Pusztai László mintegy huszonöt évvel ezelőtt írt figyelmeztetéseivel zárulnak, amelyek mai érvényességét Irk Ferenc fejtegetései igazolják: a megbízható prognózisok elkészítéséhez a jelenlegi ismereteink a változó világról még nem látszanak elegendőnek.

Az összesen huszonnégy szerző által írt huszonhárom tanulmányt Pusztai László publikációs jegyzékével összevetve bárki meggyőződhet arról, hogy életműve messze gazdagabb, mint amit a közzétett dolgozatok érzékeltetni képesek. Ezt azonban egyetlen emlékkötet sem képes maradéktalanul bemutatni – az ő esetében sincs ez másként. Barátai és tisztelői mégis elégedetten nyugtázzhatják, hogy a tudományos munkássága sokakat ma is arra ösztönöz, hogy gondolataira új vizsgálódásokat alapozzanak, ekként járulva hozzá az általuk művelt szakterület gyarapításához. Ez a tudat feleslegessé teszi a töprengést, hogy miért nem emlékezett meg senki a szakmai hagyaték egyik vagy másik eleméről.

Az itt közölt tanulmányok Pusztai László életművének jelentős részeihez kapcsolódnak, annak más, ugyancsak jelentős részeit nem érintik, vagy csak rövidke utalásokkal jelzik, hogy azok is a munkásság részei. A hozzájuk írt előszó sem

vállalkozhat az esetleges hiányérzet megszüntetésére, és az életpálya állomásait sem sorolhatja fel: az előszónak a kötetéről kell szólnia. Ennek írója legfeljebb annyit tehet, hogy – a helyzetével némileg visszaélve – néhány említendőnek vélt tény felsorol, és ezekhez megjegyzéseket fűz. E visszaélést most elkövetem.

Pusztai László életművének ugyancsak értékes része az a munka, amelyet az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán a büntető eljárásjog oktatásában nagy odaadással és szeretettel végzett. (A teljesség kedvéért jegyzem meg, hogy az oktatást joghallgató korunkban együtt kezdtük az akkor Viski László által gondozott Kriminálisztika című tárgy gyakorlati óráinak vezetésével.) A hallgatók tisztelték és szerették, népszerű oktató volt. Egykori tanítványai ma is emlegetik.

Az oktatói tevékenységhez tananyagírói munkásság is kapcsolódott: Bárd Károlylyal együtt a gyakorlati órák segédanyagának is szánt büntetőeljárású kézikönyvet jelentetett meg 1993-ban. Jogtörténeti érdeklődésének is bizonyítéka egyebek között a Király Tibor büntető eljárásjogi tankönyvébe – egyetlen közreműködő szerzőként – írt fejezet. 1995-ben habilitált, és a Büntető Eljárásjogi Tanszék azt remélte, hogy rövid időn belül professzori kinevezésére is sor kerül. Sajnos ez nem válhatott valóra.

Illendőnek vélem annak megemlítését, hogy Pusztai Lászlónak élete folyamán összesen két állása volt: az „Intézet” és a „Tanszék” – az utóbbi részmunkaidőben. Soha nem említette egyiket sem más néven, a hivatalos elnevezésüket nagyrészt a levelezésekre és hasonlókra tartogatta. Jelképesnek tartom, hogy az emlékkötet kiadásának ügyét a Legfőbb Ügyészség és az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara támogatását élvezve a két „munkahely” együtt vállalta magára. Ez a Pusztai László által mindkettő iránt érzett lojalitás elismerésének a kifejezése, amire az szolgáltatja az alkalmat, hogy ebben az évben lett volna hetvenöt esztendő.

Emlékkötet helyett szívesebben írtam volna előszót a születésnap ünneplésére szánt tiszteleti kötetbe. Abban talán utalhattam volna az ünnepektől humorérzékére, esetleg az álnéven közzétett dolgozataira, amelyekről a hozzájárulása hiányában többé már nem szólhatok. Beszámolhattam volna Ábrahám névre hallgatónak, ám soha nem létezett szamarának kitalált kalandjairól, amelyekkel egy tengerentúli levelezőpartnerét szórakoztatta. Felidézhettem volna dinnyeszakértői működését, amit a zöldségesnél a dinnyét szagolgatva és kopogtatva oly élethűen

játszott el, hogy több vevő tőle kért segítséget a vásárláshoz, hogy azután elégedetten cipelje haza a „Baskíria mosolya” fajtájú dinnyét (amelyről sem azelőtt, sem azóta senki nem hallhatott). Talán a mindkettőnk számára inspiráló szerzőtársi együttműködésünket is említhettem volna egy-két mondatban.

Annak az előszónak a megírására nem kerül sor. **Azt** nem pótolhatja e **mostani**. Ebből pedig a maradék mondanivalóm csupán ennyi: **Pusztai László a barátom volt.**

2014. október hó 28. napján

LAUDÁCIÓ

Polt Péter

■ Tiszteletünk és nagybecsülésünk jeleként Pusztai Lászlóra, az akkori nevén Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet közkedvelt igazgatójára és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke egyetemi docensére emlékezéssel készült e tanulmánykötet. Kutató- és oktatótársai, barátai, a tudományos élet mai képviselői tanulmányaikkal tisztelegnek előtte.

Pusztai László személyiségéből és sokszínű tudományos kapcsolataiból adódóan – és hozzá méltó módon – e kötet nemcsak a büntetőeljárás egyes kérdéseivel, hanem a büntető felelősségre vonás szélesebb köréhez tartozó problémákkal is foglalkozik, így többek között a büntetőeljárás köréből az egyes országok eljárási jogainak közelítésével, az angolszász és kontinentális büntetőeljárás eltérő igazságfelfogásával, a személyi szabadság védelmével, jogösszehasonlító megközelítésben a nyomozás fő szabályaival, valamint a büntető eljárásjog tudományának a joggyakorlatban érzékelhető hatásával.

A büntető anyagi jog témaköréből minden bizonnyal nagy érdeklődésre tarthatnak igényt a törvényesség elvének elméleti forrásairól és kezdeti megjelenési formáiról, a fiatalkorúakról, a korrupcióról, az érték-egybefoglalásról szóló tanulmányok. A büntetés-végrehajtási jogból a fokozatok és a rezsimek, valamint az egyes jogoktól megfosztó büntetések kelthetnek figyelmet az új Bv. Kódex kapcsán.

Hangsúlyozottan Pusztai László szűkebb, kedveltebb kutatási területeiről – a kriminalisztika és a kriminológia tudományágaiból – a helyszíni szemlével, a kriminalisztikai szakértés fejlődési irányaival, az elmeorvos- és pszichológus szakértővel, a rendészeti veszélyelhárítással, a bűnügyi prognózissal, a diverzióval, a gazdasági bűnözéssel, a számítástechnikai bűnözéssel, a sporthuliganizmussal, a fiatalkorúak bűnmegelőzésével, valamint a szegénység és a bűnözés elleni programokkal foglalkozó tanulmányok kerültek a kötetbe.

Pusztai László tudományos munkássága átfogja a bűnügyi tudományok egészét. A büntető eljárásjog, ennek körében a bizonyítás, a kriminalisztika magas színvonalú művelése mellett egyre szélesedő érdeklődéssel foglalkozott kriminálprognosztikával, a számítógépes és a gazdasági bűnözéssel, különös tekintettel a gazdasági ciklusok és a bűnözés kapcsolatára. A bűnmegelőzés tág körű vizsgálatának szükségességére mutatott rá, keresve mindazokat az eszközöket, amelyek ezt hatékonyan szolgálják. Tette ezt úgy is, mint az Országos Bűnmegelőzési Tanács elnöke. Számos írása jelent meg magyar és idegen nyelven, amelyeket sokan idéznek napjainkban is.

Pusztai László az egyetemen és a tudományos társadalomban egyaránt megbecsülést vívott ki, valamint azok tiszteletét és szeretetét, akikkel együttműködött. Mindig hű maradt az Intézethez, amelynek gondjait, mindennapi életét a szívében viselte. Kiváló munkatárs, majd igazgató volt, aki kitartóan dolgozott kollégái megbecsüléséért. Munkásságával kiérdemelte munkatársai elismerését, szeretetét. Sokat tett az OKRI hazai és nemzetközi tudományos tekintélyének öregbítése érdekében. Lelkiismeretesség, humanizmus, segítőkészség, tudományos sokoldalúság jellemezte őt, aki egy európai műveltségű és gondolkodású, széles látókörű, igazi európeér volt.

Sajnos nem köszönhetjük személyesen 75. születésnapja alkalmából; egy tragikus baleset munkásságának derekán szakította félbe oly értékes életét. Életműve, amelyet hálással gondozunk, gazdagabbá tett mindannyiunkat. Az emlékezés egyben figyelemfelhívás is számunkra, hogy gondjaink, hétköznapi megpróbáltatásaink közepette megpróbáljunk a sok jó tulajdonságából minél többet átvenni.

Az ember életében végzett hasznos munkája, a közösség javára kifejtett tevékenysége a halál után is maradandó érték. Az élet értelmét nem hosszmértékben mérik: rövid idő alatt is lehet maradandót alkotni. Pusztai László kitartó szorgalma, minden helyzetben korrekt magatartása és jó tulajdonságainak sora például szolgál mindannyiunk számára. Emlékét élteni a példamutatás hatása, a megbecsülés és a tisztelet.

I.

BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG, BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG

AZ ELJÁRÁSI RENDSZEREK KÖZELÍTÉSE

Bárd Károly

JOGI SOVINIZMUS?

■ Sarah Summers 2007-ben publikált könyvében az irodalmat áttekintve arra jut, hogy az egyes eljárási rendszereket még ma is általában az akkuzatórius-inkvizitórius fogalompár alapján különböztetik meg. Álláspontja szerint ez a jogi sovinizmus/nacionalizmus számlájára írható. A fogalompár használata aztán tovább erősíti a jogi nacionalizmust. Summers szerint a más büntető igazságszolgáltatási rendszerekkel szembeni közöny vagy bizalmatlanság, amely a reformok kerékkötője (vagy amely, jóhiszemű olvasatban, az egyes rendszerek identitásának megóvását célozza) a jogi „nacionalizmus természetes követke-

ményeként fogható fel”.¹ Szerinte a jogi nacionalizmus képviselői, ahelyett, hogy „pozitívan definiálnák” saját rendszerük lényegi elemeit, a negatív megközelítést választják: azt írják le, hogy mi **nem** jellemző saját rendszerükre és utalva más rendszerek általuk tökéletlennek tekintett vonásaira, elvetik az „idegen” rendszerhez közelítést. Az eljárási rendszerek megkülönböztetése az inkvizitórius-akkuzatórius fogalompár mentén – így Summers – erősítette ezt a fajta érvelést és legitimizálta a „negatív definiálás” módszerét. Summers XIX. századi példákat hoz fel mindkét oldalról, Angliából és Franciaországból: amikor a saját rendszer gyengéi kerültek szóba, az első reakció az volt, hogy a másik rendszer „szörnyű” vonásaira hívták fel a figyelmet és óvtak annak átvételétől, ahelyett, hogy arról vitáztak volna, miképp jobbítható saját eljárási rendjük.²

Summers említi a XX. és a XXI. századból is példákat a jogi sovinizmusra. Idézi Spencert,³ aki szerint az egyik dolog, amit egy átlag angol a francia büntetőperről „tud” az az, hogy abban a vádlottat bűnösnek vélelmezik. A másik oldalról Summers felidézti a korábbi francia külügyminiszternek a Szenátusban mondott beszédét, aki szerint az akkuzatórius rendszer természeténél fogva igazságtalan, az erőseknek és a gazdagoknak kedvez, akik képesek az ügyvédek szolgáltatáit megfizetni. A miniszter levonja a következtetést: a mi rendszerünk mind a hatékonyság, mind pedig az egyéni jogok szempontjából jobb.⁴

Amikor John Langbein a múlt század végén felvetette, hogy a német polgári eljárásjog mintájára növelni kellene a bírói aktivitást az amerikai rendszerben⁵, vagyis – a hagyományosan használt terminusnál maradva – az inkvizitórius modell irányába kellene lépni, mert az hatékonyabbá tehetné az eljárást, csökkenthetné

1 SUMMERS, Sarah J.: *Fair Trials. The European Criminal Procedural Tradition and the European Court of Human Rights*. Oxford: Hart Publishing, 2007, 11. o.

2 SUMMERS, Sarah J. (2007): i. m. 11–12. o.

3 SPENCER, John R.: French and English Criminal Procedure – A Brief Comparison. In: MARKESINIS, Basil S. (szerk.): *The Gradual Convergence*. Oxford: Oxford University Press, 1994, 33. o. Idézi SUMMERS, Sarah J. (2007): i. m. 13. o.

4 Summers Hodgson tanulmányára hivatkozik. HODGSON, Jacqueline: Suspects, Defendants and Victims in the French Criminal Process: The Context of Recent Reform. *International and Comparative Law Quarterly*, 51 (2002) 785. o.

5 LANGBEIN, John H.: The German Advantage in Civil Procedure. *University of Chicago Law Review*, 52 (1985) 823–886. o.

a költségeket és növelné a tényállás-megállapítás megbízhatóságát, javaslata heves ellenállásba ütközött. Oscar G. Chase egyenesen azt vizionálta, hogy a bíró szerepének erősítése és a felek rendelkezési jogának szűkítése a tekintélyelvűség további terjedéséhez vezetne az amerikai társadalomban, miközben az autoritás iránti vak engedelmesség már ma is (mármint az írás idején) komoly szociális probléma.⁶

Lehet persze, hogy az eljárási modellek kölcsönös elutasításának oka nem a jogi sovinizmus számlájára írható. Elképzelhető, hogy az idegen intézmények átültetésének nehézsége magában a perjogok természetében rejlik. Erre a konklúzióra jut nagy hatású tanulmányában Otto Kahn-Freund.⁷ Kahn-Freund azt vizsgálja, hogy a Montesquieu által felsorolt, a törvények szellemét alakító környezeti tényezők a XX. század második felében mennyiben képezik gátját a jogintézmények átültetésének. Tétele az, hogy „A törvények szelleme” megírását követő két évszázad során a földrajzi, gazdasági, szociális és kulturális elemek nagyban vesztettek jelentőségükből, szemben a politikai tényezőkkel: az egyik oldalon a kulturális és szociális asszimiláció figyelhető meg, míg a másikon az egyre erőteljesebb politikai differenciálódás tanúi vagyunk.⁸

Még a nyugati demokráciákban is jelentősek az eltérések az alkotmányos-politikai berendezkedések között. Az alkotmányos intézményekre, a törvényhozásra, bíróságokra vagy a közigazgatási intézményekre vonatkozó szabályozás lényege, hogy valamilyen módon elosztja a hatalmat az említett orgánumok között és azokon belül. Ezért ezeken a területeken minden transzplantációs kísérlet a kialakult hatalmi struktúra átalakítását helyezi kilátásba és a már megszerzett hatalom elvesztésének rémét kelti az érintettekben – ellenállásuk ezért érthető. Ez az ellenállás Kahn-Freund szerint magyarázza a brit parlamentáris intézmények vagy a zsűrirendszer más országokba történő exportálására irányuló kísérletek kudarcát.

6 CHASE, Oscar G.: Legal Processes and National Culture. *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 5 (1997), 23. o.

7 KAHN-FREUND, Otto: On Uses and Misuses of Comparative Law. *Modern Law Review*, 37 (1974) 1–27. o.

8 KAHN-FREUND, Otto (1974): i. m. 8. o

Az angol típusú esküdtszék meghonosítása az egyik legfontosabb liberális követelés volt a XIX. századi Franciaországban és Németországban. Bevezetésével megpróbálkoztak, de a kísérlet megbukott. „A jogászszerrend gyűlölte, mert nem illeszkedett az ügyvédi kar és a bíróságok közötti megszokott, az inkvizitórius eljárásnak (...) megfelelő hatalom-elosztási rendbe.”⁹ Vagyis „a jogászrend hatalmát, illetve e hatalomnak a renden belüli elosztását tükröző intézmények és eljárások a transzplantáció akadályai.”¹⁰ A másik oldalról vizsgálva „a bíróságok és a jogi hivatás mikénti szerveződése, az eljárási jog és a bizonyítási jog közreműködnek a hatalom elosztásában.” Az eljárási jog kemény jog, ezért „minden, ami joggyakorlat technikájával függ össze, ellent fog állni a változtatási kísérleteknek.”¹¹

KÖZELÍTÉS

■ Kahn-Freund megállapításainak tükrében még az is nehezen képzelhető el, hogy a két eljárási modell valamely elemét átültessék a másikba. Ugyanakkor a második világháború után felállított nemzetközi törvényszékek (a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék, a volt Jugoszláviával Foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék vagy az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság) által követett eljárás azt igazolja, hogy igenis lehet a nyugati világban meghonosított két modell elemeit ötvözni.

Ám lehet, hogy a nemzetközi büntetőbíróságok eljárási szabályaira hivatkozás nem elégséges annak a tételnek cáfolásához, hogy kevés az esély az akkuzatórius modell valamely intézményének „importálására” az inkvizitórius rendszerbe és fordítva. Felhozható ugyanis, hogy a nemzetközi bíróságok nem valamely nemzeti kultúrába ágyazva járnak el és eljárási rendjüket nem determinálja az igazságügyi szervezet egyik vagy másik modellje, ezért tűrik az amalgámszabályozást.

9 Uo. 18. o.

10 Uo. 19. o.

11 Uo. 20. o.

Érv lehet a nemzetközi bíróságokkal szemben támasztott elvárások és az általuk tárgyalt bűntettek jellege, amelyek a vegyes eljárási rendnek kedveznek. A nemzetközi bíróságoktól elvárjuk, hogy maximálisan biztosítsák a **fairness** elvét és ezen belül a fegyverek egyenlőségét – ez pedig az akkuzatórius modell követését kívánja. De a nemzetközi bűntettek, a népirtás vagy az emberiség elleni bűntettek rendszerint dokumentáltak – ezért széles körben indokolt az okirati bizonyítást engedélyezni és eltérni a közvetlenség elvétől. A nemzetközi bíróságoktól elvárják, hogy a hagyományos igazságszolgáltatási funkció, a büntetőjogi felelősségről való mellett – egyebek között – történelmet is írjanak a jövő nemzedékek okulására. Ez a funkció is a közvetlenség elvének lazítását indokolja, akárcsak a nemzetközi bűntettek áldozatainak, illetve a bíróság előtt fellépő tanúknak a védelme.¹²

Ám ha áttekintjük az elmúlt évtizedek változásait a nemzeti jogokban, akkor azt látjuk, hogy az angolszász eljárási rend távolodott az akkuzatórius ideáltípustól, a kontinensen pedig gyengültek az inkvizitórius elemek.¹³ Angliában – kivált a szexuális bűncselekmények áldozatainak kímélete és a tanúk védelme nevében – korlátot állítottak a keresztkérdésnek, illetve kivételeket tettek azon szabály alól,

12 A közelmúltban azt tapasztalhattuk, hogy a megrázó konfliktusok után újraépítkező országokban az ENSZ a béke biztosítása és a jogállam megteremtése eszközeként tekintette az idegen büntetőeljárási szabályok importálását. John Jupp beszámolója szerint Kelet-Timorban az illetékes ENSZ hatósága (*United Nations Transitional Administration in East Timor*) jelentős mértékben átalakította az ország eljárási jogát és a koszovói ENSZ misszió által kibocsátott szabályzatok között is találunk számos olyat, amelynek célja a büntető igazságszolgáltatás átalakítása volt. Lásd JUPP, John: Legal Transplants as Solutions for Post-Intervention Criminal Law Reform: Afghanistan's Interim Criminal Procedure Code 2004. *The American Journal of Comparative Law*, 61 (2013) 52. o. Ezek a kísérletek azt jelzik, hogy a külföldi eljárásjogi megoldások transzplantációja nem reménytelen. Ám érvelhetünk akként, hogy erre a poszt-konfliktusos régiókban azért van lehetőség, mert itt az igazságszolgáltatás korábbi rendszere összeomlott, mint ahogy az a társadalmi-politikai környezet is, amely az átültetés útjában állna – azaz, minden kezdődhet elölről.

13 Angliában ez a folyamat már a XIX. században megkezdődött a hivatásos rendőrség felállításával, majd folytatódott a közbiztonsági intézmény meghonosításával. 1879-ben létrejött a *Director of Public Prosecutions* intézménye, 1985-ben pedig a *Crown Prosecution Service*. Ezzel gyengült az eljárás magánjellege és megváltozott az előkészítő eljárás és a tárgyalás viszonya. Ezen kívül a sommás tárgyalások nagy száma miatt manapság az ügyek jelentős részében az okirati bizonyítás dominál, a szóbeliség elve tehát visszaszorult. Lásd SPENCER, John R.: Introduction. In: DELMAS-MARTY, Mireille – SPENCER, John R. (szerk.): *European Criminal Procedures*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, 14–18. o.

hogy a **hearsay**-bizonyíték nem használható és ezzel természetesen lazítottak a szóbeliség elvén. Angliában az 1988. évi **Criminal Justice Act** bizonyos feltételek mellett engedélyezi az írásban rögzített vallomás felolvasását, ha a tanú a tárgyalás idején már nem él, vagy ha testi, illetve mentális állapota miatt nem tud megjelenni.¹⁴ A 2003. évi **Criminal Justice Act** alapján a bíró engedélyezheti a tanú védelme érdekében vallomásának felolvasását, ha a tanú félelmében nem kíván a tárgyaláson megjelenni.¹⁵ Az 1999. évi **Youth Justice and Criminal Evidence Act** rendelkezése szerint a vádlott maga nem vetheti alá keresztkérdezésnek az ún. sérülékeny tanúkat, a gyermekkorúakat, illetve a szexuális bűncselekmények sértettjeit. A keresztkérdezésre csak védője jogosult, ha pedig a vádlott nem hajlandó védőt meghatalmazni, úgy akarata ellenére a bíróság jelöli ki a védőt, aki a tanút keresztkérdezésnek veti alá.¹⁶ Ez a szabályozás természetesen szakít azzal az angolszász elvvel, hogy a vádlott dönti el: maga vagy ügyvéd segítségével védekezik és eltér attól a felfogástól, hogy a védő ügyfelének képviselője és annak instrukciói szerint köteles eljárni.¹⁷

Amikor fény derült az angol igazságszolgáltatás súlyos **Justizmordjaira**, enyhítettek azon az elven, hogy a jogerős döntésekhez nem lehet hozzányúlni. Az igazság megállapítását elősegítendő, a vádló – igaz, csak szűk körben – előterjeszthet már olyan bizonyítékot is, amely ugyan nem a vád tárgyát képező ügyre vonatkozik, de fényt vethet a vádlott jellemére.¹⁸ Megjelentek a hagyományos bíróságok mellett az inkvizitórius rendet követő, egy-egy probléma vagy egyedi ügy kivizsgálására létrehozott testületek, királyi bizottságok, és megfigyelhető, hogy az ügymenet gyorsítása érdekében a bíró a per tárgyának alakításában a korábbinál

.....
14 Criminal Justice Act 1988, 23. és 25. cikk.

15 Criminal Justice Act 2003, 116(2) e) cikk.

16 McEWAN, Jenny: *Ritual, Fairness and Truth: The Adversarial and Inquisitorial Models of Criminal Trial*. In: DUFF, Anthony – FARMER, Lindsay – MARSHALL, Sandra – TADRÓS, Victor (szerk.): *The Trial on Trial, Volume 1, Truth and Due Process*. Oregon: Hart Publishing, 2004, 57. o.

17 A kontinentális rendszerben a védő nem képviselője a vádlottnak, hanem inkább segítője, nem köteles ügyfele utasításait követni és esetenként nem is igényli, hogy instruálják. NAGORCKA, Felicity – STANTON, Michael – WILSON, Michael: *Stranded Between Partisanship and the Truth? Comparative Analysis of Legal Ethics in the Adversarial and Inquisitorial Systems of Justice*. *Melbourne University Law Review*, 29 [2005] 452–465. o.

18 McEWAN, Jenny (2004): i. m. 51–69. o.

aktívabb szerepet játszik.¹⁹ Hasonló tendenciák figyelhetők meg az angolszász rendszerhez tartozó más államokban is: a korábbihoz képest szélesebb körben engedélyezik a releváns és megbízható bizonyítékok perbeli felhasználását, és a tanúk méltóságának és védelmének nevében változtatnak a bizonyítás szabályain.²⁰

A kontinensen is jelentős változások történtek, erősödtek az akkuzatórius elemek, nagyobb hangsúlyt kap a **procedurális fairness**.²¹ Erőteljesebben érvényesül az ügyfélegyenlőség, szélesebb körben biztosítják a védelem részvételét az előkészítő eljárásban. A vizsgálóbíró intézményét több országban eltörölték vagy jogainak egy részét „semleges” bíróra ruházták át, aki nem érdekelt a vizsgálat kimenetelében.²² A rendszerváltást követően az egykori „szocialista” országokban született büntetőeljárás törvényekben is számos, az angolszász rendszerben ismert intézmény jelent meg, és a korábbinál erőteljesebben érvényesül az eljárási „tisztesség”, a **fairness**.

VÁLTÁS A TUDOMÁNYBAN

■ Láttuk tehát, hogy az elmúlt mintegy harminc évben a kontinentális és az angolszász rendszer közeledett egymáshoz és gyakorlattá lett jogintézmények kölcsönös átültetése. Az eljárási jogi megoldások transzplantálását illető szkepszis tehát nem igazolódott. Elképzelhető, hogy a jogközelítés, az átültetés elvetésének oka az volt, hogy erre valójában nem volt igény vagy az csupán látszólagos volt. A **status quo** fenntartható volt és a tudomány ezt legitímálta. És fordítva,

19 MASON, Anthony: *The Future of Adversarial Justice* (Paper presented at the 17th ALIJA Annual Conference, Adelaide, 7 August 1999). Elérhető: www.aija.org.au/online/docs/mason.doc (utoljára látogatva: 2012. június 5.). Mason előadása a polgári eljárásjogokra koncentrál, de az őt idézők – úgy tűnik – hasonló tendenciát figyelnek meg a büntető eljárásjog területén is. Lásd NAGORCKA et al. (2005): i. m. 454. o.

20 McEWAN, Jenny (2004): i. m. 52. o.

21 McEWAN, uo. 51–52. o.; NAGORCKA et al. (2005): i. m. 454. o.

22 DERVIEUX, Valérie: *The French System*. In: DELMAS-MARTY, Mireille – SPENCER, John R. (szerk.) (2002): i. m. 278. o.

a Summers által említett jogi sovinizmus azért tarthatta magát, mert nem is volt szükség a saját rendszer átalakítására. Az elmúlt három évtizedben történt fejlemények azonban „kitermelték” azokat az igényeket, amelyek jogintézmények kölcsönös átültetésével elégíthetők ki.

Kahn-Freund már idézett írásában leszögezi, hogy a jogi transzplantáció háromféle célból történhet. Az első cél az adott jogterület egységesítése – erre leginkább a kereskedelmi jog esetében van szükség az áruk szabad mozgásának biztosítása érdekében. Idegen intézmények átültetése történhet azzal a céllal, hogy a már bekövetkezett társadalmi változásokhoz igazítsák a jogot. Kahn-Freund az ilyen céllal történő transzplantációra a családjogban bekövetkezett változásokat hozza fel példának. Végül idegen intézmény átvétele történhet azzal a céllal, hogy a jog eszközeivel idézzenek elő valamilyen szociális változást.²³

A bűnözés nemzetköziesedése, a határokon átnyúló kriminalitás terjedése az elmúlt három évtizedben erősítette az államok közötti bűnügyi együttműködés iránti igényt. A kooperáció akkor hatékony, ha a jogsegély iránti megkereséseket a hatóságok és a bíróságok kölcsönösen gyorsan teljesítik. Ez akkor biztosított, ha a megkeresés teljesítéséről szóló döntést nem kell hogy megelőzze a segítséget igénylő állam igazságszolgáltatási rendszerének elmélyült vizsgálata abból a szempontból, hogy az a jogállami követelményeknek megfelel-e.

A nemzetközi bűnügyi együttműködés akkor hatékony, ha az államok abból indulnak ki: a másik igazságszolgáltatási rendszere korrekt módon működik. A hatékonyság feltétele tehát a kölcsönös bizalom. Ám az államok csak akkor lesznek egymás iránt bizalommal, ha kimutatható, hogy igazságszolgáltatási rendszereik alapvetően azonos elvek szerint működnek. A kölcsönös kiszolgáltatottság tehát kikényszeríti az eljárási jogok közelítését. Az Európai Unión belül azt látjuk, hogy ma már a bűnügyi együttműködés a kölcsönös elismerés elve alapján folyik. Ez azt jelenti, hogy a tagállamok a jogi aktusokat kölcsönösen automatikusan érvényesnek tekintik és végrehajtják. A bírói ítéletek, döntések tehát ma már ugyanolyan szabadon „mozognak”, mint a kereskedelmi termékek.

.....
23 KAHN-FREUND, Otto (1974): i. m. 2. o.

A kölcsönös elismerés elve mögött az a feltételezés húzódik, hogy a bírói döntést mint „terméket” mindenütt közel azonos eljárásmóddal állítják elő, ezért minőségének vizsgálata mellőzhető.

De találunk példát arra is, amikor az átültetés azzal a céllal történik, hogy a társadalomban már bekövetkezett változás az eljárási jogban is megjelenjen. Az 1973. évi I. törvény módosításai 1989-ben – az **exclusionary rule** átvétele az amerikai jogból vagy az előzetes letartóztatás bírói hatáskörbe utalása – az állam és az egyén közti viszony megváltozott felfogásának és a személyes szabadság felértékelődésének tükröződése az eljárási jogban.

Arra, hogy egy eljárásjogi intézmény átültetésével kísérlnének meg valamilyen szociális változást előidézni, valóban nehéz példát találni. Ugyanakkor az emberi jogi kontrollszervek döntései közvetve kényszeríthetik az államokat arra, hogy idegen intézményt honosítsanak meg – ilyenkor maga az eljárási jog a változtatás tárgya. Az Európai Emberi Jogi Bíróság ítéletei jelentősen alakítják a tagállamok eljárási jogát, és elmarasztalás esetén a jogalkotók nemegyszer más államok megoldásának átvételével kerülhetik el az Egyezmény jövőbeli megsértését. A jogrendszerek közelítése nem hagyta érintetlenül a tudományt sem. Ahogy erről már volt szó, korábban az összehasonlító jogászok arra összpontosítottak, hogy a közelítés, az idegen intézmények transzplantálásának lehetetlenségét igazolják. Az utóbbi időben azonban többen úgy vélik: az árnyaltabb és több szempontú elemzéssel bizonyos előítéletek felszámolhatók és kimutatható, hogy a két rendszer közötti különbségek távolról sem olyan élesek. Emellett kísérletet tettek azoknak az értékeknek, elveknek a felmutatására, amelyek közősek a **common law** és a kontinentális rendszerekben. Spencer azt írja, hogy az akkuzatórius eljárást a szóbeli és nyilvános eljárással, míg az inkvizitóriust a titkos és írásbeli eljárással szokás azonosítani. Megállapítja, hogy Angliában – szemben a kontinentális rendet követő országokkal – a tárgyalást megelőző ülések – pl. az óvadék fejében szabadlábra helyezés kérdésében tartott ülés – valóban nyilvánosak. Mégis kétséges, hogy beszélhetünk-e szélesebb nyilvánosságról Angliában, hiszen a médiának nem engedik, hogy az ilyen üléseken történekről tájékoztasson.²⁴ A **contempt of court** intézménye tiltja Angliában, hogy a média a vádlottat

.....
24 SPENCER, John R. (2002): i. m. 21. o.

terhelő bizonyítékokról a verdikt megszületését megelőzően beszámoljon és ezzel az ártatlanság vélelmét gyengítse. Ugyanakkor az elsőfokú ítélet megszületése után – függetlenül attól, hogy fellebbezést nyújtottak be – a vádlottból automatikusan elítélt lesz, akin a büntetést nyomban végrehajtják. A kontinensen viszont csak a jogerős, már támadhatatlan döntést követően veszíti el a terhelt vádlotti státuszát; e vonatkozásban tehát a kontinentális felfogás van inkább tekintettel az ártatlanság vélelméből adódó követelményekre.²⁵

Summers már idézett munkájában – vizsgálatát Európára korlátozva – a XIX. században született eljárási kódexek, az angliai bírói gyakorlat és a század legjellegesebb processzualistáinak munkái alapján azonosítja a mindkét rendszerben elfogadott értékeket. Ezek a „modern” büntetőeljárásban – legyen az akkuzatórius vagy vegyes rendszerű – érvényesülő alapelvek: az eljárási funkciók megosztása, a nyilvánosság, a szóbeliség és a közvetlenség elve, a bírói függetlenség és pártatlanság.²⁶ Mondhatjuk, hogy ezen közös értékek, elvek nem zárják ki azt, hogy a két rendszer jelentősen eltérő módon működjön. De ha elfogadjuk, hogy az alapvető elvekben egyetértés van, akkor veszít meggyőző erejéből az olyan teória, amely a két rendszer közeledését kilátástalannak tartja.

25 Uo. 23. o.

26 SUMMERS, Sarah J. (2007): i. m. Lásd a könyv első részét.

AZ ANGOLSZÁSZ ÉS KONTINENTÁLIS BÜNTETŐELJÁRÁS ELTÉRŐ IGAZSÁGFELFOGÁSA

Bárd Petra

ANGOLSZÁSZ ÉS KONTINENTÁLIS JOG

■ Más jogcsaládok iránti érdeklődésnek többirányú célja lehet. A meglepő különbségek és váratlan hasonlóságok¹ megismerésének intellektuális örömén túl hozzájárulhat saját jogrendszerünk mélyebb megismeréséhez és megértéséhez, továbbá hatékonyabb jogalkotás kidolgozását segítheti elő, mint egy kizárólag a nemzeti jogra fókuszáló, bezárkózó megoldás. Erre tett színvonalas kísérletet Pusztai László is, aki a jelenleg hatályos magyar büntetőeljárás törvény kodifikálásának előszobájában a törvényelőkészítés segítése és egyes

1 NELKEN, David: *Comparative criminal justice: making sense of difference*. London: Sage, 2010, 32. o.

jogi transzplantátumok meghonosítása érdekében végzett jog-összehasonlítást.² Jelen tanulmány célja, hogy a büntetőeljárások jogösszehasonlító vizsgálatának magyar hagyományát folytatva az angolszász és kontinentális rendszerekben az igazság kiderítésének jelentését, jelentőségét, és az eltérésekből eredő további különbözőségeket áttekintse.

Az összehasonlítást több, a jogirodalomban kidolgozott szempont is megkönnyíti. Ilyen a jogrendszerek családokra történő felosztása.³ A két legnagyobb hatású jogcsalád meghatározó büntetőeljárás rendszerét az akkuzatórius–inkvizitórius fogalom párral írhatjuk le. Az **akkuzatórius** (más néven: vádelvű) rendszerben történetileg a sértett kezdeményezésére indult az eljárás, majd a későbbi fejlődés során a sértettet képviselők léphettek fel vádlóként; a felek voltak felelősök a bizonyítékok bíróság elé tárásáért; a bíró pedig – az esküdtszék bevonásával vagy önállóan – döntött a bűnösségről és a büntetésről. Erdei Árpád a funkciómegosztást az utazó bíró intézményére vezeti vissza, aki szükségszerűen nem szerezhette tudomást arról, hogy távollétében mi történt, milyen ügyben kelte eljárást indítania és folytatnia, a vádfunkciót ezért nem vállalhatta.⁴ Innen származtatható a vád eljárásindító szerepe, és az, hogy a bíró viszonylag passzív, elsősorban eljárásfelügyeleti szerepre ítéltetett, ahol fő funkciója az eljárás keretének, azaz a tisztességességnek a garantálása. George P. Fletcher az akkuzatórius rendszer három pillérét a Montesquieu-féle hatalmi ágak megosztásához, illetve az amerikai alkotmányos demokráciában a fékek és ellensúlyok rendszeréhez hasonlítja. Ezzel szemben az **inkvizitórius** rendszerben történetileg a fenti három funkció egy személy, a bíró kezébe került, ezzel háromszorosán is elősegítve az elítélést. A bíró mintha a monarchia rendszerében a királyhoz hasonló egyeduralkodója volna a pernek. A paternalista és tekintélyelvű eljárást a bíró hivatalos személye uralta, aki ex officio kezdeményezte az eljárást, döntött a bizonyításfelvételtől, annak rendjéről, ő idézte be és hallgatta ki a vádlottat, a tanúkat és a szakértőket. Az eljárás szakaszai közül a nyomozati szak került előtérbe, ahol a történeti tényállás, azaz az objektív, materiális igazság felderítése volt a fő

2 KERTÉSZ Imre – PUSZTAI László: Quo vadis büntetőeljárás? *Jogtudományi Közlöny*, 1992/4., 172–181. o.

3 DAVID, René: *A jelenkor nagy jogrendszerei: Összehasonlító jog*. Budapest: KJK, 1977, 26–33. o.

4 ERDEI Árpád: Mi az igazság? In: ERDEI Árpád (szerk.): *A büntetőítélet igazságtartalma*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 13. o.

cél. Ennek megszerzését a bizonyítás érdekében alkalmazott kínzás segítette, hiszen a vádlott nem az alanya, hanem tárgya volt az eljárásnak, vallomása volt a bizonyítékok fő forrása.

Mára a két jogcsalád közötti eltérések jóval árnyaltabbak, a határvonalak elmosódottabbak, mint azt akár a történeti vagy ideáltipikus modellek alapján,⁵ akár a XVIII–XX. században még könnyen szembeállítható jellemzők alapján feltételeznénk.⁶ Miben foghatjuk meg mégis az angolszász–kontinentális büntetőeljárás lényegi eltéréseit, és milyen tényezőkre vezethetjük vissza ezeket? Mirjan R. Damaška elmélete alapján az ideológiai sajátosságokra,⁷ azaz a liberalizmusra jellemző éjjeliőr-államra vagy a beavatkozó, paternalista állami szerepvállalásra, illetve az anyagi igazság kiderítése vagy a tisztességes eljárás garantálása mint a büntetőeljárásban elérendő cél közötti különbségekre. Az eltéréseket indokolhatják továbbá az angolszász és kontinentális büntetőeljárás történelmi sajátosságai,⁸ az uralom gyakorlásának mikéntje és az igazságszolgáltatási szervezetrendszer,⁹ vagy az eljárási jogon kívül eső ismérvek.¹⁰

A továbbiakban az angolszász és kontinentális büntetőeljárás különbségeinek magyarázatakor meghatározónak tartott igazság eltérő értelmezését vizsgáljuk.

-
- 5 A büntetőeljárás rendszerek különbözőségéről lásd KERTÉSZ Imre – PUSZTAI László (1992): i. m. 172. o.
 - 6 A tortúra elvetése óta sokat változott a kontinentális büntetőeljárás, bár az inkvizitórius eljárással történő szakítás rendkívül lassú, évszázadokon keresztül tartó folyamat volt. Csak a vegyes rendszerű eljárás volt képes gyökeret verni Európában, amelynek mérföldköve az 1808-as francia büntetőeljárás kódex, a „Code d’instruction criminelle”. A kódex végképp szakított az inkvizitórius eljárással, és Európában bevezette a mai napig működő, a vádelvű és nyomozóelvű eljárás előnyös vonásait ötvöző kontinentális büntetőeljárást. A rossz emlékű szó helyett ezért ma már helyesebb és kevésbé megbélyegző ún. „vegyes rendszerű” büntetőeljárásról beszélni az európai kontinensen.
 - 7 DAMAŠKA, Mirjan R.: Structures of authority and comparative criminal procedure. *Yale Law Journal*, 84/3 (1975) 480–544. o.; TRECHSEL, Stefan: Why must trials be fair? *Israel Law Review*, 31/1–3 (1997) 94–119. o.
 - 8 DAVID, René (1977): i. m.
 - 9 DAMAŠKA, Mirjan R.: *The faces of justice and state authority: a comparative approach to the legal process*. London: Yale University Press, 1986; DAMAŠKA, Mirjan R. (1975): i. m. 480–544. o.
 - 10 BÁRD Károly: A büntetőeljárás törvény tervezete az európai jogfejlődésben. *Jogtudományi Közlemény*, 1998/4., 121–125. o.

AZ IGAZSÁG ELTÉRŐ FELFOGÁSAI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

■ Damaška szerint az igazsághoz¹¹ való viszony részben a hatalmi struktúrákra és a mögöttes eszmetörténet eltérő voltára, részben pedig az objektív igazság létezésébe vetett hitbe, illetve annak megkérdőjelezhetőségére vezethető vissza. Ami az előbbit illeti, míg a paternalista hierarchikus modell állam-egyen viszonylatban gondolkodik, addig a liberalizmus és a koordinatív modell jogrendszere egyenrangú felek konfliktusaként tekint a büntetőeljárásra.¹² Az eljárás elsődleges célja a felek konfliktusának feloldása, nem pedig az objektív igazság kiderítése. Ugyan mindkét rendszer végső célja, hogy eljusson az igazsághoz, az angolszász rendszer azonban – építve a felvilágosodás óta tartó szkepszisre, és különösen a modern¹³ és posztmodern¹⁴ társadalmakra jellemző bizonytalanságra – megkérdőjelezte az igazság korrespondenciaelméletét¹⁵, azaz az objektív igazság létezését. Ehelyett a felek érveinek ütköztetésével, a közöttük lévő „harccal” („contest”) kíván eljutni az igazságig. Ez nem azt jelenti, hogy a common law közömbös volna az igazság iránt, csupán fenntartásai vannak a mindenek felett álló, megkérdőjelezhetetlen igazság ideáljával szemben, hiszen „az igazságszolgáltatás mint gyakorlati társadalmi tevékenység óhatatlanul előfeltételezi, hogy létezik az állításainkon kívüli valóság”¹⁶. Objektív igazság létezésének

11 Az igazságot mint valóságot vizsgáljuk jelen alfejezetben, és nem mint igazságosságot. Az igazság mint valóság és az igazságosság kapcsolatát sem tárgyaljuk. A kérdéskörrel részletesen lásd például ELEK Balázs: *Jogerő a büntetőeljárásban*. Debrecen: Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, 2012, 15–71. o., különösen 60–65. o.

12 A Damaška-féle koordinatív és hierarchikus modellre lásd DAMAŠKA, Mirjan R. [1975]: i. m. 483–529. o.

13 GIDDENS, Anthony: *The consequences of modernity*. California: Stanford University Press, 1990

14 DAMAŠKA, Mirjan R.: Truth in Adjudication. *Hastings Law Journal*, 49 [1998] 290. o.

15 DAMAŠKA, Mirjan R. [1998]: i. m. 291. o.

16 BÁRD Károly: Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás. *Fundamentum*, 2004/1., 48. o. A kérdéskörrel lásd még BÁRD Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. A tisztességes eljárás büntetőügyekben – emberijog-dogmatikai értekezés*. Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007, 77. o.

és kideríthetőségének hiányában a common law büntetőbírája a lehető legjobb megvalósítható, kivitelezhető¹⁷ megoldást keresi a megvalósíthatatlan ideálissal szemben, és így talál rá a felek igazságára.

„Ha két eltérő oldalon álló ember vitázik [...] bizonyos, hogy semmilyen megfontolás nem marad figyelmen kívül.”¹⁸ Ideológiájában ez a klasszikus közgazdaságtan elméletének is megfelel, amely a gazdaságba való állami beavatkozást károsnak ítéli, és az állami beavatkozást úgy reméli elérni, hogy biztosítja az egyének szabadságát saját racionális döntéseik követésére, azaz beavatkozás helyett csak a tisztességes verseny feltételrendszerét biztosítja. Az eljárást a felek vitájának felfogó nézet még inkább rímeli a szólásszabadság amerikai felfogására, amely John Stuart Mill eszméi alapján a „gondolatok piacának” megteremtését tűzi ki célul, feltételezve, hogy ha az állam nem avatkozik a véleménynyilvánítási szabadságba és valamennyi hang megszólalhat, az eltérő vélemények ütköztetéséből felszínre kerül az igazság.¹⁹

Ezzel szemben a kontinentális jogrend bírja – angolszász szemmel – egy olyan időpillanat történéseit próbálja meg rekonstruálni, amikor nem volt jelen az állam egyik képviselője sem. Nálunk a bíró igazságmonopóliumot kapott, jogerős ítélete

17 „Verfahrensgerechtigkeits ist machbar” – foglalja össze sommásan Stefan Trechsel zürichi székfoglaló előadásán, 1999. december 20-án. Idézi BÁRD Károly (2004): i. m. 48. o.

18 FRANK, Jerome: *Courts on trial*. Princeton: Princeton University Press, 1949, 80. o.

19 Az eltérő vélemények korlátozás nélküli ütközéséből felszínre törő igazság gondolata sokkal korábbi, John Milton 1644-es Areopagiticájából származtatható. A filozófiában John Stuart Mill honosította meg a gondolatot. Lásd MILL, John S.: *On Liberty*. 1859. Magyarul MILL, John S.: *A szabadságról*. Budapest: Századvég, 1994. Mill soha nem használta a „gondolatok piaca” („marketplace of ideas”) kifejezést, tanait az amerikai jog meghatározó bírái foglalták össze e frappáns hasonlattal. A legbefolyásosabb közülük Oliver Wendell Holmes Jr. bíró, akire nagy hatással volt Millel való személyes találkozója. Holmes 1919-ben egy különvéleményében utal Mill alapján a szóláskorlátozás árnyoldalaira. Lásd *Abrams kontra Egyesült Államok*, 250 U.S. 616, 630 (1919).

igazság erejű.²⁰ A „res judicata pro veritate accipitur”²¹ voltaképp nem más, mint egy jogi vélelem – igaz a jogorvoslati lehetőségekre tekintettel megdönthető vélelem. A common law jogrendszerben tanult kolléga számára azonban a kontinentális eljárásban kikristályosodó igazság végső soron nem más, mint találgatás, még akkor is, ha „kétségtelenül intelligens találgatás”.²² Márpedig ha elfogadjuk az igazság létezésének és kideríthetőségének a priori korlátait, értelmetlenné válik az igazság kiderítésével mérni a büntetőeljárás sikerét.²³ Ehelyett a processzuális igazságosság betartása lesz a mérvadó szempont az eljárás sikerének mérésénél.²⁴

20 „Axiómaszerűnek tartjuk a büntetőeljárásban azt a tételt, amely szerint törvényes ítéletet csak [...] a szabályszerűen megalakított, függetlenül és törvényesen eljáró bíróság hozhat. Az ilyen ítéletről azt is vélelmezzük, hogy igazságot állapított meg.” KIRÁLY Tibor: A büntetőhatalom korlátai. *Magyar Jog*, 1988/9., 740. o. Lásd még ZEDNER, Lucia: Reparation and retribution: Are they reconcilable? *The Modern Law Review*, 57/2 (1994) 228–250. o.

21 Tremmel Flórián egyenesen úgy fogalmaz, hogy a bírósági döntés „az igazság erejével bír, mondhatni erősebbnek mutatkozik a valóságnál is.” TREMMEL Flórián: *Magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus, 2001, 457. o.

22 FRANK, Jerome (1949): i. m. 80. o. Finszter Géza is arra a következtetésre jut, hogy a bűn rejtőz-ködő természete, a kriminalizáció társadalmi elfogadottságának hiánya, illetve épp az igazság sokoldalú természete miatt lehetetlen az anyagi igazság felfedése. FINSZTER Géza: A büntetés igénye – hatalom tudás nélkül? In: HOLÉ Katalin – KABÓDI Csaba – MOHÁCSI Barbara (szerk.): *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak*. Budapest: ELTE ÁJK, 2009, 60–98. o. Hack Péter kimerítően sorolja fel a téves ítéletekhez vezető indokokat, amelyek egyben azt is jól példázzák, hogy mely faktorok nehezítik az anyagi igazság kiderítését. HACK Péter: *A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. Kadlót Erzsébet egyenesen a materiális igazság „mitoszáról”, „szemfényvesztésről” ír. Lásd KADLÓT Erzsébet: A „vád igazsága”. In: ERDEI Árpád (szerk.): *A büntetőítélet igazságtartalma*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 23–44. o. Az Alkotmánybíróság is megkísérelt leszámolni az anyagi igazság mítoszával, amikor a törvényességi óvás kapcsán kimondta: „Az anyagi igazság érvényesülésére» éppúgy nem biztosít (nem biztosíthat) alanyi jogot az Alkotmány, mint ahogy arra sem, hogy egyetlen bírósági ítélet se legyen törvényt sértő. Egy jogállamnak e célok megvalósulása érdekében kell intézményeket létrehoznia és az érintett alanyi jogokat garantálnia.” 9/1992. (I. 30.) AB határozat

23 BÁRD Károly (2004): i. m. 49. o.

24 A fentieket a kontinentális jogtudósok jellemzően nem osztják. Példaként álljon itt Finkey Ferenc megállapítása, amelynek értelmében ha „őszintén beismerjük emberi gyarlóságainkat, ha nem restelljük bevallani, hogy tévedés alól a legműveltebb ember s így a bíróság sincs kivéve, a büntetőeljárás terén is nem az abszolút, feltétlen, hanem csak az emberi igazság megvalósítása lehet feladatunk. De ezt az emberi igazságot aztán kötelességünk az emberileg lehető legalaposabban elérni s annak elérését vagy legalább megközelítését a lehető legjobban biztosítani.” FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőeljárás tankönyve*. Budapest: Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, 1908, 17. o.

Az akkuzatórius rendszerben, amely a felek versenyének tekinti az eljárást, az állam pusztán azzal betölti szerepét, hogy a „harc” feltételeit, azaz a felek egyenlőségét megteremti. Mivel a felek küzdelméből csak akkor kristályosodik ki az igazság, ha azok valamennyire egyenlő esélyekkel indulnak, az eljárási garanciák az angolszász rendszerben a kontinentálishoz képest fokozott jelentőséggel bírnak. Az eljárás alapelvei: a nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség, az ártatlanság vételeme, a védelemhez való jog mind a felek egyensúlyát biztosító garanciák. A kontinentális eljárással szemben ezek elsősorban nem az állami önkényvel szembeni védelem biztosítékai, hanem az angolszász igazságfelfogásból következő szükségszerűség.

A processzuális igazságosság céltételezéséből következik, hogy a per hangsúlyos szakasza maga a tárgyalás, ahol az angolszász bíró passzív, csupán az eljárási kereteket biztosító „játékvezetői” szerepet tölt be, a kontinentális jogban az igazságot feltárni kívánó bíró aktivitásával szemben. A bizonyítékok összegyűjtése a felek feladata. Nemcsak a bizonyítékok terjedelméért felelnek, hanem azt is ők határozzák meg, hogy mi a disputa tárgya, mit kell bizonyítani. Innen eredeztethető a common law kötött bizonyítási rendszere, szemben a vegyes rendszerrel, ahol a materiális igazsághoz vezető út sokkal szélesebb, hiszen az ún. szabad bizonyítás elve érvényesül. Arról is a felek rendelkeznek az angolszász eljárásban, hogy a per mikor ér véget, amit akár vádalku formájában történő meg egyezéssel is lezárhatnak.²⁵ A helyreállító igazságszolgáltatás is jobban megfér a common law gondolatiságával, hiszen ha megszűnt a felek közötti konfliktus, akkor nincs mit eldönteni.²⁶ Ugyanígy az eltérő igazságfelfogásból eredeztethető a lezárt ügyek túlsúlya az angolszász rendszerben. A jogorvoslati lehetőségek is igazodnak az alapvetően eltérő felfogáshoz: az angolszász rendszerben, ahol a felek vitájának rendezése az elsődleges cél, ennek megtörténte után nincs

.....

25 Jó példa a módszertanilag helyes kutatás fontosságára a vádalku intézménye, amely egészen más megvilágításba kerül, ha nemcsak az eljárást gyorsító, a bíróság tehermentesítését elősegítő eszközt látunk benne, hanem egy olyan jogrend kontextusába helyezzük, amely lemondott az objektív igazság illúziójáról és a felek konfliktusrendezését tekinti elsődleges céljának.

26 A kontinentális bíróságok idegenkedésére lásd az elkövető és sértett megállapodását felülvizsgáló német Szövetségi Bíróság döntését. Bundesgerichtshof, Beschluss 1 StR 297/09, 2009. augusztus 4.

miért újra megnyitni a konfliktust, míg a kontinentális rendszer, ahol az igazság kiderítése a siker fokmérője, a tévedés orvoslása érdekében jóval nagyobb teret enged a fellebbezésre.²⁷

IDEGENKEDÉS ÉS JOGKÖZELÍTÉS

Jerome Frank felosztása jól tükrözi a két rendszer súlyponti elemeit, „küzdelemelméleten” nyugvónak tartja az előbbit, míg „igazságelméleten” alapulónak az utóbbit.²⁸ Hans Lensing egyenesen a „tisztesseges eljárás modelljének” nevezi az angolszász rendszert, míg a kontinentális rendszert „bűnüldözési modell”-nek hívja.²⁹ Az igazságelmélet vagy bűnözési modell kifejezés azt a látzatot kelti, mintha a kontinentális rendszerek az anyagi igazság minden áron való kiderítésére, és minden más értéket megelőzően a bűnösök felderítésére és megbüntetésére helyeznék a hangsúlyt. Pedig hamis az a vélekedés, amely szerint az angolszász jogrend érzéketlen az igazság megismerése iránt, mint ahogy az is, amely a kontinentális vegyes rendszert az inkvizitóriussal azonosítja, azzal vádolva, hogy az közömbös az eljárási garanciákkal szemben.³⁰

27 A büntetőeljárású rendszerek különbözőségéről lásd KERTÉSZ Imre – PUSZTAI László (1992): i. m. 172–173. o.

28 FRANK, Jerome (1949): i. m. 80–102. o.

29 LENSING, Hans: Some thoughts on criminal law and procedure. European integration and legal education. In WITTE DE, Bruno – FORDER, Caroline (szerk.): *The common law of Europe and the future of legal education*. Deventer: Kluwer, 1992, 373–396. o. Lensing idézett felosztása nagyban emlékeztet Herbert L. Packer két büntető igazságszolgáltatási ideáltípusára: a „tisztesseges eljárás modelljére” és a „bűnözéskontroll modelljére”. Érdemes azonban felidézni, hogy Packer nem az angolszász és kontinentális modellre dolgozta ki elméletét, hanem kizárólag büntetőpolitikai felosztásban gondolkodott, ami attól függetlenül jellemezheti egy állam politikáját, hogy mely jogcsaládba tartozik. PACKER, Herbert L.: *The limits of the criminal sanction*. Stanford: Stanford University Press, 1968, 157. o.

30 Erdei Árpád hívja fel a figyelmet arra, hogy még olyan neves jogtudósok is, mint Gustav Radbruch vagy Walter Sachs a végtelenségig sematizált, mondhatni történeti modellekkel dolgoznak, aminek indokolatlan vádaskodás a következménye. ERDEI Árpád: *Tanok és tévtanok a büntetőeljárás jogtudományában*. Budapest: ELTE–Eötvös Kiadó, 2011, 31. o.

A tisztességes eljárás egyrészt épp az igazsághoz vezető út a common law felfogása szerint, ugyanakkor a materiális igazság kiderítésének sem feltétlenül gátja az eljárási garanciák sora. Utóbbiak jó része,³¹ mint például az ártatlanság vélelme vagy az anyanyelv használatához, illetve a védelemhez való jog éppen azt hivatott biztosítani, hogy ártatlanul ne ítéljenek el senkit, a bűnösök ne maradjanak büntetlenül, kontinentális terminológiával az igazságra fény derüljön. A processzuális igazságosság tehát nem hogy nem áll ellentétben a kontinentális jogrenddel, hanem éppen kiegészíti, orvosolja a perbeli megismerés természet-szerű korlátait.

Nem csak akadémiai megfontolások igazolják a két rendszer összeférhetőségét, hanem – igaz, elsősorban célszerűségi és hatékonysági okokból – a egyes rendszer a gyakorlatban is egyre több engedményt tesz a processzuális igazságnak és enged az anyagi igazság megismerésének elvárásából.³²

A felosztást a processzuális igazságosság világszintű térhódítása miatt is érdemes óvatosan kezelni. A kontinentális jogelmélet legalább Beccaria³³ óta az állami büntetőhatalom legitim korlátjának tekinti az eljárási garanciákat, a tisztességes eljárás biztosítása pedig olyan alapvető emberi jogi dokumentumokban nyert rögzítést, mint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya vagy az Európai Emberi Jogi Egyezmény. A második világháborút követő emberi jogok újjáéledésével tehát a tisztességes eljárás nemzetközi jogi védelmet nyert. A nemzetközi büntetőbíróságok tudatosan ötvözik a különböző jogcsaládokhoz tartozó elemeket,³⁴ a strasbourgi emberi jogi bíróság pedig egyre inkább a fair eljárás angolszász modelljét követeli meg a részes államoktól,³⁵ így a tisztességes eljárás angolszász felfogás szerinti elve – különösen az Európai Emberi Jogi Egyezmény és a kapcsolódó strasbourgi

31 Damaška felosztását követjük, aki a tényállás pontos felderítését és egyéb célokat szolgáló eljárási garanciákat különböztet meg azzal, hogy egyes elvek vagy intézmények egyszerre tartozhatnak mindkét kategóriába. Lásd DAMAŠKA, Mirjan R. [1998]: i. m. 306. o.

32 ERDEI Árpád [2010]: i. m.; ERDEI Árpád [2011]: i. m. 29–32. o.

33 BECCARIA, Cesare: *Büntett és büntetés*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967. Az eredeti mű 1764-ben jelent meg.

34 CASSESE, Antonio: *International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008, 365–388. o.

35 CASSESE, Antonio: Uo.; Köpf Eszter Mária: Az angol és a holland büntetőeljárás mint az akkuzatórius és az inkvizitórius modell egy-egy tipikus példája. *Magyar Jog*, 2000/4., 239. o.

esetjog segítségével – átszivárgott a kontinentális jogrendszerekbe is, és a jogelv, valamint az abból származó jogok tiszteletben tartása ma már a világ valamennyi demokratikus országának megkérdőjelezhetetlen kötelezettsége. Az európai integráció is a közelítés irányába hat, hiszen a szabadság, biztonság és jog térségét meghatározó tamperei ötéves programban megfogalmazott kölcsönös elismerés³⁶ és az annak alapjául szolgáló tagállamok közötti kölcsönös bizalom lényegesen könnyebben megteremthető, ha bizonyos minimumgaranciákban megegyeznek az államok. Az elmúlt években a lisszaboni szerződés nyújtotta felhatalmazás szerint elfogadott eljárási garanciák és áldozatvédelmi jogokat lefektető dokumentumok ezt a bizalmat próbálják megteremteni. Ezek implementációja szintén az eltérő jogcsaládba tartozó tagállamok jogrendszerének közelítése irányába hat.³⁷

A különböző jogcsaládokhoz tartozó jogrendszerek más és más úton, de eljutottak a tisztességes eljárás követelményéhez. A processzuális igazság elve a jogállami büntetőjog egyik alapvető követelménye, legyen szó bármely jogcsaládhoz tartozó államról. Noha „ezen közös értékek, elvek nem zárják ki azt, hogy a két rendszer jelentősen eltérő módon működjön”,³⁸ az eljárási alapelvekben való megegyezés nagy szolgálatot tett az egymás jogrendszere iránti gyanakvás,³⁹ az ismeretlentől

36 Council of the European Union, Presidency Conclusions, Tampere European Council, 15–16 October 1999, 16 October 1999, lásd különösen a VI. fejezet 33–37. bekezdését.

37 Az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve (2010. október 20.) a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról; Az Európai Parlament és a Tanács 2012/13/EU irányelve (2012. május 22.) a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról; Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról; Az Európai Parlament és a Tanács 2013/48/EU irányelve (2013. október 22.) a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancsokhoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról (2013. november 6.).

38 Lásd Bárd Károly jelen kötetben megjelent tanulmányát.

39 Az 1960-as évek híres, az önvád tilalmával foglalkozó, a hallgatás jogát rögzítő döntéseiben az Amerikai Legfelső Bíróság még a kontinentális büntetőeljárás negatív példájával riogat. *Escobedo kontra Illionis*, 378 U.S. 478 (1964); *Miranda kontra Arizona*, 384. U.S. 436 (1966)

való félelem leküzdésében; hogy feltételezzük – még ha oly különös is számukra egy jogintézmény –, hogy van mögöttes értelme,⁴⁰ amelyet felfoghatunk, ha képesek vagyunk kilépni korábbi gondolkodásbeli keretrendszerünkől.

40 NELKEN, David (2010): i. m. 43. o.

A BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG TUDOMÁNY HATÁSA A BÍRÓI GYAKORLATRA

Elek Balázs

BEVEZETÉS

■ A jogtudósokat, tudományos jogirodalmi munkák szerzőit több cél vezérli gondolataik írásba foglalásakor, hiszen a tudományos publikálási kényszeren túl az oktatási tevékenység során ugyancsak igyekeznek felhasználni papírra vetett munkáikat. Bízunk benne, hogy azt a tudomány művelői is olvassák, felhasználják, esetleg a jogalkotás is felfigyel egy-egy gondolatukra, és végső

oron a napi jogalkalmazói gyakorlat figyelmére számítanak.¹ A gondolatok maradandóságának az egyik legjobb mércéje, amikor a publikációkat évekkel, évtizedekkel a szerző halála után is rendszeresen idézik az egykori pályatársak, és az újabb tudós(jelölt) nemzedék.

Talán ritkaság, amikor a bírák, ügyvédek, ügyészek napi munkájában jelenik meg egy-egy büntető eljárásjogi témakörben jegyzett tanulmány hivatkozása. A jogirodalom és a joggyakorlat kölcsönhatásának vizsgálatakor nem mellőzhető megemlíteni, hogy mindig is léteztek az elmélet és a gyakorlat világát szembeállító beidegződések, melyeket Erdei találóan úgy jellemez, mint egymás elgondolásainak elutasítását. A két oldal extrém állításai szerint „a gyakorló jogász csak aktát olvas”, vagy „a valóságos jogot a gyakorlatban lehet megtanulni, és ehhez el kell felejteni az egyetemi zagyvaságokat”.² Ezen szemlélet újabb és újabb felbukkanása ellenére az elmélet és a gyakorlat világát elválaszthatatlan összefüggések kötik össze. A tudományon belül a büntető eljárásjog tudomány a büntető eljárásjogi ismeretek, nézetek rendszere, míg a büntető eljárásjog jogszabályok összessége. Rendszer nélkül az ismerettárgyra vonatkozó nézetek összessége még nem is tekinthető tudománynak. A büntető eljárásjog és a büntető eljárásjog tudomány fejlődését egyértelműen kölcsönhatás jellemzi.

-
- 1 Pusztai Lászlónak több olyan tanulmányát is meg lehetne említeni, amelynek gondolatai később visszaköszöttek a büntetőeljárás törvényben. Talán mégis érdemes kiemelni *Az új olasz büntetőeljárás törvény a hazai kodifikáció nézőpontjából* címmel megjelent írását, amely a Magyar Jog 1991. évi 4. számában jelent meg a 236–242. oldalon. A vádelv következetes megvalósítása, a vádalku egyes formáinak szabályozása, a különeljárásokban rejlő lehetőségek az eljárás gyorsítására akkor még korántsem voltak annyira természeteseek, mint a jelenleg hatályos törvény megoldásai mellett.
 - 2 ERDEI Árpád: Mi az igazság? In: ERDEI Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 11. o.

A TUDOMÁNYOS ÉS A JOGALKALMAZÓI JOGÉRTELMEZÉS

■ A jogtudomány segít a jogszabályok valódi értelmének feltárásában, amit tudományos vagy jogirodalmi értelmezésnek nevezünk. A jogirodalmi értelmezés megjelenhet tankönyvekben, tudományos folyóiratokban, monográfiákban, kommentárookban, de a törvények indokolását is ide lehet sorolni.

A konkrét ügyekre irányadó jogalkalmazói értelmezést a nyomozó hatóságok, az ügyészség és a bíróság végzi. A kétféle jogértelmezés kölcsönhatásban áll egymással, hiszen a jogalkalmazóktól is elvárás a tudományos megalapozottság, de a jogirodalom sem függetlenítheti magát a joggyakorlat iránymutatásától. A tudományos és jogalkalmazói értelmezés egyaránt lehet nyelvtani, logikai, történeti vagy rendszertani, de megkülönböztethetünk további jogértelmezési módokat is. A bírói gyakorlat változásából, a nemzetközi jog-összehasonlítás tudományának fejlődéséből, más jogrendszerek ítélkezési gyakorlatának megismeréséből, újabb értelmezési technikák használatából eredően a szakirodalomban egyre elfogadottabb az, hogy újabb jogértelmezési módszerek is megjelennek a bíróságok gyakorlatában.³ Az értelmezési módokban közös vonás, hogy bármelyik támaszkodhat jogtudományi munkákra a jogszabály valódi értelmének felderítéséhez.

A nyelvtani értelmezés a jogszabályok tartalmának a nyelvi szabályok útján történő feltárása, a logikai értelmezés a logika szabályait hívja segítségül.

A jogszabályok értelmezésénél a jog szövegrétegét vizsgáló nyelvtani értelmezés a szavak általános jelentéséből, nyelvtani szabályok segítségével következtet a jogalkotói akaratra. Ez az értelmezési szint a legelső, így a dogmatikai szintet is szükségszerűen megelőzi, hiszen a jogszabályokat nemcsak jogtudósok olvassák, hanem mindenkire nézve tartalmaznak előírásokat. A jogi szöveg esetenként mégis kevés a jogalkotói akarat kiderítéséhez, mert az több értelmezést is megenged vagy egyszerűen önmagában értelmezhetetlen.

3 TÓTH J. Zoltán: Jogértelmezési módszerek a bírói gyakorlatban. *Jogelméleti Szemle*, 2009/4

Erdei és Pusztai az ún. jogi szakértőkről írt tanulmányukban a jogi túlszabályozás azon problémájára hívták fel a figyelmet, hogy egyes jogszabályok megértéséhez, azok tartalmának pontos megismeréséhez a terület tárgyának szakmai ismeretére is szükség van. „Éppen tartalmuk miatt a büntetőügyek elbírálásakor e jogszabályi rendelkezések helyes alkalmazásához, a jogszabály mondanivalójának megismeréséhez a jogtudomány általánosan használt értelmezési módszerei sem mindig elegendők. Sőt olykor még az egyszerű nyelvtani értelmezésnek is akadálya, hogy a jogszabályok az adott és releváns műszaki, technológiai terminus technikusokat alkalmazzák, mivel ezek megértése már maga is különleges ismereteket igényel.”⁴

A nyelvtani értelmezés körében utalni kell arra, hogy a jog és a nyelvészettudomány (law and language) összefüggéseit, kapcsolatát vizsgáló tudományos irányzat kutatási területe napjainkban egyre kiterjedtebb, amit az is jelez, hogy nem kizárólag jogászok, hanem a nyelvészettudomány képviselőin túl a filozófia, szociológia és a pszichológia is élénken érdeklődik eredményei iránt.

A nyelv, a jogi nyelv használata minden jogrendszer alapvető sajátossága, hiszen a jogalkotó is a nyelv eszközeit alkalmazza a jogszabályok vagy tágabb értelemben a jog megalkotásakor, de a bíróságok is tipikusan a jogi nyelvet alkalmazzák döntéseik megalapozásakor. A jogi nyelv megértése és tudatos alkalmazása megfelelő nyelvészeti felkészültséget is feltételez.

A jogi nyelv értelmezése szoros kapcsolatban áll a nyelv általános értelmezési szabályaival. A jog nem csupán nyelvi szabályokból áll, hanem olyan viselkedési normákból, amelyeket a nyelv útján lehet közölni. A jogi nyelv jelentése a szövegösszefüggésben a kommunikáció egyik általános problémája, ami miatt a szemantikát, a jelentéstant a pragmatikától meg kell különböztetni. Meg lehet különböztetni a nyelvi kifejezés jelentéstartalmát attól a hatástól, amit az adott szövegkörnyezetben tulajdonítunk neki. A pragmatika alapvető kérdése, hogyan függ a nyelvi jelek használata, illetve értelmezése a jelfelhasználók bizonyos jellemzőitől (például társadalmi hovatartozásától), állapotától; vagy a kommuni-

4 ERDEI Árpád – PUSZTAI László: Jogi szakértő a büntetőeljárásban? *Jogtudományi Közlöny*, 1982/10., 808–816. o.

kációs folyamat jellemzőitől, hogyan fejezzük ki magunkat világosan, úgy, hogy mások értsék is, sőt esetleg elismerjék a véleményünket. Látható, hogy a pragmatikának nagyon szoros kapcsolatai vannak a kommunikációelmélettel, szociológiával, pszichológiával.⁵

A jog és nyelvészet tudományának vizsgálódási területéhez tartozik például a több hiteles nyelven készülő nemzetközi egyezmények, különösen európai uniós jogszabályok, határozatok szövegének nyelvtani értelmezése olyan gyakori esetekben, amikor eltérően lehet értelmezni az eredeti szöveg különböző nyelveken elkészült fordításait.⁶ Ilyen esetekben igen gyakran a nyelvi értelmezés a jogirodalmi munkákban jelenik meg.⁷

Az általános szavak használatát a jogi rendelkezések szövegében azok általános értelme szerint kell értelmezni, és nem lehet a jogalkotó szándékára hivatkozva szűkíteni, ha ahhoz a jogalkotó nem adott külön értelmező rendelkezést. A szavak jelentésének adott szövegösszefüggésben történő feltárása azonban gyakran a kizárólag egy nyelven készült jogszabályoknál sem egyértelmű.

A textualista értelmezési formulák körében Pokol hivatkozik azokra az esetekre, amikor az Amerikai Egyesült Államok szövetségi kerületi bírósága szótárakat vett igénybe a rendelkezés konkrét szövegének értelmezéséhez.⁸

Ez az értelmezési módszer nem ritkán a hazai gyakorlatban is megjelenik részben a peres felek, részben a bíróságok érvelésében úgy, hogy az jogirodalmi munkák fogalom meghatározásaival is kiegészül.

5 ENDICOTT, Timothy: Law and language. In: ZALTA, Edward N. (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Spring, 2014. Elérhető: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/law-language> [letöltés időpontja: 2014.08.24.]

6 KÜNNECKE, Martina: Translation in the EU: Language and Law in the EU's Judicial Labirinth. *Maastricht Journal*, 20/2 (2013) 243–260. o.

7 lásd például RÓTH Erika: A sértett helyzete a büntetőeljárásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 2011. különszám, 155–167. o.

8 POKOL Béla: A jog szövegrétegének határai a jogértelmezésben. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/3., 128–141. o.

Több esetben fordult elő, hogy a büntető törvénykönyv különös részi törvényi tényállásában szereplő szavak helyes nyelvtani értelmét (például: becsület), jelentését értelmezte a bíróság a Magyar Nyelv Értelmező Kéziszótárában meghatározott definíció segítségével, és így próbált következtetést levonni a konkrét tényállásra vetítve arra, hogy megvalósult-e a bűncselekmény.⁹

Más esetben a büntetőeljárásról szóló törvényben szereplő „illetőleg” szó megfejtéséhez kellett értelmező szótárakon túl nyelvészeti ismereteket is bevonni a jogértelmezésbe.

Az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról (Be.) 365. § (1) bekezdése úgy rendelkezik a másodfokú bírósági eljárás szabályai között, hogy „A vádlott távollétében a tárgyalás megtartható, ha a vádlott előzetesen bejelentette, hogy azon nem kíván részt venni, illetőleg a vádlott terhére nem jelentettek be fellebbezést.”

A szabálynak azért van kardinális jelentősége, mert abszolút hatályon kívül helyezési ok az, ha a bíróság olyan személy távollétében tartja meg a tárgyalást, akinek jelenléte a törvény szerint kötelező. Az „illetőleg” szó azonban többféle jogértelmezésre is lehetőséget ad. A bíróság által felkért nyelvész szakértő az illetőleg kötőszó jelentését legrésztelenebb szótárunk, a Magyar Nyelv Értelmező Szótára alapján határozta meg. Ez a szótár több jelentését is tárgyalja a szónak, jelen esetben a szótár címszavának 3. sz. alatt feltüntetett jelentése alapján értelmezhető, amely szerint kissé ritka használatban, főleg a hivatalos nyelvben „Kapcsolatos vagy választó mondatok, ill. mondatrészek kötőszavaként áll, olyankor, amikor ugyanaz az (egy vagy több) állítás külön-külön mindegyik lehetőségre vonatkozik.” Hasonlóan foglalt állást a szó jelentéséről, csak jellegéből adódóan valamivel tömörebb megfogalmazásban a 2003-ban megjelent Magyar Értelmező Kéziszótár is. A nyelvész szakértő azonban rámutatott, hogy az illetőleg kötőszó használata a szövegben nem szerencsés, mert a kérdéses paragrafus első

⁹ Legf. Bír. Bfv.I.1.080/2005/3. számú határozata, Fővárosi Bíróság 22.Bf.8.631/2002/5. számú ítélete

bevezetését kétféle módon is értelmezhetővé teszi, és a szövegezés nyilvánvalóan nem mutatja meg egyértelműen a jogalkotó szándékát. A nyelvhasználati érvek azonban inkább támogatják az elsőként feltüntetett értelmezési lehetőséget.¹⁰

A rendszertani értelmezésnél az adott jogszabály rendszerbeli elhelyezéséből vonunk le következtetéseket, vagy tágabb értelemben, amikor a jogalkalmazó a jogszabályhelyet a büntető eljárásjog mint rendszer, illetve az egész jogrendszer részeként vizsgálja. A történeti értelmezés keretében a jogszabály keletkezésének és fejlődésének a társadalmi körülményeiből, módosulásainak feltárásával következtet annak valódi tartalmára.¹¹

Rendszertani értelmezéssel vezette le például a Legfelsőbb Bíróság azt, hogy a bűncselekmény elkövetésén tetten ért személy elfogását lehetővé tevő büntetőeljárás szabály a szükséges és elégséges erőszak alkalmazására is bárkit feljogosít, hiszen ez a rendelkezés az eljárás törvényben a kényszerintézkedések között szerepel.¹²

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a jogirodalom jelenleg újabb virágkorát éli. Ebben a doktoranduszok tudományos publikációs kényszere mellett a felgyorsult kodifikációs munkáknak is meghatározó szerepe van. A tudományos publikációk azonban természetükből adódóan ellentétes álláspontoknak is hangot adnak. Ilyenkor a tudományos jogirodalom félrevezetővé válhat. A terheltek és védőjének a terhelt felmentése érdekében előterjesztett felülvizsgálati indítvány nyomán a Legfelsőbb Bíróság szükségesnek érezte azt is leszögezni, hogy jogirodalmi hivatkozásnak a bírósági ítéletekben nincs helye: „Előre kell bocsátani, hogy a bírói gyakorlat számára közzétett magyarázatok még a bírósági határozatok legitimitációjával sem rendelkező irodalmi vélemények. Az érvényességük

10 Hoffmann István tanszékvezető egyetemi tanár szakvéleménye. Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2006. április 10.

11 NAGY Ferenc – TOKAJI Géza: *A magyar büntetőjog általános része*. Szeged: József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1993, 9–13. o.

12 BH 2001. 408, BH 1995. 622

a forrásuktól független, kizárólag a tartalmuk helyességétől függ, ezért a határozatokban felesleges hivatkozni rájuk; az ilyen hivatkozás félrevezető is lehet, mivel nem létező legitimáció látszatát keltheti.”¹³

Ezen bírói álláspont azonban nem vált uralkodóvá, és egyre gyakrabban fedezhetünk fel jogirodalmi hivatkozásokat büntetőügyek ítéleteiben. Az alsóbb fokozatú eljáró bíróságok esetében felmerülhet a döntés megalapozottságának igazolása a felsőbb bíróságok felé, míg a Kúria esetén az ítéletet alátámasztó indokolás érvrendszerének kiegészítéseként történhet a jogtudományi hivatkozás beépítése a határozatba.¹⁴

AZ ABSZOLÚT SEMMISSÉG JOGTUDOMÁNYI MEGALAPOZÁSA

■ A bírói gyakorlatban különösen szokatlan, amikor a büntetőeljárásról szóló törvényben meghatározott felülvizsgálati okokon túl, egyéb jogcímen történik a terhelt felmentése. A népellenes büntett miatt – néhai koronaügyész vádlott ellen – folyamatban volt büntetőügyben ugyancsak a jogirodalmat hívta a legfőbb bírói fórum segítségül döntésének megalapozásához.

A Budapesti Népbíróság az 1946. június 22-én kihirdetett ítéletével a terheltet bűnösnek mondta ki folytatólagosan elkövetett népellenes büntettben.¹⁵

Elsődlegesen rámutatott a Kúria arra, hogy sem a jelenleg hatályos büntetőeljárásról szóló törvény, sem a megtámadott határozat meghozatala idején hatályos eljárási jog (a büntető perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk) nem tette lehetővé bűnösséget megállapító határozat esetében a tényállás mellőzését.

13 Legf. Bír. Bfv.III.97/2000/5.szám

14 A bírói érveléstechnikáról és az ún. igazolási technikákról lásd bővebben BENCE Mátyás: *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a bírói ítélkezésben*. Budapest: Gondolat Kiadó, Dignitas Iuris Debreceni Iskola, 2011, 28–33. o.

15 Budapesti Népbíróság 1946. június 22-én kihirdetett Nb.VII.3465/1945/11. számú ítélete

Ehhez képest, ha a jogerős, bűnösséget megállapító határozatnak kizárólag rendelkező része van, indokolása (s ezen belül tényállása) viszont nincs, akkor ez nem csupán az indokolási kötelezettség megszegése, hanem eleve a büntető anyagi jog megsértése. Ilyenkor ugyanis az anyagi jogi rendelkezéseknek – közte kiváltképp a bűnösség megállapításának – nincs az eljáró bíróság által megállapított ténybeli alapja, következésképpen a rendelkező részben felrótt bűncselekmény fogalmilag nem tényállásszerű.

Ilyen ítélet valójában a perjog – feltétlen hatályon kívül helyezést eredményező eljárási szabálysértésekkel (ún. alaki semmisségi okokkal) biztosított – érvényességi követelményeit meghaladó hibában szenved, mivel az ítélettől elvárt minimális alaki jegyeket sem hordozza. A Kúria döntése rámutat, hogy az ilyen ítélet a jogirodalom szerint nem ítélet (non iudicium), illetve nem létező ítélet (iudicium non existens); és e körben Király Tibor tankönyvére hivatkozott pontos oldalszám megjelölésével.¹⁶ Az ítélet szerint jelen ügy is ebbe a körbe tartozik.

A vád szerinti cselekmény azonban önmagában véve sem volt bűncselekmény. A vonatkozó népbíráskodásról szóló jogszabály (megalkotásának) egyértelmű törvényi célzata a fasizmus szolgálatában álló, vagy népellenes tevékenység [amit az Nbr. megfélemtetett a demokráciaellenességgel] elítélendősége és üldözése.¹⁷ A Kúria a törvény helyes értelmének feltárásához a korabeli jogirodalmi munkák közül Berend Györgynek a népbíráskodásról írt monográfiáját is idézte.¹⁸ A terheltnek a vád közéleti írásait róta fel. A terhelt magatartása véleménynyilvánítás volt a bolsevizmusról, az oroszországi politikai helyzetről, a harmadik internacionáléról, a marxizmusról, a demokráciáról, a bolsevik párt tagjairól, illetve szakmai véleményét tartalmazta az 1937. július 1. napján tartott előadása, amely gyűjteményes könyvben is megjelent. Ekként a Kúria a terheltet az ellene népellenes büntett miatt emelt vád alól, bűncselekmény hiányában felmentette.

16 KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003, 200. o. Hivatkozva: Kúria Bfv. III.1.124/2012/3.szám (Király Tibor a tankönyvében a Magyar Tudományos Akadémián 1988. április 29-én elhangzott székfoglaló előadásának gondolatait rögzítette.)

17 81/1945. ME sz. rendelet a népbíráskodásról (Nbr.) 17. § 4. pontja

18 BEREND György: *A népbíráskodás*. Szeged: Acta Universitatis Szegediensis, 1948, 310. o. Hivatkozva: Kúria Bfv.III.1.124/2012/3. szám

AZ ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLAT A JOGIRODALOMBAN

■ A jogtudomány és a jogalkalmazói gyakorlat kölcsönhatását talán azok a tudományos alapossággal megszerkesztett kommentárok, törvénymagyarázatok mutatják, melyek az irányadó felsőbbírói gyakorlatot foglalják össze rendszerint elismert jogalkalmazók tollából. Ilyenkor a szerző által elfogadott joggyakorlatot a törvény értelmezésének megkönnyítése végett tudományos igényességgel összefoglalja, majd azt a jogalkalmazó ügyvédek, ügyészek és bírák segítségül használják napi jogalkalmazói tevékenységük során.

A felmerülő jogértelmezési kérdések eldöntéséhez komoly segítséget jelentenek ezek a magyarázatok, bár rendszerint a határozatok indokolásában azokat nem szokás, és nem is kötelező hivatkozni.

A büntetőeljáráásban a tanút megillető mentességi joggal kapcsolatos nyilatkozat lehetséges módjaival kapcsolatban az ítélőtábla a HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. kiadásában megjelent „Büntetőeljárás jog – Kommentár a gyakorlat számára I.” kötetéből idézett annak alátámasztására, hogy a tanúként kihallgatandó személy nyilatkozata előtt a bíróság nem határozhat a kihallgatás mellőzéséről azon az alapon, hogy a tanút úgy is mentességi jog illeti meg. Erre a bíróságnak még akkor sincs módja, ha a tanú az eljárás korábbi szakaszában már élt a mentességi jogával, mivel az erről való döntés joga a tanút a törvényi előfeltételek megléte esetében az eljárás során mindvégig megilleti.¹⁹ A kommentárra hivatkozás ilyenkor az eljárásjogi szerző tekintélyével is segít alátámasztani az érvelés helyességét.

Ugyanezen kommentárt hivatkozta az indokolás megerősítésére a bíróság az előzetes letartóztatás megszüntetésére irányuló védelmi indítványt elutasító végzés helybenhagyásakor, ahol az érdemi indokolás mellőzésének lehetőségét, annak törvényi feltételeit kellett értelmezni. Az ítélőtábla érdemben bírálta el a jogor-

19 BERKES György: *Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára*. II. kiadás I. kötet. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2006, 336/1. pont. Hivatkozta: Szegedi Ítélőtábla Bf.III.130/2013/7. szám (ÍH2013.94.)

voslatot, és megállapította, hogy a védelmi indítvány nem ismételt volt a bírósági eljárásban, ezért nem lett volna helye az érdemi indokolás mellőzésének. Utalt arra, hogy ennek megítélésében ellentétes álláspontok ismertek, de a kommentárban rögzített álláspontot is ezt erősíti meg.²⁰

A tényállást megalapozó bizonyítékok megvizsgálásához, azok okszerű értékeléséhez és egymást erősítő kapcsolatukhoz kötődő kifejezésként Tremmel Flórián monográfiája nyomán került a bírói gyakorlatba és így a határozatok indokolásába a tényállást megalapozó bizonyítékok „szinergiája” (együttműködő kölcsönhatásuk) elnevezés.²¹

A védő kizárása a védelem ellátásából érdekellentétre történő hivatkozással mindig kényes pontja volt a büntetőeljárásoknak, hiszen a védelemhez és a védekezéshez való jogba történő közvetlen külső beavatkozást jelent. Nehéz az élet szülte eseteket elkülöníteni, hiszen minden ügy más és más. Ilyenkor a jogi folyóiratokban megjelenő tanulmányok tudományos szempontok mentén történő rendező elvei közvetlen segítséget adhatnak a felmerülő eljárási kérdések megoldásához. Ebben a körben Háger Tamás iránymutató publikációjának felhasználására és közvetlen idézésére találhatunk példát a bírói gyakorlatból.²²

Az eljárásjogi szerzők hivatkozása talán ritkább a bírói ítéletekben az anyagi jogi témakörben publikáló szerzőkhöz képest, de esetenként szinte szó szerint felfedezhetjük a szerző gondolatmenetét a határozatokban.

Herke Csongornak „Az előzetes letartóztatás elrendelése a terhelt várható magatartása alapján” című tanulmányának érvelése számos döntésben megjelent már. Herke az előzetes letartóztatásnak a Be. 129. § (2) bekezdésében rögzített különös okainak vizsgálata során a lehetséges okok elemzésével mutatja ki, milyen körülmények szólhatnak az előzetes letartóztatás ellen vagy mellett. A kényszerintézkedésekről szóló határozatok megalapozottságát segíti, ha ezen okok részletes

20 BERKES György [2006]: i. m. 490. o. Hivatkozva: Debreceni Ítéletábla Bpkf.II.216/2014/2. szám

21 TREMMEL Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2006, 75–79. o. Hivatkozva: Fővárosi Ítéletábla Bf.111/2014/5. szám

22 HÁGER Tamás: Az érdekellentétben megnyilvánuló védői kizárási ok a büntetőeljárásban. *Ügyvédek Lapja*, 2013/2., 2–6. o. Hivatkozva Debreceni Törvényszék 1. Bf.395/2013/8. szám

elemzése jelenik meg az indokolásban. Az ítéltábla ezen tanulmány érvei mentén rögzítette, hogy az előzetes letartóztatást meghosszabbító végzés elleni perorvoslat részben alapos, mert az első fokon eljáró megyei bíróság az indokolási kötelezettségének nem tett eleget. Herke tanulmányát idézve állapította meg a megyei bíróság végzésében rögzített azon indokolás elfogadhatatlanságát, hogy „Fennáll továbbá annak veszélye is, hogy a tanúk befolyásolásával a bizonyítást megnehezítené.” Az e fajta „indokolás” csak a rendelkező részben megállapított letartóztatási okot definiálja, és nem a fennállását valószínűsíti a konkrét esetben.²³ A jogtudomány segítségével ilyenkor közvetlen hatással van a döntésre, ami a példaként jelzett ügyben különösen fontos, hiszen a joggyakorlat elemzése mellett a jogirodalom jogosan kifogásolja az előzetes letartóztatásról szóló végzések sematizáltságát.²⁴

ZÁRÓ GONDOLATOK

■ A büntetőjogi dogmatikára vagy az alapul szolgáló szakirodalmi forrásra általában nem szükséges hivatkozni a bírósági határozatokban, annak ismerete a jogszabály szövegén túli ismeretet feltételez.

A jogirodalomra utalás mégis elfogadható, sőt szükséges akkor, ha ezzel a bírói ítélet azt akarja megjelölni és alátámasztani, hogy mely dogmatikai alapon áll az ellentétes értelmezések körében. A jogirodalomra hivatkozás, és annak segítségül hívása egyaránt jelen van napjaink ítélkezésében a dogmatikai, nyelvtani, történeti és a rendszertani értelmezés keretében, de esetenként megfigyelhető ismertebb, nagyobb horderejű ügyekben hozott határozatok érvelésének, meggyőző erejének növelése céljából, a határozat elfogadottságának erősítése érdekében is, ami álláspontom szerint feltétlen támogandó, különösen a felsőbb bírósági jogerős határozatokban.

23 HERKE Csongor: Az előzetes letartóztatás elrendelése a terhelt várható magatartása alapján. *Jogtudományi Közlöny*, 2002/57., 13–26. o. Hivatkozva: Debreceni Ítéltábla Bnyf.II.394/2008/2. szám

24 SZABÓ Krisztián: Előzetes letartóztatás a nyomozási szakaszban. In: ELEK Balázs – HÁGER Tamás – TÓTH Andrea Noémi (szerk.): *Igazság, Ideál és Valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére*. Debrecen: DE ÁJK, 2014, 334–345. o.

A NYOMOZÁS FŐBB SZABÁLYAI JOGÖSSZEHASONLÍTÓ MEGKÖZELÍTÉSSEN

Herke Csongor

■ Ahogy Tremmel is rámutat, a nyomozás teljesítésével túlnyomórészt a kriminalisztika foglalkozik, a bűncselekmények eredményes felderítése döntően az alkalmazott krimináltechnikától és krimináltaktikától függ. Ehhez képest a Be. csak keretszabályokat tartalmaz, amely keretszabályok meghatározzák a nyomozás alapvető követelményeit, a nyomozás módjait, időbeli kereteit, az érdekeltek jelenlétét és rendjének biztosítását¹. Ennek megfelelően a nyomozással összefüggésben nem lehet mindenhol és minden körülmények között érvényesülő részletszabályokat lefektetni. Ugyanakkor tendenciák megfigyelhetők: míg korábban a nyomozásra fektették a nagyobb hangsúlyt, addig az 1998-as Be. koncepciója a tárgyalás jelentőségét szerette volna növelni² (az más kérdés, hogy ez mennyire sikerült, véleményem szerint semennyire). Tanulmányomban a francia, olasz, német és angol nyomozás főbb szabályait tekintem át abban a reményben, hogy az új Be. kodifikációja során e megfontolandó intézmények bemutatására is sor kerül.

1 TREMMEL Flórián: *Magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2001, 369. o.

2 A tárgyalás szerepét említi Pusztai László is tanulmányában. PUSZTAI László: A büntetőper előkészítése. In: ERDEI Árpád (szerk): *Tények és kilátások. Tanulmányok Király Tibor tiszteletére*. Budapest, KJK, 1995, 33–46. o.

A NYOMOZÁSI SZAK FRANCIAORSZÁGBAN

A nyomozásnak Franciaországban két fő szakasza van:

1. az előkészítő szakasz (enquête préliminaire CPP 75–78. cikk) és
2. az ún. instruction préparatoire (78-1–78-8. cikk)³.

ad 1.

A feladat ebben a szakaszban az, hogy felkutassák azokat a tényeket, amelyek a vád alapjául szolgálhatnak, és döntsenek arról, hogy legyen-e vád. A nyomozás ekkor titkos és nincs közben kihallgatás.

A vizsgálatnak két fajtája van: az enquête préliminaire (CPP 75–78. cikk) és az enquête de flagrance (CPP 53-74-2. cikk). Utóbbi esetben a rendőrségnek szélesebb jogosultságai vannak, mint az első esetben. A bűncselekmény tettenérése (flagrant), ha éppen elkövették vagy el akarták követni, avagy „röviddel a tett után a gyanú egy nyilvános bejelentés alapján felmerül, vagy olyan tárgyakat találnak meg, amelyek nyomként vagy bizonyítékként arra utalnak, hogy az illető közreműködött a crime vagy délit elkövetésében” (CPP 53. cikk 1. bekezdés). Az enquête de flagrance nem lehet hosszabb, mint nyolc nap (CPP 53. cikk 2. bekezdés).

Franciaországban az előkészítő szakaszban a legnagyobb szerep a rendőrségnek és az ügyésznek jut. A sértett beavatkozása részletesen szabályozott, és a terhelt jogai nagyon korlátozottak.

Elsősorban a rendőrség az, aki a vizsgálatot lefolytatja, és aki azért, hogy a vád alapjaként felhasználható bizonyítékokat begyűjtse, kényszerítő eszközei vannak az enquête de flagrance-szal összefüggésében. A bizonyítékgyűjtésnek az enquête préliminaire alapján normális esetben hozzájárulás alapján kell történnie.

3 A francia nyomozásról részletesen lásd HERKE Csongor: *A francia és az olasz büntetőeljárás alapintézményei*. Második, javított kiadás. Pécs: PTE ÁJK, 2013, 61–67. o.

Ha a vizsgálat befejeződött, a rendőrség átadja az iratokat az ügyésznek (vagy az ügyészt képviselő tisztnak 1-4 kategóriás contravention esetében) vádemelés céljából. Azonban ha a bűncselekmény délit, a rendőrség az ügyész utasítására közvetlenül indíthatja meg a vádemelést és erről értesítheti a terheltet.

A vizsgálat során a rendőrség az ügyész általános felügyelete alá kerül (CPP 38. cikk), és a tevékenységét az irányítja (CPP 41. cikk 2. bekezdés), emellett az ügyész kapja kézhez a panaszokat és feljelentéseket is (CPP 40. cikk 1. bekezdés). A vizsgálat bármely pontján az ügyész dönthet úgy, hogy ejti az ügyet, a diszkrecionális vádemelés gyakorlásával vagy mert az eljárás elévült.

Ha a bűncselekmény „crime”, a vizsgálatot követően az ügyész értesíti a juge d’instructiont, hogy vizsgálja ki a pontos tényeket. Ha a bűncselekmény „délit”, akkor vagy (az esetek többségében) az ügyet a tribunal correctionnel elé terjeszti, vagy az instruction megnyitását indítványozza. Utóbbi esetben a szokásos eljárás a közvetlen idézés kibocsátása (citation directe), amit a bírósági kézbesítő szállít ki a terheltnek, legkésőbb tíz nappal a tárgyalás előtt (CPP 390. és 555. cikk), valamint feljegyzés (avisement) készül (CPP 389. cikk) a bejelentett, megadott napon lévő tárgyaláson.

Emellett kibocsátható írott idézés (convocation par procès-verbal) (CPP 394. cikk), amely által az ügyész értesíti a vádlottat a tárgyalás helyéről és időpontjáról (tíz nap és két hónap között). Az azonnali megjelenés (comparution immédiate) a bíróság előtt tárgyalás céljából azzal jár, hogy a vádlottat elfogják és őrizetbe veszik a kihallgatás érdekében (CPP 395. cikk). Ez az eljárás csak akkor lehetséges, ha

- a bűncselekmény tettenéréses (flagrant) és a délit egytől hét évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető, vagy
- a bűncselekmény nem tettenéréses és a délit legalább két évig tartó szabadságvesztéssel büntethető, feltéve hogy a költségek kifizetődőek és az ügy ítélethozatalra kész.

Ha bűncselekmény *contravention*, az ügyész az ügyet a *tribunal de police*-hoz utalja⁴. Ha az ügyész rendes eljárást választ (nyilvános, szóbeli és kontradiktórius tárgyalás), az ügyész képviselője küld egy idézést a vádlottnak a bírósági kézbesítővel (CPP 531. cikk). De kiadhat egy informális feljegyzést is, amely érvényesnek tekinthető, ha a terhelt ennek alapján megjelenik a bíróságon (CPP 532. cikk). Ha az ügyész az egyszerűsített eljárást választja, amit *ordonnance pénale*-nak hívnak (írásbeli és nem kontradiktórius tárgyalás), az ügy iratait és azokhoz fűzött megjegyzéseit a TP bírójának küldi meg (CPP 525. cikk).

A sértettnek nincs hivatalos szerepe a nyomozati szakaszban, de

- a sértett kinevezheti magát *partie civile*-nek, ha a vádszakaszban az ügyész arról tájékoztatja őt, hogy az ügyet elejtette (CPP 40. cikk 1. bek.);
- kártalanításra lehet joga az ügy ejtése esetén is;
- emellett a sértett játssza a legfőbb szerepet a mediációs eljárásban⁵.

ad 2.

Az *instruction* vagy „*information*” arra szolgál, hogy olyan szakaszba hozza az ügyet, hogy az tárgyalásra bocsátható legyen. Az *instruction* kötelező *crime* esetén, választható *délit* esetén és nagyon ritkán fordul elő *contravention* esetében. Az utolsó két esetben a döntés arról, hogy *instruction*ot tartsanak-e, függ az eset összes körülményétől.

A legfőbb feladata az *instruction*oknak az, hogy bizonyítékot gyűjtsenek arra, hogy bűncselekményt követtek el, megtalálni az elkövetőt (ha még nincs meg) és megerősíteni a vádat egy meghatározott személy ellen.

4 A francia ügyész szerepét részletesen elemzi LÉVAI Ilona: Bűntetőeljárás és ügyészség – a „francia modell” magyar aspektusból. In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok 31*. Budapest: OKRI, 1994, 43–105. o.

5 A francia mediációs eljárásról lásd CARIO, Robert (szerk.): *La médiation pénale*. Paris: L'Harmattan, 1997.

Az instruction a bíróra bízza, hogy eldöntse, az elkövetéssel vádolt személyt bocsássák-e tárgyalásra. Emellett ebben a szakban kezdi el a juge d'instruction gyűjteni az információkat a terhelt karakteréről.

Hat alany vehet részt az instruction eljárásban:

- a juge d'instruction;
- a juge des libertés et de la détention;
- az ügyész;
- a terhelt;
- a sértett és
- a chambre de l'instruction mint legfőbb szerv⁶.

A francia büntetőeljárás jog egyik legfontosabb alapelve az, hogy a juge d'instruction mindig pártatlanul, egyaránt a vád és a védelem javára végzi a vizsgálatot (à charge et à décharge). Az instructionnal kapcsolatban vannak nyomozási funkciói és bírói funkciói is (magában foglalva a kényszerítés hatalmát is). A juge des libertés et de la détention pedig az egyetlen szerv, aki vizsgálati őrizetet elrendelhet vagy azt meghosszabbíthatja (CPP 137-1. cikk). A juge d'instructionnal közösen dönt a contrôle judiciaire mértékéről és arról, hogy a korábban őrizetbe vett személyt szabadlábra helyezték.

Az instruction kezdetén az ügyész állapítja meg a nyomozás határait azzal, hogy megállapítja, milyen tényeket kell a juge d'instructionnak vizsgálnia. Partie civile kivételével a juge d'instructionnak követnie kell az ügyész által megfogalmazott ajánlásokat.

Emellett még a sértettre kell utalni, akinek jogai a partie civile-ként történő fellépéséből fakadnak (CPP 85. cikk). A magánfellel minősülés történhet harmadik fél által (ha az ügyész az ügyet már a juge d'instruction elé tárta) vagy a vádemelés kezdeményezésével (ha vádeljárás még nem indult meg)⁷.

6 Az alanyokra vonatkozó részletes szabályokat lásd HERKE Csongor (2013): i. m. 64–67. o.

7 Részletesen lásd GEWALTIG, Stefan: *Die action civile im französischen Strafverfahren*. Frankfurt am Main, 1990.

AZ OLASZ NYOMOZÁS

■ A büntetőeljárás első részét a nyomozás (indagini preliminari) képezi⁸. A nyomozási eljárás abban a pillanatban megkezdődik, amikor a polizia giudiziaria vagy az ügyészség tudomására jut egy bűncselekmény elkövetése. Akkor fejeződik be, amikor az ügyészség vádat emel, vagy indítványára a bíróság elrendeli a nyomozás megszüntetését.

Olaszországban is az ügyészség a „nyomozás ura”: „Az ügyészség vezeti a nyomozást és rendelkezik a bírósági nyomozók (polizia giudiziaria) felett.” (CPP 327. cikk).

A törvény külön rendelkezik a nyomozási bíróról (giudice per le indagini preliminari). A CPP 328. cikkelye értelmében ő bírálja el az ügyészség, a magánfelek és a sértettek indítványait a nyomozás során, a törvényben meghatározott esetekben. Ő dönt többek között az ügyészség által indítványozott előzetes letartóztatás elrendeléséről (CPP 279. cikk). Döntési jogkörével egy általános kontrollfunkciót fejt ki pártatlan hatóságként a feleken alapuló eljárásban.

Az olasz büntetőeljárásban a közvetlenség elve uralkodik. Ez azt jelenti többek között, hogy az ítélethozatalhoz szükséges bizonyítékokat a tárgyaláson kell előterjeszteni. Az olasz büntetőeljárásra jellemző, hogy hangsúlyozza a contraddittorio (feleken alapuló eljárás) elvét, amely megköveteli, hogy a bizonyításfelvétel során alapvetően a perbeli felek működjenek közre, például úgy, hogy kikérdezik a tanúkat.

A közvetlenség elvét azonban nem lehet mindig betartani, mégpedig azért nem, mert a tárgyalás és a megítélendő cselekmény között általában sok idő eltelik, így néha a bizonyítékok megsemmisülésétől lehet tartani, amennyiben az eljárás egy korábbi stádiumában nem került már sor azoknak a bizonyítékoknak a biztosítására, amelyek az időmúlással hasznavehetetlenné válnának.

.....
8 Az olasz nyomozásról részletesen lásd HERKE Csongor [2013]: i. m. 67–70. o.

A CPP 392. és azt követő cikkeiben szabályozott bizonyítékbiztosítási eljárásnak (incidente probatorio) az a célja, hogy egy formálisan szabályozott eljárás során már a nyomozásban (indagini preliminari) felvegyék azokat a bizonyítékokat, méghozzá egy bíró irányításával, amelyeknek az elvesztésétől tartani lehet.

Ezt az eljárást az ügyésznek vagy a terheltnek kell indítványoznia. A sértett az ügyészénél indítványozhatja, hogy az kérelmezze a bizonyítékbiztosítási eljárást (CPP 394. cikk).

A CPP 392. cikke szerint a bíróság indítványra elrendelheti a bizonyítékbiztosítási eljárás lefolytatását pl. amikor okkal lehet tartani attól, hogy a tanút (pl. betegség miatt) a tárgyaláson már nem lehet majd kihallgatni, vagy ha tartani lehet attól, hogy egy tanút erőszakkal, fenyegetéssel vagy megvesztegetéssel rávennék a hallgatásra, illetve arra, hogy hamisan tanúskodjon.

A CPP 392. cikke azonban nemcsak olyan eseteket tartalmaz, amelyek során a bíró úgy gondolja, hogy fennáll a bizonyítékok megsemmisülésének esélye, hanem olyanokat is, amikor az ügyész vagy a terhelt indítványa önmagában elegendő ahhoz, hogy a bizonyítékbiztosítási eljárást lefolytassák. Ilyen a terhelt kihallgatása abból a célból, hogy a bűncselekmény elkövetésében részt vett egyéb személyek szerepéről valljon, illetve egy másik, az alapeljárással összefüggő (CPP 210. cikk) eljárás terheltjének a kihallgatása.

A bizonyítékbiztosítási eljárás lefolytatásának az indítványozásáról a giudice per le indagini preliminari egy nem megtámadható határozatot hoz. Ha a kérelemnek helyt ad, kitűzi a tárgyalás időpontját és – a kérelemnek megfelelően – meghatározza a bizonyítás tárgyát, valamint a „bizonyításfelvételben érdekelt” körét (CPP 398. cikk 2. bekezdés). A kérelemnek helyt adó végzés meghozatala és a tárgyalás között nem telhet el 10 napnál hosszabb idő.

Magára a bizonyítékbiztosításra zárt ülésen (a porte chiuse), az ügyész és a terhelt védőjének kötelező jelenléte mellett kerül sor. A sértett védőjének joga van a részvételhez (CPP 401. cikk 1. bekezdés).

A bizonyításfelvételre a „tárgyalásra előírt formában” kerül sor (CPP 401. cikk 5. bekezdés). Ez azt jelenti többek között, hogy a tanúknak az az ügyész, illetőleg védő fog kérdéseket feltenni, aki a kihallgatását indítványozta, majd ezt követően kerül sor a másik fél kérdéseire. A bíró hivatalból nem folytathat le az indítványozottól eltérő bizonyítást.

Az olasz CPP is alapvetően két lehetőséget tartalmaz a nyomozási eljárás befejezésére: ezek pedig az eljárás megszüntetése és a vádemelés⁹.

A NYOMOZÁSI SZAK NÉMETORSZÁGBAN

■ A büntetőeljárás a nyomozás (Ermittlungsverfahren) ügyész általi megindításával kezdődik (előzetes eljárásnak, vizsgálatnak is nevezik)¹⁰. A legalitás elve szerint az ügyészség köteles a nyomozást megindítani, ha elegendő ténybeli kiindulópont áll rendelkezésre (StPO 152. § II.). Az eljárás megindításához két lehetőség kínálkozik:

- a nyomozás megindítása feljelentésre vagy vádindítványra;
- a nyomozás megindítása hivatalból.

Egy meghatározott terhelttel szemben a nyomozási eljárás megindításának anyagi feltétele a kezdeti gyanú fennállása. Ilyen kezdeti gyanúról beszélünk, ha megvannak azok a tényleges kiindulási pontok, amelyek alapján a kriminalisztikai vizsgálatok után valószínűsíthetővé válik az érintett személyek részvétele egy büntetendő cselekmény elkövetésében. Ennek megfelelően szükséges a konkrét tények fennállása (vö. StPO 152. § II. pont: „elegendő tényszerű kiindulási pontok”), csupán a sejtés nem elegendő. Az a kérdés, hogy a gyanús mozzanat elegendő-e a nyomozás megindításához, az ügyészség döntési körébe tartozik.

9 Az olasz büntetőeljárásról részletesen elemzi PUSZTAI László: Az új olasz büntetőeljárásról törvény a hazai kodifikáció nézőpontjából. *Magyar Jog*, 1991/4., 236–242. o.

10 A német nyomozásról részletesen lásd HERKE Csongor: *A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei*. Pécs: PTE ÁJK, 2011, 57–60. o.

Az ügyészség vezeti a nyomozást. A vádemeléséről való döntéshez a tényállás tisztázására van szükség (StPO 160. § I.). Ennek során az ügyészségnek nemcsak a terheltet terhelő, hanem a mentő körülményeket is fel kell derítenie, valamint gondoskodnia kell azoknak a bizonyítékoknak a begyűjtéséről, amelyeknek elvesztésétől tartani kell (StPO 160. § II.). Az StPO a következő nyomozási cselekményeket emeli ki:

- a gyanúsított kihallgatása, StPO 163a. §;
- a tanúk és a szakértők kihallgatása, StPO 161a. § I., 73. §;
- egyéb nyomozási cselekmények foganatosítása;
- a nyomozási bíró eljárási cselekményei (kényszerintézkedések elrendelése, bizonyítékok biztosítása).

A nyomozás (az olasz büntetőeljáráshoz hasonlóan) vagy vádemeléssel (Erhebung der öffentlichen Klage), vagy eljárás megszüntetéssel (Einstellung des Verfahrens) zárul.

Ha az ügyészség a nyomozási eljárást az StPO 170. § II. pontja alapján megszüntette, az indítványozó, amennyiben egyben ő a bűncselekmény sértettje is, a megszüntetési határozat ellen vádkikényszerítési eljárást (Klageerzwingungsverfahren) indíthat (StPO 172. és azt köv. §-ok). A vádkikényszerítési eljárás egyrészt a legalitás elvének a (bírószági) kontrollja, másrészt a sértett érdekeit védelmezi, akinek ugyanis az áll az érdekében, hogy azt a bűncselekményt, aminek ő esett áldozatul, ténylegesen üldözzék. A vádkikényszerítésre rendszerint azért kerül sor a sértett kívánatára, hogy az ügyészség megszüntető határozata ellenére vádat emeljenek (StPO 175. §). Kivételesen az is cél lehet, hogy egyáltalán nyomozás induljon az ügyben, amit az ügyészség megtagad („nyomozáskikényszerítés”). A vádkikényszerítésnek a gyakorlatban nincs nagy jelentősége, de már maga a létező lehetőség preventív hatással bír.

AZ ANGOL NYOMOZÁS

Angliában és Walesben a következő személyek indíthatják meg a büntetőeljárást¹¹:

- **Bármely állampolgár:** a magánvádhoz való jogot a Királyi Bizottság ajánlása drasztikusan korlátozta, amelynek ajánlása alapján jött létre a Korona Vád Szolgálat (Crown Prosecution Service, CPS), és ezt kifejezetten megerősítette az 1985-ös Prosecution of Offences Act 6. § (1) bekezdése. Habár a magánvád jelenleg viszonylag ritka, de messze nem ismeretlen – annak ellenére, hogy a leendő vádlónak meg kell küzdenie azzal a gyakorlati nehézséggel, hogy fennáll annak a veszélye, hogy a director of public prosecutions (DPP) átveszi a vádat és formálisan véget vet annak.
- **A rendőrség:** a legtöbb büntetőeljárást a rendőrség indítja (ez egy szokatlan jellemzője az angol rendszernek, hogy a vádról való eredeti döntés a rendőrségen születik és nem az ügyésznél).
- **Egyéb állami szervek:** számos állami hatáskörrel rendelkező hatóságnak jogában áll bizonyos típusú bűncselekményeknél a büntetőeljárás megindítása illetve a vád képviselése (pl. a súlyos csalásokkal foglalkozó hivatal, Serious Fraud Office).
- **Magánügynökségek:** különböző régóta fennálló magánügynökség is vizsgálhat bizonyos típusú bűncselekményeket, és saját maga képviselheti a vádat (ki kell emelni az állatkínzás megelőzésével foglalkozó koronatársaságot, RSPCA).
- **A Koronaügyészi Szolgálat:** a gyakorlatban a legfontosabb szerepe a Koronaügyészi Szolgálatnak abban van, hogy átvegye a vádat a rendőrségtől, annak eldöntésére, hogy továbbfolytatja-e vagy sem, és hogy tárgyalásra viszi-e azokat az eseteket, amelyekben úgy határozott, hogy folytatja a vádat; ugyanakkor a CPS maga is jogosult az eljárás megindítására, és néha él is a DPP funkciói között szereplő azon joggal, hogy minden koronaügyész fel van hatalmazva arra, hogy „megindítsa és lefolytassa a büntetőeljárást minden olyan esetben, amelyben úgy tűnik számára, hogy
 - az ügy fontossága vagy nehézsége azt indokolja, hogy az eljárást ő indítsa meg, vagy
 - egyébként azt tarja helyesnek, hogy elindítsa az eljárást.

¹¹ Az angol nyomozásról részletesen lásd HERKE Csongor (2011): i. m. 61–67. o.

A gyakorlatban a büntetőeljárás az alábbi intézkedések alapján indulhat meg:

- az ügyész feljelentést tehet a magisztrátusi bíróságon azzal a kérelemmel, hogy a terheltet idézzék be;
- a rendőrség az őrizetbe vett gyanúsítottat hivatalosan megvádolhatja, és erről egy másolatot küldhet a magisztrátusi bíróságnak;
- az ügyész tájékoztatót küldhet a magisztrátusnak, azt indítványozva, hogy bocsásson ki parancsot a terhelt őrizetbe vételére;
- el lehet kezdeni a büntetőeljárás a büntetendő cselekmény miatti váddal, ún. „önkéntes vádirattal”: ilyenkor az ügyész a High Court bíróságához fordul azzal a kérelemmel, hogy fogadja be a vádiratot; ha a bíró ezzel egyetért, a büntetőeljárás megindul a koronabíróság előtt, és beindul az esküdtszéki tárgyalás szokásos folyamata;
- a legtöbb esetben az események láncolatát a sértettnek a rendőrségen a bűncselekmény miatt tett feljelentése indítja el; elméletileg a magánszemély ki is kerülheti a rendőrséget, és az információt közvetlenül közölheti a magisztrátussal.

A vizsgálatot a rendőrség végzi, akár az általános jogosultság alapján eljárva, akár a békebíró által kibocsátott körözés alapján. Miután a rendőrségnek már minden rendelkezésére áll a vádemeléshez, a vizsgálati feladat véget ér, bár természetesen semmi sem tiltja a további bizonyítékok gyűjtését. Az egyetlen korlátozás az, hogy általában tilos további kísérleteket tenni a kérdésre a vádlott hozzájárulása nélkül, ha vádat emeltek, és gyanúsítottból vádlott lett.

Ha a rendőrségi vizsgálat „megoldja az ügyet”, akkor több lehetőség áll fenn:

- a) eljárás indítása;
- b) nem tesznek további lépéseket;
- c) a terheltet „formális biztosítékkal” elbocsátják;
- d) az eljárás befejezése kártérítés mellett;
- e) a vádemelés mellőzése.

ad a)

Az első lehetőség az, hogy eljárást indítanak a terhelttel szemben. Ezt „egyszerű tájékoztatással” megtehetik, ami azt jelenti, hivatalosan tájékoztatják a magisztrátust (vagy a gyakorlatban a helyi bírósági hivatalt), hogy a megnevezett személy elkövetett egy meghatározott bűncselekményt. Az egyszerű tájékoztatásra három módon kerülhet sor:

- Az egyik út egy formális panasz benyújtása a magisztrátushoz, azzal a kéréssel, hogy „hívja fel” a terheltet a megjelenésre; a magisztrátusok (legalábbis elméletben) mérlegelési jogkörrel rendelkeznek abban a kérdésben, hogy bocsássanak-e ki idézést a terheltnek vagy sem, de ha a rendőrség kéri, és alaposnak tűnik az „információ”, hogy a terhelt megjelenik, az idéző irat kibocsátása általában automatikus.
- A második lehetőség az, amikor az idézést „vád és óvadék” útján bocsátják ki. Ez azt jelenti, hogy a rendőrség őrizetbe veszi a gyanúsítottat, és hivatalosan megvádolja (charge) írásban a bűncselekménnyel. Ezek után vagy őrizetben tartja a gyanúsítottat a rendőrség azzal a céllal, hogy mihamarabb a magisztrátus elé tudják vinni, vagy „rendőrségi óvadék” alapján elengedi, amely szerint törvényileg előírják, hogy adott időpontban és időben jelenjen meg a magisztrátusi bíróság előtt.
- A harmadik módszer, hogy a rendőrség tájékoztatja a magisztrátust, megkérve, hogy ne idézést, hanem letartóztatási parancsot bocsásson ki. A rendőrség időnként ilyen módon jár el akkor is, ha bár a hatásköre a teljes letartóztatást lehetővé tenné számára letartóztatási parancs nélkül is, mégis úgy látja, hogy a gyanúsított akadályozta a nyomozást.

ad b)

A második járható út az, hogy nem tesznek további lépéseket („NFO”). Ez az, amire rendszerint azért kerül sor adott esetekben, mert a rendőrség nem tudja megoldani a bűncselekményt – de ez egy jogi lehetőség abban az esetben is, ha a terhelt beazonosítható, és fel lehet használni akkor is, ha a bűncselekmény nyilvánvaló.

ad c)

A harmadik lehetséges lépés, hogy a terheltet egy „formális biztosítékkal” elbocsátják. Habár a biztosítékot a jog nem tekinti ítéletnek, meg kell jegyezni, hogy a rendőrség nyilvántartja, és ha a terhelt később bíróság elé kerül valami más miatt, a bíróság figyelembe veszi a biztosítékot a döntése során. A gyakorlatban a biztosítékok fontossá váltak, azoknak az ügyeknek mintegy 20 százalékában fordulnak elő, amelyekben a rendőrségnek sikerül azonosítani a felnőtt személyt mint terheltet. A felnőttek vonatkozásában az eljárás jogilag nem több, mint egy adminisztratív intézkedés, erre csak egy belügyminisztériumi körlevél irányadó a rendőrség részére (kiegészítve egy bizonyos mennyiségű ítélkezési gyakorlattal). A fiatalokkal kapcsolatosan a biztosítékot „megrovásnak” és „fedésnek” nevezik.

ad d)

Angliában a rendőrségnek nincs joga arra, hogy enyhébben bírálja el az ügyet azért, mert a vádlott arra kötelezi magát, hogy tesz valamit, például megtéríti a kárt. Ezzel szemben egyes más, nyomozást végző állami szervek, mint például az Adóhivatal és a Vám- és Pénzügyőrség, megtehetik ezt. Az Adóhivatal például rendszeresen köt egyezséget gyanúsítottal a vádról adócsalási ügyben, ha az megígéri, hogy megfizeti az adót vagy annak egy részét. Mindazonáltal egy sor kisebb közlekedési bűncselekménynél fennáll a rendőrségnek az a lehetősége, hogy egy „fix büntetési nyilatkozatot” bocsásson ki, ami azt jelenti, hogy ha a bíróság megfizették, az eljárás nem folytatható.

ad e)

Végül, a rendőrség bizonyos bűncselekmények esetén a vádemelést mellőzheti, ha a terhelt bűnösnek vallja magát más – jellemzően kevésbé súlyos – bűncselekményben.

A SZEMÉLYI SZABADSÁG VÉDELME A BŰNVÁDI PERRENDTARTÁS RENDELKEZÉSEIBEN

Koósné Mohácsi Barbara

■ A büntetőeljárás során korlátozott (terhelti) alkotmányos alapjogok közül jelentőségénél fogva kiemelkedik a személyi szabadsághoz való jog. A személyi szabadsághoz való jog az eljárás minden szakaszában megilleti a terheltet, azonban az törvényben meghatározott esetekben korlátozható.

A személyi szabadsághoz és biztonsághoz való jog az egyik legrégebbi múltra visszatekintő alapjog, amely – kevés kivételtől eltekintve – mindig kiemelt védelmet élvezett a történelemben. A személyi szabadsághoz való jog kiemelt szerepét nemcsak az jelzi, hogy az egyik legrégebbi alapjog, hanem hogy az alapjogok között ún. „erős(ebb)” jognak is tekintett személyi szabadság korlátozása lehetséges ugyan a büntetőeljárásban, azonban a szükségesség nem elegendő indok, mert az „erős jogok” korlátozására csak nyomatékosabb indokok alapján kerülhet sor.

A személyi szabadság biztosítását elsősorban az a törekvés szolgálja, amely a személyi szabadság korlátozásának és elvonásának eseteit kívánja szűkíteni az alternatív jogintézmények számának növelésével. A fokozatosság elve értelmében a legsúlyosabb jogkorlátozással járó szabadságelvonás mellett lehetőség van „csak” szabadságkorlátozással járó, vagy a személyi szabadságot egyáltalán nem érintő intézkedések alkalmazására, melyek elrendelésekor a bíróságnak több szempontot kell mérlegelnie (pl. a bűncselekmények súlyát, az elkövetés körülményeit, valamint a gyanúsítottak magatartását a büntetőeljárás folyamán).

A nemzetközi emberi jogi dokumentumok (különösen az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya), valamint az Európa Tanács ajánlásai is kulcsfontosságúnak tekintik, hogy a fogva tartás ne legyen általános jelenség. A helyettesítő intézmények a „teljes” szabadságra helyezés és a szabadságelvonás közötti skálán helyezhetők el. Alkalmazásuk elsődleges feltétele, hogy a büntetőeljárás céljai akkor is elérhetőek legyenek, ha a terheltet az „ellenőrzött szabadság” állapotában hagyják a letartóztatás helyett.

A személyi szabadsághoz való jog védelmének gyönyörű jogtörténeti példája a Bűnvádi perrendtartás (továbbiakban: Bp.) szabályrendszere. A törvény rendszeréhez a nyugat-európai, angol, skót, francia, német és az osztrák jog szolgált mintául, azonban a Bp.-t nem lehet egyszerűen idegen jogok másolatának, átvételének tekinteni. A Bűnvádi perrendtartás az európai jogrendszerekből átvett fogalmakat a magyar viszonyokra adaptálta, bizonyos területeken pedig felül is múlta a nyugati jogokat. Az egyik ilyen terület a személyi szabadság és a terhelt védelemhez való jogának biztosítása volt. A korabeli szakirodalmi álláspontok szerint **„a polgárok személyes szabadságát egy törvény sem védelmezi annyira, mint a mi törvényünk.”**

A törvény már a „terhelt” szóhasználattal is az eljárási pozíció megváltozását érzékelte, mivel a terheltet már csak a vádemelést követő eljárási szakaszban hívták vádlottnak. Az ügyfélegyenlőség alóli fontos kivétel volt az előzetes letartóztatás, illetve a vizsgálati fogság, azonban ekkor a védő rendelkezett olyan jogosítványokkal, amelyek megteremtették a védelem és a vád közötti fegyveregyenlőséget. A személyi szabadság elvonására emellett a szabadságvesztés-büntetéssel a büntetés-végrehajtás során is volt lehetőség.

A Bűnvádi perrendtartás hét büntetőeljárási alapelvről rendelkezett, amelyek közül az egyik legfontosabb a személyi szabadság biztosítása volt, ezért a törvény a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedéseket szinte mindenre kiterjedő részletességgel szabályozta. A személyi szabadság védelmét jelentette az is, hogy a Csemegi-kódex már ekkor bűncselekménynek nyilvánította a személyi szabadság megsértését.

A törvény a kényszerintézkedések alkalmazását elsősorban az anyagi igazság kiderítésére törekvéssel igazolta, másodsorban hangsúlyozta a büntetőeljárás sikeres lefolytatása érdekének fontosságát. Az igazság megállapítása során egyensúlyt kell teremteni az állam büntetőhatalmának érvényesítéséhez, valamint az érintett személyek, különösen a terhelt alapvető jogainak tiszteletben tartásához fűződő érdekek között. Ezért a büntetőeljárás feladata alapvetően kettős természetűként írható le. Egyrészt a terhelt felelősségre vonásával törekednie kell a társadalom védelmének és biztonságának garantálására. Másrészt ezzel egyidejűleg a büntetőeljárásnak gondoskodnia kell arról, hogy az ártatlanság védelmének biztosítása mellett a terhelt alkotmányos jogaiba, különösen a személyes szabadságába beavatkozás csak indokolt esetben és a szükséges mértékig történjen. Ez a megközelítés a büntetőeljárás alapvető feladatának tekinti a személyi szabadság biztosítását, amely egy jogállamban a terheltet mindenki mással azonos módon illet meg.

A kényszerintézkedések alkalmazása alapvetően tehát kivételes jelleggel történhetett, ezért az elrendelés feltételeire és a végrehajtásra vonatkozó szabályokat úgy kellett kialakítani, hogy azok kizárják az önkényes, visszaélészerű alkalmazás lehetőségét. **A Bp. erről szóló fejezetei egyúttal „alkotmányos” biztosítékek is szolgáltak, mivel Alkotmány hiányában ezek a törvényi előírások jelentették a személyi szabadsághoz való jog védelmének garanciáit.**

A Bűnvádi perrendtartás három, a terhelt személyi szabadságát korlátozó intézkedést szabályozott, az elővezető parancsot, az előzetes letartóztatást és a vizsgálati fogságot. Az **elővezető parancs** nem tekinthető kényszerintézkedésnek, inkább **kényszerítő cselekmény**. Elrendelésére akkor volt lehetőség, ha fennállt a terhelt előzetes letartóztatásának valószínűsége, illetve ha a terhelt a szabályszerű idézés ellenére megjelenési kötelezettségének nem tett eleget, és mulasztását nem igazolta.

Az **előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság** a személyi szabadságot korlátozó büntetőeljárás kényszerintézkedések voltak. A személyi szabadság védelmét szolgálta, hogy a Bp. egyetlen bűncselekmény esetében sem tette kötelezővé az előzetes letartóztatás vagy a vizsgálati fogság elrendelését, a letartóztatás elrendelése és fenntartása ügyében hozott határozatokkal szemben az érintett felek számára jogorvoslati lehetőséget biztosított, valamint ismerte a kártalanítás intézményét is.

Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság jellegét és végrehajtását tekintve **hasonló** intézkedések voltak, amelyet az elrendelés okainak szinte teljes egyezősége is mutat. A hatóságoknak minkét kényszerintézkedés esetén vizsgálni kellett, hogy a konkrét esetben az elérni kívánt cél arányban állt-e az intézkedéssel okozható károkkal. Ennek értelmében például a kevésbé súlyos cselekményeknél mellőzni lehetett a letartóztatást a terhelt betegségére, egészségi állapotára tekintettel. A járásbírók hatáskörébe tartozó ügyekben vizsgálati fogságot egyáltalán nem, az előzetes letartóztatást pedig csak kivételesen lehetett elrendelni. A Bp. későbbi módosításai értelmében az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogságot nem lehetett alkalmazni fiatalok terheltével szemben, valamint a pénzbüntetéssel büntetendő bűncselekményeknél.

A két kényszerintézkedés közötti fő különbség az volt, hogy előzetes letartóztatás már a terhelt kihallgatása vagy az előzetes parancs kiadása előtt is elrendelhető volt, míg a vizsgálati fogságra mindig a terhelt kihallgatását követően, a vizsgálat megindításával egyidejűleg vagy az alatt kerülhetett sor. Az előzetes letartóztatást a bíróság mellett a rendőrség is alkalmazhatta, a vizsgálati fogságot azonban csak a vizsgálóbíró, a vádtanács és az ítélebíróság rendelhette el, a járásbíró tehát nem. Az előzetes letartóztatásra alapvetően azért volt szükség, mert a vizsgálat nem volt kötelező eljárási szakasz, így vizsgálat hiányában is volt lehetőség a terhelt hatósági őrizetbe vételére.

Az előzetes letartóztatás megszüntetésekor a terheltet szabadon kellett bocsátani, vagy vizsgálati fogságot lehetett elrendelni. A vizsgálati fogságot követően azonban az előzetes letartóztatás nem volt alkalmazható. A letartóztatott huszonnégy órán belül ki kellett hallgatni, és a kihallgatástól számított negyven-

nyolc órán belül bíróság elé kellett állítani. Ha az ügy a járásbíróság előtt folyt, akkor a vizsgálóbíró huszonnégy órán belül értesíteni kellett, amennyiben további letartóztatás látszott szükségesnek.

Fontos újítása volt a Bp.-nek, hogy meghatározta a vizsgálati fogság időtartamát, amely korábban a bíró szabad belátásától függött. A törvényben meghatározott egy év három hónapos időtartam hosszabb volt, mint a külföldi perrendtartásokban, ezt ellensúlyozta azonban, hogy a szabadságelvonást nem lehetett korlátlanul meghosszabbítani, hanem azt kizárólag a vádtaács rendelhette el a törvényben meghatározott feltételek alapján.

További garanciális szabályt jelentett, hogy mivel mindkét kényszerintézkedés jelentős erkölcsi és anyagi károkat okozhatott, a törvény kétfokú jogorvoslatot tett lehetővé a vizsgálóbíró letartóztatást elrendelő határozatával szemben. Először a vádtaácshoz, majd a királyi ítélőtáblához lehetett fordulni. A királyi táblához így már csak az előzetes letartóztatással és a vizsgálati fogsággal kapcsolatos iratokat kellett felküldeni, amely nagyban hozzájárult a büntetőeljárás gyorsításához.

A kényszerintézkedések végrehajtásával kapcsolatban a törvény leszögezte, hogy sem az előzetes letartóztatás, sem a vizsgálati fogság nem büntetés, hanem a terhelt személyi szabadságának elvonása a büntetőeljárás sikeres lefolytatásának érdekében. A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedéseket ezért a legnagyobb kímélettel kellett végrehajtani, hogy ne váljanak a valóságban sem büntetéssé. A Bp. rögzítette, hogy a letartóztatottal szemben a végrehajtás során csak olyan korlátozásokat lehet alkalmazni, amelyek a letartóztatással elérni kívánt cél érdekében szükségesek. Egyéb vonatkozásban a letartóztatottaknak a bűnvádi eljárásban ugyanazt a szabadságot kellett biztosítani, mint azoknak, akik szabadlábban védekezhetnek.

Ezzel az elvvel összhangban állt az a törvényi rendelkezés, mely szerint a letartóztatottakra az előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság foganatosítása során csak akkor lehetett **bilincset** tenni, ha ellenállt vagy szökésétől kellett tartani. A főtárgyaláson azonban a vádlott már mindenképpen bilincs nélkül, ha letartóztatásban volt, akkor pedig őr kíséretében jelent meg. A végrehajtás során is

csak bírósági határozat alapján kerülhetett sor a bilincs alkalmazására abban az esetben, ha a letartóztatott nem megfelelő, erőszakos magaviseletet tanúsított, öngyilkosságot kísérelt meg, vagy szökésétől kellett tartani.

A Bűnvádi perrendtartás a személyi szabadság biztosítása érdekében számos, a letartóztatás helyettesítésére szolgáló más intézkedést szabályozott az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság megszüntetése címszó alatt. Ismerte a biztosíték mellett a házi őrizetnek és a lakhelyelhagyási tilalomnak megfelelő intézkedéseket, valamint a kezesség ellenében történő szabadlábra helyezést.

A Bp. szabályai szerint a letartóztatást kivételesen a mai **házi őrizet**hez hasonló módon is végre lehetett végrehajtani, melynek értelmében a terhelt az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság egy részét, vagy egész időtartamát a lakásán tölthette. Az alkalmazásnak kettős feltétele volt, „különös tekintetre méltó” esetben is csak akkor rendelhette el a vádtanács, ha azt kivételesen is indokoltnak tartotta.

A Bp. szerint a **terhelt szabadlábra helyezését olykor meghatározott feltételek**hez lehetett kötni. A vizsgálóbíró vagy az eljáró bíróság nyomós indokból előírhatta a terheltnek, hogy az eljárás jogerős befejezéséig meghatározott községbe vagy helyre ne menjen, illetve a számára kijelölt tartózkodási helyről a bíróság engedélye nélkül nem távozhatott el. Amennyiben a terhelt megszegte a bíróság által megállapított feltételeket, újból el lehetett rendelni a letartóztatást. Ez a szabályozás hasonlít a mai lakhelyelhagyási tilalomhoz, azonban fontos különbség, hogy ezt a letartóztatás mellőzése céljából nem lehetett igénybe venni, csak a szabadlábra helyezéskor.

A Bp. szabályozta a **biztosíték mellett történő szabadlábra helyezés** lehetőségét is, amely a fogva tartás fizikai kényszerével szemben vagyoni hátránnyal járó pszichikai kényszert jelentett. Alkalmazására súlyos bűncselekmények esetén is lehetőség volt. Igénybevételére akkor kerülhetett sor, ha a letartóztatást már elrendelték. A biztosítékot letehetette a terhelt maga, vagy az érdekében más személy. Olyan biztosítékot kellett adni, amely tekintettel a terhelt körülményeire és a vád tárgyává tett bűncselekményre, a szökést valószínűtlenné tette. Összegét – eltérően a korábbi gyakorlattól, amikor a terhelt vagy az érdekében eljáró más személy ajánlotta fel – a bíróság határozta meg a terhelt személyes viszo-

nyainak figyelembevételével oly módon, hogy a terhelt ezen jogával élhessen. Ha a törvényi feltételek fennálltak, a bíróság köteles volt azt elfogadni. A biztosítékot készpénzben vagy értékpapírban kellett letenni, kivételesen a jelzálogot is el lehetett fogadni. Ezzel a szabályozással a Bp. szintén az európai jogok előtt járt. A biztosíték letételének módját a bíróság nem köthette ki, azt a terhelt vagy az érdekében eljáró más személy határozta meg és ajánlotta fel. Elfogadásáról a vádtanács vagy az ítéldbíróság határozott.

A járásbíróságok előtti eljárásban a Bp. lehetővé tette az **egyszerű kezesség** alkalmazását is a letartóztatás helyett, de erre a gyakorlatban ritkán került sor. A kezes személyes megbízhatósága elegendő volt a terhelt szabadlábra helyezéséhez. A Bűnvádi perrendtartás nem tartalmazott szabályokat a „**salvus conductus**” intézményére vonatkozóan, de a gyakorlatban volt rá példa, hogy az igazságügyi miniszter biztosította azt a külföldön tartózkodó, körözés alatt álló terheltnek.

A Bp. az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság szabályait mindenre kiterjedően rendezte, és a korábbinál jóval több lehetőséget teremtett a letartóztatás helyettesítésére, amellyel nagyobb hangsúlyt helyezett a személyi szabadság biztosítására. A törvény részletes szabályozása már önmagában garancia volt arra, hogy a személyi szabadság korlátozására önkényesen ne kerülhessen sor.

Az utóbbi években az látható, hogy mintha nem maradéktalanul érvényesülnének a személyi szabadság védelmére és korlátozhatóságára vonatkozó célkitűzések. Több olyan jogszabálmódosítás is történt, amely nem áll összhangban ezekkel az elvekkel. Az Alaptörvény alkotmányos szintre emelte a személyi szabadságtól történő végleges megfosztás lehetőségét a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés IV. cikkbe iktatásával, a Büntető Törvénykönyv bizonyos esetekben kötelezővé tette az életfogytiglani szabadságelvonás alkalmazását, a büntetőeljárás során pedig meghatározott esetekben megszűnt az előzetes letartóztatás időtartamának korlátozása.

A büntető igazságszolgáltatás érdekei sokszor kerülnek konfliktusba az egyéni jogok érinthetetlenségének szempontjaival. Alkotmányjogi okok teszik szükségessé, hogy az egyéni jogok biztosításának elve érvényre jusson. Ennek következményeként érvényesül a büntetőeljárásban többek között az ártatlanság védelme,

a favor defensionis, vagy az in dubio pro reo elve. Az egyéni jogok biztosítása azonban ellentétbe kerül a visszaeső, megrögzött bűnelkövetőkkel szembeni küzdelemmel, valamint a társadalom védelmének elvével. A büntetőeljárás eredményességének biztosítása végett ezért elkerülhetetlen az egyéni jogok, különösen a terhelt alkotmányos alapjogainak korlátozása. A korlátozás eseteit törvénynek kell szabályoznia, amelyet a legszűkebb határok közé kellene szorítani. Ennél talán azonban még fontosabb az a gondolat, amelyet a jogalkotó a Bűnvádi perrendtartás megalkotásakor fogalmazott meg, és amelyet talán a mai jogalkotók is megszívelhetnek: „Az egyéni szabadság védelme tulajdonképpen nem is a törvény szavaiban, hanem abban van, minő helyet foglal el a nemzet közérzületében az egyéni szabadság tisztelete, miként fogják fel a hatalom letéteményesei a letartóztatás szükségességét.”

AZ EGYES JOGOKTÓL MEGFOSZTÓ BÜNTETÉSEK AZ ÚJ BÜNTETÉS- VÉGREHAJTÁSI KÓDEXBEN

Vókó György

■ Az egyes jogoktól megfosztó büntetések gyakorlatban történő érvényesítésének fontosságát már évezredekkel ezelőtt felismerték, így a bűnelkövetés megelőzésében játszott szerepüket is. Számos esetben alternatív szankcióként alkalmazhatók a szabadságvesztés, az elzárás helyett is. Sajnos a szakirodalom keveset foglalkozott velük.

A nem szabadságvesztéssel járó büntetőjogi szankciók alkalmazása világszerte fontos kérdéssé vált annak kapcsán, hogy mivel lehet helyettesíteni, pótolni a szabadságvesztést, enyhíteni a börtönök túlszűfolttségét, hogyan lehet változatosabbá tenni a büntetőjogi szankciórendszert a kevésbé súlyos megítélésű bűnelkövetőkre nézve, valamint csökkenteni az államok büntetés-végrehajtási költségeit.¹

1 Vö. VÓKÓ György: A mellékbüntetések végrehajtása. *Belügyi Szemle*, 2003/11–12., 73. o.

Az Európai Unió is már több mint egy évtizeddel ezelőtt hangsúlyozta, hogy „kedvezően fogadja a börtönbüntetéseket helyettesítő alternatív intézkedéseket, a helyettesítő büntetéseket, valamint a büntetések végrehajtását biztosító rugalmas módok elterjesztését a különböző rendszerekben.”² A 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) és a 2013. évi CCXL. törvény (továbbiakban: Bv. Kódex) szabályozása ezt már messzemenően figyelembe vette. A foglalkozástól, a járművezetéstől eltiltás, a kitiltás, a kiutasítás mellékbüntetésből „büntetéssé lépett elő”, az egyes jogoktól megfosztó büntetések köre pedig bővült a sportrendezvények látogatásától eltiltással. A közügyektől eltiltás maradt az egyetlen mellékbüntetés.

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

■ A tudományfejlődés-elmélet tisztázta minden emberi tudás paradigmatis elöfeltételezettségét és valós értelmezhetőségét. A jelen helyzet tudományos elemzése is igényli a történelmi múlt ismeretét, még ebben a szerénynek tűnő kérdésben is.

Az ókori görögöknél már létezett kitiltás, kényszerlakhely kijelölés, valamint száműzetés. A rómaiaknál már a büntetés-végrehajtás differenciálása is jellemző volt, így például a száműzetés különböző formái, mint a kitiltás, egyszerű száműzetés, deportáció (száműzés kombinálása munkavégzéssel).

Az egyes jogoktól eltiltások, a nem főben járó büntetések a későbbiekben is részét képezték a büntető szankcionálásnak, majd sok büntetőtörvényben szerepeltek. Így például a hivatalvesztés, rangvesztés (degradatio); az országból kitiltás és száműzetés (relegatio); egész államból kiutasítás (száműzés, exilium); rendjelek és kitüntetések elvesztése; kizárás a felségjogok gyakorlásának lehetőségéből; bellebbezés (helyhez szorítás, confinatio); elszállítás az országból távolabbi területekre (deportatio). Az Ausztriai Birodalmi Törvénykönyv még nyugdíjak és

.....
2 Az Európai Parlament A4-0369/98. számú határozata az Európai Unió börtönviszonyairól, F pont.

ellátások elvonását is előírta.³ A Csemegi-kódex (1878. V. tcz.) a hivatalvesztés (55. §) mellett tartalmazta a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését (56. §), továbbá a szakképzettséget kívánó foglalkozás gyakorlásától eltiltást (60. §).

A XX. században is utasításokban szabályozták a végrehajtásokat. Így Magyarországon az egyes jogoktól eltiltás, a foglalkozástól eltiltás, a kitiltás és a kiutasítás végrehajtását a 3/1959. BM–IM–Legf.Ü. számú utasítás, majd a 4/1968. BM számú utasítás melléklete tartalmazta, „a mellékbüntetések végrehajtásáról” címmel. A végrehajtás részletes szabályait tartalmazó utasításokat a 27/2001. (BK. 11. pont) BM utasítás (ún. deregulációs utasítás) hatályon kívül helyezte, helyettük nem született semmi. Egyesek a bíróságok büntetés-végrehajtási feladatairól szóló 9/2002. (V. 9.) IM rendeletre utaltak mint megoldásra, azonban ez csak a bíróságok értesítés-kiállítás és megküldési feladatairól rendelkezett. Ez nem gyakorlati érvényesítés, nem ellenőrzés. Maradt a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet 70–76. §-ainak rendelkezése, és most, a XXI. század második évtizedében, a Bv. Kódex 296–301. és 304–305. §-ai, amelyek általános, nem részletes, szervekre lebontott végrehajtási szabályokat tartalmaznak.

GYAKORLATI ALKALMAZÁS

Ha az összes kiszabott büntetést vesszük figyelembe – nem a büntetéssel sújtott személyek számát, mert egy-egy elítélt több büntetést is kaphat egy ítéletben –, az egyes jogoktól megfosztó büntetések aránya negyedrészt képezi a büntetések összességének. A 2013. évben az egyes jogoktól megfosztó büntetések valamennyi kiszabott büntetés 24,9%-át tették ki. Nem elhanyagolható feladat ezek törvény szerinti végrehajtása. Ha egy büntetést nem, vagy nem

3 Vö. SZLEMENICS Pál: *Magyar Fenyítő Törvény*. Pest: Heckenast Gusztáv, 1865, 98–101. o.; PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan*. Pest: Pfeifer Ferdinánd, 1869, 177–178. o.; CSATSKÓ Imre: *Az 1852-ki május 27-ki austriai birodalmi büntető törvény magyarázata*. Pest: Geibel Ármin Bizománya, 1853, 76–77. o.; LÖW Tóbiás: *A magyar büntető-törvénykönyv a büntettekről és vétségekről*. Budapest: Ráth Mór, 1878, 12–15. o.

a törvénynek megfelelően hajtanak végre, az nem váltja ki a törvények iránti tiszteletet, nem valósul meg a büntetési cél. A bíróságok márpedig ennek érdekében szabják ki a büntetést. A következő táblázat az alkalmazás alakulását mutatja az utóbbi öt év tekintetében.

Intézkedés	Év				
	2009	2010	2011	2012	2013
foglalkozástól eltiltás	173	186	240	242	291
járművezetéstől eltiltás	10 938	9110	8195	6692	7834
kitiltás	13	15	6	11	12
sportrendezvények látogatásától eltiltás	-	-	-	-	1
kiutasítás	513	432	569	730	450
közügyektől eltiltás	8 656	9074	9717	9110	8878

1. számú táblázat: A jogfosztó büntetés- és mellékbüntetés-kiszabások számának alakulása

A büntetések kiszabásának az új Btk. szerinti gyakorlata alapvetően meghatározza, hogy az érvényesítés érdekében milyen végrehajtó és ellenőrző szervezet működtetése szükséges. Ha látják a bíróságok, hogy a büntetés végrehajtásra is kerül, akkor számolni lehet azok jelentős gyakorlati alkalmazásával, ennek emelkedésével.

Jellemzője az egyes jogfosztó büntetések alkalmazhatóságának, hogy egymás mellett és más büntetések mellett is kiszabhatók. A háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb felső határú büntetési tétellel fenyegetett bűncselekménynél az enyhítő szakasz alkalmazása nélkül is kiszabhatók a szabadságvesztés helyett,

vagy ha azt a bűncselekményt a törvény elzárással rendeli büntetni, ezek a büntetések is kiszabhatók, illetve elzárás helyett ezek is alkalmazhatók.⁴ Kivételt jelent, hogy a kiutasítás mellett közérdekű munka vagy pénzbüntetés nem szabható ki.

Az összbüntetésbe foglalt szabadságvesztések mellett kiszabott több azonos tartalmú jogfosztó büntetés közül azt kell végrehajtani, amelyik az elítéltre hátrányosabb. Ez tartalom szerinti döntés. Több közügyektől eltiltás közül nem valamennyit kell végrehajtani, hanem csak egyet, azt, amelyik a leghosszabb tartamú, s ezt megjelöli az ítéletben a bíróság.

Büntető anyagi jogi, de büntetés-végrehajtási jogi szempontból is nagyon lényeges, hogy mi a tartalma az egyes büntetéseknek. Alapvetően a Btk. 52–62. §-ai határozzák meg a büntetés tartalmát és alkalmazhatóságának eseteit.⁵

FOGLALKOZÁSTÓL ELTILTÁS

Foglalkozástól eltiltást követően a bv. bíró felhívja a jogszabályban meghatározott nyilvántartási és engedélyezési tevékenységet végző szervet az eltiltásra vonatkozó adatok bejegyzésére. Az elítéltnak adott hatósági bizonyítvány az eltiltott foglalkozást, tartamának előrelátható lejártát tartalmazza. Jogszabály foglalkozás újbóli gyakorlását jártasság, alkalmasság igazolásától teheti függővé. Ezt kell alkalmazni a végleges hatályú eltiltás esetében.⁶ A végleges eltiltás alóli mentesítést az elítélt az alapügyben első fokon eljáró bíróságnál kérheti, az elbírálás előtt a bíróság beszerzi az ügyész nyilatkozatát.⁷

4 Vö. POLT Péter (főszerk.): *Új Btk. kommentár*. 2. kötet. Budapest: Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013, 13–14. o.

5 Vö. BELOVICS Ervin – VÓKÓ György: *A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2014, 343–349. és 351–353. o.

6 Bv. Kódex 297. § (1)–(4) bek.

7 Be. 565. § (1)–(2) bek.

JÁRMŰVEZETÉSTŐL ELTILTÁS

Járművezetéstől el **lehet** tiltani, aki az engedélyhez kötött járművezetés szabályainak megszegésével követi el a bűncselekményt, vagy a bűncselekmény elkövetéséhez járművet használ.⁸ El **kell** tiltani, aki járművezetés ittas állapotban, vagy járművezetés bódult állapotban bűncselekményét követi el.⁹ Különös méltányolást érdemlő esetben a kötelező alkalmazás mellőzhető. Az eltiltás meghatározott fajtájú (légi, vasúti, vízi vagy közúti) és kategóriájú járműre vonatkozik. A végrehajtással kapcsolatos feladatok ellátásáról a bíróság értesítése alapján a kormányhivatal járási (fővárosi, kerületi) hivatala gondoskodik. Újbóli gyakorlását jogszabály jártasság igazolásától teheti függővé, amit ugyanez a hivatal igazol.¹⁰ A végleges hatályú eltiltás alóli mentesítést kérelemre a bíróság adja meg, ha az eltiltás óta tíz év eltelt, és az eltiltott a járművezetésre alkalmassá vált.¹¹ A járművezetéstől eltiltás speciális célja az általános büntetési célok mellett a közlekedés biztonságának, a közlekedésben résztvevő életének és testi épségének a védelme.

KITILTÁS

A Btk.-ban meghatározott esetekben azt, akinek ott-tartózkodása a közérdeket veszélyezteti, egy vagy több településről, vagy egy település, illetve az ország meghatározott részéről ki lehet tiltani.¹² A végrehajtás ellenőrzése céljából a bv. bíró értesíti a kitiltásról az érintett terület szerint illetékes rendőrkapitányságot. A kitiltott köteles az ítélet jogerőre emelkedését vagy a szabadságvesztésből szabadulást követő 8 napon belül elhagyni az ítéletben megjelölt helységeket (helységeket) vagy közigazgatási területet, és az általa szabadon választott helységbe távozni, ott a rendőrségnél jelentkezni. A letelepedés helye szerinti rendőrkapitányság erről értesíti a kitiltással érintett terület szerint illetékes rendőr-

8 Btk. 55. § (1) bek.

9 Btk. 55. § (2) bek.

10 Bv. Kódex 298. § (2)–(3) bek.

11 Btk. 56. § (5) bek.

12 Btk. 57. § (1) bek.

kapitányságot.¹³ Megjegyzendő, hogy a Btk. 57. § (3) bekezdésének rendelkezése szerint „a kitiltás tartama az ítélet jogerőre emelkedésével kezdődik.” Mivel ezzel az idővel így megrövidül a törvényes tartam, megállapítható, hogy nincs szinkronban a két törvényi rendelkezés.

A kitiltott köteles a kitiltás tartama alatt az ezt elrendelő határozatot magánál tartani és a személyi azonosság igazolására alkalmas okirattal együtt az igazoltató rendőrségnek bemutatni. A rendőrség az elítélt kérelmére félbeszakíthatja rövid időtartamra a kitiltás végrehajtását. Okok lehetnek az elítélt személyi vagy családi körülményei, kötelezettségei teljesítése, jogai és törvényes érdekei érvényesítése, vagy más fontos ok. Az elítélt kérelmének elutasítása esetén a bv. bíróhoz fellebbezhet.¹⁴ Megfelelő családi környezettel rendelkező fiatalok nem tiltható ki arról a településről, amelyben családjá él, a Btk. 117. §-a értelmében.

A SPORTRENDEZVÉNYEK LÁTOGATÁSÁTÓL VALÓ ELTILTÁS

A sportrendezvényeken való részvétel, az odamenetel vagy az onnan történő eltávozás során a sportrendezvénnyel összefüggésben elkövetett bűncselekmény miatt a bíróság eltilthatja az ezzel vádolt személyt bármelyik sportszövetség versenyrendszerében megrendezésre kerülő sportrendezvény látogatásától, vagy bármelyik sportrendezvénybe való belépéstől, amikor az valamely sportszövetség versenyrendszerében megrendezett sportesemény helyszínéül szolgál.¹⁵ Az elítélt köteles távol maradni a bíróság által meghatározott sportrendezvények, sportlétesítmények helyszínétől. Sportrendészeti nyilvántartást kell vezetni, a rendőrség ez alapján ellenőrzi a végrehajtást.

.....
13 Bv. Kódex 299. § (2)–(3) bek.

14 Bv. Kódex 299. § (5) bek.

15 Btk. 58. § (1)–(2) bek.

KIUTASÍTÁS

Ki kell utasítani Magyarország területéről azt a nem magyar állampolgár elkövetőt, akinek az országban tartózkodása nem kívánatos. Nem utasítható ki az, aki menedékjogot élvez.

Végleges hatállyal az utasítható ki, akit tízévi vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítélnék, és az országban tartózkodása a közbiztonságot jelentősen veszélyeztetné; figyelemmel kell lenni továbbá a bűncselekmény kiemelkedő súlyára, az elkövetés jellegére és az elkövető kapcsolataira. A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személy végleges hatállyal nem utasítható ki.¹⁶ Fiatalkorúval szemben csak akkor van helye kiutasításnak, ha 10 évig terjedő, vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztést szabtak ki vele szemben, és nem sérül a családi élet tiszteletben tartásához való joga.¹⁷

Nem hajtható végre a kiutasítás, ha a végrehajtásnak a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról, valamint a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvényekben meghatározott akadálya van.¹⁸ A bíróság értesítést küld a végrehajtó szervnek a büntetésről. A végrehajtó szerv az elítélt tartózkodási helye szerint illetékes területi idegenrendészeti hatóság, amely a törvények rendelkezései szerint, az ítélet jogerőre emelkedése után hajtja végre a kiutasítást. Ha azt végrehajtandó szabadságvesztés vagy elzárás mellett szabták ki, a kiutasítás végrehajtása ennek kiállása után történik. A szabadságvesztésből (ide értve az átváltoztatott közérdekű munkát és pénzbüntetést is) várható szabadulás előtt 30 nappal a bv. intézet értesíti a székhely szerint illetékes területi idegenrendészeti hatóságot.¹⁹

A kiutasított jogi helyzetére jellemző, hogy köteles az ország területét elhagyni, és a kiutasítás tartama alatt nem térhet vissza. A végleges hatályú kiutasítás alól az elítéltet kérelmére az alapügyben első fokon eljáró bíróság akkor mentesítheti, ha

16 Btk. 59. §, 60. § (1)–(3) bek.

17 Btk. 114. §

18 2007. évi I. és II. törvény

19 Bv. Kódex 301. §

a kiutasítás óta 10 év eltelt, és a kiutasított arra érdemes.²⁰ A kérelmet Magyarország külképviselőjénél is elő lehet terjeszteni. A bíróság az ügyész, az idegenrendészeti hatóság – illetve ha van rá lehetőség, az elítélt lakóhelye szerinti állam bünyügyi jogsegély teljesítésére feljogosított hatóságának – nyilatkozatát döntése előtt beszerzi.

KÖZÜGYEKTŐL ELTILTÁS

A közügyektől eltiltott²¹ nem rendelkezik választójoggal, nem lehet hivatalos személy, nem lehet népképviselői szerv testületének, bizottságának tagja; nem delegálható törvényben kihirdetett nemzetközi szerződéssel létrehozott szervezet közgyűlésébe, testületébe; nem érhet el katonai rendfokozatot; nem kaphat belföldi kitüntetést és külföldi kitüntetés elfogadására engedélyt; hatósági eljárásban nem lehet védő vagy jogi képviselő; nem viselhet tisztséget köztestületben, közalapítványban, és nem lehet civil szervezetnek a civil szervezetekről szóló törvényben megjelölt vezető tisztségviselője. A közügyektől eltiltott az eltiltással érintett jogosítványait az ítélet jogerőre emelkedésével elveszti.²²

TARTAMSZÁMÍTÁS

A tartalmat képező tilalmaknak a törvényes időtartamon keresztül kell érvényesülniük. A határozott ideig tartó eltiltás kezdő napja az ítélet jogerőre emelkedésének napja. A lejáratit pedig úgy kapjuk meg, ha figyelembe vesszük a kezdő napot, a beszámítható és be nem számítható időtartamokat.

Képlet:

$$K \text{ (kezdőnap)} + T \text{ (bíróság által kiszabott tartam)} - BSZ \text{ (beszámítható idő)} + NBSZ \text{ (nem beszámítható idő)} - 1 = Ljn \text{ (lejáratit nap)}.$$

.....
20 Btk. 60. § (5) bek., Be. 565. § (3)–(4) bek.

21 Btk. 61. § (1) bek.

22 Btk. 61. § (2)–(3) bek.

A tartamszámítással kapcsolatban általános jellegűnek tekinthetők azok a rendelkezések, amelyek szerint a tartamba be kell számítani:

- **a jogerő napja és a szabadságvesztés megkezdése közötti időt** foglalkozástól eltiltásnál²³ [a kitiltásnál és a kiutasításnál a szabályozás hivatkozik a foglalkozástól eltiltás végrehajthatóságának szabályaira²⁴];
- **az ítélet jogerőre emelkedése és a szabadságvesztés – előírt időben történő – megkezdése között eltelt időt** közügyeknél eltiltásnál;²⁵
- **a szabadságvesztés félbeszakításának tartamát** a foglalkozástól és a közügyektől eltiltás esetén²⁶; valamint
- **a feltételes szabadságon töltött időt** – ha a bíróság azt nem szüntette meg – a foglalkozástól eltiltás²⁷; a járművezetéstől eltiltás²⁸, a kitiltás²⁹, a sportrendezvények látogatásától való eltiltás³⁰, valamint a közügyektől eltiltás³¹ esetén. A kiutasítás esetére nincs rendelkezés.

A beszámítás ezen – bonyolult – általános szabályai mellett léteznek külön szabályok is:

- a járművezetéstől eltiltás tartamába az az idő is beszámít, amelynek tartamára az elítélt vezetői engedélyét a bűncselekménnyel összefüggésben a helyszínen elvették, vagy azt a hatóságnál leadta;³²
- a kitiltottnak a rendőrség által engedélyezett rövid tartamú visszatérése, a kitiltás félbeszakítása (nincs rendelkezés arról, hogy ne számítsa be)³³;
- a közügyektől eltiltás tartamába a közérdekű munka vagy pénzbüntetés átváltoztatása miatti szabadságvesztés idejét is be kell számítani.³⁴

23 Bv. Kódex 296. § (1) bek. a) pont

24 Bv. Kódex 299. § (1) bek. és 301. § (1) bek.

25 Bv. Kódex 304. § (1) bek. a) pont

26 Bv. Kódex 296. § (1) bek. b) pont és 304. § (1) bek. b) pont

27 Btk. 53. § (3) bek., Bv. Kódex 296. § (1) bek. c) pont

28 Btk. 56. § (4) bek.

29 Btk. 57. § (3) bek.

30 Btk. 58. § (3) bek.

31 Btk. 62. § (2) bek., Bv. Kódex 304. § (1) bek. c) pont

32 Btk. 56. § (2) bek., Bv. Kódex 298. § (4) bek.

33 Bv. Kódex 299. § (5) bek.

34 Bv. Kódex 304. § (1) bek. d) pont

Nem számít be a tartamba:

- az az idő, amely alatt az elítélt kivonja magát az eltiltás, vagy ha szabadságvesztésre is ítélték, a szabadságvesztés végrehajtása alól;
- a más ügyben előzetes fogva tartásban töltött idő, feltéve hogy abban az ügyben is elmarasztalták az elítéltet;
- a bármely ügyben kiszabott és töltött szabadságvesztés – ide értve a közérdekű munka vagy a pénzbüntetés átváltoztatása folytán végrehajtott büntetést is – ideje.

Mindezt a Bv. Kódex a foglalkozástól eltiltásnál³⁵ nevesíti; de visszautal az értelem szerű alkalmazásra a járművezetéstől eltiltás³⁶, a kitiltás³⁷, valamint a kiutasítás³⁸ végrehajtási szabályainak tekintetében is.

Minden jogfosztó szankció vonatkozásában külön nevesíti a Btk. és a Bv. Kódex azt az időt, amely nem számít be a jogfosztó büntetés időtartamába: nevezetesen amely alatt az elítélt szabadságvesztés-büntetését tölti, illetőleg amíg kivonja magát annak végrehajtása alól. Egyes jogfosztó szankciók esetében **bármely** szabadságvesztés töltését érti (kiutasítás), más esetekben csak a jogfosztó büntetéssel **együtt kiszabott** szabadságvesztésre (kitiltás, közügyektől eltiltás) vonatkoztat a jogszabály.

VÉGREHAJTÁSI FELADATOK

A büntetés hatálya alatt állók száma mutatja a büntetés-végrehajtásban közreműködők feladatának nagyságát. A végrehajtás hatálya alatt állók száma azért több, mint az elrendelések száma, mert a büntetések tartama nem csak egy évre szól.

.....
35 Bv. Kódex 296. § (2) bek.

36 Bv. Kódex 298. § (1) bek.

37 Bv. Kódex 299. § (1) bek.

38 Bv. Kódex 301. § (1) bek.

Intézkedés	Év				
	2009	2010	2011	2012	2013
foglalkozástól eltiltás	145	345	329	303	451
járművezetéstől eltiltás	13 954	13 112	10 811	14 909	12 039
kitiltás	39	26	22	20	16
sportrendezvények látogatásától eltiltás	–	–	–	–	2
kiutasítás	269	375	2 581	530	3 038
közügyektől eltiltás	19 010	20 717	20 908	21 791	20 628

2. számú táblázat: Jogfosztó büntetés és mellékbüntetés hatálya alatt állók az év utolsó napján

A végrehajtó szervezeteknek kell gondoskodnia a büntetés tartalmi elemét képező tilalmak érvényesítéséről. A hatályosulásnak érvényt szerezni a rendőrség kötelessége. A kiutasítás végrehajtása érdekében a területi idegenrendészeti hatóságot kell a bíróságnak értesítenie, ebből következően ő a végrehajtó szerv.³⁹ A rendőrség értesítését vagy nevesítetten ellenőrzési kötelezettségét sem itt, sem a közügyektől eltiltásnál nem említi a törvény.

A közügyektől eltiltásról az értesítést a bíróság megküldi – végrehajtás céljából – a hivatalos személy munkáltatójának, népképviselői szerv testületének vagy bizottságának; civil szervezetnek; köztestületnek, közalapítványnak, amelyben az elítélt tisztséget visel; a belföldi kitüntetés adományozására⁴⁰ vagy a külföldi kitüntetés viselésének engedélyezésére jogosítvánnyal rendelkező személy hivatalának; törvényben kihirdetett nemzetközi szerződéssel létrehozott szervezet közgyűlésének vagy testületének; továbbá az illetékes ügyvédi kamarának; katonai rendfokozattal rendelkezők esetén a Honvédség katonai igazgatási és központi adatfeldolgozási szervének; fegyveres szervek hivatásos állományú tagjai esetén a munkáltatói jogkör gyakorlójának.⁴¹

39 Bv. Kódex 301. § (2) bek.

40 Azt, hogy mi minősül belföldi kitüntetésnek, a Bv. Kódex 305. § (3) bekezdése és a 2011. évi CCl. törvény tartalmazza.

41 Bv. Kódex 305. § (1)–(2) bek.

A jogfosztó büntetések végrehajtásában sok szerv működik közre, azonban csak azt tudják végrehajtani, amiről tudomással rendelkeznek. Ezért alapvetően fontos, hogy a bíróságok az ítéletről minden esetben kiállítsák az értesítést, és ez minél előbb eljusson a végrehajtó szervhez. A megfelelően vezetett nyilvántartás az ellenőrzési feladatok teljesítését segíti elő, továbbá azt is, hogy a tartalmat képező tilalmak csak a törvényes időtartamon keresztül érvényesüljenek. Törekedni kell arra, hogy a büntetés végrehajtása kedvezően hasson az elítéltre és a társadalom többi tagjára. Nem lehet sem kevesebb, sem több a jogkorlátozás mértéke, mint amit a törvény és a bíróság ítélete tartalmaz.

A büntetésekhez a Btk. 100. § (1) bekezdése alapján hátrányos jogkövetkezmények fűződnek. A foglalkozástól eltiltás, járművezetéstől eltiltás, kitiltás, sportrendezvények látogatásától való eltiltás büntetésekhez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól az elítéltek az ítélet jogerőre emelkedése napján mentesülnek. Nem terjed ki a mentesítés annak a jognak a gyakorlására, amelyik a büntetés tartalma.⁴² Más a szabályozása a kiutasításnak. Itt a büntetés végrehajtásának befejezése vagy végrehajthatóságának megszűnése napján áll be a mentesülés.⁴³ Mellékbüntetés (ez csak a közügyektől eltiltás) alkalmazása esetén az elítélt az elítéléshez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól mindaddig nem mentesül, illetve nem mentesíthető, amíg a mellékbüntetés végrehajtása nem fejeződött be, vagy végrehajthatósága nem szűnt meg.⁴⁴

Végleges hatályú eltiltás alatt a foglalkozás gyakorlásától, a járművezetéstől eltiltás és a kiutasítás hatálya alatt állók lehetnek. Ők kérelemre mentesíthetők, ha a jogerőre emelkedés óta tíz év eltelt.⁴⁵ Ezt nevezhetjük olyan feltételnek, amelyik mindegyik említett jogfosztó büntetésre vonatkozik. Az egyes büntetéseknél speciális szabályok megfogalmazására került sor. Így az eltiltott foglalkozás gyakorlására alkalmassá, méltatlanság miatti alkalmazás esetén érdemessé vált (utóbbi esetben kivétel, ha bűncselekményt bünszervezetben követte el); az elítélt a járművezetésre alkalmassá vált; a kiutasított a mentesítésre érdemes.

.....
42 Btk. 100. § (2) bek.

43 Btk. 100. § (1) bek. b)-c) pont

44 Btk. 103. §

45 Btk. 53. § (4) bek., 56. § (5) bek., 60. § (5) bek.

A jogfosztó büntetéssel sújtottak is bekerülnek a bűnügyi nyilvántartásba és ott szándékos bűncselekmény esetén öt évig, gondatlan bűncselekmény esetén három évig kell még nyilvántartani őket a mentesülés beálltától számítva, tekintet nélkül az esetlegesen együtt alkalmazott másik büntetésre.⁴⁶

A Bv. Kódex 14. § (1)–(3) bekezdései értelmében az azonos nemű büntetések közül a súlyosabbat kell végrehajtani. A végrehajtási sorrend érvényesítése érdekében a folyamatban lévő büntetés végrehajtását meg kell szakítani. Az azonos nemű büntetéseket az értesítőlapok végrehajtásért felelős szervhez érkezése sorrendjében kell végrehajtani. Figyelemmel arra, hogy ezek alapvető rendelkezések (Bv. Kódex, Első rész, Általános szabályok), minden büntetésre irányadók.

A büntetés végrehajtása iránt az a bíróság intézkedik, amelynek eljárása során az végrehajthatóvá válik. A tanács elnöke három munkanapon belül intézkedik az értesítőlap kiállítására és megküldésére iránt. Az értesítőlap és az ügydöntő határozat elektronikus úton is továbbítható a végrehajtásért felelős szervnek, illetve csoportnak.⁴⁷ A bíróság a nem végrehajtható szabadságvesztés mellett alkalmazott kiutasítás jogerőre emelkedésekor elrendeli az elítélt illetékes idegenrendészeti hatósághoz történő előállítását, a tanács elnöke ennek végrehajtása érdekében a rendőrséget keresi meg.⁴⁸ A kiutasítás végrehajthatósága kizártságának megállapítására irányuló eljárásról rendelkező 67. § már nem a végrehajtásról, hanem a fogvatartás iránti intézkedésről szól.

Mindezek alátámasztják azt a javaslatot, hogy kiegészítést igényel a Bv. Kódex „Felhatalmazó rendelkezések” címet viselő 434. §-a. Minden szankcióra, eljárásjogi kényszerintézkedésre kiterjed, azonban – hosszú évek felmérése szerint egy-egy napon közel negyvenezer személy jogkorlátozására, jogfosztására – az ún. jogfosztó büntetések részletes végrehajtási szabályainak megállapítására, a végrehajtásuk részletes rendeleti szabályozására nem tartalmaz felhatalmazást. Ez másfél évtizeden át kiváltó oka volt a törvénysértő mulasztásoknak. A feladatok teljesítése alóli leggyakoribb kibúvási indok az volt, hogy nincs rész-

46 2009. évi XLVII. törvény 18–19. §-ok

47 Bv. Kódex 32. § (1) és (3) bek., valamint 36. § (4) bek.

48 Bv. Kódex 38. § (8) bek.

letes végrehajtási szabályozás. A rendőrségnek mint végrehajtásukra és ennek ellenőrzésére kijelölt szervnek az ezzel kapcsolatos feladatait nem lehet a bíróságokra háruló feladatokra vonatkozó szabályok között elhelyezni, amit – a Bv. Kódex felhatalmazó rendelkezéséből kitűnően – egyébként nem is BM rendelet szabályoz majd. E büntetések végrehajtásának hatékonyságát is csak olyan, az egyes feladatokra kijelölt szerveket érintő részletes végrehajtási szabályozás biztosíthatja, amely messzemenően épít az új Bv. Kódex rendelkezéseire.⁴⁹

Gyakorlati tapasztalatok alapján is igazolható az a tudományos tézis, amely szerint a hatékonyság feltételezi a törvényességet. Másképpen szólva, ha a végrehajtó szervek nem a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően járnak el, veszélyeztetik a bíróság által kiszabott szankció hatályosulását. Pusztai László – széles látókörű jogtudóshoz méltóan – elismerte a büntetés-végrehajtás és az ügyészi felügyelet szerepét,⁵⁰ rámutatva, hogy a büntető felelősségre vonás folyamatának egészét kell néznünk: összefogással könnyebben és előbb elérhető a nemes cél.

49 Vö. VÓKÓ György: A mellékbüntetések végrehajtásával kapcsolatos rendőri feladatokról. *Belügyi Szemle*, 1983/2., 60. o.

50 PUSZTAI László (szerk.): *Az ügyészség helye, szerkezete és funkciója egyes polgári demokráciákban*. Budapest: OKRI, 1990, 118–119. o.

II.

KRIMINALISZTIKA

ELMEORVOS- ÉS PSZICHOLÓGUS SZAKÉRTŐ A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

Bolyky Orsolya

1982-ben, az akkor még Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézetben (OKKri) Pusztai László vezetésével átfogó vizsgálat zajlott a büntetőeljárások szakértői bizonyításáról.¹ A kutatás valamennyi, tipikusan előforduló szakértői tevékenység hiányosságait, problémáit elemezte, valamint kitért a szakvélemények hatóság vagy bíróság által történő felhasználására is. Az elmúlt két évben végzett empirikus kutatásaink² ugyanezen téma egyik részterületével, nevezetesen az igazságügyi elmeorvosi és pszichológusi szakértők

1 PUSZTAI László (szerk.): *Szakértői bizonyítás a büntetőeljárásban*. 24. számú OKKri tájékoztató, Budapest, 1982.

2 TAMÁSI Erzsébet – BOLYKY Orsolya – SÁRIK Eszter: *Az emberöléshez vezető út rizikófaktorai fiatalok és fiatal felnőtt elkövetők körében* című kutatás, valamint NAGY László Tibor – BOLYKY Orsolya: *A több ember sérelmére elkövetett emberölések vizsgálata* című kutatás. Kéziratok. Budapest: OKRI, 2013.

büntetőügyekben betöltött szerepével foglalkozott. Mindez arra bátorított, hogy a mintegy 32 évvel ezelőtti kutatási eredményeket szem előtt tartva, bemutassam megállapításainkat, következtetéseinket.

BEVEZETŐ

■ Szakértő igénybevétele kötelező a büntetőeljárásban, amennyiben a bizonyítandó kérdés eldöntése különleges szakértelmet igényel.³ Alapvető probléma, hogy mikor tekinthető egy kérdés aggályosnak, illetve speciális szakértelmet igénylőnek? Pusztai László értelmezésével egyetértve a különleges szakértelmet a büntetőeljárásban részt vevő hatóságok szaktudásához kell viszonyítani, tehát olyan kérdés megválaszolása érdekében kell szakértőt igénybe venni, amelyre az eljáró hatóság tagjainak szakértelme nem terjed ki.⁴

Természettudományos kérdésekben – például a lövedék becsapódási sebességének meghatározásához – a szakértői kirendelés szükségességének eldöntése nem okoz különösebb nehézséget. Humántudományok esetében azonban nehezebb helyzetbe kerülhet a jogalkalmazó, mivel a társadalmi diszciplínák tárgyául szolgáló jelenségek összetettebbek, bonyolultabbak, nem teszik lehetővé az objektív vizsgálati módszerek alkalmazását. E tudományterületek körébe sorolható – többek között – a jogtudomány, az emberi lélek működését vizsgáló pszichológia, valamint a mentális állapottal, pszichopatológiával foglalkozó pszichiátria tudománya is. Jogi eljárásban az utóbbi kettő diszciplína képviselője szakértőként jelenik meg.

3 A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 99. § (1) bekezdése szerint „Ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell alkalmazni.”

4 PUSZTAI László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 20.* Budapest: OKRI, 1983, 299. o.

A jogalkalmazó sok esetben elemzi az ember belső folyamatait, szándékát, motívációit. Azonban ezt – a pszichológustól, pszichiátertől eltérően – a mindenki számára kötelezően betartandó jogi szabályok aspektusából teszi. Azt vizsgálja, hogy az aktuálisan megnyilvánuló mentális és lelki folyamatok eredményeképpen létrejövő magatartáshoz fűződik-e jogkövetkezmény.

A mások személyét vagy javait sértő vagy veszélyeztető, azaz a társadalomra káros és veszélyes magatartásokat a törvény büntetni rendeli. A büntetőjogi felelősségre vonás alapvető feltétele az elkövető beszámítási képességének⁵ fennállta. Azokban a bűnügyekben, melyekben az elkövető elmeállapotával kapcsolatban aggály merül fel, igazságügyi elmeorvos szakértői vélemény beszerzése nélkülözhetetlen és kötelező, tekintve, hogy a beszámítási képesség vizsgálata különleges szaktudást igénylő feladat. E szakvélemény megállapításai sorsdöntőek a büntetőeljárás kimenetelére szempontjából: a bíróság ennek alapján ítéli el vagy menti fel a vádlottat, illetve rendelkezik a kényszergyógykezelés szükségességéről, valamint a kiszabott büntetés mértéke is nagyban függ a bűnelkövető beszámítási képességének fokától.

Jogszabály nem határozza meg, hogy mikor merülhet fel aggály a terhelt beszámítási képességét illetően. A bűncselekmény súlyossága, jellege (jellemzően pl. nemi bűncselekmények, emberölés) fontos szempont az elmeorvos szakértő kirendelésének szükségességéről való döntésben. Szintén támpont lehet a bíróság, hatóság számára a „furcsa”, a társadalmi konvencióktól eltérő magatartást tanúsító vagy nem adekvát módon reagáló terhelt. Azonban azokban az ügyekben, amelyekben az elkövető látszólag „normális”, a jogalkalmazó sub-

.....
5 „Az rendelkezik beszámítási képességgel, aki nem szenved az elmeműködés olyan kóros állapotában, amely képtelenné teszi arra, illetve korlátozza abban, hogy cselekménye következményeit belássa (felismerési képesség), vagy hogy ennek megfelelően cselekedjék (akarati képesség).”
DÓSA Ágnes: Az igazságügyi pszichiátriai szakértői tevékenység a különböző jogágakban. In: KUNCZ Elemér (szerk.): *Igazságügyi pszichiátria*. 2. kiadás. Budapest: Medicina Kiadó, 2011, 13. o. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 17. § (1) bekezdésének értelmében hiányzik a beszámítási képessége, azaz „Nem büntethető, aki a büntetendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.”

jektív értékítélete alapján kerül sor elmeorvos szakértő kirendelésére. Azonban, „a normalitás kritériumai [...] – anatómiai és élettani normák híján – szükségszerűen szubjektívek és erkölcsi értékektől is függők lesznek.”⁶

A NORMALITÁS FOGALMA, HATÁRAI

■ A normális pszichés működés meghatározásának több szempontja lehet: egyfelől nem mindegy, hogy jogi vagy pszichológiai értelemben vett normalitásról beszélünk-e, másfelől egy adott tudományterületen belül kialakult tudományos irányzatok definíciója sem egységes. Mindezekre azonban az általános közfelfogás, illetve az aktuális politikai irányvonal is hatást gyakorol. „Egy viselkedés inadekvát voltának megítélése alapvetően a társadalom által történik az uralkodó értékrend szerint.”⁷ A társadalmi értékítéletet továbbá számtalan tényező befolyásolja, így például a demográfiai helyzettől kezdve a vallási meggyőződés, politika, a mikrokörnyezeti hatások, neveltetés, amelyekhez az egyéni mentális és fizikai tényezők párosulnak.

Mivel a pszichiátria folyamatosan igazodik a társadalmi értékrendhez, elvárásokhoz, ezáltal a pszichiátriai betegség fogalma – anatómiai magyarázat hiányában – képlékennyé válik és erősen erkölcsi színezetű lesz. „A pszichológia [...] jól tükrözi például a modern polgári individualizmus fokozatos önmagára ébredését, mely maga is a nyugat-európai, meglehetősen sajátos társadalmi fejlődés eredménye.”⁸

Az egyes pszichológiai irányzatok másként és máshol húzzák meg a határt a normalitás és az abnormalitás között, illetve különböző magyarázatokat adnak a „normálistól” eltérő viselkedésre.

6 GAYLIN, Willard: *Nondirective Counselling or Advice? Psychotherapy as Value Laden*. New York: Hastings Center Report 30/3, 2000, 31. o. idézi: KOVÁCS József: *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában*. Budapest: Medicina Kiadó, 2007, 96. o.

7 KOVÁCS József (2007): i. m. 159. o.

8 PLÉH Csaba: *A lélektan története*. Budapest: Osiris Kiadó, 2000, 50. o.

A pszichológia tudományának történetét áttekintve két szemlélet típus bontakozik ki: az egyik az objektivitás irányába mozdul, célja, hogy a lélektani folyamatokat természettudományos módszerekkel mérje. Ezáltal vagy az emberi szervezet egyes szegmenseit vizsgálja (pl. agyműködés műszeres mérése) vagy az objektíve érzékelhető emberi viselkedést figyeli meg és von le belőle következtetéseket (pl. behaviorista irányzat). Ezzel ellentétben, a szubjektív módszereket alkalmazó irányzat az ember lelki működését a fizikai méréseket nélkülözve igyekszik feltárni és megérteni (analitikus irányzat) és leginkább a páciens által elmondottak szimbolikus jelentését próbálja megfejteni. A '60-as években kirobbant antipszichiátriai mozgalom ezzel szemben teljes mértékben elutasította a pszichiátriai betegség létezését. Rámutatott, hogy a korábban erkölcstelennek vagy bűncselekménynek titulált magatartás a modern társadalmakban pszichiátriai betegségnek számít, amelyet kezelni, gyógyítani rendelnek. A mentális betegség viszont dehumanizál, demoralizál és egyben stigmatizál, felmenti az egyént a cselekedeteiért fennálló felelősség alól, ezért – Foucault gondolatát idézve – a túlzott patologizálás, pszichiátrizálás a hatalomgyakorlás új eszközévé is válhat.⁹

Magyarországon az '50-es években a pszichológia tudományának művelését ideológiai alapon tiltották.¹⁰

Büntetőjogi szempontból a patologizálás a terhelt felmentését, büntethetőségének kizárását vagy enyhébb büntetés kiszabását eredményezi. Tehát amíg a mindennapi életben a mentális diszfunkciók stigmatizációhoz, lealacsonyításhoz vagy egyszerűen szájalomhoz vezetnek, addig a büntetőjogi felelősségre vonás során „pozitívan” befolyásolhatják az eljárás kimenetelét az elkövető szempontjából. A hosszabb távú következményeket illetően felmerül, hogy vajon a kóros elmeállapot miatt felmentett és kényszergyógykezelésre ítélt vagy a szabadságvesztés-büntetését letöltött egyéneknek milyen lesz a társadalmi megítélésük szabadulásukat követően? A „bolondtól” vagy a „bűnözőtől” tartanak-e inkább

9 FOUCAULT, Michael: *A szexualitás története I. A tudás akarása*. Budapest: Atlantisz Kiadó, 1999, 92. o.

10 BUGÁN Antal: *Pedagógia, pszichológia és társadalom*. In: BAGDY Emőke (szerk.): *A pedagógus hivatásszemélyisége*. Debrecen: KLTE Pszichológiai Intézet, 1996, 11–31. o.

a társadalom tagjai? A külön kutatást igénylő válasz feltételezhetően jól tükrözné a modernkori társadalmi attitűdöt az elmeműködést érintő betegségekkel, zavarokkal, illetve a bűnözőkkel szemben.

A BESZÁMÍTÁSI KÉPESSÉG VIZSGÁLATÁNAK FOLYAMATA, GYAKORLATI NEHÉZSÉGEK

■ Büntetőeljárásban elrendelt elmeorvosi vizsgálatok kapcsán jól megfigyelhetők a mentális problémák azonosításával, majd értékelésével kapcsolatos anomáliák. A Pusztai-vezette 1982-es kutatás szerint a szakértői kirendelések 15 százaléka a bíróságokhoz köthető. Az általuk igénybe vett szakértők nagy része orvos, ezen belül főként elmeorvos, mivel elsősorban az elkövető szellemi és fizikai állapotáról szerettek volna többet megtudni. Ennek oka, hogy a bíró a bizonyítékok szélesebb körének beszerzését és megismerését tartja szükségesnek döntése meghozatalához, mint a nyomozó hatóságok. A szakvélemények értékelésével kapcsolatosan a kutatás megállapította, hogy **„A szakvélemény nem »tudományos ítélet«, hanem a bizonyítási eszközök egyike, amelynek felhasználásáról a hatóság részletes értékelés és a többi bizonyítékkal történő összevetés alapján határoz.”**¹¹ A gyakorlatban azonban előfordult, hogy a szakvélemény megállapításai ellentétben álltak az egyéb bizonyítékokkal és a hatóság meg sem kísérelte az ellentmondást feloldani. Legtöbb ilyen jellegű probléma az írásszakértőkkel és a pszichológus szakértőkkel kapcsolatosan merült fel.

Kutatásunkban az elmeorvosi és pszichológusi szakértői vizsgálatok és szakvélemények elemzéséhez a vizsgálati anyagot az emberölések fiatalkorú és fiatal felnőtt elkövetőinek, valamint a több ember sérelmére elkövetett emberölések bűnelkövetőinek adott időszakban jogerősen lezárt bűnügyi aktái képezték, tekintettel arra, hogy az emberölési ügyek döntő többségében elmeorvos szak-

11 PUSZTAI László (1983): i. m. 47. o.

értő kirendelésére is sor kerül. Az elemzés egyik célja – a kriminológiai háttér feltérképezésén kívül – az volt, hogy a bíróság mennyiben veszi figyelembe az elmeorvos és pszichológus szakértői vélemények megállapításait az ítélethozatal során, illetve a szakértői vizsgálatok és vélemények megfelelnek-e a szakmai módszertani levelek¹² követelményeinek, valamint a büntetőeljárás törvény előírásainak. Mivel több szempont és megállapítás is egybecseng a Pusztai László által vezetett kutatásával, a megfelelő helyeken mindenképpen kitérek annak eredményeire, megállapításaira is.

AZ ELMEORVOS- ÉS PSZICHOLÓGUS SZAKÉRTŐK A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

■ A beszámítási képesség vizsgálatát igazságügyi elmeorvos szakértő végzi, legtöbbször igazságügyi pszichológus szakértő bevonásával. A pszichológus szakértő alkalmazásáról vagy az elmeorvos szakértő, vagy a kirendelő hatóság dönt. Az elmeorvos megállapítja, hogy a gyanúsított beszámítási képessége az adott bűncselekmény vonatkozásában, a bűncselekmény elkövetésének időpontjában teljes volt-e, vagy ha korlátozott, akkor milyen fokban (enyhe, közepes, súlyos). Amennyiben a beszámítási képesség kizárt, kóros elmeállapot miatt felmentésnek és – ha a szakértő szükségesnek látja – kényszergyógykezelés elrendelésének van helye, amelyről érdemi döntést kizárólag bíróság hozhat.¹³ A kényszergyógykezelés szükségességének eldöntése mellett a kábítószerfüggőségről is kötelező az elmeorvos szakértői vélemény beszerzése.¹⁴

12 Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 14. sz. módszertani levele az igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezéséről (2005); 15. sz. módszertani levele az ittasság igazságügyi pszichiátriai szakértői véleményezéséről (2005); 20. sz. módszertani levele az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről (2009); Az Egészségügyi Minisztérium módszertani levele a kábítószer-függőség véleményezéséről (2008)

13 Be. 190. § (1) bekezdés *d)* pontja

14 Be. 99. § (2) bekezdés *a)* és *b)* pont. Az alkoholfüggőség kérdésében is az elmeorvos szakértő dönt, bár ezt a törvény nem említi.

Az általunk megismert szakvélemények szakmai részének kritikai elemzésétől távol maradva, kizárólag eljárási szempontból vizsgálódva, a következő problémák állapíthatók meg:

- a vizsgált személy a feltett kérdéseket sokszor nem érti vagy félreérti, azokat magyarázni kell, nehezen fejezi ki magát. Emiatt a vizsgálat időben elhúzódik, ezzel párhuzamosan csökken a vizsgált személy koncentrációja és a szakértő türelme;
- a fiatalokú elkövetők vizsgálata során jelen van a törvényes képviselő is (legtöbbször édesanya), ami az őszinte válaszadást gátolhatja; a szülő vagy más törvényes képviselő jelenlétére a szakértői vélemény egyáltalán nem utal, pedig jegyzőkönyvszerűen tükrözi a meghallgatást;
- előfordul, hogy az élettörténeti beszámoló tartalmilag szegényes, csupán a szakértő összefoglalását tartalmazza. Az 1982. évi kutatás is észrevételezte, hogy az exploráció sokszor elnagyolt, felületes;
- a szakértő alapvetően a terhelttől származó élettörténeti adatokra támaszkodhat, amelyek sokszor hiányosak vagy megkérdőjelezhetőek;
- az igazságügyi pszichológiai vizsgálat általában az elmeorvosi vizsgálatot félbeszakítja, amely gátat szab az egybefüggő gondolatmenet előadásának, az orvos és vizsgált személy egymásra hangolódásának. A pszichológus szakértő hasonló módon kérdezi a terhelte a múltjáról, kapcsolatairól, családjáról és a cselekményről, így a vizsgált személy gyakorlatilag közvetlenül egymás után kétszer ismétli meg élettörténetét. A pszichológiai tesztek kitöltése szintén sok időt és energiát emészt fel;
- számos ügyben előfordult, hogy az addiktológiai adatokra vonatkozóan a szakvélemény kiegészítése válik szükségessé, mivel az eredeti kirendelő határozat nem tartalmazott erre vonatkozó kérdést, így a szakértő nem is vizsgálta az alkohol- és drogfogyasztási szokásokat. Előfordulnak ellentmondásos szakértői vélemények a tekintetben, hogy a bűncselekmény előtt bizonyíthatóan elfogyasztott kábítószer befolyásolta-e az elkövető tudatát és ha igen, akkor milyen mértékben. A szakértői vélemények ebben a kérdésben bizonytalanok és inkább hajlanak afelé, hogy büntetőjogi értelemben nem jelentett a beszámítási képességre korlátozó tényezőt.
- fiatalokúaknál fokozottabban vizsgálják a családi, iskolai háttérrel, így ezekre vonatkozóan több forrást szerez be a nyomozó hatóság (környezet-tanulmány, pedagógusi jellemzés, szülők meghallgatása, barátok, ismerősök kikérdezése). Az elmeorvosi vizsgálat időpontjában nem feltétlenül

állnak rendelkezésre ezek az anyagok, mivel nincsen meghatározva a bizonyítékok beszerzésének sorrendje. Ebből adódóan véletlenszerű, hogy a szakértő megismer-e más, a szakvélemény végső konzekvenciájára is kiható véleményeket, jellemzéseket;

- a magyar nyelvet nem ismerő elkövetők esetében a szakértői vizsgálatot nehezíti a tolmács közreműködése, amely nem teszi lehetővé a vizsgálat személyközelibbé válását. Így a külföldi elkövetők személyi körülményeiről keveset tudhatunk meg, a szakértő is inkább a konkrét vizsgálati szituációban tanúsított magatartásból, reakciókból, benyomásokból von le következtetést a beszámítási képességre.

A Pusztai-féle kutatás szerint az egyik legproblémásabb terület a pszichológus szakértők közreműködésének szabályozatlansága. A pszichológus szakértő bevonásának gyakorlata ötletszerű, következtelen. Jelenlegi kutatásunk alapján is hasonló megállapításokra jutottunk: pszichológus szakértőt nem minden esetben rendel ki a nyomozó hatóság vagy von a vizsgálatba az elmeorvos szakértő, pedig „a pszicho-diagnosztikai módszerek megfoghatóbbá, objektívebbé teszik a pszichiátriai vizsgálat adatait, benyomásait, sejtéseit.”¹⁵

15 KOVÁCS József: Kiegészítő pszichiátriai vizsgálatok. In: KUNCZ Elemér (szerk.) (2011): i. m. 55. o.

A 12–14 ÉVES FIATALKORÚ BŰNELKÖVETŐK BÜNTETHETŐSÉGÉNEK SZAKÉRTŐI ASPEKTUSAI

■ A hatályos Büntető Törvénykönyv bizonyos – erőszakos – bűncselekmények¹⁶ esetében lehetővé tette a tizenkettedik életévét már betöltött „fiatalkorúak” büntetőjogi felelősségre vonását is. Az új szabályozás bevezette a polgári jogban régóta létező **belátási képesség** fogalmát a büntetőjogba is. Bár az elnevezés ugyanaz, tartalmilag eltérő definíciót takar, ezért is hangsúlyozza a pszichiáteri szakma, hogy célszerű lenne következetesen „büntetőjogi” belátási képességként emlegetni az új fogalmat. Vaskuti András definíciója szerint – az igazságügyi pszichiáteri és pszichológusi szakma egyetértésével – a „büntetőjogi” belátási képesség fennállásának eldöntésekor azt kell vizsgálni, hogy „a fiatalkorú az elkövetett konkrét cselekmény vonatkozásában **erkölcsileg és értelmileg kellően fejlett volt-e** ahhoz, hogy felismerje cselekménye jogellenességét, valamint hogy e felismerésének megfelelően cselekedjen.”¹⁷

A Legfőbb Ügyészség által kiadott körlevél¹⁸ szerint – a szakértők álláspontjával egyezően –, amennyiben a beszámítási képesség kizárt, a belátási képesség vizsgálatának elvégzése szükségtelen (körlevél 1. pont). Az elmeorvos-szakértőnek **kötelessége pszichológust bevonni** és egyesített szakvéleményt adni. A vizsgálatot gyermekpszichiáter szakkonzulensként történő bevonása egészítheti ki (körlevél 2. pont). A körlevél utal a **bizonyítékok beszerzésének sorrendjére**, amikor kimondja, hogy az elmeorvos szakértő rendelkezésére kell bocsátani a 12–14 éves

16 A Btk. 16. §-a alapján nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizenegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés [160. § (1)–(2) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés [161. §], a testi sértés [164. § (8) bekezdés], a rablás [365. § (1)–(4) bekezdés] és a kifosztás [366. § (2)–(3) bekezdés] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.

17 VASKUTI András „Életkor és belátási képesség” c. előadása. Magyar Kriminológiai Társaság tudományos ülése, Budapest, 2007. 01. 26.

18 A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. körlevele

fiatalkorúról készült környezettanulmányt, pedagógusi véleményt és iskolai jellemzést, valamint a gyermekvédelmi intézkedésekre és a korábbi megbetegedésekre, fizikai és pszichés állapotra vonatkozó dokumentumokat (körlevél 3. pont).

Az igazságügyi szakértők működését szabályozó korábbi igazságügyi és rendészeti miniszteri rendeletet¹⁹ módosító tervezet²⁰ szerint, a belátási képesség vizsgálatához a terhelt klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológiai vizsgálatát is el kell végezni. A szakma képviselői és a korábban lefolytatott ombudsmani vizsgálat²¹ is jelezte az igazságügyi gyermekpszichiáter szakképzettségű orvosok alacsony számát (az országban 4 fő), amely az eljárások elhúzódásához vezethet. Azonban a 12–13 éves fiatalkorú elkövetők folyamatban lévő büntetőügyeiben egyelőre ezek a tényezők nem okoztak problémát.

Vitatott, hogy a belátási képesség megítélése melyik szakma kompetenciájába tartozik. Az ügyészi körlevél előírása szerint a belátási képesség jogkérdés, ezért fennállásáról a jogalkalmazó dönt. Ettől éppen ellenkező álláspontot fogalmaztak meg az igazságügyi szakértők:²² a belátási képesség vizsgálata és véleményezése egyértelműen szakkérdés, így szakértői kompetenciába tartozik. Elgondolkodtató, hogy amennyiben a büntetőjogi belátási képesség vizsgálatához jogszabály alapján szakértő igénybevétele kötelező, a szakvélemény megállapításainak esetleges felülbírálata miként állja meg a helyét az ítélet indokolásában.

.....
19 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről

20 21/2014. (III. 13.) KIM rendelettervezet az egyes igazságügyi tárgyú miniszteri rendeleteknek az új Ptk. hatálybalépésével összefüggő módosításáról

21 AJB-1298/2011. számú ombudsmani jelentés a gyermekpszichiáter-képzés problémáiról

22 Elhangzott a Semmelweis Egyetem Igazságügyi- és Biztosítás Orvostani Intézetében, 2013. június 28-án megrendezett „Gyermekekoriak büntetőjogi belátási képessége” című szakmai fórumon, valamint a Magyar Pszichológiai Társaság 2013. december 17-én megrendezett Igazságügyi Pszichológusi Szekció ülésén.

A SZAKVÉLEMÉNYEK FELHASZNÁLÁSA AZ ÍTÉLETEKBEN

■ A terhelt pszichológiai jellemzőinek büntetőjogi értékelése bírói feladat. Kérdés, hogy a pszichiátria és a pszichológia nyelvezetét, szakmai megállapításait mennyiben és hogyan érti a jogász végzettségű bíró.

Az ítélet szövegében az elmeorvos szakértő beszámítási képesség fennállására vagy korlátozottságára kiterjedő, összegző véleménye található meg leggyakrabban. A bíró sok esetben idézte a pszichológus összefoglalóját az elkövető személyiség szerkezetére, személyiségjegyeire vonatkozóan, azonban ezeket a megállapításokat csak ritkán kötötték össze a bűncselekmény körülményeivel. Úgy tűnik, hogy mindez az ítélet szövegében csupán „helykitöltő” szerepre korlátozódik. Ha mégis előfordult valamilyen pszichológiai jellemző kiemelése, az inkább negatív irányba befolyásolta a büntetés kiszabását, azaz súlyosító körülményként szerepelt például az empátia hiánya, a cselekménnyel kapcsolatos közömbösség vagy a gátlástalanság.

A kutatásunkban szereplő emberölési ügyekben a szakértők általában akkor jelentek meg a tárgyaláson, amikor az elkövetőt több elmeorvos vagy pszichológus is vizsgálta és véleményükben eltérés mutatkozott. Meghallgatásának célja elsősorban az volt, hogy részletesen kifejtsék és a laikusok számára is érthetővé tegyék a szakvéleményükben szereplő meghatározásokat, jellemzőket.

A szakértői és a bírói kompetencia határai tisztázásának szükségessége több esetben is felvetődött. Az egyik ügyben a másodfokú bíróság leszögezte: „A szabad bizonyítás elvéből adódóan a szakértői vélemény, mint a bizonyítékok egyikének értékelése is, a bírói mérlegelés kompetenciájába tartozik.”²³ A terhelt szavahihe-tőségével kapcsolatban a szakértők számos alkalommal felhívták a bíró figyelmét arra, hogy csupán következtetni lehet az elhangzottak valóságtartalmára. Végül hangsúlyozták, hogy a szakértői vizsgálat célja a cselekmény elkövetésekor fennálló tudatállapot rekonstruálása és az elkövetéskori beszámítási képesség

.....
23 Szegedi Ítélet tábla BF.II.302/2006. számú ítélete

fokának megállapítása, ezért az exploráció nem feltétlenül tér ki a terhelt életútjának minden lényeges mozzanatára. „A családi, környezeti tényezők értékelése a bíróság feladata” – nyilatkozott egy szakértő. Általában minél idősebb az elkövető, annál kevésbé befolyásolják a büntetőjogi felelősség megállapítását a korai negatív gyermekkori életesemények.

Más ügyben a bíróság azért utasította el az újabb szakértő kirendelésére tett védői indítványt, amely egyébként az erős felindulásban elkövetett emberölés megállapítására irányult, mert a „szóban forgó kérdés eldöntésére a bíróságnak van kompetenciája, nem a szakértőnek.” A másodfokú bíróság egyetértett az elsőfokú bíróság ezen megfogalmazásával: „Az erős felindulás meg nem állapítása tekintetében az elsőfokú bíróság helyesen utalt arra, hogy ez nem szakkérdés, hanem a bizonyítékoknak a bírói mérlegelésen alapuló értékelése körébe tartozik.”²⁴

ÖSSZEGRZÉS

■ A felvetett kérdések sokaságából láthatjuk, hogy a két tudományterület találkozása a büntetőeljárásban közel sem problémamentes. A Pusztai-féle kutatásban kimutatott gyakorlati nehézségek számottevően ma sem változtak, mögöttük a jogi szabályozás hibái, a szakmák közötti és a szakmákon belül is előforduló eltérő értelmezés és értékelés, a kompetenciahatárok tisztázatlansága és a jogalkalmazás egységességének hiánya állhat. A problémák kiküszöbölése a különböző szakmák képviselőinek együttgondolkodása és közös álláspontok kialakítása révén valósulhat meg.

.....
24 Szegedi Ítéltábla Bf.I.99/2006/6. számú ítélete

A HELYSZÍNI SZEMLE MINT KRIMINALISZTIKAI „ELSŐ CSAPÁS”

Fenyvesi Csaba

■ Puztai Lászlót először monográfiáján, a szemléről írt művén keresztül ismertem meg, később személyesen találkoztam vele. Mindkettő élmény volt számomra. Nem volt nehéz megállapítani, hogy vérbeli kriminalistáról van szó, aki lelkesen, egyúttal igényesen műveli szakmáját, hirdeti a „kriminalisztikai igét.” Tisztelgő tanulmányom témáját szándékosan az azóta bázisként – az általam megrajzolt kriminalisztikai tudománypiramis alapkövei között – számon tartott tudományos kötete témaköréből választottam, immár 37 évvel annak megjelenését követően.

BEVEZETÉS

Elméleti okfejtésünk szerint nemcsak a normatív bűnügyi tanoknak (büntetőjog, büntető eljárásjog¹), hanem a kriminalisztikának mint gyakorlati és teoretikus ténytudománynak is léteznek alapelvi szintű gondolatai, útmutatásai, amelyek vezérfonalként szolgálhatnak, „ösvényeket” mutathatnak a kriminalistáknak, és amelyekről a nyomozásban letérni nem célszerű, amelyek lámpásként világítják a helyes utat. A kriminalisztika nem jog-, hanem (alkalmazott) ténytudomány, így összefoglaló kódexszel sem rendelkezik, – a jogágakkal szemben – kőbe vésett princípiumokat alig fogalmaznak meg a tudomány képviselői a kriminalisztikai (forensic sciences) monográfiák, tankönyvek elején. Az általánosság szintjén leggyakrabban a törvényesség és gyorsaság fogalmaival találkozhatunk, de felbukkan néhol a teljesség, rugalmasság, tervszerűség, szakszerűség, ellenőrzöttség – a titkos módszereknél pedig még a célszerűség, az arányosság, a szubsidiaritás² – követelménye is. Nézetünk szerint azonban ezeken túlmenően megfogalmazhatók olyan princípiumok, amelyek elvi éllel és több konkrétummal segíthetik a múltbeli tényállások felderítőit, a pontos, torzításmentes detektálást. Bármilyen kézenfekvőknek tűnnek, nagy szolgálatot tesznek azzal, ha segítségükkel tisztábban látunk. Rögvest felismerhető, hogy a következő felsorolásunknak része a fő témánk, a helyszíni szemle is mint az „első támadás” kardinális alkotóeleme.

Logikája szerint a hat alapelvet magába foglaló sorunk a következőképpen épül fel: elsőként a felderítési (tényállási) fő kérdéseket kell tisztázni (1. A kriminalisztikai hét fő kérdése) ahhoz, hogy a múltat megismerjük, hogy rekonstruálhassuk (2. A múlt megismerhető), mégpedig a nyomok és anyagmaradványok segítségével (3. Minden bűncselekmény hagy nyomot). Ezeket módszeresen össze kell gyűjteni, csakúgy, mint a személyi bizonyítékokat (4. Minden kriminalista annyit ér, amennyi adata van), az adatok tárháza pedig a helyszín és a hozzá kötődő elsőd-

1 Erről lásd éppen az ünnepelt jegyzetét. PUSZTAI László: *A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1984

2 BEJCZI Alexandra: A titkos felderítés hatékonysága és törvényessége. *Belügyi Szemle*, 2011/7–8. 161. o.

leges intézkedések (5. Az „első csapás” jelentősége), amelyekből kinyerhetjük és amelyekkel megszerezhetjük a végső célunkhoz, az [egyedi] azonosításhoz szükséges adatokat (6. *Natura non facit saltum*).

AZ „ELSŐ CSAPÁS” JELENTŐSÉGE ÉS KÖVETELMÉNYE

■ Az alapvető felsorolás ötödik pontja jelen tisztelgő tanulmányunk kulcskérdése. Nézetünk szerint a Pusztai László által magas minőségű munkában részletezett helyszíni szemle³ adja ugyanis az alapelv magvát. Ehhez a nyomozási cselekményhez kötődik leginkább az eredeti nyelvén, németül „erste Angriff”⁴, angolul pedig „First Strike” néven ismert „első csapás” („első támadás”, „első fellépés”) fogalma is. Mit is takar a kifejezés?

Felfogásunk szerint mindazokat az elsődleges intézkedéseket – köztük az adatgyűjtéseket – foglalja csokorba, amelyeket a bűncselekmény nyomozó hatóság tudomására jutását követően – az eredményes tényfelderítés, a hét alapvető kriminalisztikai kérdés (MI, HOL, MIKOR, HOGYAN, KI, KIVEL, MIÉRT?) megválaszolása érdekében – haladéktalanul, a lehető leggyorsabban a hatóságok megtesznek, illetve amelyeket meg kell tenniük.

Mivel válik ki, mi által több, miért emeljük alapvető trónusra?

Válaszként a következő érveket sorakoztatjuk fel:

- a kriminalisztikai tapasztalatok szerint az a tendencia figyelhető meg, hogy aki az „első csapás” lehetőségét és esélyét elhibázza, elmulasztja, annak vajmi kevés esélye van a pontos válaszadásra a későbbiekben;

3 PUSZTAI László: *Szemle a büntető eljárásban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977

4 FORKER, Armin – BERTRAM, Mäx – GLASER, Mäx – LEONHARDT, Rainer: Über das Wesen und einige Grundsätze des „ersten Angriffs”. *Forum*, 9 (1972) 404–407. o.; illetve: Die Arbeit am Tatort-wesentlicher Bestandteil des ersten Angriffs. *Forum*, 11 (1972) 491–495. o.; ESCHRICH, G.: Der erste Angriff ist eine entscheidende Phase der Untersuchung einer Straftat. *Forum*, 9 (1973) 433–434. o.

- ugyanez pozitív megközelítésben: aki él az „első csapás” lehetőségével, aki akkor és ott gyors és alapos, megfelel modern korunk „kettős szorításának”,⁵ annak nagy esélye van a további sikerekre is;
- a „forró nyom” mindig nagyobb esélyt ad a releváns adatok, köztük a tettes személyének felkutatására, mint a „hideg”, már „kihűlt”, régóta lezajlott, időben és térben távoli cselekmény;
- az emberi pszichében lévő „emléknyomok” felidézése – fő szabályként, mivel néhány kivétel előfordul – annál könnyebb minél közelebb van az eseményhez, illetve ellenkezőleg: minél inkább távol vagyunk időben a múltbéli cselekménytől, annál nehezebb torzításmentes tükröt tartani az események elé (például annál többet tévednek a tanúk);
- nem csak a pszichés, de a tárgyi nyomok fennmaradásának sem kedvez az időmúlás, azok is halványulnak, eltűnnek a környezeti hatások miatt, és nem „lépnek fel újra”;
- annak ellenére, hogy az anyagmaradványoknál a „partizán” jellegüket, a „szívóosságukat”, tartósságukat emeljük ki, esetükben is a frissesség előny (legfeljebb lehetőség marad későbbre is), de az azonosítási esély – különösen az egyedi – mindig csökken valamelyest;
- az „első csapás” váratlanul érheti az esetlegesen már képbe került tettest is, „letaglózhatja”, sokkolhatja a gyorsaság, a tétivel való szembesítése; az idő rövidsége nem adja a tudatos, lehiggadt, kimunkált védekezés lehetőségét sem számára, sokkal könnyebb közvetlen bizonyítékként értékelhető, ma is értékes beismerő vallomását (is) elnyerni;
- az „első csapás” alkalmazható mind a nyílt, mind a titkos nyomozások körében: előbbinél a helyszíni szemle és a köré csoportosuló – forró nyomos – intézkedések adják meg a „vezérütést”, a titkosnál pedig a szisztematikusan végrehajtott előzetes titkos adatgyűjtést követő, gondosan előkészített, egyúttal váratlan realizálás – pl. kutatás, lefoglalás, azonnali kihallgatás, kényszerintézkedés – adja meg a „csapás” erejét.

.....

5 A gyorsaság és alaposság duója mellett több „kettős szorításról” is beszélhetünk még a kriminalisztikában. Így alkalmi „párokat” alkotnak: a tervszerűség és az improvizáció, a törvényesség és az eredménycentrikusság, az objektivitás követelménye pedig a szubjektív egyének nyomozásával, fantáziájával és intuíciójával áll szemben. Míg kicsit szélesebb körben a növekvő bűnözés, a kvalifikálódó bűnelkövetés és az erősödő terhelti jogcsomag feszül egymásnak.

A HELYSZÍNI SZEMLE MINT A NYOMOZÁS ELSŐ CSAPÁSA

■ A legutóbbi érv alapján (és tekintettel az ünnepeelt munkásságára is) nem haszontalan elemezni némileg a **helyszíni szemlét** mint az „első csapás” kardinális mozzanatát, ugyanis a statisztikai adatok – nem csak hazánkban – azt mutatják, hogy a bűncselekmények kb. 60–70%-át az ún. helyszínes bűncselekmények teszik ki. Ahol érdemes helyszíni szemlét tartani, ahol van mit keresni, kutatni, „fésülni”, ahol fellelhetők az azonosítási piramisban szerepeltetett építőkövek, a nyomok és anyagmaradványok.⁶ Az egész világban tendenciózusan értékelődik fel⁷ a kriminalisták körében az elsődleges helyszíni szemle, mivel mindenhol – akár az európai kontinensen, akár az angolszász orientációjú államokban, beleértve Ausztráliát is, valamint az ázsiai országokban is – a helyszín az „adatok tárháza”, „nyitott könyv, amiből meg kell tanulni olvasni”. Nincs nyom-, illetve anyagmaradvány-mentes helyszín, csak meg kell találni, fel kell kutatni a sokszor láthatatlan helyszínen hagyott elváltozásokat.⁸ (Azokhoz megfelelő értelmezéseket és jelentéseket kell társítani.) Itt említjük meg, hogy ugyanilyen értékesek lehetnek az ún. „negatív nyomok”⁹ is, vagyis ami nincs ott és ott kellene lennie, illetve, ami már nincs ott és ott volt. Sokszor többet mond a nem létező, hiányzó nyom, mint a „beszélő” jelenlévő.

6 Lásd például az anyagmaradvány-minták helyszíni rögzítésének új, XXI. századi (gyors és alapos) technikájáról BENKŐ András – HUSZÁR András – SZILVÁSY István: Korszakváltás a helyszíni gyorsdiagnosztikában. In: HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények IV.* Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2005, 255–256. o.

7 Oroszországban lásd erről VOROBJEVA, Irina Boriszovna – MALANYINA, Nyina Ivanovna: *Szledü na mesztye presztuplenyija.* Szaratov, Szaratovi Állami Jogi Akadémia, 1996.

8 Az amerikai taktika javaslat óv attól, hogy a kriminalista nagy és elképzelt várakozásokkal induljon neki a helyszíni bizonyíték gyűjtésnek. „A good evidence collector will not approach a scene with a predetermined expectation or what can be found.” MOORE, Pete: *The Forensic Handbook.* New York: Barnes and Noble, 2004, 34. o.

9 DOBOS János: Negatív körülmények a helyszínen. *Belügyi Szemle*, 1964/1., 54–59. o.

Kriminalisztikai közhelynek számít az a megállapítás, hogy minden helyszínen más. Következésképpen nagy jelentősége lehet annak, hogy a helyszíni szemlét mennyire sikerül célirányos egyediesítéssel lefolytatni.¹⁰ Ennek érdekében a jó kriminalistának, helyszíni szemlélőnek vagy „crime scene examiner-CSE”-nek, avagy „crime scene investigator-CSI”-nak mintegy „bele kell bújni a tettes bőrébe” ahhoz, hogy eredményes nyomkeresést folytasson, azaz végighaladva az elkövető feltételezett „ösvényén”¹¹ felkutassa és rögzítse mindazokat a nyomokat, anyagmaradványokat és elváltozásokat, amelyek a tettes mozgásával kapcsolatban keletkezettek. Mégpedig gondosan és alaposan. Úgy is fogalmazhatunk, minél alaposabb, figyelmesebb volt a tettes a helyszínen – hogy ne hagyjon hátra semmit magából –, annál alaposabbnak és figyelmesebbnak kell lennie a szemlélőnek.

A helyszíni szemle szükségszerűen többszemélyes és többszakaszos, többmozzanatú tevékenységet foglal magába, nem beszélve arról, hogy mind célja, mind eredményei igen szerteágazóak lehetnek.

Az elnevezés is utal a helyszíni szemle bonyolult, összetett voltára.¹² Nemcsak a helyszínen lehet ugyanis sokféle és önmagában soktényezős, sokelemű jelenség, hanem maga a szemle is több változatot jelent, például lehet személy-, tárgy- vagy helyszíni szemléje. Az utóbbiban szükségszerűen benne vannak vagy benne lehetnek az előbbi kettő mozzanatai, azaz a helyszínen (holt) személy(ek) és fontos tárgyak, bűnjelek találhatóak. Gyakran éppen a gyorsaság – a „periculum in mora” – követelménye miatt halaszthatatlan a nyomozási cselekmény, nem engedhető meg, hogy a „nyomok” kihűljenek.

10 Találó megfogalmazásnak véljük Steinke szavait: „A rekonstrukció nem sablonizálható.” STEINKE, Wolfgang A.: A bűnügyi technikai szakvélemények bizonyító értéke. In: KATONA Géza (szerk.): *A kriminalisztika aktuális kérdései*. Budapest: BM Kiadó, 2001, 116. o.

11 A helyszíni szemlén követhető „ösvényekről” lásd KOVÁCS Lajos: *A Mór megtette...* Budapest: Korona Kiadó, 2009. 38. o.

12 Lásd erről részletesebben a kriminalisztikai monográfiák (piramis) Fundamentumában is szereplő és már idézett ünnepelti kötetet. FENYVESI Csaba: *A magyar kriminalisztika és a büntető eljárásjog tudomány monografikus alapjai*. *Magyar Rendészet*, 2013/2., 115–130. o.; illetve PUSZTAI László (1977): i. m.

Olyannyira nem, hogy a párhuzamosság is követelmény, vagyis már a szemle ideje alatt el kell indítani a más irányú adatgyűjtéseket, amint kellő adatunk van a múltbéli feltételes magyarázatra, a verzió vagy verziók felállítására. Olyan szintű nyom- és anyagmaradvány kutatást kell végezni, ami megállja majd a helyét, a laboratóriumon keresztül a tárgyalóteremben is („from crime scene to the courtroom”). Minden taktikai és technikai eszközt be kell vetni ennek érdekében, ami éppen az adott időben és helyen rendelkezésre áll, a természet- és társadalomtudományok, illetve a kriminalisztika eredményei útján. Ezek közül – miután ünnepi tanulmányunk nem hivatott ezek részletezésére – újdonságként egyet emelünk ki, nevezetesen a már hazánkban is tesztelt¹³ **digitális térszkennert**. Kiemelésének nem csak a nóvumértéke miatt adunk teret, hanem azért, mert éppen a digitális adatok tendenciózus felértékelésére utal. Vagyis az ún. második generációs bizonyítékokat produkáló digitális technikák előretörését jelenti. Az amerikai – DeltaSphere-3000 típusú – eszköz egyébként egy hordozható lézerszkennerből és egy digitális fényképezőgépből áll. A szkennert a körülötte lévő tárgyakról és azok egymástól való távolságáról is méreteket vesz. Mindegyiket „letapogatja”, így elkészíti a helyszín háromdimenziós modelljét. A szoftver segítségével erre fektetik rá a digitális kamera által készített képeket. Kb. húsz lézersugár segítségével folyamatosan ún. háromszögelést végez, megállapítja a földrajzi koordinátákat. A mérési pontosság következtében a hagyományos mérőlécek a „lomtárba” tehetők, amivel rengeteg időt nyerhetnek a feltárók, és persze sokkal pontosabbak is lesznek a kötelezően méretes képek, leírások. Amennyiben teljes lefedettséget kívánnak elérni a használók, akkor a digitális eszközt csak körbe kell mozgatni a helyiségben – igen stabilan tartva –, hogy az egymást takaró tárgyak mögé is be lehessen látni. Az eszköz azért is értékes, mert a készített felvétel nemcsak a nyomozóknak, hanem a bíróságon eljáróknak – bíróság, ügyész, védő, szakértő stb. – is hasznos, mivel szinte magukat is behelyezhetik az eredeti helyszínre, végignézhetik és elemezhetik a pontos távolságokat mutató inkriminált helyszínt. Ami sokféle lehet: valódi, változatlan, spontánul vagy szándékosan változtatott, koholt, élő, mozgó, tagolt, kettős vagy többes, „mellékes” stb. Magunk kiegészítjük a felsorolást a „veszélyes és veszélytelen” helyszín fogalmával. Amely megkülön-

13 Ügyészi tapasztalatai alapján egy új-zélandi eredetű, svájci-osztrák cég által gyártott, magyar rendőrség által tesztelt, „méretező” szoftverről ír SZABÓ Orsolya: *A helyszíni szemle rögzítése*. Pécs: Kézirat, 2009, 4. o.

böztetést azért tettük, mert önmagában az élő helyszínek nem fedik le feltétlenül a fogalmat, ugyanis van nem veszélyes élő helyszín is. Ugyanakkor a tűzgyújtásos vagy robbantásos élő helyszínek kifejezetten kockázatosak a szemlélők életére, testi épségére nézve is, mivel alattomosan megbújnak a veszélyek. Például többemeletes épületnél korhadt fagerendák, omlás előtt álló falak, aljzatok, tetők veszélyeztetnek, vagy vegyük a sorozatrobbantások helyszíneit, ahol ki tudja még hány időzített szerkezet van elrejtve. Az ilyen – szemlélőre is veszélyt jelentő – helyektől elkülönül a gyakorlati többség, ahol már semmilyen veszély nincsen. (A felfegyverzett tettes már nincs a helyszínen, a betöréses lopás elkövetője nem hagyott hátra semmilyen kockázati tényezőt stb.)¹⁴ Az bizonyosnak tűnik, hogy mindegyik szemleforma más és más műfogásokat, taktikát és technikát kíván. Ez a szépsége, egyúttal nehézsége is, miközben az alaposság mellett még kellően gyorsnak is kell lennie a helyszín feltérképezésének, az összképrögzítő, statikus és a nyomkereső, anyagmaradványt kutató, dinamikus második szakasznak, ami szintén nem lehet kapkodó, felületes, elnagyolt.

Az alaposság és gyorsaság mellett még óvatosnak is kell lennie a szemlélőnek, illetve már előtte a helyszínt biztosítóknak (first responder), mivel mindenképpen el kell kerülni a nyomok, anyagmaradványok szennyeződését, illetve azok eltűnését, mielőtt rögzítették volna. Növeli az „első csapás” jelentőségét, hogy nincs második esély. A második már nem lesz csapás, mivel a mozzanat – gyakorla-

14 Talán azért sem emelte még ki senki a szakirodalomban az elmúlt 60 évben, mert nem volt ennek hazánkban realitása, „veszélye” hosszú évtizedeken keresztül. Az 1990-es évek robbantásos, leszámolásos, „fegyveres-kivégzős” cselekményei után ez a „hallgatás” már nem tartható fenn.

tilag – megismételhetetlen (irreverzibilis), hiszen az első szemle alatt oly mértékben megváltozik a helyszín,¹⁵ hogy még egy eredményes feltárássra már nagyon halvány a remény.¹⁶

A halaszthatatlan nyomozási cselekményeknél nem mondhatjuk el, mint más krimináltaktikai cselekményeknél – például terhelt, tanú, sértett kihallgatásánál, megtervezett kutatásnál fennálló – azon taktikai tanácsunkat, hogy „készülj fel az ellenfeledből”, mivel a váratlanság, kiszámíthatatlanság miatt erre nincs lehetőség és az „ellenfél”, a rejtőzködő ismeretlen tettes sem várja általában a hatóságot. (A tettenérés vagy önkéntes feladás eseteit kivéve.) Így alapos felkészülés nélkül, gyorsan kell döntenie a szükséges szemlélő erőkről, technikákról (gépjármű, nyomrögzítő eszközök, világítás, számítógépek, nyomtatók, diktafon, fényképezőgép, videokamera, digitális lézerszkenner, rádió, mobiltelefon stb.), segítőkről (nyomkereső, -követő kutya, kutyavezető, technikus, jegyzőkönyvvezető, számítógépes-, fegyver-, nyom-, rovar-, orvos-, munkavédelmi-, műszaki szakértő, szaktanácsadó stb.), az egész nyomozási cselekmény logisztikájáról. Ezt persze közben is végezni kell, igazodva a körülményekhez, a feladatok nagyságához és jellegéhez.

.....

15 Létezik az irodalomban ún. „post-crime inspection”, egy utólagos, második helyszíni szemle, ugyanis a kriminalisztikai anyagmaradvány-kutatások azt mutatják, hogy egyes ultrakönnnyű mikroszemcsék, szálak a levegőben vannak a szemle ideje alatt és csak órák, alkalmanként napok múltán érnek le a földre, ahol rögzíteni lehet őket. Ezekért érdemes – lezárás és helyszínmegóvás mellett – visszatérni még egyszer (akár több nappal később) a már egyszer szemlézett színhelyre.

16 Az 1980-as években egy baranyai faluban egy idős nénit találtak a szomszédok a gázrezsó előtt fekvé holtan, kezeit szépen magán összekulcsolva. Úgy tűnt, így „ment el”, csendben, rendben. Ezt állapította meg a felületes, rendkívüli halált vizsgáló szemlebizottság is, így – idegenkezűség hiányában – érdemi helyszíni szemlélt sem tartottak. A néhány nap múlva elvégzett orvos szakértői boncolás azonban a gégeporc törését, idegenkezű fullasztásos elváltozásokat észlelt. Az emberölés miatt megindult nyomozás helyszíni szemlével kezdődött, azonban részben a korábbi hatósági bejárások, másrésztől az azóta aktív örökös rokonok helyszínbéjárása mindent lerombolt. Az „első csapás” elmaradt, nem leltek érdemi és tiszta nyomokra, anyagmaradványokra, nem is sikerült a később egyébként gyanúba került személyt „behelyezni a helyszínre”. A bíróságon – nem meglepő módon – bizonyítékhiányos felmentéssel végződött az eset.

Az alapos helyszíni szemlét – és nem a köznyelvben populárisává vált „helyszínelést”, mivel az más krimináltaktikai cselekmény –, annak adatait hitelesen rögzíteni, dokumentálni kell, hogy a további, nem a helyszíni szemlét végzett nyomozók, illetve egyéb hatóságok (ügyészség, bíróság) minden részletét fel tudják idézni. Minimum írásos jegyzőkönyv formájában, de ehhez csatlakozhatnak még számítógépen, belső digitális hálózaton, CD-n lévők is, fotó- és videofelvételek,¹⁷ rajzok, vázlatok, kutyaindításról jegyzőkönyv, bűnjeljegyzék a nagyon precízen leírt és szeparáltan csomagolt bűnjelekkel, a szubjektív megállapításokat, következtetéseket, verziókat is tartalmazó szemléző jelentése.

A szemle során, illetve azt követően az „első csapás” jelleget erősítve és bizonyítva az általánosság szintjén több értékes adat merülhet fel, amelyek segíthetnek a továbblépésben, az összes kriminalisztikai fő kérdés megválaszolásában.

Ezek – felfogásunk szerint – a következők lehetnek:

- azonnali útmutatót kínálhat a tettes személyére, hollétére, távozási-menekülési útvonalára, rejtkehelyére, esetleges újabb bűncselekményeinek szándékára, veszélyességére (fegyver, robbanószer tartására);
- a múltbeli eseményeken kívül a jövőbeli szándékára nagyon erőteljes adatokat kaphatunk a helyszínen fellelt digitális eszközökből, amelyek – bár nem könnyű – szakértői (szakszerű) vizsgálatát a lehető leghamarabb el kell kezdeni, a releváns adatokat ki kell nyerni;
- támpontokat adhat általános és részverziók felállításához, a múlt gondolatbeli rekonstrukciójához;
- megismerhető a bűncselekmény pontos ideje, helye, az elkövetés módja;
- értékes fizikai-, testi-, szellemi tettesi adottságok olvashatók ki mind a statikus, mind a dinamikus szakasz eredményei alapján (például az elkövetők száma, szereposztása, célzata vagy motívuma, szakképzettsége, helyismerete, ruházata, ereje, dohányzása, testi sérülése);

.....
¹⁷ A helyszíni szemle új, digitális képrögzítési lehetőségeiről Katona Géza fogalmazott meg nemrégiben hatékonyságot növelő útmutatókat „A helyszíni szemle hatékonyságának aktuális kérdései” c. tanulmányában. *Belügyi Szemle*, 2012/6., 83. o.

- fontos személyiségvonások, viselkedési módok mutatkozhatnak meg a helyszíni adatokból (például a tettes személyisége, jellegzetes szokása, perszeverantikus elkövetési módja, célszerű vagy felesleges utótevékenysége, sértettel való kapcsolata, feltűnési vágya);
- mindezen fizikai, személyiségi adatok alkalmasak lehetnek profilalkotásra, az elkövető „körvonalazására” (művelt vagy primitív, brutális, kapzsi, vakmerő, beteges hajlamú, beteg, társadalmi státusz, iskolai végzettség, foglalkozás);
- a szemlén rögzített adatok, bizonyítékok¹⁸ hasznosak lehetnek a későbbi esetleges bizonyítási kísérletnél, felismerésre bemutatásnál, helyszíni kihallgatásnál;¹⁹
- az adatok lehetőséget adnak a sorozatcselekmények egyikének felismerésére, az eddigi hasonló eseményekhez való illesztéséhez, ami segíthet a verziók felállításában is – figyelemmel a korábbi szemlék adatainak ismeretére;
- a helyszíni szemle szinte valamennyi adata igen jól felhasználható a később felmerülő verziók és utóbb beszerzett perrendszerű bizonyítékok ellenőrzésében, illetve a bizonyítási eljárásban, végső soron a bíróságon;
- a felkutatott nyomok, anyagmaradványok tárgyakat adnak a későbbi szakértői laborvizsgálatokhoz;
- a szemleadatokat gyors beszerzése alapot adhat a „forró nyomon” üldözés megszervezésére.

18 A rögzített bűnjellel kapcsolatban emeljük ki az angolszász elméletben és gyakorlatban használt kifejezés „chain of custody”-t, a „megőrzési lánc”-ot (vagy „bizonyíték-folytonosság”-ot), ami egy amerikai „Criminal Investigation” kötet szerint egy „tanúsított, írásban rögzített jelentés mindazokról az egyénekről, akik felügyelték a bizonyítékot a rendőrségi begyűjtéstől kezdve. Ez azzal kezdődik, amikor a bizonyítékot a szemlén felkutatják, rögzítik és tart egészen a végső felhasználásáig. Állandó elszámolási kötelezettség biztosítja a megőrzési láncot; ez szükséges ahhoz, hogy képesek legyenek ezt demonstrálni a bírósági bemutatásnál, hogy a bizonyíték (corpus delicti: a »bűn test«, valójában a bizonyíték megtestesülése, a bűnjel felmutatása, vizsgálata, vitatása) megengedhető legyen a tárgyaláson. Minden egyén a megőrzési láncban személyes felelősséggel tartozik a bizonyíték iránt, beleértve ebbe a róla való gondoskodást, a biztonságos elhelyezését és megőrzését.” SWANSON, Charles R. – CHAMELIN, Neil C. – TERRITO, Leonard: *Criminal Investigation*. New York: Random House, 1981, 24. o.

19 MOLNÁR József: A helyszínelés és bizonyítási kísérlet szerepe a bűnügyi nyomozásban. In: IRK Ferenc (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 35*. Budapest: OKKrl, 1998, 316–341. o.

A FORRÓ NYOMOS INTÉZKEDÉSEK

Így jutottunk el a következő állomásunkig, az „első csapás” másik, általunk kiemelendő fontos összetevőjéhez, az ún. **„forró nyomos”**, összehangolt intézkedésekhez. Felfogásunk szerint ez is tartalommal tölti meg az alapelvi követelményt, vagyis hogy a lehető leggyorsabban a leghatékonyabb, koordinált lépéseket tegye meg az irányító vezető és 3–100 fős csapata – nem sokkal a bűncselekmény elkövetése után – a bizonyítékok összegyűjtésére, a tettes elfogására. (Amikor a „nyom” még „meleg”.)

A vezető igen széles körű feladatai közé tartozik:

- az ügyeletos információkat összegyűjtő és továbbító tevékenységének figyelemmel kísérése;
- (akár a fegyveres, robbanószeres) elkövető elfogására felállított akciócsoport (alkalmanként kommandó, helikopter, motoros, bűvár szolgálat stb.) tevékenységének irányítása;
- a helyszínbiztosítók és a szemlebizottság tevékenységének és eredményeinek, megismert digitális adatainak figyelemmel kísérése (akkor is le kell folytatni a szemlét, ha közben elfogták a tettest);
- a tanú(k) és sértett(ek) kihallgatását végzők, illetve az általuk beszerzett adatok megismerése;
- az akcióba bevont más rendészeti szervekkel való folyamatos kapcsolattartás;
- a területileg illetékes körzeti megbízottak, járőrök, a nyomozókutya-vezetők tevékenységének meghatározása, irányítása;
- a folyamatosan beszerzett adatok értékelése;
- ha szükséges, az üldözés irányának, a zárások (útzárak, utakadályok, területblokkolások) pontjainak megváltoztatása;
- intézkedés a lényeges adatok, információk mielőbbi rögzítésére;
- gondoskodás a beszerzett bizonyítékok szakszerű tárolásáról;
- mindezen – és ezeken túli aktuális – feladatok összehangolása.

Az utolsó ponthoz tartozik, hogyha az elkövető személye, kiléte már ismertté vált, akkor lakhelyén, ismerőseinél, családjánál adatgyűjtést, házkutatást kell végeztetni. Fel kell térképezni szokásait, személyiségét, habitusát, foglalkozását,

családi állapotát, iskolai végzettségét, más szokásos tartózkodási helyeit, illetve hogy rendelkezik-e fegyverrel, robbanószerrel, élet-testi épség elleni speciális eszközzel. Célszerű kideríteni, hogy mi válthatta ki a bűncselekmény vagy más/több bűncselekmény elkövetését, különösen, hogyha éppen egy másik elkövetési helyről menekül. Itt már cél az is, hogy az elkövető elfogásával megakadályozzák, hogy saját magában, esetleg másokban kárt tegyen – akár menekülése érdekében –, és hogy újabb bűncselekményt kövessen, illetve követhessen el.

Mindezeket persze gyorsan, szakszerűen, rugalmasan, mégis szervezeten és a jogi követelményeket, a krimináltaktikai és technikai ajánlásokat betartva kell végrehajtania az irányítóknak.

SOMMÁZAT

■ Sommázzatként, mintegy a helyszíni szemlét is magába foglaló „első csapás” alapelvehez annyit jegyzünk meg, hogy felfogásunk szerint nemcsak lehetőség, hanem követelmény az első támadás. Ezt a módozást, ezt a helyzetet ki kell használnia a kriminalistának, annál inkább, mert értékes alapként szolgál a hét kriminalisztikai kérdés megválaszolásához. Aki ezt az alapot – benne a helyszíni szemlével – rosszul építi meg, az nem számíthat utána stabil felépítményre. Kártyavárként omolhat össze a konstrukció, a verzió, akár már a nyomozás során, ám megtörténhet ez a bíróságon is.

A KRIMINALISZTIKAI SZAKÉRTÉS FEJLŐDÉSI IRÁNYAI 2014-BEN – PUSZTAI LÁSZLÓ GONDOLATAI MENTÉN

Kármán Gabriella

■ Pusztai László gondolatai gyakran jelentenek kiindulópontot kutatásaim során. Sajnos már csak publikációkból ismerem szakértői bizonyítással foglalkozó munkásságát, amelynek során számos ma is aktuális alapproblémát vezetett le. Mindenekelőtt részletesen tárgyalja azt a folyamatot, ahogy a „jura novit curia” elv a kötött bizonyítási rendszer és az indíciumtan eltörlésével, majd a természettudományos fejlődéssel teret veszít és a speciális ismereteket igénylő kérdésekben a bizonyítási eljárásban megjelenik a szakértő.¹

1 PUSZTAI László: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése. In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 24. Budapest: OKKrl, 1987, 373–376. o.

A téma egyik örök kérdése – a kezdetektől – az, hogy az egyes szakértői területek elméleti kidolgozottsága, a szakértői módszerek tudományos megalapozottsága megfelelő-e, naprakész-e a bizonyítási eljárásban történő felhasználáshoz. „A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése” című tanulmányában az Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet által folytatott többéves, 1982-ben zárult kutatás tapasztalatait elemzi, ennek során aggályokat fogalmaz meg a tárgykört illetően² Pusztai László.

Ugyanakkor kiemelten foglalkozik azzal a tendenciával, miszerint a tárgyi bizonyítékoktól mindinkább a büntetőeljárás objektívizálását várja a szakma, éppen a „krimináltechnika tudományosan megalapozott, szigorúan tárgyilagos ismeretanyaga és módszerei”³ alapján, vagy legalábbis ennek tudatában. Bár Pusztai is egyetért azzal, hogy az eljárás objektivitását fokozni kell, felhívja a figyelmet ennek ésszerű korlátaira; a tárgyi bizonyítékot „értelmező” szakértő véleményadási folyamatára, amelynek – szakértői területenként különböző jelleggel – vannak szubjektív tényezői. A szakvélemény bírói (jogalkalmazói) megítélése szintén szükségszerűen hordoz egyén- és esetfüggő tényezőket.

Ehhez kapcsolódó kérdés, hogy képes-e a bíró értékelni a szakvélemény szakmai megalapozottságát. Bár Pusztai azzal az állásponttal ért egyet, miszerint a szakvélemény bíró általi szakmai jellegű értékelésének sikere korlátozott⁴, hangsúlyozza a jogalkalmazók kriminalisztikai ismereteinek gyarapítását, a kriminalisztikai képzés fontosságát.⁵

A Pusztai László által felvetett problémák ma különösen időszerűek. A szakértői bizonyítás szakmai alapjai és eljárásjogi felhasználása, a tudományos eredményeknek való mindenkori megfelelés kívánalma és a tudományos bizonyíték jogász által történő értékelése, felhasználása – ismerjük be – örök paradoxont alkotnak.

2 PUSZTAI László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése. In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 20*. Budapest: OKKrtI, 1983, 294. o.

3 PUSZTAI László (1987): i. m. 382. o.

4 Uo. 388–389. o.

5 PUSZTAI László: Jogászképzés – igazságszolgáltatás – kriminalisztika. *Magyar Jog*, 1984/7–8., 666–667. o.

Az Egyesült Államokban, és ennek nyomán világszerte zajló folyamatok egyaránt arra utalnak, hogy a bizonyítástan legújabb kori törekvései a bizonyíték felhasználásához, hitelt érdemlőségének megítéléséhez, jelentéstartalmának megfejtéséhez kapcsolódnak. A szakértői bizonyítás elveinek formálódása, a hitelt érdemlőség kritériumainak újra- és újraértelmezése, végső soron az igazság megállapításának mindenkori kötelezettsége új dimenzióba helyezi, és még inkább összefonja a bűnügyi technika és a forenzikus tudományok, valamint a jogtudomány e mindinkább egymást feltételező, egymást inspiráló kettősét.

A SZAKVÉLEMÉNY BIZONYÍTÉKKÉNT TÖRTÉNŐ FELHASZNÁLHATÓSÁGÁNAK MEGÍTÉLÉSE

Erdei Árpád szakértői bizonyításról szóló monográfiájában részletesen tárgyalta a szakvélemény hitelt érdemlőségét befolyásoló tényezőket. A szakvélemény tényszerűsége, „valóságnak megfelelő” volta⁶ Erdei Árpád szerint nagymértékben függ az alkalmazott szakértői módszertől. Megfogalmazza, hogy „a szakértő által alkalmazott módszernek korszerűnek, tudományosan megalapozottnak és megbízhatónak kell lennie.”⁷ Széles körű kitekintést nyújt e körben, többek között hivatkozik az Egyesült Államok igazságszolgáltatására, a *Frye kontra United States*-ítéletre⁸. Az ítélet szerint a szakértői vélemény megengedhetőségének, eljárásban alkalmazhatóságának az volt a feltétele, hogy a tudományos technikán alapuljon, a technika általános elismertségét illetően pedig a szakmai közösségnek kellett döntenie.⁹

6 GÖDÖNY József: Bizonyítás a nyomozásban. In: Gödöny József (szerk.): *Kriminálisztikai Tanulmányok III.* Budapest: KJK, 1964, 212. o. Idézi ERDEI Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. Budapest: KJK, 1987, 102. o.

7 ERDEI Árpád (1987): i. m. 101–105. o.

8 *Frye kontra United States*, 293 F. 1013 (D.C. Cir. 1923)

9 www.forensic-evidence.com (Handwriting Identification Meets Daubert ... Again!)

A probléma legújabb kori tárgyalása a *Daubert kontra Merrel Dow Pharmaceuticals*-üggyel¹⁰ indul, melynek során az Egyesült Államok Legfelső Bírósága első ízben határozta meg részletesen a szakértői módszer megbízhatóságának kritériumait, a mai értelemben vett tudományos ismérvek alapján. A Daubert-döntéssel a bíró kezébe került a döntés a szakértői bizonyítás tudományosságával, így megengedhetőségével kapcsolatban.¹¹ „Daubert-trilógiának” nevezik azt a három legfelső bírósági ítéletet¹², amelynek legnagyobb hatása volt a szempontrendszer kialakításában, mára ezekhez még egy ítélet csatlakozott.¹³ Ezekben az ítéletekben fogalmazták meg a célt, miszerint a felhasználhatóság feltétele a relevancia mellett a megbízhatóság. A bíróságnak a megbízhatóság megítélése során meg kell állapítania, hogy a benyújtott szakértői vélemények tudományos módszereken, illetve eljárásokon alapulnak-e.¹⁴

A Daubert-ügy óta a szakértői vélemények tudományos megalapozottsága kapcsán vizsgálni kell, hogy a szakértői technikát tesztelték-e, illetve az tesztelhető-e; a módszert vagy az alapjául szolgáló elméletet publikálták-e lektorált szaklapban; meghatározták-e a technika vagy a módszer hibaszázalékát az alkalmazás során; továbbá milyen a szakterület elfogadottsága a tudomány képviselői részéről.¹⁵ Az e szempontrendszer szerinti vizsgálat bekerült a Federal Rules of Evidence-be, a bizonyításról szóló szövetségi törvénybe is (702. szakasz).

A Daubert-kritériumok alapján számos szakterületet, különösen az ún. klaszikus kriminalisztikai területeket kritika érte tudományos megalapozottságuk hiányosságát illetően. Ezeket a szakterületeket (nyom-, fegyver-, kézírás- és

10 *Daubert kontra Merrell Dow Pharmaceuticals*, 509 U.S. 579 (1993)

11 1993-ban az Egyesült Államok bírósága egy kártérítéssel kapcsolatos perben nem fogadta el azokat a kísérleti módszereken alapuló szakvéleményeket, amelyek azt bizonyították, hogy a Daubert-házaspár gyerekeinek súlyos fogyatékoságát egy gyógyszer nem kellően feltárt mellékhatásai okozták.

12 *Daubert kontra Merrell Dow Pharmaceuticals*, 509 U.S. 579 (1993); *General Electric Co. kontra Joiner*, 522 U.S. 136 (1997); *Kumho Tire Co. kontra Carmichael*, 526 U.S. 137 (1999)

13 *Weisgram kontra Marley*, 528 U.S. 440 (2000)

14 BERGER, Margaret A.: The Admissibility of Expert testimony. In: *Reference Manual on Scientific Evidence*. Washington: The National Academies Press, 2011, 12–13. o.

15 *Daubert kontra Merrell Dow Pharmaceuticals*, 509 U.S. 579 (1993)

ujjnyomszakértői terület) kifejezetten a bizonyítás (főként a büntetőeljárásbeli bizonyítás) céljaira alakították ki, megfigyelés, tapasztalatok, illetve az erre épülő rendszerezés és módszertanállítás során.

A Legfelső Bíróság a *Kumho Tire kontra Carmichael-ügyben*¹⁶ kimondta, hogy a nem-tudományos szakértői területeken is vizsgálni kell a Daubert-kritériumok alapján a szakértői vélemények felhasználhatóságát. A bíróság úgy rendelkezett, hogy a technikai tudáson és a szakmai tapasztalaton alapuló ügyekben a Daubert-vizsgálatnak rugalmasnak kell lennie, az eredeti Daubert-kritériumokat nem lehet szó szerint alkalmazni.¹⁷

A probléma túlmutat a jogalkalmazási nehézségen; a Nemzeti Tudományos Akadémia Tudományos Kutatótanácsa (National Research Council of the National Academies; NRC) által az Egyesült Államok Kongresszusa megbízására végzett vizsgálat szerint a megalapozatlan ítéletek száma növekszik, ez összefügg a nagyszámú hibás, túlzó szakértői véleménnyel, valamint azzal, hogy a DNS szakértői terület mellett a többi szakértői terület nem kap elegendő támogatást. Emiatt a NRC felkérést kapott arra, hogy klasszikus krimináltechnikai területeket és a halál okának vizsgálatára szolgáló módszereket (továbbiakban: forenzikus tudományok) további vizsgálatnak vessék alá, illetve megfelelő cselekvési programot állítsanak össze a problémák megoldására.

A NRC főbb megállapításai szerint az egyes diszciplínák között különbség van tudományos megalapozottságuk, eljárásaik és módszereik validitása, a kutatások és a tudományos publikációk száma tekintetében. A jogalkalmazásban nem egyértelmű, hogy melyek a bizonyításban hitelt érdemlően alkalmazható szakértői módszerek, és melyek azok, amelyek a nyomozás során fontos információkat szolgáltathatnak, de tudományosan nem kellően megalapozottak ahhoz, hogy a bizonyítás folyamán is alkalmazhatók lennének. Hiányoznak a módszerek tudományossága megítélésének egységes standardjai, például nem látható át, hogy a vizsgálati eredmény tudományos vizsgálaton vagy csupán szubjektív érté-

16 *Kumho Tire kontra Carmichael*, 526 U.S. 137 (1999)

17 www.forensic-evidence.com (Handwriting Identification Meets Daubert ... Again!)

kelésen nyugszik.¹⁸ A NRC-jelentés lényeges megállapítása, miszerint a jogalkalmazásban kevés az ismeret a forenzikus technikákat és a gyakorlatot illetően, Európában is alátámasztott.

Láthatóan az alkalmazott szakértői ismeretanyag és módszer tudományos megalapozottsága visszatérő támpontok a szakértői vélemények hitelt érdemlőségét illetően. A Daubert-kritériumok is ezt hivatottak megragadni, vizsgálni. Valóban, általános értelemben a tudomány mint megismerési szint foglalja magában azokat a feltételeket, amelyeknek megléte az igazságszolgáltatásban, akárcsak az élet számos területén, a kívánt biztonságot jelenti.¹⁹

A TUDOMÁNYOSSÁG KRITÉRIUMAINAK ÉRVÉNYESÜLÉSE A SZAKÉRTŐI MÓDSZERT ILLETŐEN

■ A tudomány, illetve a tudományos módszertan mibenlétével számos megközelítésből foglalkozik a tudományfilozófia. Tudományos módszeren a domináns felfogás szerint olyan vizsgálati eljárásokat értenek, amelyek „a jelenségeket analitikusan megközelítve változókra bontják, a változók közötti viszonyt kvantitatívan vizsgálják, és oksági magyarázatok, illetve általános törvényszerűségek megállapítására törekednek”²⁰. A tudományos módszerben hagyományosan központi szerepe van a kvantifikációnak és a mérésnek. „A kvantifikáció számszerűsítés, a jelenségek mennyiségi meghatározása és mérése a számokkal történő érvelés érdekében.”²¹ (Ma már a természettudományos metodológia mellett elismerik a hermeneutikai metodológiát is.)

18 *Strengthening Forensic Science in the United States: A Path Forward*. Washington: The National Academies Press, 2009, 14–19. o.

19 Részletesebben lásd KÁRMÁN Gabriella: A tudományos megalapozottság mint a szakértői vélemény hitelt érdemlőségének feltétele. *Belügyi Szemle*, 2013/11., 112–132. o.

20 SZOKOLSZKY Ágnes: *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó, 2004, 79. o.

21 Uo. 80. o.

Tény, hogy a klasszikus kriminalisztikai területeken jórészt ma is tapasztalati alapon, elemző-összehasonlító módszerrel folynak a szakértői vizsgálatok, részben azért, mert természettudományos alapokra helyezésük, igazolásuk nem kézenfekvő, illetve a tudomány jelenlegi állása szerint teljes mértékben nem is lehetséges.

Napirenden van a kérdés, miszerint kell-e, lehet-e ezt az alapjaiban működő tapasztalatrendszeret kimozdítani sarkaiból, és „számokba fojtani”, és ez megoldást jelent-e a hitelt érdemlőséget illetően. Úgy gondolom, az új tendenciák tükrében szólni kell a tudomány és a gyakorlat által egyaránt tárgyalt anomáliákról, valamint a tudomány és a szakma által felvázolt lehetőségekről.

A szakértői módszer kapcsán Erdei a következőképpen foglal állást: „a szakértői módszer tudományosan megalapozott, ha összhangban áll a tudomány eredményeivel és a tudomány vagy szakma ún. természetes szabályaival. E természetes szabályok a szakma gyakorlása során alakultak ki, akár a mindennapi tapasztalatok általánosítása, akár pedig valamilyen tudományos eredmény gyakorlati átültetése eredményeképpen, s megszegésük szakmai hibának számít.”²² Továbbá: „A szakértői vizsgálat eredményeit az igazságszolgáltatásban csak akkor lehet elfogadni, ha az alkalmazott módszerek ellenőrizhetők.”

Hasonlóan vélekedik Székely János, aki szerint a szakértelem a tapasztalati tételek ismeretét jelenti, amelyek „lehetnek kialakult tudományos vagy technikai tételek, amelyek szakkönyvekben is megtalálhatók, lehetnek azonban olyanok is, amelyeket a szakértő hosszú évek gyakorlata alapján elsajátít ugyan, ámde alkalmazásuk még benne magában sem teljesen tudatos.”²³ De hozzáteszi: „az egyéni tapasztalatnak ahhoz, hogy tapasztalati tételként kezelhető legyen, verifikálhatónak kell lenni.”²⁴

.....
22 ERDEI Árpád (1987): i. m. 140. o.

23 SZÉKELY János: *Szakértők az igazságszolgáltatásban*. Budapest: KJK, 1967, 29. o. Idézi PUSZTAI László (1987): i. m. 378. o.

24 Uo. 379. o.

Az alaptételek, módszerek igazolását a NRC és a szakmai szervezetek is fontosnak tartják. A NRC hangsúlyozza a kutatás és fejlesztés fontosságát, ennek érdekében egy független nemzeti grémium, a Forenzikus Tudományok Országos Intézetének felállítására (National Institute of Forensic Sciences; NIFS) tettek javaslatot, amelynek feladata a forenzikus diszciplínák támogatása és fejlesztése, az eljárások standardizálása. A javaslat kiemelten szól az anyagi eszközök igazságosabb elosztásának fontosságáról annak érdekében, hogy a DNS-vizsgálat mellett más, objektív alapokon álló diszciplínák is támogatásban részesüljenek.

Európában hasonló folyamatok zajlanak: az Igazságügyi Tudományos Intézetek Európai Hálózata (European Network of Forensic Science Institutes; ENFSI) krimináltechnikai testülete az erőforrásokat fokozottan a kutatásra és a fejlesztésre kívánja összpontosítani. Célul tűzték ki a módszerek standardizálását, valamint a krimináltechnikai munka tudományos feltételeinek megteremtését, a tudományos eredmények és a tapasztalatok megoszthatóságát.

Emellett a NRC 2009. évi vizsgálata kapcsán összefoglalta azokat a tényezőket, amelyek a hitelesebb szakértői működés zálogai lehetnek, a megoldások között szól mindenekelőtt a laboratóriumok akkreditációjáról és a szakértők minősítéséről.

Hasonlóan: 2010-től az ENFSI tagság feltétele, hogy a krimináltechnikai laboratóriumok akkreditáltak legyenek. Az akkreditáció mellett egyre növekvő hangsúlyt kap az emberi tényező, ennek megfelelően a szakértő kompetenciájához hozzátartozik a tudományos kultúra, a természettudományos képzés és a matematikai készség (különös tekintettel a statisztikára, a logikára és a következtetőkészségre).²⁵ A forenzikus tudomány világában egyre inkább érezhető a „kompetencia” ilyen értelmű szükségessége. Az ENFSI keretei között évek óta folyamatban van egy kompetenciaértékelő projekt. A kutatásokat a Forenzikus Tudományok Európai Akadémiája (European Academy of Forensic Science; EAFS) segíti azáltal, hogy közvetítő szerepet lát el a gyakorlat és a tudományos kutatómunka között.

25 WILLIS, Sheila: Power, Process, People – A presentation on quality and competence in forensic science delivered at EAFS 2009. *Science and Justice*, 50/1 (2010) 23–25. o.

Ezek mellett az ENFSI fokozott figyelmet fordít arra, hogy a forenzikus diszciplínák „bizonytalanságai” végső soron hatással vannak a bizonyításra. A szakterületek kompetenciájának és megbízhatóságának az ismerete a szakértői vélemény értékelésének a feltétele. Az ENFSI létrehozott egy projektet a bírák, ügyészek, védők és a rendőrségi vezetők továbbképzésére: a FORJUST keretében a résztvevők bővíthetik a krimináltechnikával kapcsolatos ismereteiket.

A bűnügyi technikai és szakértői tevékenység hatékonyabb működése érdekében Magyarországon is történnék erőfeszítések, célzott programok.

A Magyar Rendészettudományi Társaság Bűnügyi Tagozata és a „Kriminalisztika jövője” munkacsoport célzottan foglalkozik a bűnügyi technikai és a szakértői tevékenység fejlesztésének stratégiai, szabályozási és gyakorlati kérdéseivel, illetve ennek lehetséges hatásaival a jogalkalmazásban.

A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet minőségpolitikai nyilatkozata szerint „állami feladatként ellátandó alaptevékenységét, az igazságügyi szakértői tevékenységet és a kapcsolódó egyéb feladatokat a legjobb szakmai gyakorlat szerint, a lehetőségekhez mért legkorszerűbb, tudományosan megalapozott módszerek alkalmazásával, a szolgáltatásait igénybevevők szükségleteinek és elvárásainak megfelelően végzi. Az e célból létrehozott minőségirányítási rendszerét az MSZ EN ISO/IEC 17025:2005 szabvány követelményeinek megfelelően a NAR 20 dokumentum és az ENFSI által a bűnügyi szakértés területére megfogalmazott szakmai normák előírásait szem előtt tartva az Intézet minőségpolitikai elveit figyelembe véve működteti.”²⁶

.....
26 <http://www.bszki.hu/page.php?513>

AZ AKKREDITÁCIÓ SZEREPE A SZAKÉRTŐI VÉLEMÉNY HITELT ÉRDEMLŐSÉGÉNEK FOKOZÁSÁBAN MAGYARORSZÁGON

■ Az akkreditálás annak tanúsítása, hogy az adott szervezet vagy természetes személy valamely tevékenységet, szolgáltatást megfelelő, egyenletes színvonalon lát el az ahhoz szükséges feltételek birtokában.²⁷

Az igazságügyi szakértői laboratóriumi tevékenység akkreditálása eleinte elsősorban az ISO/IEC 17025 számú, a Vizsgáló és kalibráló laboratóriumok felkészültségének általános követelményei című szabvány előírásai szerint történt. Ez a rendszer nem tartalmazta a bűnügyi laboratóriumi munka speciális követelményeit. Részben e speciális követelmények érvényesítésére jött létre 1995-ben a Bűnügyi Tudományos Intézetek Európai Hálózata (European Network of Forensic Science Institutes; ENFSI), ezen belül pedig állandó bizottság – a minőség és kompetencia bizottság – koordinálja a szervezeten belüli minőségirányítást. Ennek érdekében számos akkreditációért felelős szervezettel együttműködik, köztük az ILAC-kal is (Nemzetközi Laboratóriumi Akkreditációs Együttműködés – International Laboratory Accreditation Cooperation), amely 2002-ben összeállította a forenzikus laboratóriumok által követendő irányelveket (Guidelines for Forensic Science Laboratories; ILAC-G 19:2002). Az útmutató részletesen szól arról, hogy a bűnügyi tudományok területe meglehetősen heterogén, ide tartoznak az egzakt mérésen alapuló szakterületek és a jellegüknél fogva nagymértékben szubjektív szakterületek egyaránt. Ez utóbbi területeken főként a megfelelő képzés, felügyelet, ellenőrzés lehet a garanciája a hitelt érdemlő tevékenységnek. Ezen túl az ENFSI is kézikönyvekkel segíti az egységes színvonalú munkát (Best Practice Manual).

27 <http://www.nat.hu/akkreditalas/index.php?mi=24> és lásd FÖLDI János: Akkreditálás a bűnügyi tudományos munkaterületén. *Rendészeti Szemle*, 2009/6., 39. o.

A nem mérhető tevékenységek akkreditálására (pl. a bűnügyi helyszínelés) az ISO/IEC 17020 számú szabványt alkalmazzák (eredetileg az ellenőrző szervezetek felkészültségének általános követelményeiként összeállított szabálycsomagot). E területen is vannak megoldandó kérdések a specializáció hiánya okán.²⁸

A BSZKI 2006-ban uniós támogatással kezdett hozzá az akkreditációhoz. 2012 ősze óta a szakértői tevékenységek jelentős része akkreditált: valamennyi osztály, illetve laboratóriuma – az írás-okmányszakértői laboratórium, az ujjnyom-szakértői laboratórium, a fegyverszakértői és az orvos szakértői laboratóriumok, a szerves kémiai és a kábítószer-vizsgáló laboratórium, a fizikai-kémiai és a genetikai laboratórium – tevékenységének jelentős hányada már rendelkezik a minősítéssel, a többi területen is folyamatban van az eljárás.

A minősítés feltételeit – egyúttal azok meglétét – a Minőségirányítási Kézikönyv tartalmazza. Ez az útmutató érdemi előírásokat tartalmaz a szakértői vélemények kiadása és az eredmények közzlése tekintetében. Szabályozza az eljárás folyamatát, de nem feltétlenül tér ki maradéktalanul a módszerek leírására, meghatározására, még kevésbé foglalkozik a véleményalkotás tényezőivel.

A bűnügyi laboratórium egyik fő jellegzetessége, hogy az általános laboratóriumokhoz képest nagyobb a szubjektum szerepe a kérdések jellege és a vizsgálatok, a véleményformálás lehetőségei miatt. „A laboratóriumi – szakértői tevékenységből a szubjektumot nem lehet kizárni, de a szubjektivitást ki kell zárni” – vallja Földi János, a BSZKI volt főigazgató helyettese.²⁹ Az egyes szakterületeken belül változó arányban kap szerepet a technika és a személyes felkészültség. A klaszszikus kriminalisztikai területeken a szubjektum fokozottabb szerepét a képzettségre vonatkozó fokozott, a szubjektivitás kizárását különösen hangsúlyozó követelmények elvárásával lehet biztosítani.

Az egyes szakértői területeken belül a releváns és egységesíthető eljárások akkreditációja elvárható. Az akkreditáció óta főként a protokollok előírása, azok maradéktalan betartása, dokumentáltsága, ezáltal bizonyíthatósága tekintetében történt előrelépés.

28 FÖLDI János (2009): i. m. 40. o.

29 Személyes interjú Földi Jánossal, 2014. szeptember 24. Budapest: OKRI

Példaként a fegyverszakértői terület akkreditációjának egyik meghatározó alapja a csőtorkolati energia megállapításának előírt eljárása, miszerint a 7,5 J-t mint a kérdéses tárgy lőfegyverkénti minősítésének kritériumát 10 mért érték alapján, azok átlagát és szórását számítva kell alátámasztani. A mérési-vizsgálati folyamat kidolgozására a BSZKI-ban az akkreditációs eljárást jóval megelőzően, 1997-ben került sor, azelőtt 5 mért érték alapján történt a lőfegyver meghatározása. E mellett akkreditált a fegyver vizsgálatának, valamint a töltény vizsgálatának folyamata. A következő akkreditációra előkészített feladatok a fegyverazonosítás tekintetében a lövedékek összehasonlító vizsgálata és a töltényhüvelyek összehasonlító vizsgálata, e módszerek bevezetése várhatóan 2014 végén, 2015 év elején fog megtörténni.

A nyomszakértői területen rendkívül heterogén szakértői feladatok adódhatnak. Tulajdonképpen valamennyi traszológiai nyom azonosító vizsgálata ide tartozik. Ezek közül akkreditációra már előkészítették a lábbelinyom azonosító vizsgálatát, a feszítőeszköz-nyom azonosító vizsgálatát és a zárok (zártörés) vizsgálatának módszertanát, melyek akkreditálására várhatóan szintén 2014 végén, 2015 év elején kerül sor.

A kézírászakértői területen a kézírás és az aláírás azonosítása egyaránt akkreditált munkarendben zajlik. A Minőségirányítási Kézikönyv szerint az aláírás-azonosítói vizsgálatok az Igazságügyi Szakértők Európai Hálózata (European Network of Forensic Handwriting Experts; ENFHFX) 2001. évi aláírásvizsgálati ajánlása alapján, az FBI irányelveinek (2000) megfelelően, „a magyar szakirodalomra épített sajátosságfeltáró, összehasonlító és értékelő, a laboratóriumban 2001 óta használt módszer” alapján zajlanak. Az ismeretanyag tudományos megalapozottságát Srihari 2001. évi kutatására vezetik vissza, aki igazolta, hogy az írás egyedisége és azonosíthatósága tudományosan megalapozott.³⁰

Az akkreditáció önmagában nem jelenti feltétlenül azt, hogy egy-egy szakértői területen – akár az európai térségben – egységes módszerekkel folya a tevékenység. Erre például szolgál az, hogy az ujjnyomszakértői területen az egyes országokban eltérő számú minúciapontok egyezése a feltétele az ujjnyom azo-

30 *Minőségirányítási Kézikönyv*. MSZ EN ISO/IEC 17025, Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet

nosításának. Az akkreditációval kapcsolatban az ENFSI konkrét feltételeket nem támaszt, a minősítés a nemzeti akkreditációs testületek által zajlik. Ez nem akadálya az államok közötti adatcserének sem; a vizsgálati eredmények automatikus adatcseréjét szabályozó Prümi-szerződés³¹ értelmében az a feltétel, hogy akkreditált legyen az adatforrás. A DNS-profilok és a daktiloszkópiai adatok tekintetében az Európai Unió Tanácsa kötelező erejű jogi eszközt fogadott el: a 2009/905/IB (2009. november 30.) kerethatározatot a laboratóriumi tevékenységet végző igazságügyi szakértők akkreditálásáról. A BSZKI érintett, a vonatkozó adatcseréhez szükséges adatbázisokat kezelő két szakértői osztálya az előírt feltételeket teljesítette, így hazánk aktívan részt vesz a vizsgálati eredmények automatikus cseréjében.

A kerethatározat nem tartalmaz egységes előírásokat az alkalmazandó módszer tekintetében a laboratóriumi tevékenységek egyenértékű elismerése kapcsán. Az akkreditáció nyilvánvaló pozitívumai, főként a dokumentációban megnyilvánuló garanciái mellett meg kell említenünk, hogy valódi minőségirányításról a célok tükrében a kötelező standardok, a laboratóriumi módszerek és eljárások szakmánkénti egységes előírása esetén beszélhetnénk, ahogy ezt az Egyesült Államokban a NRC-jelentés meg is fogalmazta.

Mindemellett hangsúlyozni kell, hogy a tudomány mindenkori állásának megfelelő módszerek, berendezések és eljárások létrehozására szervezett és célzott kutatások alapján van mód. A jelenkori nemzetközi tendenciák szerint a forenzikus tudományok területén egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a mérési eljárások optimalizálására, az eljárások, módszerek validitására és reliabilitására, az adatcserére és a körmérésekre.

A szakvélemények bizonyító erejének fokozása, akár a szakvélemény által közvetített információ bizonyítási értékének objektív meghatározása irányába tett lépések új dimenziót sejtetnek a kriminalisztika fejlődéstörténetében. Ennek a folyamatnak örök meghatározó szereplője marad Pusztai László.

.....
31 Az Európai Tanács 2008/615/IB határozata (2008. június 23.) a különösen a terrorizmus és a határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelemre irányuló, határokon átnyúló együttműködés megerősítéséről.

BÜNTETŐ ANYAGI JOG

AZ ÉRTÉK-EGYBEFOGLALÁS MÚLTJA ÉS JELENE

Belovics Ervin

A JOGINTÉZMÉNY EREDETE

A büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk, azaz a Csemegi-kódex (továbbiakban: Csemegi-kódex) XXVI. Fejezete tartalmazta a lopással kapcsolatos rendelkezéseket.¹ A cselekmény minősítése és a kiszabható büntetés szempontjából jelentőséget tulajdonított az ellopott dolog értékének. Amennyiben az nem haladta meg az ötven forintot, a deliktum vétségnek minősült és egy évig terjedő

1 Lopást valósított meg, „Aki idegen ingó dolgot másnak birtokából vagy birlalatából, annak beleegyezése nélkül, azon célból vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa” (333. §).

fogházzal volt büntethető, míg ha az elkövetési érték ötven forintnál nagyobb volt, bűntett miatt öt évig terjedő börtönbüntetés – meghatározott körülmények fennállásakor fegyházbüntetés² – kiszabására is sor kerülhetett.

Speciális szabályt tartalmazott a Csemegi-kódex az elkövetési érték meghatározásával kapcsolatban. A törvény rendelkezése szerint abból a szempontból, hogy a lopás bűntettnek vagy vétségnek minősül-e, „mindazon dolgok értéke egybefoglalandó, melyeket ugyanazon tettes, bár több külön lopás alkalmával ellopott, vagy ellopni megkísérlett, vagy melyeknek ellopásában részes volt”. (335. §)

Ezen rendelkezés bevezetésének indokát a korszak jogirodalma abban látta, hogy „a lopás vétségei anyagi halmazatának enyhe büntetését”³ kívánta a jogalkotó elkerülni azáltal, hogy az érték-egybefoglalás révén a cselekményeket – a súlyosabb büntetéssel fenyegetett – bűntettként értékelte.

Angyal Pál annak a véleményének is hangot adott, amely szerint az érték-egybefoglalás által egy bűntetté minősített lopás „nem delictum collectivum (ide az üzletszerű bűncselekmény tartozik), nem is delictum complexum (melyen a két vagy több, valamiként összefüggő bűncselekménynek [...] törvény útján történt egységgé alkotottságát értjük) [...], nem delictum continuatum (melyet a folytatóság címén teremt meg a joggyakorlat) és nyilván a legkevésbé természetes egység, hanem a normatív egységnek törvény által alakított különleges típusa [...], melyet szükségszerű egységnek nevezek”.⁴

2 Tekintet nélkül a lopott dolog értékére, fegyházban kellett végrehajtani a kiszabott szabadságvesztést, ha a lopást:

- épületben, bekerített helyen, vagy hajón követték el, ahová a tolvaj betörés vagy bemászás által jutott, vagy ha lopás céljából a zárat, vagy a megőrzésre szolgáló készüléket feltörték;
- hamis vagy lopott kulcs használatával valósították meg;
- csata, tűzvész, áradás, vagy más közveszély színhelyén vagy annak közelében követték el;
- az elkövetésben rabló vagy tolvajszövetségnek két vagy több tagja működött közre. (336. §)

Tekintet nélkül az ellopott dolog értékére, ugyancsak fegyházban kellett végrehajtani a szabadságvesztést, ha a lopást olyan személy követte el, aki rablás, zsarolás, lopás, sikkasztás vagy orgazdaság bűntette vagy vétsége miatt már két alkalommal volt büntetve. Nem volt alkalmazható azonban ez a szabály, ha az utolsó lopás elkövetését megelőző büntetés kiállása óta tíz év már eltelt. (338. §)

3 ANGYAL Pál: *A lopás*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R-T., 1932, 99. o.

4 ANGYAL Pál (1932): i. m. 99. o.

A büntetési, illetve a vétségi alakzat elhatárolása szempontjából releváns elkövetési értéket a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvénycikk felemelte, azonban az érték-egybefoglalással kapcsolatos rendelkezést nem érintette.

Az érték-egybefoglalással kapcsolatos szabályozást a büntetőtörvények egyes fogvatékosságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvénycikk viszont kiterjesztette a csalásra.

A lopásra vonatkozó szabályt a BHÖ 424. pontja, míg a csalásra irányadó normát a BHÖ 448. pontjának (2) bekezdése tartalmazta.

A Legfelsőbb Bíróság 1951. április 3-án közzétett 44. számú büntetőjogi teljes ülési határozatában úgy foglalt állást, hogy „Több befejezett vagy megkísérelt egyszerű lopás tárgyának az értékét a 424. pont értelmében akkor is egybe kell foglalni, ha e lopások tettese vagy részese az egyszerű lopásokon felül még egy vagy több minősített lopást is elkövetett. Az ellopott dolgok értékének a 424. pont szerinti egybefoglalásával olyankor is csak egyetlen minősített lopás állapítható meg, ha az egybefoglalt érték többszörösen meghaladja a minősítő értékhatárt”.

Angyal Pálhoz hasonlóan Viszokay László is annak a véleményének adott hangot, hogy az érték-egybefoglalással a jogalkotó olyan törvényi egységet létesített, „melynek célja a súlyosabb minősítés elérése olyan esetben, amikor az egyes cselekményekre kiszabandó összbüntetés sem állna arányban, az önmagukban ugyan kisebb súlyú bűncselekményeknek éppen azok ismételt elkövetésében jelentkező fokozott társadalmi veszélyességével”.⁵

5 VISZOKAY László: Néhány szó az érték-egybefoglalásról. *Magyar Jog*, 1960/4., 110. o. A szerző okfejtését példával is alátámasztja, amely szerint bár a hatszáz forintot meg nem haladó értékű lopás kisebb jelentőségű, azonban, ha valaki több ilyen deliktumot követ el és azokat egyszerre bírálják el, amennyiben a lopások összértéke a hatszáz forintot meghaladja, akkor az egyébként kiszabható halmazati büntetés – mely maximum egy év hat hónap börtön lehet – nem lenne eléggé hatékony, és ezért teremtette meg a jogalkotó a lehetőséget arra, hogy ilyenkor a terhelhet a bíróság öt évig terjedő börtönnel büntetendő bűncselekményben mondja ki bűnösnek.

Érték-egybefoglalásra – figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság már idézett állásfoglalására – csupán abban az esetben kerülhetett sor, ha az összeadott értékek meghaladták a súlyosabb minősítéshez szükséges értékhatárt. A Legfelsőbb Bíróság azonban arra is rámutatott, hogy „érték-egybefoglalásnak csak akkor van helye, ha egyéb súlyosabb minősítést maga után vonó körülmény nem áll fenn”.⁶

Megállapítható tehát, hogy az érték-egybefoglalásnak az „eredeti” formája a törvényi egység olyan alakzata volt, amely két vagyon elleni bűncselekmény, azaz a lopás és a csalás esetében az ugyanazon bűncselekmény többszöri megvalósítását – amennyiben azok elbírálására egyetlen eljárásban került sor – foglalta egybe annak érdekében, hogy a cselekményt súlyosabban lehessen minősíteni, és erre figyelemmel súlyosabb büntetés kiszabására nyíljon lehetőség.

Az érték-egybefoglalásnak ez a formája tehát összefoglalt deliktumnak értékelhető.

A szabálysértések megállapításának rendjéről és egyes büntettek szabálysértéssé minősítéséről szóló 1956. évi 16. törvényerejű rendelet vezette be az érték-egybefoglalásnak azt az alakzatát, amely a szabálysértési értékre elkövetett cselekmények bűncselekménnyé minősítését tette lehetővé.

A vonatkozó rendelkezések szerint:

- tulajdon elleni szabálysértést követ el az, aki társadalmi tulajdonból, illetőleg az állampolgárok tulajdonából 200 forintot meg nem haladó értékű dolgot lop, sikkaszt, valamint aki idegen ingatlan vagy ingó dolog megron-golásával 200 forintot meg nem haladó kárt okoz [2. § (1) bekezdés];
- dolog jogtalan elsajátításának szabálysértését követi el az, aki
 - a) 200 forintot meg nem haladó értékű idegen dolgot talál és azt nyolc napon belül a hatóságának, vagy annak, aki a dolgot elvesztette, át nem adja;

.....
6 Bírósági Határozatok 2270.

- b) a véletlenül vagy tévedésből hozzákerült 200 forintot meg nem haladó értékű dolgot jogtalanul sajátjaként felhasználja vagy azzal jogtalanul a sajátjaként rendelkezik;
- c) a saját 200 forintot meg nem haladó értékű dolgot attól, aki azt birtokolni vagy használni jogosult, elveszi. (4. §)

A törvényerejű rendelet értelmében amennyiben több ilyen szabálysértést együttesen bíráltak el, a szabálysértési eljárásra irányadó értékhatár szempontjából az egyes cselekményekkel okozott károkat egybe kellett foglalni. (8. §)

A korszak jogirodalma az említett konstrukciót az érték-egybefoglalás „egy különleges fajtájaként”⁷ értékelte, de az „eredeti”, illetve az újabb típusú érték-egybefoglalás elhatárolásának kérdésével a Legfelsőbb Bíróság is foglalkozott. A Büntető Kollégium 184. számú állásfoglalása szerint ez a rendelkezés nem azonosítható a BHÖ 424. pontjában foglalt érték-egybefoglalással, mert az érték-egybefoglalás új fajtájának csupán egyetlen szempontból, nevezetesen a több szabálysértési cselekménynek a szabálysértések köréből történő kiemelése vonatkozásában van relevanciája.

Az 1956. évi 16. törvényerejű rendelet hatálybalépését követően egymásnak ellentmondó döntések születtek a jogalkalmazói gyakorlatban. Az egyik okfejtés szerint az érték-egybefoglalás folytán csak egyrendbeli bűncselekmény állapítható meg. Az ezzel ellentétes megoldás – azaz a halmazatkénti elbírálás – a kétszeres értékelés tilalmába ütközik, figyelemmel arra, hogy a többszörös elkövetés először akkor nyer értékelést, amikor ez a tény emeli ki a szabálysértések köréből a cselekményeket, majd másodsor ugyanez a körülmény – azaz a többszörös elkövetés – halmazati értékelést is lehetővé tenne. A másik álláspont szerint a jogalkotói akaratot a halmazatkénti minősítés jeleníti meg.

A Legfelsőbb Bíróság az utóbbi nézettel egyezően foglalt állást, kifejtve, hogy amennyiben a több szabálysértési cselekmény együttesen meghaladja a szabálysértési értékhatárt, akkor a cselekményeket szabálysértésekként elbírálni nem lehet, hanem azok önálló bűncselekményt képeznek és azokra „összbüntetést kell

7 VISZOKAY László (1960): i. m. 112. o.

kiszabni”.⁸ Így például „ha valaki személyi tulajdon sérelmére három, egyenként 200 forintot el nem érő, de összesen azt meghaladó értékű lopást követ el, akkor cselekménye 3 rendbeli. Két büntett halmazatát [...] kell megállapítani akkor is, ha [...] az egyik cselekmény 200 forintot meg nem haladó, a másik azt meghaladó kárt okozott”.⁹

Tekintettel arra, hogy a csalásnak még nem volt szabálysértési alakzata és ezért az érték-egybefoglalás új formája ezen bűncselekmény vonatkozásában fel sem merülhetett, a szerzők a lopással kapcsolatban mutattak rá arra, hogy természetesen helye van „az igazi értelemben vett érték-egybefoglalásnak akkor, ha [...] a cselekmények összességükben a kisebb cselekményekre megállapított felső, 600 forintos értékhatárt meghaladják”.¹⁰ Semmilyen formában nem kerülhetett sor – a korabeli jogalkalmazói gyakorlat szerint – érték-egybefoglalásra, amennyiben a szabálysértési cselekmények együttes értéke a kétszáz forintot nem haladta meg, figyelemmel arra, hogy az 1956. évi 16. törvényerejű rendelet erre az esetre nem terjedt ki.¹¹

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (továbbiakban: 1961. évi Btk.) a hatálybalépésekor érték-egybefoglalással kapcsolatos rendelkezést nem tartalmazott.

A Büntető Törvénykönyv hatálybalépéséről, végrehajtásáról és egyes szabálysértésekről szóló 1962. évi 10. törvényerejű rendelet 57. § (1) bekezdése szerint tulajdon elleni szabálysértés valósult meg, ha az elkövetési érték a kétszáz forintot nem haladta meg. Azonban a törvényerejű rendelet 57. § (3) bekezdése szerint az értékhatár megállapítása végett érték-egybefoglalásnak volt helye, ha az elkövető a lopás, sikkasztás, csalás, jogtalan elsajátítás vagy rongálás bármelyikét egy vagy több alkalommal valósította meg.

8 A büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény a mai terminológia szerinti halmazati büntetést összbüntetésnek nevezte. A törvény rendelkezése szerint, ha ugyanannak az elkövetőnek egy vagy több cselekménye több büntettet valósít meg (bűnhalmazat), a büntetést valamennyi büntetért egy büntetésbe foglalva kell kiszabni (összbüntetés). [57. § (1) bek.]

9 Legfelsőbb Bíróság 184. számú büntető kollégiumi állásfoglalása.

10 VISZOKAY László (1960): i. m. 112. o.

11 Bírósági Határozatok 2330. szám alatt közzétett eseti döntés.

Az említett törvényhely értelmezésével kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság a 390. számú büntetőkollégiumi állásfoglalásban kifejtette, hogy a jogszabály nem törvényi egységet eredményező érték-egybefoglalásról rendelkezik, hanem csupán több cselekmény együttes elbírálása esetére állít fel – az egybefoglalt érték nagyságától függően – a szabálysértés megállapítását kizáró szabályt. Nem kerülhet sor azonban érték-egybefoglalásra, ha a tulajdon elleni szabálysértés olyan magatartással találkozik, amely a magasabb elkövetési érték miatt bűncselekménynek minősül. Amennyiben a tulajdon elleni szabálysértések érték-egybefoglalás folytán minősülnek büntetetté, annyi rendbeli bűncselekményt kell megállapítani, ahány kétszáz forintot meg nem haladó értékre elkövetett cselekményét a terheltnek az eljárásban elbírálják. Abban az esetben viszont, ha szabálysértésként minősülő cselekmények a folytatólágosság egységébe tartoznak, úgy egyrendbeli folytatólágos cselekmény valósul meg, amelynek minősítése az együttes elkövetési érték nagyságához igazodik. Egy eseti döntésében a Legfelsőbb Bíróság továbbá azt is kimondta, hogy az érték-egybefoglalásnál nem vehető figyelembe az a szabálysértés, amely már elévült.¹²

Változatlanul hatályosult tehát az az ítéletezési gyakorlat, hogy az érték-egybefoglalás csupán kiemelte az egyes cselekményeket a szabálysértések köréből, törvényi egység azonban nem létesült, tekintettel arra, hogy az így konstruált deliktumokat halmazatként értékelték. Büntetéstani szempontból mindez azt jelentette, hogy halmazati büntetést szabtak ki.

Ezért, amennyiben a terhelt a rendelkezésére álló szobát „15 különböző személynek adta ki albérletbe és 7 esetben 200 forintot meg nem haladó összegeket, 8 esetben pedig 300–1600 forintnyi összegeket vett fel előlegként [...] azokat a cselekményeket, amelyekkel okozott kár 200 forintot meghaladott, 8 rendbeli csalásnak [...] a további cselekményeket pedig érték-egybefoglalással 7 rendbeli kisebb súlyú csalásnak”¹³ kellett minősíteni.

.....
12 BJD 1592.

13 HALÁSZ Sándor (szerk.): *A büntető törvénykönyv kommentárja*. Második kötet. Budapest: KJK, 1968, 1455. o. Az idézett rész szerzői Patkós Lajos és Arányi Miklós.

Ezen jogalkalmazói gyakorlattal kapcsolatban jegyezte meg a Kádár Miklós–Kálmán György szerzőpáros, hogy „Olykor vitássá válhat, hogy valamely büntetőrendelkezés törvényi egységet alkot-e vagy sem [...]. A Legfelsőbb Bíróság [...] a kérdésre nemleges választ ad, s [a folytatólagos egység feltételeinek a hiányában] az érték-egybefoglalás folytán büntetté váló cselekmények halmazát tartja megállapítandónak”.¹⁴

Az 1956. évi 16. törvényerejű rendelettel bevezetett érték-egybefoglalás tehát tovább élt, azonban a szóban forgó törvényerejű rendeletet a szabálysértésekről szóló 1968. évi I. törvény (továbbiakban: Szabs. tv.) hatályon kívül helyezte. A Szabs. tv. definiálta a tulajdon elleni szabálysértések körét¹⁵, és kimondta, hogy „Az értékhatár megállapítása végett érték-egybefoglalásnak van helye, ha az

14 KÁDÁR Miklós – KÁLMÁN György: *A büntetőjog általános tanai*. Budapest: KJK, 1966, 619–620. o.

15 „105. § (1) Aki ötszáz forintot meg nem haladó érték tekintetében lopást, sikkasztást, csalást, jogtalan elsajátítást, szándékos rongálást vagy hűtlen kezelést követ el, úgyszintén aki e cselekmények bármelyikét megsérti, ötezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(2) Aki ötezer forintot meg nem haladó érték tekintetében hanyag kezelést vagy társadalmi tulajdont károsító gondatlan rongálást követ el, háromezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(3) Nem szabálysértés az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény, ha

a) a lopást, a sikkasztást, a csalást, a rongálást vagy a hűtlen kezelést

1. visszaesőként (Btk. 311. §), vagy

2. bünszövetségben (Btk. 114. §),

b) a lopást vagy a csalást hivatalos személyként, e jelleg felhasználásával, vagy hatósági megbízatás vagy jelleg színlelésével,

c) a lopást

1. helyiségbe jogtalanul behatolva, vagy a megőrzésre szolgáló zárat vagy készüléket feltörve illetőleg hamis vagy lopott kulccsal felnyitva,

2. másnak a lopás elhárítására képtelen állapotát kihasználva,

3. zsebtolvajlás útján,

4. közveszély színhelyén,

5. közforgalmú közlekedési vagy szállítási vállalat járművén,

6. a tolvajjal házközösségben vagy közös háztartásban élő vagy közös munkahelyen dolgozó személy sérelmére,

7. közüzem megbízottjaként vagy ily megbízatás színlelésével,

d) a hűtlen kezelést idegen vagyonnak hatósági megbízás vagy jóváhagyás alapján történő kezelése során (gyám, gondnok) követték el”.

elkövető az (1) bekezdésben meghatározott cselekmények bármelyikét egy vagy több alkalomból (többször) követte el. Érték-egybefoglalásnak van helye a (2) bekezdésben meghatározott cselekmények találkozására esetén is”.¹⁶

A Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. törvényerejű rendelet egészítette ki az 1961. évi Btk.-t azzal, hogy „az ugyanazon elkövető által elkövetett és együttesen elbírált több szándékos bűncselekmény esetében azt az értéket, amely tekintetében e bűncselekményeket elkövette és azt a kárt, amelyet e bűncselekményekkel okozott, a jelentős érték, illetőleg a jelentős kár, valamint a különösen nagy érték, illetőleg a különösen nagy kár megállapítása szempontjából egybe kell foglalni” (311. § 4. pont).

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban: korábbi Btk.) azonban a bűncselekmények közötti érték-egybefoglalást ismét megszüntette. Ez tette szükségessé a Legfelsőbb Bíróság 495. számú büntető kollégiumi állásfoglalásának¹⁷ hatályon kívül helyezését is.

A korábbi Btk. elfogadását követően került sor a Szabs. tv.-t több vonatkozásban módosító 1979. évi 10. törvényerejű rendelet megalkotására, amely megváltoztatta a 105. § (4) bekezdését is a következők szerint: „Az értékhatar megállapítása végett érték-egybefoglalásnak van helye, ha az elkövető az (1) vagy (2) bekezdésben meghatározott ugyanolyan cselekményt több alkalommal (többször) követte el, és ezeket együttesen bírálják el”.¹⁸

.....
16 Szabs. tv. 105. § (4) bek.

17 A Legfelsőbb Bíróság 495. számú Büntető Kollégiumi állásfoglalásában kifejtettek szerint érték-egybefoglalás miatt törvényi egység létesült a szándékosan elkövetett és együttesen elbírált olyan vagyoni elleni bűncselekmények között, amelyeknek a különösen nagy kár (érték), illetve a jelentős kár (érték) szerinti minősített esetét a törvény azonos büntetési tétellel fenyegette.

18 Szabs. tv. 105. § (3) bek.

Ezeknek a módosításoknak¹⁹ megfelelően fogalmazta meg a jogalkotó a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1979. évi 5. törvényerejű rendeletet (továbbiakban: Btké.). A Btké. egyrészt meghatározta a bűncselekmények szabálysértési alakzatait²⁰, másrészt kimondta, hogy nem szabálysértés, hanem bűncselekmény valósul meg, ha ugyanazon elkövető által elkövetett és együttesen elbírált tulajdon elleni szabálysértés esetén a dolog értéke, illetve az okozott kár vagy vagyoni hátrány, érték-egybefoglalás folytán az ezer forintot – azaz az akkor hatályos szabályok szerinti szabálysértési értéket – meghaladta.²¹

.....

19 Az 1979. évi 10. törvényerejű rendelet 30. §-a lényegében teljesen megváltoztatta a korábbi szabályozást azáltal, hogy a Szabs. tv. 105. §-ának helyébe a következő rendelkezések léptek:

„105. § (1) Aki

- a) ezer forintot meg nem haladó értékre lopást, sikkasztást, jogtalan elsajátítást,
- b) ezer forintot meg nem haladó kárt okozva csalást, szándékos rongálást,
- c) ezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozva hűtlen kezelést követ el, úgyszintén aki e cselekmények bármelyikét megkísérli, feltéve hogy a cselekmény egyébként sem bűncselekmény, tízezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(2) Aki tízezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozó hanyag kezelést követ el, ötezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

20 „Nem bűncselekmény, hanem szabálysértés valósul meg, ha

- a) az üzérkedést (299. §) csekély mennyiségű vagy értékű árura,
 - b) az árdrágítást (301. §) csekély mennyiségű árura, vagy csekély mértékű nyereség elérése végett,
 - c) a közellátás veszélyeztetését (303. §) csekély mennyiségű vagy értékű termékre,
 - d) a devizagazdálkodás megsértését (309. §) háromezer forintot meg nem haladó értékre,
 - e) az adócsalást (310. §) és a jövedékkel visszaélést (311. §) tízezer forintot meg nem haladó adóbevétel csökkenést okozva,
 - f) a csempészetet és a vámorgazdaságot (312. §) tízezer forintot meg nem haladó értékű vámárura,
 - g) a lopást (316. §), sikkasztást (317. §), jogtalan elsajátítást (325. §) és az orgazdaságot (326. §§) ezer forintot meg nem haladó értékre,
 - h) a csalást (318. §), rongálást (324. §) ezer forintot meg nem haladó kárt okozva,
 - i) a hűtlen kezelést (319. §) ezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozva,
 - j) a hanyag kezelést (320. §) tízezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozva követik el.”
- [28. § (1) bekezdés]

21 Btké. 28. § (2) bek.

„Az érték-egybefoglalásnak a bűncselekmények súlyosabb minősítése szempontjából [ezért] már nincs jelentősége, ám a szabálysértéseknek bűncselekménnyé alakulása szempontjából van”.²²

Amint arra számos szerző rámutatott, „Ez az érték-egybefoglalási szabály élesen különbözik [...] a korábbi bírói gyakorlattól [...]. A különbség több vonatkozásban is szembetűnő. Elsősorban az említett érték-egybefoglalás most már törvényi egységet létesít. Ez félreérthetetlenül kitűnik [...] a miniszteri indoklás utolsó előtti bekezdéséből, mely szerint, ha ugyanazon személy sorozatosan követ el szabálysértési értékhatárt meg nem haladó ugyanolyan cselekményeket, magatartásának társadalomra veszélyessége együttthatásában már jelentős, így a büntetőjog eszközeinek igénybevétele indokolt. Ezt biztosítja [...] a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó cselekmények törvényi egységbe”²³ vonása. Mindezzel kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság Büntető és Katonai Kollégiumának tanácselnöki értekezlete arra mutatott rá, hogy „A Btké. 28. §-ának (2) bekezdésében megjelölt szabálysértések érték-egybefoglalása folytán létrejött bűncselekmény törvényi egység, amely az egybefoglalt érték (kár, vagyoni hátrány) szerint minősül”.²⁴ A tanácselnöki értekezlet arra is felhívta a figyelmet, hogy a Btké. által szabályozott érték-egybefoglalás a bűnhalmazat megállapítását kizáró törvényi egység létrejöttét eredményezi és az így megvalósult bűncselekmény minősítése az érték-egybefoglalás folytán összesített értékhez igazodik.

Az utóbbi állásponttal kapcsolatban jegyezte meg Viszokay László, hogy így „az érték kétszeresen nyer értékelést: egyrészt a cselekményeket kiemeli a szabálysértések köréből, másrészt a vétséget is felminősíti büntetté, de az ellenkező megoldás – vagyis, hogy a szabálysértésből csak vétség lehet – szemben állna a törvényi egység következményével, mert a cselekmény minősítése nem az egybefoglalt értékhez igazodna”.²⁵

22 BÉKÉS Imre – FÖLDVÁRI József – GÁSPÁR Gyula – TOKAJI Géza: *Magyar Büntetőjog. Általános rész.* Budapest: BM Könyvkiadó, 1980, 298. o.

23 VISZOKAY László: A törvényi egység különleges esetei: az érték-egybefoglalás és az üzletszerűség. *Magyar Jog*, 1980/7. 594. o.

24 BKT. 4/1979.

25 VISZOKAY László (1980): i. m. 595. o.

Mindebből egyértelműen megállapítható tehát, hogy a tanácselnöki értekezlet állásfoglalása teljes egészében ellentétes volt az 1961. évi Btk. alapján kialakult jogalkalmazói gyakorlattal, „amely a szabálysértések köréből való kiemelés esetén csak egyszeres felminősítést tartott lehetségesnek, vagyis a szabálysértésből csak vétség lehetett”²⁶, illetve hogy ezeket a vétségeket halmazatként kellett értékelni.

Az új szabályozás alapján tehát érték-egybefoglalásnak csak akkor volt helye, „ha az egyes cselekmények – a szabálysértési értékre külön-külön elkövetett cselekmények – fogalmilag egyébként egynemű anyagi halmazatot [...] alkotnának”.²⁷

További lényeges változás következett be azáltal is, hogy míg a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása alapján mindazokat a szabálysértéseket egybe lehetett foglalni, amelyeket a Szabs. tv. – 1979. július 1-je előtt – felsorolt, azaz a lopást, a csalást, a sikkasztást, a jogtalan elsajátítást, a rongálást, a hűtlen kezelést, és ezek halmazatának a megállapítására került sor, amennyiben az összérték meghaladta a szabálysértési értékhatárt, addig a Szabs. tv. módosítása folytán csak az ugyanolyan cselekmények tekintetében létesült törvényi egységet, tehát a lopást lopással, a csalást csalással stb. lehetett összevonni. Mindezt egyértelművé tette a BKT. 4/1979. is, amely szerint csak az ugyanolyan szabálysértések érték-egybefoglalására kerülhetett sor. A jogalkalmazói gyakorlat szerint „Természetesen nincs szükség és nem is lehetséges érték-egybefoglalás, ha az ugyanolyan cselekmények a folytatólagosság egységébe tartoznak, mert ebben az esetben a Btk. 12. § (2) bekezdése szerinti törvényi egység létesül”.²⁸ Nem valósulhatott meg azonban szabálysértés és bűncselekmény érték-egybefoglalása, illetve kizárólag olyan szabálysértések jöhettek szóba, amelyeknek büntethetősége elé-

26 Uo.

27 LÁSZLÓ Jenő (szerk.): *A Büntető Törvénykönyv magyarázata*. Első kötet. Budapest: KJK, 1986, 47. o. Az idézett rész szerzője Békés Imre.

28 VISZOKAY László [1980]: i. m. 596–597. o. Megjegyzem, ez az okfejtés azon a törvénysértő jogalkalmazói gyakorlaton alapult, amely szerint az önmagukban szabálysértésként értékelendő cselekmények is a folytatólagosság egységébe tartoznak, holott a korábbi Btk. 12. § (2) bekezdése szerint „Nem bűnhalmazat, hanem folytatólagosan elkövetett bűncselekmény az, ha az elkövető ugyanolyan bűncselekményt, egységes elhatározással, azonos sértett sérelmére, rövid időközben többször követ el”. Tehát a folytatólagosság egységébe kizárólag olyan cselekmények tartozhattak volna, amelyek önmagukban is bűncselekménynek minősülnek.

vülés folytán nem szűnt meg. „Az érték-egybefoglalás tehát ebből a szempontból élesen különbözik a törvényi egység egyéb eseteitől, vagyis a folytatólagosságtól és az üzletszerűségtől, mert ez utóbbiaknál az egyes részcselekmények, még ha azok értéke nem is éri el a bűncselekményi értékhatárt, önállóan nem évülnek el, tehát ezeknél az érték, s így a minősítés szempontjából valamennyi cselekményt figyelembe kell venni.”²⁹

A korábbi Btk.-t módosító 1987. évi III. törvény azonban 1988. január 1-jei hatállyal a Btké. 28. §-ának (2) bekezdését, valamint a Szabs. tv. 105. §-ának (3) bekezdését hatályon kívül helyezte, ami által megszűnt a szabálysértések ily módon történt értékelésének a lehetősége.

A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény, a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról rendelkező 2009. évi CXXXVI. törvény, valamint a közbiztonság javítása érdekében szükséges egyes törvénymódosításokról szóló 2010. évi LXXXVI. törvény viszont – a következők szerint – visszavezette a magyar jogrendszerbe az érték-egybefoglalás jogintézményét: „Az elkövetési érték, kár, illetve okozott vagyoni hátrány összegének megállapítása céljából érték-egybefoglalásnak van helye, ha az eljárás alá vont személy az (1) bekezdés a)–c) pontjában meghatározott ugyanolyan cselekményt több alkalommal, legfeljebb egy éven belül követte el, és ezeket együttesen bírálják el. Nincs helye érték-egybefoglalásnak, ha az üzletszerű elkövetés megállapítható, vagy ha az önmagukban szabálysértést megvalósító cselekmények a folytatólagosság egységébe tartoznak”. [157. § (6) bekezdés]

Ugyanakkor a Btké. új 28. §-ának (2) bekezdése szerint „Nem szabálysértés, hanem bűncselekmény valósul meg ugyanazon elkövető által elkövetett és együttesen elbírált tulajdon elleni szabálysértés esetén, ha a dolog értéke, az okozott kár, illetve az okozott vagyoni hátrány érték-egybefoglalás folytán” a szabálysértési értékhatárt meghaladja.

.....
29 BKT. 4/1979.

Az egyes rendészeti tárgyú és az azokkal összefüggő törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVII. törvény azonban ismételten módosította a Szabs. tv.-t az alábbiak szerint: „Az elkövetési érték, kár, illetve okozott vagyoni hátrány összegének megállapítása céljából érték-egybefoglalásnak van helye, ha az eljárás alá vont személy az (1) bekezdés a)–c) pontjában meghatározott ugyanolyan cselekményt több alkalommal, legfeljebb egy éven belül követte el és ezeket együttesen bírálják el. Nincs helye érték-egybefoglalásnak, ha az üzletszerű elkövetés megállapítható”. [157. § (6) bekezdés]

A JELENLEG HATÁLYOS SZABÁLYOK

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (továbbiakban: Sz. tv.) rendelkezései szerint:

„Aki

a) ötvenezer forintot meg nem haladó értékre lopást, sikkasztást, jogtalan elsajátítást, orgazdaságot,

b) ötvenezer forintot meg nem haladó kárt okozva csalást, szándékos rongálást,

c) ötvenezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozva hűtlen kezelést követ el, úgyszintén, aki e cselekmények elkövetését megkísérli, szabálysértést követ el.” [177. § (1) bekezdés]

„Az elkövetési érték, kár, illetve okozott vagyoni hátrány összegének megállapítása céljából érték-egybefoglalásnak van helye, ha az eljárás alá vont személy az (1) bekezdés a)–c) pontjában meghatározott ugyanolyan cselekményt több alkalommal, legfeljebb egy éven belül követte el és ezeket együttesen bírálják el. Nincs helye érték-egybefoglalásnak, ha az üzletszerű elkövetés megállapítható.” [177. § (6) bekezdés]

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) rendelkezése szerint:

„Nem bűncselekmény, hanem szabálysértés valósul meg, ha

a) a rongálást és a csalást ötvenezer forintot meg nem haladó kárt okozva,

b) a lopást, a sikkasztást, a jogtalan elsajátítást és az orgazdaságot ötvenezer forintot meg nem haladó értékre,

c) a hűtlen kezelést ötvenezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozva követik el.” [Btk. 462. § (2) bekezdés]

A Btk. ugyanakkor érték-egybefoglalással kapcsolatos rendelkezést nem tartalmaz, azaz a jelenleg hatályos jogrendszer normáira figyelemmel az érték-egybefoglalás jogintézménye kizárólag szabálysértési cselekményekhez kapcsolódhat.

A BTK. MEGALKOTÁSÁBÓL, VALAMINT EGYES BÜNTETŐJOGI TÁRGYÚ NORMÁK HATÁLYON KÍVÜL HELYEZÉSÉBŐL FAKADÓ PROBLÉMÁK

A Btk. elfogadását követően – még annak hatálybalépése előtt – megjelentett tankönyv, a bűncselekményi egység és többség problematikáját feldolgozó fejezetében az érték-egybefoglalást meg sem említi,³⁰ azaz büntető anyagi jogi szempontból nem létező jogintézménynek tekinti. Ugyancsak „hallgat” a szóban forgó jogintézményről a Kúria bírái által írt kommentár első kötete³¹, míg a lopást

30 BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012, 358–364. o. Az idézett rész szerzője Gellér Balázs.

31 KÓNYA István (szerk.): *Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára*. Harmadik kiadás, I. kötet. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013, 42–48. o. Az idézett rész szerzője Kónya István.

tárgyaló második kötetben foglaltak szerint „Az elkövetési érték megállapítása szempontjából a Szabs. tv. 177. §-ának (6) bekezdése értelmében érték-egybefoglalásnak van helye. Ennek feltétele pedig az, hogy az eljárás alá vont személy a Szabs. tv. 177. §-a (1) bekezdésének a)-c) pontjában meghatározott ugyanolyan cselekményt [...] több alkalommal, legfeljebb egy éven belül kövesse el, és azokat együttesen bírálják el”.³² Az idézett rész szerzője a Bkv. 87. számú állásfoglalásra hivatkozik, az azt fenntartó 2/2013. (VII. 8.) BK véleményt azonban nem említi meg. Már ebből is leszűrhető az a következtetés, hogy az érték-egybefoglalás jogi megítélése a Btk. elfogadását követően ellentmondásossá vált. A törvényi rendelkezések alapján két értelmezés alakult ki.

ELSŐ ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉG

Az egyik okfejtés lényege szerint az Sz. tv. vonatkozó rendelkezésében felsorolt vagyon elleni bűncselekmények megvalósulásának feltétele, hogy az elkövetési érték, a kár vagy a vagyoni hátrány nagysága meghaladja a törvényben meghatározott értéket, azaz az ötvenezer forintot. Abban az esetben azonban, ha az elkövetési érték, a kár vagy az okozott vagyoni hátrány összege az ötvenezer forintot nem haladja meg, a taxatívén meghatározott bűncselekményi kör tekintetében érték-egybefoglalásnak van helye, ami azt jelenti, hogy az egyes elkövetési értékeket, kár, illetve vagyoni hátrány összegeket össze kell vonni, és a cselekményeket az összegzés alapján kell értékelni. Tehát ha az összevonás azt eredményezi, hogy az elkövetési érték, a kár, illetve a vagyoni hátrány összege meghaladja az ötvenezer forintot, az egyenként egyébként szabálysértésnek minősülő cselekmények – az egybeolvadások révén – bűncselekményt hoznak létre. Az érték-egybefoglalásnak azonban az is feltétele, hogy a több alkalommal elkövetett cselekmények ugyanolyan jellegűek legyenek. Másként fogalmazva, lopást kizárólag lopással, sikkasztást kizárólag sikkasztással stb. lehet egybefoglalni. Végül feltétele az érték-egybefoglalásnak az egy éven belüli elkövetés és az együttes elbírálás is.

.....
32 KÓNYA István (szerk.): *Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára*. Harmadik kiadás, II. kötet. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013, 1384–1385. o. Az idézett rész szerzője Akác József.

Ezzel az okfejtéssel egyezően foglalt állást a Kúria a 2/2013. (VII. 8.) BK véleménynyel fenntartott Bkv. 87. számú állásfoglalásában.

A szabálysértések érték-egybefoglalása csak a jogszabályban meghatározott cselekményekre vonatkozik. További feltétel, hogy kizárólag az ugyanolyan szabálysértések érték-egybefoglalására kerülhet sor, ilyennek pedig azok tekintendők, amelyek ugyanabban a törvényi tényállásban definiáltak.

A jogszabály csupán a szabálysértéseknek egymással történő érték-egybefoglalását írja elő, következésképpen, ha a szabálysértési értékhatárt meg nem haladó értékre nézve elkövetett valamely cselekmény tekintetében a törvényben meghatározott olyan körülmény áll fenn, amely a cselekményt kiemeli a szabálysértés köréből és bűncselekményként értékeli, ennek érték-egybefoglalása kizárt, ugyanis nem kerülhet szóba szabálysértés és bűncselekmény egymással történő érték-egybefoglalása.

A szabálysértések érték-egybefoglalásának célja és rendeltetése, hogy ezáltal az egybefoglalt érték (kár, vagyoni hátrány) alapján lehessen a cselekményt elbírálni. A törvény ugyanis az absztrakt társadalomra veszélyesség szempontjából azonosnak tekinti, ha az elkövető több, viszonylag kisebb érték (kár, vagyoni hátrány) tekintetében követ el tényállásszerű cselekményeket, vagy pedig egyetlen elkövetési magatartással okozza ugyanazt az eredményt. Érték-egybefoglalásra azonban sor kerülhet olyan esetekben is, ha a különböző cselekmények elkövetése folytán jelentkező összesített érték (kár, vagyoni hátrány) nem haladja meg a szabálysértés és a bűncselekmény elhatárolása szempontjából a Btk. 459. § (6) bekezdésének a) pontjában megjelölt értékhatárt.

Az Sz. tv. a folytatólagosság intézményét nem ismeri. A folytatólagosság egységének törvényi előfeltétele az, hogy a részcselekmények önállóan is bűncselekményt valósítsanak meg. Nincs ezért törvényes alapja annak a gyakorlatnak, amely a folytatólagosság egységének létrehozását kiterjesztette a szabálysértésekre is. Amennyiben több szabálysértés rövid időközökben azonos sértett sérelmére valósul meg, úgy az Sz. tv. 177. §-ának (6) bekezdése szerinti érték-egybefoglalás alapján minősülhetnek bűncselekménynek. Az előzőekből következik, hogy nem felel meg a törvénynek az sem, ha az azonos sértett sérelmére rövid időközökben elkövetett szabálysértéseket és bűncselekményeket a folytatólagosság egység-

gébe vonnak, és azokat az egyes részcselekmények összesített értéke szerint bűncselekményként értékelik. Bűncselekmény és szabálysértés együttesen nem alkothatnak folytatóságosságot, mivel a Btk. 6. § (2) bekezdése a részcselekmények önálló bűncselekményi természetét kívánja meg.³³

Az érték-egybefoglalás eljárásjogi feltétele, hogy a bíróság az elkövető által megvalósított és az érték-egybefoglalás szempontjából figyelembe vett szabálysértéseket egy eljárás keretében bírálja el.

Ha a bíróság az ugyanazon elkövető által véghezvitt szabálysértések tekintetében a bűncselekmény megállapítása végett érték-egybefoglalást alkalmaz, a több, önállóan szabálysértést megvalósító cselekmény egyrendbeli bűncselekményt alkot. Az érték-egybefoglalás tehát a bűnhalmazat megállapítását kizáró törvényi egységet eredményez.

A törvényi egységet alkotó érték-egybefoglalás következményeként olyan esetben, ha a bíróság az elkövető által megvalósított, ugyanabban a törvényi tényállásban meghatározott szabálysértéseket a bűncselekmény megállapítása végett egybefoglalja, az így létrejött bűncselekmény minősítése az érték-egybefoglalás folytán összesített értékhez (kárhoz, vagyoni hátrányhoz, adóbevétel-csökkenéshez) igazodik.

MÁSODIK ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉG

A másik okfejtés lényege szerint az Sz. tv. kizárólag azt mondja ki, hogy az elkövetési érték, kár, illetve okozott vagyoni hátrány összegének megállapítása céljából érték-egybefoglalásnak van helye, amennyiben az egyéb feltételek is fennállnak. A törvény azonban nem rendelkezik arról, hogy az érték-egybefoglalt – önmagukban egyébként szabálysértésnek minősülő – cselekmények bűncselekménynek minősülnek. A Btk. hatálybalépéséig a bűncselekménnyé nyilvánítást a Btké. 28. § (2) bekezdése egyértelműen megfogalmazta. Eszerint nem szabály-

.....
33 Erre figyelemmel a Kúria meghaladottnak minősítette a BH2002. 210. számú eseti döntésben kifejtett álláspontot.

sértés, hanem bűncselekmény jön létre az ugyanazon elkövető által megvalósított és együttesen elbírált tulajdon elleni szabálysértések esetén, ha a dolog értéke, az okozott kár, illetve az okozott vagyoni hátrány érték-egybefoglalás folytán az ötvenezer forintot meghaladja. A Btké.-nek ez a rendelkezése azonban 2013. július 1-jén hatályát veszítette, aminek következtében a Sz. tv. érték-egybefoglalással kapcsolatos normarendszere elveszítette a bűncselekménnyé nyilvánítási normaalapját. Az említett időpontban hatályba lépő Btk. bűncselekmény-fogalma alapján ugyanakkor bűncselekmény az a cselekmény, amelyre „e törvény büntetés kiszabását rendeli”.³⁴ Azonban a Btk. az érték-egybefoglalás által érintett szabálysértések tekintetében nem tartalmaz büntetés kiszabásával kapcsolatos rendelkezést.

AZ ÁLLÁSPONTOK ÉRTÉKELÉSE

Megítélésem szerint a Btk. normáival az utóbbi okfejtés áll összhangban. A bűncselekmény legális definícióját a korábbi Btk. úgy fogalmazta meg, hogy „Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli”. [10. § (1) bekezdés]

A két – azaz a korábbi Btk.-án és a hatályos Btk.-án alapuló – meghatározás mindössze az „a törvény”, illetve az „e törvény” szövegrészben különbözik egymástól. A látszólag jelentéktelen különbség azonban determináló jellegű, figyelemmel arra, hogy a korábbi Btk. hatálya idején bármilyen törvény bűncselekménnyé nyilváníthatott egy magatartást, és az ilyen jellegű jogalkotás minden szempontból megfelelt a nullum crimen sine lege elvének, illetve összhangban állt a büntetőjogi szabályozással. A hatályos Btk. alapján azonban kizárólag a Büntető Törvénykönyvbe iktatás által hozhat létre egy új deliktumot a jogalkotó, figyelemmel a bűncselekmény fogalmi definiálására. Ezért, amennyiben egy mesterséges

34 „Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli” [4. § (1) bekezdés].

konstrukció, így például egy törvényi egységet létrehozó szabály közbeiktatásával kíván a törvényhozó bűncselekményt kreálni, arra csak a Btk.-ban van lehetősége.

A nyilvánvalóan ellentmondásos helyzetet a jogalkotó felületessége hozta létre. Álláspontom szerint a jogbiztonság, valamint a határozott normaalkotás jogallemi követelményének való megfelelés érdekében e problémát a konfliktust előidézőnek, azaz a jogalkotónak kell megoldania.

BÜNTETNI VAGY MEGJAVÍTANI? ¿CASTIGAR O REFORMAR?

A FIATALKORÚAKRA VONATKOZÓ SPECIÁLIS SZABÁLYOK MAGYARORSZÁGON ÉS SPANYOLORSZÁGBAN

Bory Noémi

BEVEZETÉS

A jelenleg hatályos magyar szabályozás a fiatalkorúakra vonatkozó speciális rendelkezések között a fiatalkorúak helyes irányba való fejlődésében és a társadalom hasznos tagjává válásában határozza meg az alkalmazott büntetés vagy intézkedés célját. Azt, hogy adott esetben melyik eszköz alkalmazása célravezetőbb, a törvény a nevelés és védelem szem előtt tartásával próbálja körbehatárolni. Látható, hogy a jelenlegi szabályozás a büntetést és a nevelést egymás mellett létező célként fogalmazza meg. A tanulmányomban a spanyol példa párhuzamba állításán keresztül megkísérlem bemutatni, hogy miért nem működik egy olyan rendszer, amely arra épül, hogy kizárólag szabadság elvonásával járó szankciók alkalmazásával próbálja a rossz útra tévedt fiatalokat megjavítani.

A büntetés lényegét tekintve a társadalom védelme a bűnelkövető valamilyen személyes jogának korlátozásával, egy olyan megtorlás jellegű joghátrány, amelyben a speciális prevenciós célok háttérbe szorulnak a generális prevenciós célokkal szemben. A javítás ezzel szemben az egyén nevelésére kiemelt hangsúlyt fektető folyamat, amely a reszocializáció elsődleges figyelembevételével speciális prevenciós célokat szolgál. A büntetés közege a börtön, míg a javítás színtere a javítóintézet. A börtön az az intézmény, ahol a fiatalkorú személyi szabadságának teljes elvonásával a törvényben meghatározott joghátrányt bírósági ítélet alapján hajtják végre a büntetés-végrehajtás keretei között, míg a javítóintézetben a reszocializáció szem előtt tartásával, bírósági ítélet alapján történik a fiatalkorúak nevelése. A fiatalkorúakkal szemben a hagyományos büntetés, a végrehajtandó szabadságvesztés nem feltétlenül alkalmas az ismételt bűnelkövetés megelőzésére, ezért a szabadságvesztés mellett szükség van a fiatalkorúak érdekét szem előtt tartó nevelő jellegű intézkedés, a javítóintézeti nevelés alkalmazására. A javítóintézeti nevelés nem a büntetőjogi felelősségre vonást mellőzi, hanem a büntetések rendszerét egészíti ki oly módon, hogy a fiatalkorú nevelésére összpontosít, a pedagógiai módszerek alkalmazásán keresztül.

Magyarország és Spanyolország teljesen eltérő hagyományokkal és jellegzetességekkel rendelkezik, különbözik a történelme, a földrajzi elhelyezkedése, a társadalmi összetétele, a gazdasága, mégis ha a bűnözés számadatait vizsgáljuk meg, akkor felfedezhetünk hasonlóságokat.

	Magyarország (2012)	Spanyolország (2012)
Népessége:	9 877 365 fő	46 704 314 fő
Bűnelkövető felnőttek száma:	90 183 fő	221 063 fő
Fiatalkorú bűnelkövetők száma:	10 056 fő	16 172 fő
Fiúk száma:	8287 fő	13 344 fő
Lányok száma:	1769 fő	2828 fő
Fiatalkorúak összбűнözésen belüli aránya:	10,03%	8%

A fiatalkorú бűнelkövetők aránya a felnőtt korú бűнelkövetők arányához képest alig mutat különbséget a két országban. Spanyolországban 8%, Magyarországon pedig 10,03%. Spanyolországban és Magyarországon is a бűнelkövető fiatalok nagy része a 17 éves korosztályból kerül ki, 2012-ben Spanyolországban a 14 év alatti бűнelkövető fiatalok száma igen csekély volt, 2597 fő, míg Magyarországon 2604 fő volt. A fiatalkorúak mindkét országban leggyakrabban testi sértést és vagyon elleni бűнцselekményeket követnek el.¹ Ez alapot adhat a jogösszehasonlításra a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályok összevetése vonatkozásában.

A továbbiakban bemutatom, hogy miként fejlődtek az évszázadok alatt a fiatalkorúakra vonatkozó szankciók, hogyan szabályozza a kérdést a hatályos joganyag, végül következtetéseimet összegzem.

1 <http://www.ine.es/jaxi/tabla.do?path=/t18/p466/a2012/l0/&file=01001.px&type=pcaxis&L=>

A FIATALKORÚAKRA VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS KIALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI SPANYOLORSZÁGBAN ÉS MAGYARORSZÁGON A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

A FIATALKORÚAKRA VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS KIALAKULÁSA SPANYOLORSZÁGBAN

Spanyolországban a XIII. századot megelőzően keletkezett törvények nem tartalmaztak alapvető rendelkezéseket a gyermekek jogi helyzetére és a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozóan. A gyermekek védelmére vonatkozó rendelkezéseket először a régi Kasztíliai Törvénykönyv és a Királyi Törvénykönyv IV. könyvének XXIII. fejezete tartalmazott.

A Királyi Törvénykönyv a fénykorát Bölcs Alfonz uralkodása alatt érte el, Bölcs Alfonz törvénykönyve volt az első, amely átfogóan szabályozta a gyermekekre és a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket. Bölcs Alfonz, más néven X. Alfonz, aki 1252-től 1284-ig uralkodott, a törvénykönyvében meghatározta az abszolút (teljes) és a relatív (részleges) büntethetőségi életkort. A tíz és fél éves kor és a tizennegyedik életév közötti gyermeket enyhébb büntetéssel kellett sújtani, de a tizenégy és a tizenhat év közötti bűnelkövetőkre is enyhébb büntetést alkalmaztak. A törvény fő szabály szerint előírta, „hogyan ebben az életkorban nem kell olyan súlyos testi és anyagi veszteséggel járó büntetést kiszabni, mintha felnőtt korú lenne.”²

2 MARTINEZ, Francisco Sánchez: *A fiatalkorúak igazságszolgáltatása Spanyolországban*. Madrid: Francisco de Asis, Universidad Complutense de Madrid, 1996, 41. o.

A felvilágosodás egy olyan új eszmeáramlat volt a nyugati filozófiában a XVIII. században, amely az értelmet állította a középpontba. A felvilágosodás korában megváltozott a gyermek szerepe, a gyermeknek akkor tulajdonítottak értéket, ha a családjának, mint munkaerő, hasznot tudott hozni. Az ipari forradalommal egyidejűleg bevezették a közsoktatást is. Ennek megfelelően az I. Károly és Johanna királyné által kiadott Pragmatica Sanctio akként rendelkezett, hogy a húsz év alatti tolvajokat ne ítéljék gályarabságra, hanem enyhébb büntetést alkalmazzanak velük szemben. A Pragmatica Sanctio 1734. február 13. napján súlyosbította a fiatalkorúakkal szemben kiszabható büntetések tartamát, sőt hangsúlyozta, hogy a fiatalkorú bűnelkövetőket különösen kegyetlen büntetésekkel kell sújtani. A királyi udvarban és annak öt mérföldes körzetében elkövetett rablásért a fiatalkorút, ha az életkora tizenöt és tizenhét év között volt, kétszáz korbácsütéssel kellett sújtani, és tíz év gályarabságra kellett ítélni. Ez alól a büntetés alól csak királyi kegyelemmel lehetett szabadulni.

Amikor III. Károly (1759–1788) került hatalomra, 1788-ban a Legújabb Törvények Gyűjteménye elnevezésű törvénykönyvvel egy olyan korszak vette kezdetét, amelyben a korábbi büntetések teljesen eltűntek és azokat egy modern gyámsági szemlélet váltotta fel. Ha a bűnelkövető fiatalkorú tizenhat éves kor alatt volt, és családban nevelkedett, de ennek ellenére csavargó és munkakerülő életet élt, akkor árvaházba vagy iskolába küldték, és arra kényszerítették, hogy kitanuljon valamilyen szakmát.³

Az 1870. évi büntető törvénykönyv – amely néhány változtatástól eltekintve hatvan évig volt hatályban – jogtechnikai jellegű változásokat vezetett be, célja a humánusabb büntetések létrehozása volt. Ily módon a kódex eltörölte a pellengérré állítást, és a halálbüntetés már bizonyos bűncselekményeknél nem kizárólagos büntetés volt, valamint az életfogytig tartó büntetések szerepe is csökkent.

1923-ban Miguel Primo de Rivera katonai puccsal megszerezte a hatalmat, és 1930-ig diktátorként irányította Spanyolországot. Primo de Rivera diktatúrájának időszakában, 1928-ban hirdették ki a következő büntető törvénykönyvet. A törvény

3 MARTINEZ, Francisco Sánchez (1996): i. m. 135. o.

rendkívül szigorú volt, több esetre írta elő a halálbüntetést, valamint a többszörös visszaesőkkel szemben határozatlan tartamú szabadságvesztésről is rendelkezett.⁴

A Fiatalok Gyámügyi Bíróságáról szóló (Legislación sobre Tribunales Tutelares de Menores) törvényt, amely 1948. június 11. napján lépett hatályba, a pozitívista és a korrekcionista szemlélet ihlette, a jogszabály a nevelési modell nézeteit képviselte. A megjavításra összpontosító modell a fiatalok az általa elkövetett bűncselekmény miatt nem tekintette büntethetőnek, így módon a fiatalok szemben nem lehetett büntetést kiszabni, hanem a megjavítására és az átnevelésére kellett helyezni a hangsúlyt. A törvény alapján annak a cselekménynek vagy mulasztásnak az elkövetése vezethetett javító-nevelő eljárás alkalmazásához, amelyet a Büntető Törvénykönyv büntetettnek vagy vétségnek minősített, továbbá azok a törvényszegések is, melyeket a helyi jogszabályok ekként meghatároztak, valamint a büntetőjogilag nem minősíthető cselekedetek is ide tartoztak. A törvény szerint a bíró büntető és vagyoni jellegű intézkedést fiatalokkal szemben nem szabhatott ki. Az intézkedések többsége a fiatalok személyi szabadságát korlátozó intézkedés volt, de ezek az intézkedések nem voltak egyenértékűek a szabadságelvonással járó büntetésekkel.⁵

A Fiatalok Gyámügyi Bíróságáról szóló törvény azonban még nem tett maradéktalanul eleget a nemzetközi elvárásoknak. Először a Büntető Törvénykönyvről szóló 1973/2255 Királyi Dekrétum (továbbiakban: Királyi Dekrétum) mondta ki, hogy fel kell menteni a büntetőjogi felelősség alól a tizenhat év alatti gyermekeket, továbbá enyhítő körülménynek kellett tekinteni a tizenhatodik és a tizennyolcadik életév közötti életkort. Felhívta a Királyi Dekrétum arra is a figyelmet, hogy a javító-nevelő eljárást a büntetőeljárástól eltérően kell szabályozni. A Királyi Dekrétum összhangban volt az 1966. évi Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmánya 14. cikkének (4) bekezdésében foglaltakkal, azaz hogy fiatalok esetében az eljárásnak figyelemmel kell lennie a fiatalok életkorára, és az átneveléséhez fűződő érdeket minden esetben szem előtt kell tartani.

4 NAGY Ferenc: *Ausztria, az NSZK, Svájc, Hollandia és Spanyolország büntetés-végrehajtási rendszerének áttekintése*. Budapest: IM BVOP Nevelési Osztály, 1990

5 MARTINEZ, Francisco Sánchez (1996): i. m. 136. o.

A spanyol Alkotmányt 1978. december 29. napján fogadták el. Az Alkotmány 15. cikke eltörölte a halálbüntetést, továbbá tartalmazott a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket is, amelyek immár összhangban vannak a nemzetközi dokumentumokkal. A spanyol Alkotmány 24. §-a kimondja, hogy a fiatalkorúak ellen folyamatban lévő büntetőeljárásokban a fenti nemzetközi egyezményekben foglalt alapelveket és rendelkezéseket tiszteletben kell tartani, következésképpen az eljárás során ezeket a jogokat biztosítani kell, az ezeket a jogokat megsértő eljárásjogi szabályokat alkotmányellenesnek és semmisnek kell nyilvánítani.

A fiatalkorúakat csak bizonyos korlátozással lehet a szabadságuktól megfosztani, és ebben az esetben sem szigorú értelemben vett büntetésről van szó, de mindezek ellenére azért kell velük szemben javító-nevelő intézkedéseket alkalmazni, mert az általuk elkövetett magatartásnak büntetőjogi következménye van. Kimondta továbbá az Alkotmány, hogy a javító jellegű intézkedés alkalmazásánál tiszteletben kell tartani azt, hogy annak végső célja a társadalomba történő visszavezetés.⁶

1985. július 1. napján lépett hatályba a bírói hatalomról szóló 6/1985. évi Organikus Törvény.⁷ Az Alkotmányban meghatározottak szerint a fiatalkorúak gyámügyi bíróságát felváltotta a fiatalkorúak bírósága, a rendes bírósági rendszeren belül, és ily módon a fiatalkorúak bírósága, elvesztette a különös illetékességét. A spanyol Alkotmány életbe lépésével az eddigi gyámügyi modellt felváltotta a felelősségi modell.

Az 1992. június 5-én hatályba lépett, a fiatalkorúak igazságszolgáltatásáról szóló 4/1992. számú Organikus Törvény, amelyet 2000-ben alkotmányellenesnek nyilvánított az Alkotmánybíróság. 2000. január 12. napján hatályba lépett a fiatalkorúak felelősségéről szóló 5/2000. számú Organikus Törvény. Ez főként eljárásjogi szabályokat, és csupán néhány anyagi jogi rendelkezést tartalmaz.

6 1978. évi Spanyol Alkotmány 25. §-ának [2] bekezdése: „mind a szabadságelvonással járó büntetéseknek, mind a biztonsági jellegű intézkedéseknek az elítélt átnevelését és a társadalomba történő visszavezetését kell szolgálnia, nem lehet őket munkára kényszeríteni.”

7 Ley Organica, Organikus Törvény, az Alkotmányt kiegészítő törvények Spanyolországban, a jogszabályi hierarchiában közvetlenül az Alkotmány alatt helyezkednek el.

A FIATALKORÚAK JOGA MA SPANYOLORSZÁGBAN

A fiatalkorúak büntetőjogi felelősségéről szóló 5/2000. számú Organikus Törvény egy önálló fiatalkorúak igazságszolgáltatásáról szóló törvény. Spanyolországban önálló a fiatalkorúak bírósága, a fiatalkorúak védelmét ellátó hatóság, és az igazságszolgáltatásban egyre nagyobb szerepet kapnak az alternatív szankciók, valamint lehetőség van arra, hogy az Államügyészi Hivatal, amennyiben a fiatalkorú cselekménye kevésbé súlyos, erőszak és megfélemlítés nélküli, elálljon a vádtól.

Az 5/2000. számú Organikus Törvény 1. cikke az általános rendelkezések között meghatározza, hogy a törvény a Büntető törvénykönyvben és egyéb különleges büntető jogszabályokban büntetteknek vagy vétségnek minősített cselekmények tizennégy évesnél idősebb és tizennyolc évesnél fiatalabb korú elkövetőinek a büntetőjogi felelősségre vonását szabályozza. Ez a törvény meghatározza az általános rendelkezések között azt is, hogy a jogszabály hatálya alá tartozó személyeket megilletik az Alkotmányban, valamint a jogszabályok összességében lefektetett jogok, különös tekintettel a fiatalkorúak védelméről szóló 1996. január 15-i első organikus törvényben, valamint az 1989. november 20-án elfogadott, az ENSZ Gyermek Jogairól szóló Egyezményében foglaltakra, továbbá mindazon Spanyolország által ratifikált egyezményekre, amelyek a fiatalkorúak védelmére vonatkozó rendelkezéseket tartalmaznak.

A törvény kimondja, hogy rendelkezései a felelősség megállapítására nem alkalmazhatók, amennyiben a bűncselekmény elkövetője még nem töltötte be a tizenegyedik életévét. Ilyenkor a Polgári Törvénykönyv kiskorúak védelméről szóló rendelkezéseit és az egyéb rendelkezéseket kell alkalmazni.⁸

A jelenleg hatályos 1995. évi Btk. (továbbiakban: 1995. évi CP) 19. cikkében meghatározza, hogy a tizennyolc év alatti személyek nem büntethetők, és az 1978. évi CP rendelkezéseivel ellentétben a büntethetőségi korhatárt felemelte a tizenhatodik évről a tizennyolcadik életévre. Az 1995. évi CP meghatározza, hogy a tizennégy és a tizennyolc év közötti fiatalkorúak esetében a fiatalkorúak felelősségéről szóló 5/2000. számú Organikus Törvény rendelkezéseit kell alkalmazni.

8 A fiatalkorúak igazságszolgáltatásáról szóló törvény 3. cikke

Az Organikus Törvény 7. cikke rendelkezik a fiatalkorúakkal szemben kiszabható intézkedésekről. A fiatalkorúak bírái a joghátrány mértéke szerinti sorrendben az alábbi intézkedéseket hozhatják meg:

- zárt jellegű javítóintézeti nevelés,
- félig zárt javítóintézeti nevelés,
- nyitott jellegű javítóintézeti nevelés,
- zárt, félig zárt vagy nyitott rendszerű gyógykezelés,
- ambuláns gyógykezelés,
- nappali nevelési intézet látogatása,
- hétvégi felügyelet,
- felügyelet melletti szabadon bocsátás.

Az Organikus Törvény a követendő sorrend meghatározásával lehetővé teszi a bíró számára, hogy a fiatalkorú személyisége alapján, mérlegelési jogkörében eljárva, kiválassza a fiatalkorú számára a legmegfelelőbb intézkedést, illetőleg a fiatalkorúnak a javítóintézeti nevelés végrehajtása során tanúsított magatartása alapján a végrehajtás alatt is megváltoztathatja a kiszabott intézkedést.

A FIATALKORÚAKRA VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

Magyarországon először a büntethetőségi életkorhoz fűződő szabályozás 1792-ben jelent meg. Az 1792-es büntető törvénytervezet akként rendelkezett, hogy a hetedik életévét be nem töltött gyermekek ellen ne indulhasson bűnvádi eljárás, illetve az életkort figyelembe véve differenciálták a büntetések. Az 1843. évi törvényjavaslat a tizenkét éves kort kívánta a beszámítást kizáró okként szabályozni. Az 1843. évi törvényjavaslat bizottsági tárgyalása során felmerült annak szükségessége, hogy a tizenhat év alatti fiatalkorúakkal szemben ne büntetést szabjanak ki, hanem állítsanak fel a részükre „javító iskolát”. Azonban sem az 1792. évi törvénytervezet, sem az 1843. évi törvényjavaslat törvényerőre nem emelkedett, azaz az azokban foglalt humánus eszmék csak jogtörténeti értékkel bírnak.

Hazánkban 1852-től 1861-ig hatályban volt osztrák büntető törvénykönyv a fiatalokkal szemben kiszabható büntetéseket életkor alapján differenciálta, ennek alapján a huszadik életévét be nem töltött személyt sem halálra, sem életfogytig tartó börtönre nem lehetett ítélni.

Az 1861-es Országbírói Értekezlet visszaállította a magyar joggyakorlatot, és ennek hatására 1878. május 29. napján kihirdették az első magyar büntető törvénykönyvet, a Csemegi Károly nevével fémjelzett 1878. évi V. törvénycíkket.

A Csemegi-kódex nem tartalmazott különleges rendelkezéseket a fiatalokkal büntetőjogi felelősségre vonásával kapcsolatban, tehát – néhány kivételtől eltekintve – a fiatalokra is ugyanazokat a szabályokat kellett alkalmazni, mint a felnőtt korúakra. A különbség nem a szankciók nemében, hanem a büntetés mértékében volt, és abban, hogy fiatalokkal szemben halálbüntetést és fegyházbüntetést nem lehetett kiszabni, valamint mellékbüntetésként sem hivatalvesztés, sem a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése nem volt alkalmazható. A Csemegi-kódex a klasszikus iskola tanait követte, a büntetés nemét és mértékét az elkövetett tett súlya határozta meg, a büntetés célja pedig a megtorlás volt. A kódex VII. fejezete a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok között tartalmazott rendelkezéseket a fiatalokkal kapcsolatban.

A Csemegi-kódex meghatározta a fiatalkorú fogalmát, kimondva, hogy „aki a bűntett vagy vétség elkövetésekor életkorának tizenkettedik évét meg nem haladta: bűnvád alá nem vonható. Aki akkor, midőn a büntettet vagy vétséget elkövette, életkorának tizenkettedik évét már túlhaladta, de tizenhatodik évét még be nem töltötte, ha cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem birt, azon cselekményekért büntetés alá nem vehető. Az ilyen kiskorú azonban javító-intézetbe való elhelyezésre ítéltethetik, de abban életkora huszadik évén túl nem tartathatik.”⁹ A kódex újdonsága volt továbbá, hogy új rendelkezésként bevezette a fiatalokkal javítóintézeti nevelését. A kódex akként rendelkezett, hogy „a fogházra ítélt, de életük huszadik életévét túl nem haladott egyénekre nézve,

⁹ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről, 83. és 84. §

javításuk céljából, a bíróság ítéletileg elrendelheti, hogy a hat hónapnál tovább nem terjedhető büntetésüket, vagy ha az tovább terjedne, annak egy részét, mely azonban hat hónapot túl nem haladhat, magánelzárásban állítják ki.”¹⁰

A XIX. század elején jelentősen megnőtt a fiatalkorú bűnelkövetők száma, ezért a fiatalkorúak bűnelkövetésének negatív irányú változása társadalmi összefogást sürgetett, és úgy vélték, hogy a bűnelkövető és veszélyeztetett gyerekeket oltalmazni kell. Erre a gondolatra épültek az úgynevezett patronage mozgalmak. 1908-ban megalakult a Patronázs Egyesületek Országos Szövetsége, melynek fővédnöke I. Ferenc József volt.

Az I. Büntetőnovella (továbbiakban: I. Bn.) 1910. január 1-jén lépett hatályba, megteremtve a fiatalkorúak büntetőjogát, és ezzel hatályukat veszítették a Csemegi-kódex 42., 83. és 84. §-ai. Az I. Bn. a fiatalkorúság alsó korhatárát nem érintette, továbbra is a tizenkettedik életév maradt, de a fiatalkorúság felső korhatárát a tizenhatodik életévről a tizennyolcadik életévre emelte fel.¹¹

Az I. Bn. elvi jelentősége abban állt, hogy bevezette az intézkedéseket. A fiatalkorúakkal szemben dorgálást, próbára bocsátást, javító-nevelést és utólagos javító nevelést lehetett alkalmazni, az intézkedéseket két büntetéssel egészítették ki, a fogházzal és államfogházzal. Az intézkedések alkalmazásánál a fiatalkorú egyéniségét, értelmi és erkölcsi fejlettségének fokát, életviszonyait és az eset összes többi körülményét kellett figyelembe venni. Ezekhez képest a bíróság a fent meghatározott intézkedések közül a törvényben meghatározott korlátok között azt alkalmazta, amelyik a fiatalkorú terhelt jövőbeli magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából kívánatosnak mutatkozott.

Magyarországon a második világháborút követően az 1951. évi 34. tvr. (továbbiakban: Ftvr.) hatályon kívül helyezte az I. Bn-t, valamint a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvénycikket. Az Ftvr. a javító-nevelés mellé bevezette

10 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről, 42. §

11 Büntető Novella, 1908. évi XXXVI. évi törvénycikk a büntetőtörvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról, 15. §

a gyógypedagógiai nevelést; a büntetések is változtak, a fogház és az államfogház helyébe a börtön lépett, azzal a megkülönböztetéssel, hogy azt speciális helyen, a fiatalok börtönében kell végrehajtani.

Az 1954. évi 23. tvr. módosította az Ftvr.-t azzal, hogy tizenkettő és tizennégy év közötti fiatalokkal szemben csak intézkedést lehet alkalmazni, büntetést csak azzal a fiatalokkal szemben lehetett kiszabni, aki betöltötte a tizennegyedik életévét.

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény fel-emelte a büntethetőség alsó korhatárát a tizenkettő életévről a tizennegyedik életévre. A törvény alapján fiatalok azok voltak, akik a büntetett elkövetésekor a tizennegyedik életévüket meghaladták, de a tizennyolcadik életévüket még nem töltötték be. A tizennegyedik életévüket be nem töltött bűnelkövetőkkel szemben a büntetőjogon kívüli gyermekvédelmi intézkedéseket kellett alkalmazni. A tizennegyedik év betöltése előtt vélelmezték, hogy senki nem rendelkezik büntetőjogi beszámítási képességgel, a tizennegyedik életév betöltését követően az e képesség mindenki esetében adott, kivéve, ha az ellenkezőjét bebizonyítják.

A korábban hatályos Büntető Törvénykönyv, azaz az 1978. évi IV. törvény fiataloknak továbbra is azt a személyt tekintette, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévüket betöltötték, de a tizennyolcadikat még nem.¹² A törvény meghatározta a szankció céljaként a fiatalok helyes irányú fejlődését, és a szankciók kiválasztásánál követendő sorrendet. A fiatalokkal szemben elsősorban szabadságelvonással nem járó intézkedést kellett alkalmazni. A szabadságelvonással járó büntetés fiatalokkal szemben csak végső megoldás (ultima ratio) lehet.

Az egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. törvény 165. § (2) bekezdés f) pontja 2011. szeptember 1. napjával hatályon kívül helyezte a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 448. §-át, amelynek értelmében a fiatalok helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyében a megyei bíróság szék-

.....
12 1978. évi IV. törvény a Büntető törvénykönyvről, 107.§

helyén lévő helyi bíróság (a Fővárosi Bíróság területén a Pesti Központi Kerületi Bíróság) a megye (illetőleg a főváros) területére kiterjedő illetékességgel járt el. Erre tekintettel 2011. szeptember 1. napjától megszűnt a fiataikorúak bíróságának kizárólagos illetékessége, és 2011. szeptember 1. napjától az eljáró bíróság illetékességét az elkövetés helye alapozza meg.

A HATÁLYOS MAGYAR SZABÁLYOZÁS

A 2013. július 1. napjától hatályos, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) alapján fiatakorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem.¹³

A Btk. 105. §-ához fűzött indokolás alapján a büntethetőségi korhatár szektorális leszállítása miatt a korábbi szabályozástól eltérően határozza meg a fiatakorú fogalmát. A fiatakorú szabályozása alapvetően a gyermekkor szabályozására épül, kivéve, ha a tizenkettedik életévét betöltött személy szándékos emberölést, erős felindulásban elkövetett emberölést, illetve életveszélyt vagy halált okozó testi sértést, rablást vagy kifosztást követ el.¹⁴

A Btk. 16. §-a alapján hat bűncselekmény vonatkozásában a büntethetőségi életkor alsó határa a tizennegyedik életévről a tizenkettedik életévre csökkent. A tizenkettő és tizennegyedik életév közötti elkövetőkkel szemben, amennyiben belátási képességgel rendelkeznek, büntetést nem, csak intézkedést lehet alkalmazni, amelyek közül szabadságelvonással csak a javítóintézeti nevelés intézkedés jár.

A Btk. a javítóintézeti nevelés életkori alkalmazását is kiterjesztette, a javítóintézeti nevelés a huszadik életév betöltéséig alkalmazható a korábbi tizennyolcadik életév helyett, továbbá a maximális időtartama három évről négy évre emelkedett. Ily módon a javítóintézeti nevelés szélesebb körben vált alkalmazhatóvá a szabadságvesztés-büntetés helyett.

13 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről, 105. § (1) bekezdés

14 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyv indoklása

ÖSSZEGZÉS

Látható, hogy a spanyol rendszer vegyes természetű, a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonása mellett a megjavításukra, nevelésükre és a reszocializációra helyezi a hangsúlyt. A magyar Btk. kimondja ugyan, hogy a büntetőeljárásban az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatalkorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani, és a nemzetközi kötelezettségvállalások miatt a javítási szándék előtérben van, de a büntetési szándék erősebb, mint a javításra tett kísérlet. A szavak és a tettek összehangolásához Magyarországon egy olyan intézményrendszer kialakítása vezethet megoldás felé, amely egyszerre teszi lehetővé a fiatalkorúak nevelését és reintegrációját, valamint a társadalom védelmét a megtorló jellegű büntetések elsőbbségével szemben. Ehhez nem haszontalan más népek tapasztalatának a megismerése.

EMLÉKEZÉS CSEMEGI KÁROLYRA

Györgyi Kálmán

■ Csemegi Károly 1826. május 3-án született Csongrádon. Apja kereskedő, aki ifjú korában egy párizsi bankban állt alkalmazásban, szépen beszélt franciául és erre megtanította Károly fiát is. Édesanyjától németül tanult, később megtanult olaszul, majd angolul is (és természetesen jól tudott latinul és görögül). Nyelvismerete lehetővé tette, hogy kora európai jogi irodalmát figyelemmel kísérje. Később képviselőházi vitapartnerei életét sokszor megkeserítette azzal, hogy a kor jeles szerzőitől azok nyelvén biztonsággal idézett.

Az elemi iskola után a pesti Piaristáknál tanult, közben egy évet Szegeden (a katonai reál iskolában) töltött, de aztán visszament Pestre. Az érettségi után Pesten jogi tanulmányokat folytatott. Húsz éves korában hites ügyvéd lett. Az oklevéllel a zsebében elhagyta Pestet, Csongrád Vármegye aljegyzőül választotta meg. Részt vett a megyei életben, elment a pozsonyi diétára, annak végeztével pedig Párizsba utazott tanulmányútra. Visszatérve részt vett a szabadságharcban. 1848 márciusában Torontál megye aljegyzője, s a torontáli csapatok parancsnoka lett.

Batthyány Kázmér gróf egy zászlóalj gyalogságot és egy század lovasságot bízott rá, őrnagynak nevezte ki. A bácskai és a bánáti hadjáratban vett részt. A szabadságharc bukása után várfogságba került, majd a pesti Nádor-laktanyában hat hónapot töltött, a haditörvényszék besorozásra ítélte, de alkalmatlannak minősítették, végül szabadon bocsátották. Ezután ügyvéd lett Aradon, és a hír hamarosan szárnyára vette. Fayer¹ szerint „az alvidék leghíresebb bűnügyi védője lett.”

Óriási, nagy értékű könyvtárat hozott létre. Egyre inkább bekapcsolódott a politikai életbe és jeles röpiratokat írt „Kodifikáljunk vagy unifikáljunk?” címmel. A magyar kodifikáció mellett foglalt állást az osztrák jogba való beolvasztással szemben. Csemegi szót emelt az ún. jogvesztés elméletével szemben és védte az ország jogait. Aradon jogászegyletet szervezett, sokat publikált. Mire a Kiegyezés művét létrehozták, Csemegi már ismert és tisztelt szakférfiúvá vált.

Aradon kapta meg 1868. április 27-i kelettel Horváth Boldizsár igazságügy-miniszter levelét: „Az igazságügyminisztérium elhatározta sok fontos alapvető igazságügyi reform-törvény megalkotását. Evégből szükségünk van az Ön munkásságára, amellyel idáig is, előttünk jól ismert módon szolgálta a jog és az igazság eszméit. Ezért felkérem Önt, hogy munkáját állítsa az igazságügyminisztérium szolgálatába, amely Önt miniszteri osztálytanácsossá kinevezendő s kérem, hogy a hivatalomban mielőbb megörvendeztessen nagybecsű látogatásával. Hazafias tisztelettel: Horváth Boldizsár”.

A felkérésre Csemegi igent mondott. Hamarosan haladt előre a minisztériumi ranglétrán és 1871-ben már helyettes államtitkár, majd államtitkár lett. Ezt a tisztséget 1879-ig töltötte be, ekkor a királyi Kúria tanácselnökének nevezték ki.

Igazságügy-minisztériumi működése idején rendkívüli munkásságot fejtett ki. Az ő nevéhez fűződik a Kiegyezést követő nagyszabású igazságszolgáltatási reform törvényeinek a megalkotása. Noha a büntetőeljárás törvény megalkotását Horváth Boldizsár már a Kiegyezés évében szükségesnek ítélte, ennek a szabá-

1 FAYER László (1842–1906): egyetemi tanár, az MTA levelező tagja. Mint anyagi büntetőjogász a klasszikus büntetőjogi iskola híve. A Magyar Jogászegylet egyik alapító tagja. 1903-tól alelnöke. Műveiből: A magyar büntetőjog kézikönyve (I–II. Bp. 3. kiad. 1905); A magyar bünvádi perrendtartás vezérfonala (I–IV. Bp. 1885–1905)

lyozását mégis háttérbe szorította a bírói szervezet átalakításának a szüksége. A feladat az igazságszolgáltatás államosítása volt a polgári államberendezkedés elveinek megfelelően.

Megtörtént az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól való elválasztása, majd a felsőbbíróságok újjászervezése: mind a királyi Kúria, mind a királyi tábla önálló bírói testületekként állítottak fel. A rendi elem mellőzve lett. A felsőbbíróságok újjászervezése után következett a megyei bíróságok államosításának nagy munkája. Szabályozták a bírói felelősség elveit, a bírák áthelyezését és nyugdíjazását, továbbá az elsőfolyamodású bíróságok rendezésének részletes elveit, az életbeléptetés módozatait, majd az 1871. évi XXIII. törvénycikkben a királyi ügyészség közjogi állását és fővonásokban a szervezetét.

Magyarországon a büntetőjog kodifikálásának szükségességét már az 1840. évi országgyűlés felismerte. Ennek eredményeként készültek el az 1841–1843. évi büntetőtörvénykönyvi javaslatok, amelyek az ország határain kívül is nagy elismerést vívtak ki. E javaslatokból azonban nem lett törvény és a szabadságharc leverése után 1852-ben az osztrák törvénykönyvet vezették be. Az októberi diploma nyomán összehívott országbírói értekezlet Deák-féle albizottsága a 43-as javaslat életbeléptetését javasolta. Az értekezlet azonban ezt el nem fogadta, s egynémely változtatásokkal az 1843 előtti törvényt magyar gyakorlatot hozta vissza.

Az 1868-ban Horváth Boldizsár által összehívott reformbizottság az 1843-as javaslat törvényerőre emelését javasolta, némely módosításokkal. A kodifikáció hamarosan új irányt vett és itt kapcsolódik össze a magyar büntetőjog kodifikációja és Csemegi Károly neve, elválaszthatatlanul. Az első javaslatot Csemegi 1872-ben és 1873-ban dolgozta ki, ez utóbbi évben ki is nyomtatták, a magyar királyi igazságügy minisztérium kiadásában. A javaslatot 1874-ben újból kinyomtatták, az általános részre vonatkozó indokolással együtt.

A képviselőház 1873. október 29-i ülésén terjesztette elő a javaslatot. A javaslatot az igazságügyi bizottsághoz utalták, az országgyűlés azonban feloszlott, mielőtt a bizottság a tárgyalásait megkezdhette volna. Csemegi újólaj átdolgozta a javaslatot, amit 1875. októberében terjesztettek a képviselőház elé. Két kötetben

a 700 oldalas miniszteri indokolás (az első az általános kérdéseket, az általános részt és jogösszehasonlító anyagokat tartalmazta, a második a különös részhez fűzött indokokat) kizárólag Csemegi kézírásából került a nyomdába.

A képviselőház igazságügyi bizottsága 1876 áprilisától 1877 szeptemberéig tárgyalta az anyagot. E tárgyalásokon Csemegi 101 beszédet mondott. A Bizottság munkájáról jelentés készült. A javaslat tárgyalása a képviselőházban 1877. november 22-én kezdődött. Az első tárgyalás 13 napig tartott, egyes rendelkezések a bizottsághoz visszakerültek, ezeket 1878 januárjában tárgyalták. A képviselőház előtti harmadik olvasás január 18-án ment végbe.

A főrendi ház a képviselőház által megállapított szöveget 1878 februárjában öt napon át tárgyalta. A képviselőház második olvasása öt napig tartott és március 27-én ért véget. A főrendi ház második tárgyalása, majd a képviselőház harmadik tárgyalása után április 8-án minden szakaszt illetően egyezség jött létre a két ház között. A király május 27-én szentesítette, az országgyűlés mindkét házában május 29-én hirdették ki.

Az 1878. évi V. törvény a büntettekről és a vétségekről és az ugyancsak Csemegi által megszerkesztett 1879. évi LX. törvénycikk a kihágásokról 1880. szeptember 1-jén lépett hatályba (Fiumében egy hónappal később). Az 1878. évi V. törvényhez a művelt közönség Csemegi nevét kapcsolta. Az általa szerkesztett többi törvény szerzőjeként ekképpen nem örökítettett meg és ez akár igazságtalanságnak is tekinthető. Az azonban bizonyos, hogy az összes általa szerkesztett törvénytől közül ez volt a legbecsesebb és a legméltóbb arra, hogy Csemegi nevének eleve maradását biztosítsa.

Sok minden volt kodifikálni való – miért éppen a büntetőjogot, az anyagi büntetőjogot javasolta Csemegi? Erős volt az az irány, ami a magánjog kodifikációját szorgalmazta. A szakmai érdeklődés mellett Csemegi elsősorban azért volt a büntetőjog kodifikálása mellett, mert ebben természetes első lépését látta a jogállam kibontakozásának, a polgári működés oltalmának erős sáncait hitte megalkotni vele.

Csemegi a század nevezetes büntető törvénykönyveinek és javaslatainak imponáló ismeretében az egyes kérdések monografikus mélységű feldolgozásával olyan művet hozott létre, amelynek önállóságát szigorú bírálói sem vonhatták kétségbe. Szemére vetették, hogy a munka eklektikus jellegű, felhasználta az osztrák javaslatot, a német birodalmi Btk-t, a francia Code-ot, a belgát, s az olasz javaslatokat. És egyáltalán az európai szakirodalmat. A különleges teljesítmény értékelésére világít rá Fayer, aki így ír: „El kell ismerni, hogy a munkát önálló. És ha nincs is annyira önálló, mint a legújabb olasz, de ezen kódexen egy negyed századig dolgozott a büntetőjog klasszikus hazájának valamennyi kriminalistája és hozzájárult kritikájával Carrara is. Ha számba vesszük, hogy Csemegi teljesen önmagára volt utalva, hogy aránylag rövid idő állott rendelkezésére, és hogy e munkája alatt, mint államtitkár még adminisztrált is és átszervezte a megyei bíróságokat államilag kinevezett bíróságokká; mindezt számba véve, a szó legjobb értelmében nagy munkát végzett”.

Az indokolásról Fayer így ír: „És nem szabad felednünk a kódex indokolását. Ez egy hatalmas dolgozat, amely a büntetőjog egész területét felöleli és itt-ott monografikus részletességgel és mélységgel fejti ki a büntetőjog tanait. Két nagy kötetben jelent meg szucessive ezen dolgozat, a hivatása éppen nem az volt, hogy a javaslat határozmányait indokolja, hanem hogy egyrészt kézikönyvül szolgáljon és másrészt, hogy Csemeginek, mint kodifikátornak ezen munkára való illetékeségét kimutassa. És tagadhatatlan, hogy mind a két célt kitelhetően szolgálta az indokolás. A kódex érvényének első éveiben úgyszólván kizárólag ezt használták a bíróságok. Az indokolásnak a parlamentben történt szétesztása pedig jórészt segített legyőzni azt az ellenszenvet és azt a skepsist mellyel Csemegi javaslata találkozott.”

Csemegi javaslata minden lényeges kérdésben eltért a 43-as javaslattól: a halálbüntetést megtartotta, a minimumokat létesítette, a hármas felosztást követte, behozta a mellékbüntetéseket, szaporította a szabadvesztési nemeket, a büntetési tételek túlságosan megkötötték a bíró kezét; viszolyogva fogadták a politikai deliktumok tüzetes körülírását.

Nem segítette a javaslat iránti rokonszenv felébredését Csemegi népszerűségének a hiánya sem. Csemegi bizonyosan felette állt nyelvi ismeretben, irodalmi tájékozottságban, vitakészségben, elméleti tudásban a kor legtöbb hazai szak-

férfiújának. De modora – ahogy Fayer fogalmazott – „szakkörökben, de különösen a politikai világban hidegséget támasztott irányában”. Erről meggyőződhet mindenki az országgyűlési jegyzőkönyvek vagy a Lőw-féle gyűjtemény áttanulmányozásával. Fayer úgy véli, a Csemegi-féle javaslat elfogadását annak köszönheti, hogy később az előadói tisztet Pauler Tivadar² vette át, aki pedig a parlamentben nagy tekintélynek és népszerűségnek örvendett: „az ő előadósága volt a javaslat útlevéle”.

Ha ma Csemegi történelmi szerepét, szakmai érdemeit kívánjuk megfogalmazni, kölcsönözzük ki Fayer László mondatát: „Csemegi Károlyé az érdem, hogy Magyarországon az anyagi büntetőjog kodifikálva van. Magyarország történetében korszakot alkotó esemény melynek számtalan kihatásai vannak úgy a köz-, mint a magánéletre. Egy darab szervezet ez, mely az államélet alapját rakja le.”

1878-ban az anyagi jog kodifikálása után kapott Csemegi megbízást a rendszeres bűnvádi eljárás javaslatának elkészítésére. A javaslat 1881. év vége felé készült el, és 1882-es javaslatként vált ismertté. Szakbizottsági határozatok nyomán Csemegi 1886-ban elkészítette a II. javaslatot, majd 1887 januárjában lemondott a bűnvádi eljárás kodifikációja iránti megbízásról.

1893-ban vonult nyugalomba, az emlékezők szerint méltatlan mellőzése miatt. Az történt, hogy Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter mást nevezett ki a Kúria másodelnökének – nem őt és ezt ő elviselni nem kívánta, egyszóval levélben benyújtotta lemondását. Szilágyinak ez talán késői elégtétel volt azért, hogy annak idején Csemegi és nem ő nyerte el az államtitkári stallumot az IM-ben. Ezen a napon befejeződött aktív jogász pályája, következett a nyugalom. A jogélethez a Jogász Egylet kötötte, amelynek még öt esztendőn át maradt az elnöke.

2 PAULER Tivadar (1816–1886): egyetemi tanár, igazságügy-miniszter, az MTA tagja. 1880-ban az MTA másodelnöke, számos fontos jogalkotás kezdeményezője. Műveiből: Jog- és államtudományok encyklopédiája (Pest, 1871); Büntetőjogtan I–II. (Pest, 1873)

1899. március 18-án halt meg tüdőgyulladásban. Két napra rá volt a temetés. Az első kondoleáló a király volt, kabinetirodája révén őszinte részvétét fejezte ki az özvegynek. A ravatalnál személyesen jelent meg Vaszary Kolos hercegprímás, Hegedűs Sándor és Plósz Sándor miniszterek.

Természetesen négy aktív miniszter volt ott: Széll Kálmán, Wlassics, Plósz és Darányi, sokan a főrendi házból, nagy számban képviselők, a budapesti Egyetemről Vécsey Tamás és Schwarz Gusztáv, a Kúriáról Szabó Mikós és Czorda Bódog elnökök, akik mellett az egész bírói kar, az ügyészi és ügyvédi kar, a közjegyzői kamara és még nagyon sokan eljöttek. (Az emlékezők szerint több ezren.)

Csemegi Károly síremléke a Fiumei úti sírkertben van. Ahogy a temetői nyilvántartó karton közli, Csemegi Károly „büntető jogász. Kódex szerkesztő” nyugvóhelye a 28. parcella díszsorának 1. sírszáma alatt lelhető fel. A síremlék 3,5 méter magas, carrarai fehér márványból faragták. Fő figurája egy álló nőalak, Justitia, aki egyik kezében égő fáklyát tart, másik keze a talapzaton álló Csemegit mellszoborként ábrázoló férfi homlokán pihen. A mögöttük magasodó síremléken egy kard domborművű ábrázolása és a Csemegi-kódex évszáma: 1878. és a törvénycikk sorszáma, a római V. olvasható, az utóbbi egészen érdekes módon a 18 és a 78 között kapott helyet, mint valami győzelmi szimbólum. Alatta csak annyi: Csemegi. A korra jellemző szép emlékmű Donáth Gyula szobrászművész alkotása.

Az emlékmű felszentelésére egyébként 1902. október 28-án került sor (a sírkövet az igazságügy-minisztérium emeltette). Az avatási ünnepségen megjelent az Igazságügyi Minisztérium Plósz Sándor miniszterrel az élen, a Jogász Egylet, Vavrik Béla a Kúria elnöke. Az Ügyvédi Kamarát Szívák Imre, Brüll Ignác, Papp József és Novák Sándor képviselték. Az Egyetem képviselőjében Szász Schwarz Gusztáv tett koszorút, azután jött Csongrád városának közössége, számos egyesület és jogi szaklap képviselője.

Szülővárosában, Csongrádon 1982-ben emléktáblát helyeztek el, az alábbi szöveggel:

„Ezen a helyen állott a ház, amelyben az 1848-as szabadságharc őrnagya, neves jogművelő, a Magyar Jogászegylet megalapítója és első elnöke született. Állította Csongrád város 1982.” Budán a XII. kerületben utca őrzi a nevét.

A TÖRVÉNYESSÉG ELVÉNEK ELMÉLETI FORRÁS AIRÓL ÉS KEZDETI MEGJELENÉSI FORMÁIRÓL

Nagy Ferenc

A TÖRVÉNYESSÉG ELVÉNEK ÁLLAMELMÉLETI ÉS BÜNTETŐJOGI FORRÁSAI

■ A törvényesség vagy más elnevezéssel az anyagi jogi legalitás elve a jogállamiság formai követelményének, a jogbiztonságnak a megtestesülése. Ennek a princípiumnak a másik megfogalmazásaként a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elveket szokás említeni.¹

.....
1 *Pusztai László* a nullum crimen sine lege elvet vagy az analógia tilalmát mint „a büntetőjog közismert alapköveit” emeli ki. Lásd PUSZTAI László: *A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994, 19. o.; PUSZTAI László: *A büntetőeljárás történeti fejlődésének vázlata az első kódexig [1896]*. In: KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. 3. átdolgozott kiadás. Budapest: Osiris Kiadó, 2003, 36. o.; NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2010, 46–47. o. Az elv hazai első átfogó bemutatása keretében lásd NAGY Ferenc: *Nullum crimen / nulla poena sine lege* alapelvről. *Magyar Jog*, 1995/5., 257–259. o.

Az elv teljes tartalmában, máig ható alakjában csak a felvilágosodás korában fejlődött ki, vagyis az elv története a felvilágosodással és az államhatalom, illetve a bírói hatalom önkénye elleni küzdelemmel veszi igazából kezdetét. A feudális korszak önkénye és jogbizonytalansága a kései XVII. és a XXVIII. század gondolkodóinál készítette elő a fordulatot, amely lehetővé tette a törvényi kodifikációt.² Az elv gyökerei a minden embert összekötő értelem eszméjében rejlenek, ez a törvényben kapott mérvadó kifejeződést, amely az állami önkényt, mint értelemellenes „zavart” kizárja. A princípium lényegi forrásai továbbá a mindenki számára szóló természetes, alapvető szabadságjogok posztulátumában; az állam feladatának jogvédelemre korlátozásában; a biztonságnak és a jog kiszámíthatóságának követelményében rejtőznek a befolyásossá vált polgárság javára.³

Több különböző, bár egymással összefüggő tételt kell kiemelni, amelyeknek az ismerete a princípium mai értelmezése számára is szükséges és fontos. A tételek között államjogi-alkotmányjogi és büntetőjogi igazolású tanok, gondolatok között lehet differenciálni.

A)

Az egyik tétel az állam és az egyén viszonyát érintette, ugyanis a felvilágosodás államszerződési tana politikai és nem büntetőjogi eredetű. Ez a tan az állam eredetének, céljának és határának a természettől fogva szabad, egyenlő és szuverén embereket tartotta, akik az állam nélküli természetes állapotból önkéntesen egy olyan államban egyesültek, ahol életük, jogaik és javaik érdekében nagyobb

2 JESCHECK, Hans-Heinrich: *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*. 4. Aufl. Berlin: Duncker und Humblot, 1988, 118. o.; ROXIN, Claus: *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Band I. 4. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2006, 145–147. o.

3 JESCHECK, Hans-Heinrich [1988]: i. m. 118. o.; HILGENDORF, Eric: *Gesetzlichkeit als Instrument der Freiheitssicherung*. In: KUDLICH, Hans – MONTIEL, Juan Pablo – SCHUHR, Jan C. (szerk.): *Gesetzlichkeit und Strafrecht*. Berlin: Duncker und Humblot, 2012, 17–22. o.

biztonság érhető el. Az egyén biztonságának garantálásával pedig összeegyeztethetetlen az abszolút és önkényes uralom. Az államnak tehát biztosítania kell polgárai számára az elidegeníthetetlen szabadságjogokat.⁴

B)

A második tétel a **hatalommegosztás és a demokrácia** eszméje, amely Locke-nál és Montesquieu-nél fejeződött ki a legegységelműbben és a leghatásosabban. Locke 1689/90-ben megjelent „Két értekezés a polgári kormányzatról” c. munkájában már a törvényhozó és a törvények végrehajtásáról gondoskodó végrehajtó hatalom elválasztását kívánta, érdekellentétükre utaló természetjogi érvekkel. A törvényhozó testületnek választott tagokból kell állnia, míg a végrehajtó hatalmat jobb, ha egy személy, az uralkodó, „a legfőbb végrehajtó hatalom” képviseli. Kiemelendő azonban, hogy Locke a bírói hatalmat a végrehajtó hatalomba tartozónak tekintette.⁵ Montesquieu az 1748-ban megjelent „A törvények szelleméről” c. művében (11. könyv VI. fejezet) az angol alkotmányt elemezve a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom különválasztását követeli, hiszen

4 SCHREIBER, Hans-Ludwig: Nulla poena sine lege. In: ERLER, Adalbert – KAUFMANN, Ekkehard (szerk.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. III. Band. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1984, 1104–1106. o.; JESCHECK, Hans-Heinrich (1988): i. m. 118. o.; ROXIN, Claus (2006): i. m. 146. o.

5 LOCKE, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról [Two Treatises of Civil Government]* (1690) (Ford.: Endreffy Zoltán) Budapest: Gondolat Kiadó, 1986, 186. o. Locke kiindulópontja az évszázados, Arisztotelészre visszamenő s Angliában különösen erős tradícióval bíró joguralmi gondolat modern megfogalmazása. Lásd BIBŐ István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. (1947) In: VIDA István – NAGY Endre (szerk.): *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, 1945–1949. Budapest: Magvető Kiadó, 1986, 378. o.

nincs szabadság, ha a bírói hatalom nincs elválasztva a másik két hatalomtól. Amennyiben pedig a bírói hatalom a végrehajtó hatalomhoz lenne kapcsolva (mint Locke-nál), a bírónak elnyomó hatalma lenne.⁶

Kant jogtana szerint is háromfajta hatalom létezik az államban: az uralkodói hatalom (szuverenitás) a törvényhozó alakjában, a végrehajtó hatalom a kormányzóiban (törvényt követve) és a bírászkodási hatalom a bíró személyében testesült meg.⁷

Az elv érvényesüléséért a XIX. század folyamán a polgár bírói önkénytől való védelmének szabadságjogi-jogállami posztulátuma mellett a demokratikus gondolkör is felelős. Az alkotmányos (ún. konstitucionális) mozgalom célba vette a királyok és más uralkodók monarchikus hatalmának demokratikus korlátozását, és a törvényhozásban a nép részvételét a parlament közreműködése révén. A szabadságba és a tulajdonba való állami beavatkozások, különösen a büntetőjogi büntetésre ítélesek csak törvények alapján történhetnek, ezek a törvények a népképviseltek közreműködésével demokratikusan legitimálódnak.⁸

C)

A harmadik tétel a **bírói törvényhez kötésének a gondolata**, hogy a jog csak a törvényben és írásban rögzített jog. Montesquieu szerint a bírósági ítéletek sohasem lehetnek mások, mint pontos törvénytörvények. „Az ország bírói csupán a törvény

6 MONTESQUIEU, de Charles: *De l'esprit des lois. A törvények szelleméről* (1748) (Ford.: Sebestyén Pál) Budapest: Osiris Kiadó, 2000, 248–249. o. *Bibó István* szerint csodálkozni lehet, hogyan érthette Montesquieu annyira félre az angol alkotmányt, hogy benne a hatalmak megosztásának ilyen elvét vélte felfedezni. Az angol szabadság ugyanis nem azért funkcionál, mert a hatalmak egymástól el vannak választva, hanem azért, mert *több* hatalom áll egymással szemben, s különösen körül van bástyázva azoknak a tényezőknek az önállósága, melyek a hatalomkoncentráció veszélyét leginkább megtestesítő végrehajtó hatalommal *szemben* állnak. BIBÓ István (1986): i. m. 380. o.

7 KANT, Immanuel: *Az erkölcsök metafizikája* (1797) (Ford.: Berényi Gábor) Budapest: Gondolat Kiadó, 1991, 417. o.

8 KREY, Volker: *Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Band 1. 2. Aufl. Stuttgart: Kohlhammer Verlag, 2001/2004. 21. o.

szavait kimondó szájak, ... akik a törvényeknek sem erejét, sem szigorúságát nem képesek mérsékelni.”⁹ Beccaria hasonlóképp foglal állást, szerinte bűncselekményekre csak törvény állapíthat meg büntetést és a bírakat a törvények értelmezésének joga sem illetheti meg. Nyilvánvaló hiba a törvények homályossága is, amely az értelmezést szükségképp maga után vonja, amit a bíró nem tehet, mert nem törvényhozó.¹⁰

D)

A célok generális megismerhetősége (generálprevenció) a következő tétel. Ha a büntetőjog a büntetendő cselekmények jövőbeni elkerülését célozza, akkor a kívánt célt megismerhetővé kell tenni.

Ha ugyanis a büntetéssel fenyegetés célja a potenciális bűnelkövetők elrettentése, úgy a célzott pszichés determináció csak akkor érhető el, ha a tiltott cselekményt a büntetendő magatartás előtt lehetőleg pontosan törvényben rögzítik. Amennyiben hiányzik ez a tett előtti törvényi rendelkezés vagy az nem egyértelmű és világos, úgy az elrettentő hatás nem következhet be, mert senki sem tudja, hogy vajon a magatartása büntetést von-e maga után vagy sem.¹¹

9 MONTESQUIEU, de Charles (2000): i. m. 257. o.

10 „Csakis a törvények mondhatnak ki büntetéseket a bűnökért, s ez a hatalom csakis a törvényhozót illeti meg, aki egy társadalmi szerződéssel egyesített társadalmat képvisel.” „Semelyik bíró (aki a társadalom tagja) nem szabhat ki igazságosan olyan büntetést ugyanazon társadalomnak egy másik tagjára”, amit nem a törvények írnak elő. „Még a törvények értelmezésének joga sem illeti meg a büntető bírakat, ugyanazon okból kifolyólag, amiért nem törvényhozók.” BECCARIA, Cesare: *A bűnökről és a büntetésekről* (1764) [Ford.: Madarász Imre] Budapest: Eötvös József Kiadó, 1998, 16–18. o. [III–IV. §]; NAGY Ferenc: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013, 96–97. o.; HILGENDORF, Eric (2012): i. m. 22–33. o.

11 GROPP, Walter: *Deliktstypen mit Sonderbeteiligung*. Tübingen: Verlag J. C. B. Mohr, 1992, 91. o.; GROPP, Walter: *Strafrecht Allgemeiner Teil*. 3. Aufl. Berlin: Springer, 2005, 55. o.; ROXIN, Claus (2006): i. m. 147. o.

Ide kapcsolódik a **célok egyéni/individuális megismerhetősége** (bűnösségi elv) is. Ha a büntetés egy tiltott életbeli tényállás bűnös megvalósítását feltételezi, úgy a norma címzettje számára a tilalom tartalmát is lehetőleg pontosan közzé kell tenni. Aki a norma parancsát egyáltalán nem ismerheti, tőle nem is várható el, hogy ő a normának megfelelően cselekedjék.¹²

A TÖRVÉNYESSÉG ELVÉNEK KEZDETI MEGJELENÉSI FORMÁIRÓL

■ Ezekből az előbb említett tételekből következett az elkövetőre nézve hátrányos büntetőtörvény visszaható hatályának tilalma, a pontos törvényi meghatározottság követelménye, továbbá az elkövetőre hátrányos szokásjog és az analógia tilalma. E tételek megfogalmazásának uralkodó fundamentuma és célja az egyén szabadsága és biztonsága érdekében az államhatalmi és a bírói önkény korlátozása.¹³

Az előbbi tételek közül elsőként a visszaható hatály tilalma kapott megfogalmazást. Tiltott magatartást utólag szankcióval/büntetéssel sújtani nem megengedett, de az már lehetséges, hogy a korábbi nem tiltott magatartás utólag szankcióval tilalmazottá váljon. Ez megfelel a jogfejlődés fokának. A visszaható hatály tilalma elsősorban és először a büntetésekre vonatkozott, ugyanis ha nem a tett előtt, vagyis nem előzőleg volt a magatartás büntetéssel fenyegetett, úgy az egyén szabadságával összeegyeztethetetlen önkényes intézkedés történik. A büntetéssel fenyegetés visszaható hatályú szigorítására ugyanúgy a tilalmazott megítélés vonatkozik.¹⁴

12 GROPP, Walter (2005): i. m. 55. o.

13 KREY, Volker: *Keine Strafe ohne Gesetz*. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 1983, 130. o.

14 STRATENWERTH, Günter: *Schweizerisches Strafrecht*. 4. Aufl. Bern: Stämpfli, 2011, 83. o.

A)

Ezek a nézetek először **Észak-Amerikában** gyakoroltak befolyást a törvényhozáásra. Az elvet – a visszaható hatály tilalmaként – az amerikai szövetségi államok alkotmányaiban szabályozták. Így először Virginiában az 1776. június 12-i „Declaration of Rights”-ban. A Virginiai Jogok Nyilatkozata VIII. cikkében található meg az a tétel, hogy „a szabadságától senki meg nem fosztható, kivéve az ország törvényei vagy a főrendek ítélete alapján”.¹⁵

Az elkövetőre hátrányos büntető rendelkezések visszaható hatályának tilalma alkotmányi rangot kapott további amerikai államokban is, így például: Maryland és Pennsylvania 1776-ban, Massachusetts 1780-ban és New Hampshire 1784-ben. Az 1215. évi angol Magna Charta Libertatum és az európai természetjogi tanok (például Pufendorf, Locke, Blackstone, Montesquieu) hatására az 1787. április 17-i amerikai szövetségi alkotmány is megfogalmazta azt, hogy nincs törvényi alap a visszamenőleges hatályú jogalkalmazásra.¹⁶

B)

A törvényesség követelménye és a visszaható hatályú pönalizálás tilalma **Európában** először az 1789. augusztus 26-i az **Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatában** (Déclaration des droits de l’homme) jelent meg. A politikai Nyilatkozat VIII. cikke szerint „A törvény csak szigorúan és nyilvánvalóan szükséges büntetési tetteket állapíthat meg, s büntetéssel sújtani senkit másként nem lehet, mint a bűncselekmény elkövetése előtt meghozott és kihirdetett, valamint szabályszerűen alkalmazott törvény értelmében”.¹⁷

15 „[T]hat no man be deprived of his liberty, except by the law of the land or the judgement of his peers...”. Idézi SCHREIBER, Hans-Ludwig: *Gesetz und Richter*. Frankfurt am Main: Metzler, 1976, 65. o.; KREY, Volker (2001/2004): i. m. 20. o.

16 „No bill of attainder or ex post facto law shall be passed.” SCHREIBER, Hans-Ludwig (1976): i. m. 65. o.; KREY, Volker (2001/2004): i. m. 20. o.

17 KUKORELLI István – POZSÁR-SZENTMIKLÓS Y Zoltán: *Állampolgári ismeretek*. 3. kiadás. Szeged: Mozaik Kiadó, 2012, 16–17. o.

A francia Nyilatkozat VII. cikke szerint „Minden olyan hatósági hatalom, amely felfüggeszti a törvények érvényét, vagy törvényeket alkalmaz a nép képviselőinek hozzájárulása nélkül, sérti azok jogait és nem gyakorolható.”

A törvényesség parancsa az ezt követő francia alkotmányokban (1791., 1793. és 1795.) is megfogalmazást nyert, bár nem szubjektív jogként, hanem konkretizálható alkotmányi elvként.¹⁸

Az 1793. évi francia alkotmány 14. és 15. §-ai rendelkeznek az elvről, kifejezetten a visszaható hatály tilalmáról is. Sőt az anyagi jogi legalitás mellett megjelenik az arányosság elve is: a 15. § szerint a törvény csak nyilvánvalóan szükséges büntetéseket állapíthat meg, amelyeknek arányban kell állniuk a bűncselekménnyel és hasznosaknak kell lenniük a társadalomra. Azonban az előbb említettek olyan programelvek voltak, amelyek a törvényhozó felé irányultak és jogilag nem jelentettek kötelező erőt. Csak 1795-ben, majd pedig az 1810. évi Code Penal 4. cikkében kapott az elv jogilag kötelező szabályozást.¹⁹

C)

Ausztriában és Poroszországban is – a francia politikai történésektől függetlenül – még a XVIII. században törvénybe foglalták ezt az elvet II. József, illetve II. Frigyes uralkodása alatt. Így az 1787. évi **Sanctio Criminalis Josephina**-ban a bírónak az analógia és a szokásjog alkalmazása, sőt mindenfajta értelmezés is tiltott volt.²⁰ A Josephina egyik alapelve, hogy csak az olyan cselekmény minősül büntettnek, amelyet ez a kódex ilyennek deklarált; és büntetőjogi szankcióval sújtható jogsértést csak törvény állapíthat meg. Továbbá a bírói gyakorlat által szankcionált szo-

18 BALOGH, Elemér: Das Prinzip nullum crimen, nulla poena sine lege in der Praxis des ungarischen Verfassungsgerichts. In KARSAL, Krisztina – NAGY, Ferenc – SZOMORA, Zsolt (szerk.): *Freiheit – Sicherheit – [Straf]Recht*. Osnabrück: Universitätsverlag Rasch, 2011, 9. o.

19 ITIN, Marco.: *Grundrechte in Frankreich*. Zürich: Schulthess Verlag, 1992.; LÉVAI Ilona: Hatalom-megosztás és bírói hatalom Franciaországban. *Magyar Jog*, 1995/1., 17–26. o.

20 A törvény értelmében: „Der Kriminalrichter ist an die buchstäbliche Beobachtung des Gesetzes gebunden...” (Josephina I. 13. §); NAGY Ferenc (1995): i. m. 260. és 268. o.

kásnak a továbbiakban jogforrási ereje nincs.²¹ Az 1794. évi porosz **Allgemeines Landrecht** (ALR) csatlakozott a mai értelemben vett visszaható hatály tilalmához.²² E két említett ország fejlődésében Pufendorf tanai mellett **döntő volt az az uralkodói törekvés, amely** nem annyira az államhatalom korlátozását és a polgárok szabadságát **kívánta**, hanem épp az **abszolút uralkodó hatalmának növelése érdekében a bírói hatalom visszaszorítását, a bíró kezének megköztetését szorgalmazta** a bírói mérlegelés megszüntetésével.²³ Lényeges azonban, hogy az abszolutizmus már érvényesíti a felvilágosult eszmével a törvényességet. Feuerbach volt az, aki az 1801. évi büntetőjogi tankönyvében az elv azóta széles körben ismertté vált latin formuláját elsőként fogalmazta meg: büntetés büntető-törvényt (nulla poena sine lege) és büntetéssel fenyegetett cselekményt (nulla poene sine crimine) feltételez.²⁴

Feuerbach számára az állam büntetőhatalmának kötöttsége azért volt döntő jelentőségű, mert a pszichológiai kényszerelméletének büntetési teóriája csak akkor tudott működni, ha a tilalmazott területe, a büntetendő cselekmény lehetőség szerint pontosan körülírt volt. Hiszen meghatározott magatartásmódok megtartása/fenntartása/követése érdekében a büntetéssel kiszabott kényszer csak akkor hat(hat), ha minden bűncselekmény elkövetésétől tartózkodás kötelezően is összekapcsolt.

Természetesen a törvényhez kötöttség a büntetőjogban Feuerbach előtt már ismert volt, ha nem is a normacímzett szabadságjogaként. Így a szekularizált természetjogi tanok, Pufendorf, Thomasius és Christian Wolff világos törvényfogalom érdekében fáradoztak. A felvilágosult abszolutizmus jutott arra az ered-

21 HAJDU Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest: KJK, 1971, 37. o.

22 SCHMIDT, Eberhard: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. 3. Aufl. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1965, 251–252. o.

23 SCHREIBER, Hans-Ludwig (1984): i. m. 1105–1107. o.; GROPP, Walter (2005): i. m. 52–53. o.; ROXIN, Claus (2006): i. m. 143–144. o.

24 FEUERBACH, Anselm von: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*. (1. Aufl. 1801) 14. Aufl. Giessen: Heyer, 1847, 19., 20. §. Vö. MEZGER, Edmund: *Strafrecht*. München–Leipzig: Duncker und Humblot, 1931, 21. o.; BOHNERT, Joachim: *Feuerbach und der Bestimmtheitsgrundsatz im Strafrecht*. Heidelberg: Winter, 1982, 5. és köv. o.; NAGY Ferenc: *Feuerbach büntetési és törvényességi teóriája*. Acta Juridica et Politica, Tom. LXXI, Fasc. 12, Szeged: SZTE ÁJK, 2008, 347–386. o.

ményre, hogy a pozitív törvény hatékony irányítási eszköz az uralkodó számára. A bíróságokat is a szigorú törvényhez kötöttség révén jobban lehetett kontrollálni.²⁵

Feuerbach az általa szerkesztett 1813. évi bajor Btk.-ban is bevezeti a nulla poena sine lege elvet. Így már az 1. cikk elején a következő szerepel: „Aki tiltott cselekményt vagy mulasztást követ el, amelyet a törvény hátránnyal fenyegetett, az ennek a törvényi hátránnak mint büntetésnek alávetett.” A törvény elismeri azt az elvet is, hogy nincs büntetés bűnösség nélkül (119. cikk). Továbbá a meghatározott, az addig nem ismertem precíz tényállások és pontosan körülhatárolt büntetési keretek hivatottak a bírói önkény kizárására.²⁶

Az 1851. évi porosz Btk.-ban – amely az 1871. évi német birodalmi Btk. előfutára – az 1810. évi francia Code Pénal 4. cikkének szó szerinti fordításában fogalmazódott meg az alapelv: „Büntettet, vétséget, kihágást nem lehet olyan büntetéssel sújtani, amely a cselekmény elkövetése előtt törvényben nem volt meghatározva (előírva)”. Az 1871. évi német birodalmi Btk. ezt a szabályozást csekély változtatásokkal vette át. Az 1919. évi weimari alkotmány és az 1949. évi német alaptörvény szintén előírta, illetve tartalmazza ezt az elvet [103. cikk (2) bek.].²⁷

D)

Magyarországon már az első 1795-ös büntetőkódex-tervezet fő célkitűzése volt a törvény uralmának megteremtése, a bírói arbitrium korlátok közé szorítása, az egyén szabadságának, jogainak védelmére való törekvés. A bírákat a kódexben foglalt törvényi szabályok szavai betű szerint kötelezik, tilos volt azokat önké-

25 OTTO, Harro: *Grundkurs Strafrecht Allgemeine Strafrechtslehre*. 7. Aufl. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 2004, 23. o.; GROPP, Walter (1992): i. m. 91. o.; GROPP, Walter (2005): i. m. 52. o.

26 RÜPING, Hinrich – JEROUSCHEK, Günter: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. 5. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2007, 93. o.; BAR VON, Carl Ludwig: *Geschichte des deutschen Strafrechts und der Strafrechtstheorien*. 2. Neudruck (1882). Aalen: Scientia Verlag, 1992, 175–177. o. Részben kritikusan: HIPPEL von Robert: *Deutsches Strafrecht*. Erster Band. Allgemeine Grundlagen. Berlin: Verlag von Julius Springer, 1925, 301–302. o.

27 JESCHECK, Hans-Heinrich (1988): i. m. 118. o.; ROXIN, Claus (2006): i. m. 144–145. o.

nyesen értelmezni, továbbá értelmüket bővíteni vagy szűkíteni.²⁸ Az 1843. évi törvényjavaslat az 1. és a 17. §-ban kimondta az alapelv lényegét,²⁹ majd az 1878. évi kódex az 1. §-ban rögzítette, hogy „Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít,” továbbá „Büntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra, elkövetése előtt, a törvény megállapított.” Ez a rendelkezés tehát kizárta a bíró bűncselekmény-alkotási jogosultságát, kizár továbbá minden analógiát. Az 1. § (2) bekezdése a nulla poena sine lege elv megfogalmazása. A 2. § pedig lehetővé tette az elkövetéstől az ítélethozásig terjedő időközben a legenyhébb törvény visszaható alkalmazhatóságát.³⁰

Az 1950. évi Btá., pontosabban a Btáé. (1950. évi 39. tvr.) 39. §-a értelmében büntettet nemcsak törvény, törvényerejű rendelet, hanem minisztertanácsi rendelet is megállapíthatott. A szovjet megoldással szemben a Btá. az analógia alkalmazására nem adott lehetőséget. Az analógia hiányát a Btá. 2. §-ának az a rendelkezése „pótolta” részben, amely szerint a büntetőtörvénynek visszaható ereje is lehet. Mint a miniszteri indokolás magyarázza: „Nyomatékos közérdek indokoltta teheti, hogy a cselekmény az elkövetésekor még hatályban nem levő, de az elbíráláskor már életbe lépett szigorúbb törvény szerint bíráltassék el.”³¹

Az 1954. évi 26. sz. tvr. szerint már minisztertanácsi rendelet új büntettet nem állapíthat meg, legfeljebb kimondhatja, hogy valamely jogszabállyal ellentétben álló cselekmény a már meglévő büntetőrendelkezés alá esik.³² Az 1961. évi Btk.-tól kezdődően a büntetőtörvényeink már a nullum crimen / nulla poena sine lege elv alapján állnak, az elv elemei közül az elkövetőre hátrányos visszaható hatály, a szokásjog és az analógia alkalmazásának tilalmával.

28 HAJDU Lajos [1971]: i. m. 37., 389. és 391. o.

29 Így például az 1. § szerint „Bármely cselekvés vagy mulasztás, csak annyiban tekintethetik büntettnek és vonatkozhatik büntetés alá, a mennyiben az ellen büntetést rendel a jelen törvény.” *1843-ik évi Magyar Büntető Törvénykönyvi Javaslat*. Pest: Kiadja Kugler Adolf Pesti Könyvtár, 1865, 3. és 6. o.

30 LÖW Tóbiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv és teljes anyaggyűjteménye*. Budapest: Pesti Könyvnyomda, 1880, 146., 170. és köv. o.; EDVI Illés Károly: *A magyar büntető törvénykönyv magyarázata*. 3. kiadás I. kötet. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézete R.-T., 1909, 37–38. o.

31 *A büntetőtörvénykönyv általános része* [A magyarázatokat írta: Kádár Miklós]. Budapest: Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1951, 20. és köv. o.

32 NAGY Ferenc [1995]: i. m. 260. o.

A nullum crimen / nulla poena sine lege nem csupán az anyagi büntetőjog elve, hanem a demokratikus államok alkotmányában is szabályozott princípium. Jóllehet ezt az alapelvet a korábbi alkotmányunk eredeti megfogalmazása nem tartalmazta, csupán az 1989. évi XXXI. törvény 34. §-a, amely elsőként vezette be a magyar alkotmányba, mint „évszázados garanciális” elvet. Ez került át az új Alaptörvénybe is, amelyet a XXVIII. cikk (4) bekezdése rögzít.³³

Ezt a princípiumot a nemzetközi jogban elismert és Magyarország által is aláírt nemzetközi egyezmények szintén tartalmazzák.³⁴

A felvilágosodás kriminálpolitikai programja és mindenekelőtt a szigorú törvényességi követelménye – úgy tűnik tehát – a jogállaminak minősíthető büntetőjog ki- és megkerülhetetlenül aktuális posztulátuma volt és marad.³⁵

33 JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2011, 228–229. o.; NAGY Ferenc: *Anyagi büntetőjog*. Általános rész I. Szeged: Iurisperitus, 2014, 69–70. o.

34 VASKUTI András: A törvényesség elve. In: POLT Péter (főszerk.): *Új BTK. Kommentár*. 1. Kötet Általános Rész. Budapest: Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó Zrt., 2013, 17–27. o.

35 Vö. HILGENDORF, Eric (2012): i. m. 33. o.

DAS VIERTE UNGARISCHE STRAFGESETZBUCH – NEUE HERAUSFORDERUNGEN UND PROBLEME

Tóth Mihály

■ An der Vorbereitung unseres neuen Strafgesetzbuches hat László Pusztai leider nicht mehr teilnehmen können. Ja, sein Wissen, seine Weisheit, sanftmütige Liebenswürdigkeit hätten uns gewiss geholfen, manche eilfertigen, verfehlten Entscheidungen wohl vermeiden zu können.

UMRISS DER UNGARISCHEN STRAFRECHTSKODIFIKATION

■ Eine oft und nicht unbegründet angeführte Feststellung ist, dass der mit dem Namen seines, Verfassers, des ausgezeichneten Juristen seines Zeitalters, Károly Csemegi¹ verbundene „Csemegi-Kodex“ die Bestimmungen der fortgeschrittenen Strafgesetzbücher der Epoche übernahm und weiterentwickelte, die ungarischen historischen Traditionen ablehnend. Das nach einer etwa ein Jahrzehnt langen Vorbereitung angenommene Gesetz Nr. V des Jahres 1878 war die erste Rechtschaffung, die als Strafgesetzbuch bezeichnet wurde: im Laufe der ungarischen Gesetzgebung war es also das erste Strafgesetzbuch. Sein Hauptverdienst war, dass es die feudale Anarchie der Strafrechtsanwendung liquidierend die Rechtsunsicherheit aufhob, und ein den wissenschaftlichen Ergebnissen der Epoche entsprechendes, auf einheitlichen Grundlagen beruhendes Normsystem in die Hände der Rechtsanwender gab.

Csemegi bekannte sich zu der dreifachen Teilung der Straftaten in Verbrechen, Vergehen und Übertretungen. Zudem machte er bei der Entwicklung der Einzelnormen die Handlung zum Zentrum: diese Konzeption der klassischen Dogmatik bezeichnete er als „tatzentrisch“... Dabei ging er von einem auf den organischen Aufbau der einzelnen Institutionen, das genau zu regelnde System konzentrierenden Prinzip aus, bei der die Person des Täters weniger beachtet wurde.

Das zweite ungarische StGB, das Gesetz Nr. V von 1961 wurde zwischen 1953 und 1960 unter von den innenpolitischen Stürmen beeinflussten, aber eine schöpferische Arbeit gestattenden Umständen langsam, aber bewusst fertiggestellt.

Der Grundzug des Gesetzes war eine Ablösung der früheren tatzentrischen Anschauung. In seinen Vordergrund wurde die Person des Täters gestellt.. Im Mittelpunkt des Gesetzes stand jetzt die Idee der „Amelioration“ von der „Besserung“, der „Erziehung“, „der Erhaltung des Täters als eines nützlichen Mitglieds der Gesellschaft“. All das geschah jedoch vielfach im Ergebnis einer eigenartigen,

1 Károly Csemegi lebte 1826–1899, war u. a. Staatssekretär und Richter der Kurie.

subjektiven Differenzierung. Angesichts der Ideologie der Epoche galt nämlich das Prinzip, dass sich die Strafe des Täters nicht in erster Linie nach der begangenen Tat, sondern nach seinem Lebensalter, seiner „Klassenzugehörigkeit“, „Behandelbarkeit“ zu richten habe.

Das Gesetz Nr. IV von 1978, welches 100 Jahre nach dem Csemegi-Kodex erlassen wurde, strebte nach nuancierteren Regelungen als bisher. Unter Betonung des außergewöhnlichen Charakters der Todesstrafe verringerte es die Zahl der Vollstreckungsstufen der Freiheitsstrafe auf drei, wie es auch gegenwärtig gültig ist. Es führte das „Tagessatzsystem“ bei der Geldstrafe ein und ermöglichte die selbstständige Anwendung der einzelnen Nebenstrafen. Es erweiterte den Bereich der Maßnahmen, z. B. mit der früher nur auf Jugendliche anwendbaren Entlassung auf Bewährung und mit dem Schutz bzw. der Überwachung des Jugendlichen durch einen Bewährungshelfer. Das Gesetz verschob die verschiedenen Formen des Rückfalls in den Allgemeinen Teil und regelte sie in drei Gruppen, abhängig von der Schwere ihrer Folgen. Hinsichtlich des besonderen Teils kann hervorgehoben werden, dass sich die Reihenfolge der einzelnen Kapitel änderte. Aufgrund einer Abweichung vom früheren Werturteil kamen z. B. die Straftaten gegen das Leben, die körperliche Unversehrtheit oder die Ehe und Familie, Jugend und Sittlichkeit an den Anfang des besonderen Teils. Charakteristisch sind einige damals in das StGB neu gekommene Straftaten, wie die eine Lebensgefahr verursachende Körperverletzung, der Terrorakt bzw. die Beschädigung von Umwelt und Natur.

Die späteren Novellen gestalteten das System des Gesetzes Nr. IV vom Jahre 1978 völlig um.

An dieser Stelle soll nur auf das Strafsystem hingewiesen werden. Der verschärfte Arrest wurde 1989, dann die Todesstrafe 1990 abgeschafft. 1984 wurden die verschärfte Besserungs- bzw. Erziehungsarbeit eingefügt. Diese wurden 1993 mit der einfachen Besserungs- bzw. Erziehungsarbeit außer Kraft gesetzt. Das Maß der zu verhängenden Geldstrafe wurde allmählich höher. Die Zahl der mit gemeinnütziger Arbeit zu verbringenden Tage wurde jedoch verringert und der Anwendungsbereich der Entlassung auf Bewährung wurde 1997 erweitert. Die Folgen des besonderen und mehrfachen Rückfalls wurden vereinheitlicht.

1998 änderten sich z.B. die Regeln zur Vermögenseinziehung, Gesamtstrafe, Milderung und der Strafzumessung im Zeichen einer strengeren Konzeption der Kriminalpolitik. Nach Ausbleiben der erhofften günstigen Wende der Kriminalität traten 2002 an die Stelle „der Ordnung der geneigten Strenge“ wieder die differenzierteren, einen größeren richterlichen Bewegungsraum erlaubenden Regeln.

Mit den unterschiedlichen und sich ständig ändernden Ansprüchen musste und konnte man in den letzten drei Jahrzehnten im Wesentlichen durch die regelmäßige Änderung des StGB zumindest vorübergehend Schritt halten. Dadurch gingen aber keine dauerhaften Ergebnisse hervor, da vielfach nur Novellen erlassen wurden. Diese reagierten in der Regel auf konkrete Erscheinungen. Inzwischen haben einige von ihnen in dem konsequent ausgestalteten System des Gesetzes die mittlerweile aufgetauchten Lücken gefüllt, die aufgrund der heutigen Verhältnisse entstanden sind.

Zudem musste einer die Rechtssicherheit beinahe gefährdenden Last ins Auge sehen. Das eigentliche StGB war seit seinem Erlass durch mehr als hundert Novellen und mehrere Entscheidungen des Verfassungsgerichtes geändert und ergänzt worden. Dabei wurde beinahe die Hälfte des StGB neu geregelt, umgestaltet. Das hatte einen großen Einfluss auf die konsequente Einheit und Stabilität. Dieser Prozess hat oft die Berechenbarkeit der Rechtsanwendung untergraben.

Es war also an der Zeit, die sich immer auf je ein Gebiet konzentrierenden, beinahe kampagneartigen und häufigen Regelungen durch einen bewussten, gründlicher durchdachten und stabileren rechtlichen Hintergrund abzulösen.

EINIGE WORTE ÜBER DIE VORBEREITUNGEN

■ Wir waren darüber im Klaren, dass die neue Kodifikation in ihrer Bedeutung natürlich die Schaffung unseres ersten Strafgesetzbuches, des Csemegei-Kodexes nicht erreicht, wir waren jedoch auch dessen sicher, dass unsere beschleunigte und gehetzte Welt den Gesetzgeber auch in unseren Tagen mit zahlreichen, schwer zu lösenden Dilemmas konfrontiert.

Sollen wir eigentlich das neue Gesetz gleich jetzt zustande bringen, oder sollen wir auf mehr abgeklärte gesellschaftlich-wirtschaftliche Verhältnisse warten? In wie weit sollen wir die nationalen Traditionen unserer Gesetzgebung bewahren, und in welchem Maße sollen wir uns auf neue (darunter vielleicht abweichende) europäische oder überseeische Tendenzen verlassen? Sollen wir die Verschärfung als einen heilbringenden Weg betrachten, oder sollen wir den liberalen, den die Interessen des Geschädigten bevorzugenden Theorien der Mediation, Kompensation Vorteile zukommen lassen (denn auch diese letzteren können materiell-rechtliche Instrumente haben)?

Das ist übrigens sogar eine uralte politische (und leider nicht bloß eine fachliche) Frage.

Unser ausgezeichnete rechtswissenschaftler Izidor Baumgarten schrieb diese Gedanken von mehr als hundert Jahren: „In den in den einzelnen Gesetzen vorkommenden strafrechtlichen Entscheidungen sind die Spuren der parlamentarischen Koalitionen offensichtlich und wir können aus diesen Spuren ohne jede Beteiligung des Geschichtschreibers die Farbe der nach der politischen Wechselwirtschaft zu Regierungszwecken benutzen Partei bestimmen und wir können denjenigen Termin bezeichnen, in dem die konservative, oder liberale, die burgeois, oder die sozialistische, die ortodoxe oder freisinnige Richtung zur Herrschaft gekommen ist.

Nicht nur die übertriebene Furchtsamkeit der Gesellschaft, sondern auch die gegenseitige Wut und Rivalität der Parteien ist die Ursache der Überspannung der Strafgewalt. Wenn sich die Regierungen strafbar machen: schließen sie die Bürger ein.“²

Über die umfassenden, konzeptionellen Fragen hinaus fanden noch ernste Diskussionen auch auf den einzelnen Teilgebieten statt. Nur um einige zu erwähnen: kann der zweifellos kompromittierte, aber in der Praxis tätige Begriff der „Gesellschaftsgefährlichkeit“ mit der „Rechtswidrigkeit“ ersetzt werden, ohne die eigenartige Behandlung z.B. der Bagatelldelinquenz aufzugeben? (Es ist nämlich ein Nachteil des auf der Rechtswidrigkeit beruhenden, und aller Wahrscheinlichkeit nach eine klarere Situation schaffenden Begriffs der strafrechtlicher Verantwortung, dass er – der Gesellschaftsgefährlichkeit gegenüber – keine Stufen hat. Etwas ist entweder rechtswidrig oder nicht, es kann jedoch für die Gesellschaft überhaupt nicht, in einem geringeren oder in einem bedeutenden Maße gefährlich sein.)

Wie sollen wir dem Recht diejenige die Strafbarkeit ausschließenden Gründe anpassen – z.B. die Zustimmung des Geschädigten, die Genehmigung durch die Rechtsnorm oder die Ausübung der Berufsrechte –, die wir (zwar ohne gesetzliche Ermächtigung) manchmal auch bisher mit einer die Verantwortlichkeit ausschließenden Wirkung gewertet haben?

Wie können wir das Sanktionssystem mit Rücksicht auf die Verbreitung der europäischen Ablenkungsmöglichkeiten bereichern, die das Strafrecht auszulösen versuchen?

Das neue Gesetz hat die aufgezählten Fragen nicht gelöst, sondern es hat sie umgangen, und an den Scheidewegen angelangt hat es sich eher an die konservative Richtungen begeben.

2 BAUMGARTEN Izidor: *A codifikált büntetőjog és a külön törvények. Különlenyomat a Jogállam I. évfolyamának II., III. és IV. füzetéből.* Budapest: 1902, 4. o. [*Das kodifizierte Strafrecht und die Sondergesetze. Sonderdruck aus dem Heften der Studienjahre I–IV. des Rechtsstaates.* Budapest: 1902, S. 4.]

In der Geschichte Ungarns ist also das am ersten Juli 2012. in Kraft getretene StGB unser viertes schriftlich verfasstes Strafgesetz. Das Gesetz wurde im Parlament mit ungewöhnlich hohem Stimmenverhältnis, der Zustimmung von dreiviertel der Abgeordneten angenommen.³

Das Maßhalten, das die Verfasser des Kodexes gezeigt haben, ist anzuerkennen: sie wollten nicht durchaus was Neues bieten. So können wir feststellen, dass nur zehn Prozent unseres vierunddreißig Jahre lang gültigen Gesetzes erneut worden ist.

Leider sind aber einige der konzeptionellen Neuerungen diskutabel, oder zumindest können wir ihre Anwendung mit Bedenken erwarten.

Ich hebe nur kürzlich einige dieser Institutionen vor. So werde ich über die Frage der Strafmündigkeit, der zusätzlichen Regelung der Notwehr, der Haft als kurzfristiger Freiheitsentziehung sprechen.

DAS ALTER – UND DIE STRAFBARKEIT

■ Bezüglich der unteren Grenze der Strafbarkeit wurden seit Jahren Diskussionen geführt. Lange Zeit wurde die generelle Herabsetzung des Lebensalters geplant (jede Person über 12 Jahre soll strafbar werden). Später, letztes Jahres, als die Modifizierung unserer Strafnormen im Zusammenhang mit den Fragen der „kinderfreundlichen Justizpflege“ im Rahmen unserer internationalen rechtlichen Verpflichtungen auf die Tagesordnung gesetzt wurde, blieb die vierzehnjährige Altersgrenze erhalten.

3 Im Parlament stimmte die Regierungsmehrheit mit 243 Stimmen dafür, 45 Abgeordnete der Sozialisten und Grünen votierten mit Nein, 43 Abgeordnete der rechtsextremistischen Jobbik glänzten durch Abwesenheit.

Es wäre nämlich schwierig gewesen, für die Herabsetzung der Strafmündigkeit zu argumentieren, angesichts der Festsetzung des Kinderalters in achtzehn Jahren von den internationalen Dokumenten, die den Grund der Modifizierung bestimmt haben.

Um richtig zu verstehen: ein Mensch von achtzehn Jahren ist noch ein Kind. Und dass jemand nach den internationalen Erfahrungen in diese Kategorie gezählt wird, ist von weitem bloß keine terminologische Frage.

Dabei ist es wahr, dass sich auch die Gesetzgebung in der Frage der Beurteilung der Reifestufe der Kinder teilt. Die Bestimmung der Strafmündigkeit weist überall in Europa ein völlig unterschiedliches Bild auf:

16 Jahre	Belgien, Portugal, Spanien
15 Jahre	Tschechische Republik, Finnland, Norwegen, Schweden
14 Jahre	Österreich, Dänemark, Deutschland, Italien, Rumänien, Slowenien
13 Jahre	Griechenland
12 Jahre	Frankreich, Die Niederlande
10 Jahre	England, Wales
8 Jahre	Schottland
7 Jahre	Die Schweiz, Irland

Jedenfalls sind die europäischen Länder viel zahlreicher, in denen die Grenze der Strafmündigkeit in 14 Jahren oder noch darüber für maßgebend gehalten wird. Dabei kommt es auch weniger zur Sprache, dass in den meisten Ländern, wo der rigorosen Altersgrenze gefolgt wird, können auch spezielle leichtere Gesetze für die jungen Erwachsenen (von 18 bis 21 oder 23 Jahre) gelten.

Im neuen ungarischen Gesetzbuch ist die schließlich angenommene Disposition das Ergebnis eines einzigartigen Kompromisses. Demnach ist die unterste Grenze der Strafbarkeit in einzelnen hervorgehobenen schwergewaltsamen Fällen von

Straftaten – aber nur in solchen Fällen – auf 12 Jahre verändert worden. All das bezieht sich auf die härtesten Straftaten gegen das Leben, sowie auf Raubfälle und die schwerqualifizierten Fälle der Plünderung.

Laut § 16 nicht bestraft werden darf, wer zum Zeitpunkt des Begehens der zu bestrafenden Tat das vierzehnte Lebensjahr noch nicht vollendet hatte, mit Ausnahme des Täters der Straftaten Mord (§ 160 Absätze 1 und 2), Totschlag (§ 161), Körperverletzung (§ 164 Absatz 8), Raub (§ 365 Absätze 1 bis 4) und Plünderung (§ 366 Absätze 2 und 3), wenn die Person zum Zeitpunkt des Begehens der Straftat das zwölfte Lebensjahr vollendet hatte und zum Tatzeitpunkt die zum Erkennen der Folgen der Straftat erforderliche Einsicht besaß.

Die Entscheidung hat eine heftige Abneigung der Mehrheit der Kriminologen ausgelöst. Allerdings ist die Lage aus mehreren Gründen nicht so ernsthaft, wie sie zu sein scheint. Eine bestreitbare, aber nicht unandwendbare Entscheidung ist geboren, die die Lage der Kinderkriminalität vermutlich im Sinne nicht beeinflusst, und so den (vorläufig theoretischen) Chancen der Verbesserung der Kinderkriminalität vielleicht auch nicht schadet.

Jede Altersgrenzenbestimmung kann in gewissen Fällen ungerecht sein: durch die Verschiedenheit der körperlichen und mentalen Entwicklung können es auch 13jährige „Erwachsene“ und 19 bis 20jährige Kinder geben (und noch kein Wort über 80 bis 90jährige). Die, die Altersgrenzen herabsetzen oder aber erhöhen – hauptsächlich, wenn sich diese Herumschiebungen bei unausgeorener Persönlichkeitsentwicklung auf 1 bis 2 Jahre beziehen – lösen das Problem nicht, sondern umgehen sie es nur, in sich dadurch lediglich eine Scheinlösung bietend.

Wichtig und maßhaltend sind aber die Begrenzungen, die

- die Erweiterung der Strafbarkeit neben den Grund- und qualifizierten Delikten von drei Straftaten (Totschlag, in heftiger Gemütsregung begangenen Totschlag, Raub) nur auf die strafeerschwerenden Fälle von weiteren zwei Gewalttaten (Körperverletzung und Plünderung) ausdehnen);
- die Strafbarkeit in jedem einzelnen Fall an die Untersuchung des Einsichtsvermögens und dessen Feststellbarkeit binden;
- schließlich auch im Fall der Strafbarkeit nur die Ergreifung von Maßnahmen (in erster Linie Erziehung in einer Verbesserungsanstalt) ermöglichen.

Was das Volumen des zu erweiternden Anwendungskreises anbelangt, können wir aussagen, dass die Modifizierung – eben infolge der vorigen Bedingungen – betrifft eine geringe Anzahl von Straftätern.⁴

Jahre	2009	2010	2011
Jugendliche	10 036	11 248	11 034
Im Kindesalter	2573	2607	2714
			
Davon 12 bis 14	1676 (75%)	1655 (63%)	1690 (62%)

Zum Beispiel, Täter im Kindesalter begangen früher einen Totschlag einmal alle drei Jahre. Laut der Prognose erreicht die jährliche Anzahl der strafbar werdenden Täter im Alter von 12 bis 14 Jahre kaum 100 Köpfe und unter ihnen werden auch nicht alle über ihr Einsichtsvermögen verfügen. In schweren Fällen gab es die Möglichkeit der Unterbringung der nicht strafmündigen Kinder in einem Anstalt auch früher, auch schon aus diesem Grunde können wir die neue Regelung für überflüssig halten.

ÜBER DIE NOTWEHR

Im Kreise der Notwehr – als Hindernisses der Strafbarkeit – strebt der Gesetzgeber schon längerer Zeit danach, betonter auszudrücken: der Angreifer muss das Risiko seines Angriffs übernehmen. In dieser Auffassung hat bereits das frühere StGB die Möglichkeit der Errichtung der Schutzanlagen aufgenommen.

⁴ Ungarn Hat knapp 10 Millionen Einwohner. Die Zahl der jährlich bekanntgewordenen Täter sind ca. 120 000, davon Jugendliche ca. 11 000.

In Verbindung damit gab es auch manche stark bestreitbaren Fälle, die schwere Probleme verursacht haben: der Strom, in den Zaun zum Schutz der Gärten und Gartengewächse geführt, hatte tödliche Folgen.

Das neue Gesetzbuch ist leider noch weiter gegangen und hat eine unwiderlegbare Vermutung hinsichtlich darauf verfasst, dass Angriffe in gewisser Zeit, auf gewissem Ort, gewisser Weise – unabhängig davon, ob sie in der Tat gegen eine Person oder einen Besitz gerichtet werden – als Angriff gegen das Leben zu betrachten sind und sogar durch das Auslöschen des Lebens des Angreifers verhindert werden dürfen.

Die inkriminierte Regelung ist die folgende (§ 22):

(1) Nicht zu bestrafen ist die Tat, die zur Abwehr eines gegen die Person selbst bzw. andere Personen oder deren Vermögenswerte oder öffentliche Interessen gerichteten bzw. diese unmittelbar bedrohenden unberechtigten Angriffs notwendig ist.

(2) Der unberechtigte Angriff ist so zu betrachten, als wenn er auch darauf gerichtet wäre, das Leben der sich verteidigenden Person auszulöschen, wenn

a) der unberechtigte Angriff gegen Personen

aa) nachts,

ab) mit Waffen,

ac) bewaffnet oder

ad) in der Gruppe

begangen wird,

b) der unberechtigte Angriff ein unberechtigtes Eindringen in eine Wohnung darstellt, und zwar

ba) nachts,

bb) mit Waffen,

bc) bewaffnet oder

bd) in der Gruppe,

oder

c) der unberechtigte Angriff das mit Waffen erfolgende unberechtigte Eindringen in einen zur Wohnung gehörenden eingezäunten Ort ist.

(3) Nicht bestraft werden darf, wer das erforderliche Maß der Abwehr vor Schreck oder aus entschuldbarer Erregung überschreitet.

Das war aber nach der Meinung mehrerer von uns ein schwerverfehlter Schritt der Gesetzgeber. Bisher nämlich, bei einem Angriff in der Nacht, bewaffnet oder mit einem für das Auslöschen des Lebens geeigneten Werkzeug, weiterhin im Falle von Handlungen, die durch Eindringen auf den Privatbesitz anderer verwicklicht worden sind, hat das Gericht mit begründeter Beweisführung sorgfältig in Erwägung gezogen, ob die Notwehr dem Angegriffenen zusteht. Die Praxis hat meistens zur bejahenden Antwort zugeneigt.

Das neue Gesetz hat aber die sorgfältige Erwägung eliminiert, und praktisch räumt dem, der sich verteidigt, das Recht ein, unter gewissen Umständen einem das Leben auszulöschen. Und das kann mit unübersehbaren Folgen verbunden sein. Denken wir uns nur, wenn ein Betrunkener dann in der Nacht mit seinem hochgehobenen Hartholzstock herumfuchtelt, kann er dem Gesetz gemäß sogar getötet werden, da die Person, die ihm in den Weg kommt, – nach den ungarischen Regeln, aufgrund der Ermächtigung des Gesetzes – mit gutem Grund denken mag, dass gegen sie ein „bewaffneter Überfall“ begangen wurde. Ferner können Einwendungen gegen diese Vorschrift auch gemacht werden, da sie auch den Angreifer zur Aggressivität zwingt: wenn er sein Leben auf Spiel setzt, wird er in den Mitteln auch nicht wählerisch sein. Hoffentlich wird der Gesetzgeber diesen fehlerhaften Schritt bald korrigieren.

ÜBER DIE HAFT

Ein sehenswertes Zeichen der die Rechtsfolgen betreffenden neuen Anschauung ist, dass die früher nur als Ordnungswidrigkeitssanktion gekannte Haft (auch) für strafrechtliche Rechtsfolge erklärt worden ist. Bei manchen Straftaten ist die Haft dementsprechend die in Aufsicht gesetzte Strafe. Die Erwachsenen können von 5 Tagen bis 3 Monate, die Jugendlichen von 3 Tagen bis einen Monat festgehalten werden. (Die Strafe kann jedoch durch eine andere, keine Freiheitsentziehung resultierende Strafe ersetzt werden – wenn es der Richter so entscheidet.)

Traurig konstatieren wir: im besonderen Teil des StGB steht die Freiheitsentziehung im Sanktionssystem sowohl zuunterst als auch zuoberst. Die leichteste Strafe ist die Haft, die schwerste die lebenslängliche Freiheitsstrafe. Diese Tatsache ist am Anfang des dritten Jahrtausends schwer zu bestätigen.

Die frühere Begründung des StGB hat die Einführung der neuen Sanktion nicht mehr als in fünf Zeilen motiviert, und Folgendes geäußert: „die Haft ist eine mit Freiheitsentziehung verbundene Strafe, die hauptsächlich bei den Jugendlichen und den die ersten Straftaten begangenen Tätern der speziellen Prevention wirksam dienen kann.“

Dieser Satz ist aber infolge der allgemeinen Verblüffung aus der Begründung später verschwunden – vielleicht hat man sich doch darauf besinnt, dass diese Summaroffenbarung mit den jahrhundertelangen kriminologischen Erfahrungen in Widerspruch steht. Die Verfasser des Gesetzes haben sich aber offensichtlich „versprochen“: die Begründung wird nie zu einem fertigen Gesetz gemacht, sondern es entstehen den gezielten Begründungen entsprechende Regeln. Das Ziel, das heute nicht mehr verschleiert werden kann, war die Erweiterung der Freiheitsentziehung, wenn auch nur für einige Tage. Leider aber gerade für diejenige, für die die Haft neben der eventuellen präventiven Wirkung vielmehr mit unerwünschten und gefährlichen Folgen verbunden werden kann.

Heute wird eine andere, auch kurzgefasste Begründung in der zur Einführung der Strafe geknüpften Erklärung verzeichnet, aber ich füge sogleich hinzu, das widerspiegelt wiederum eine fehlerhafte Anschauung: „die Haft ist eine mit Freiheitsentziehung verbundene Strafe, die hauptsächlich gegen diejenige Täter angewendet werden kann, gegen die hinsichtlich ihrer sozialen, wirtschaftlichen, Familien- oder Lebensalterverhältnisse eine andere Strafzumessung unzumutbar ist, bzw. ihr persöhnlicher Arrest der speziellen Prävention wirksamer dient. Dementsprechend sollen die sozialen und wirtschaftlichen Gesichtspunkte schon bei der Auswahl der Strafart eine Rolle spielen.“ „Wer Geld hat, kann mit einer leichteren Vermögenssanktion hinwegkommen, wer keins hat, den sperren wir ab.“ Es ist schwer, all das mit dem Prinzip der Gleichheit vor dem Gesetz in Einklang zu bringen.

Das eventuelle Gegenargument, „die Haft sei was ganz Anderes“, kürzer, humaner, als das Gefängnis, kann nicht begründet werden. Die Haft bedeutet nicht „die Alternative der kurzfristigen Freiheitsstrafe“: nur die Sanktion kann die Freiheitsentziehung ersetzen, die die Freiheit nicht berührt. Die Erfahrungen zeigen hingegen eindeutig: die Haft ist das mögliche Entree zur Freiheitsentziehung. Die Literatur der schädlichen Wirkungen der kurzfristigen Freiheitsentziehungen mag Bibliotheken füllen, – und nicht zufällig – und diese Tatsache wird von den in letzter Zeit wahrnehmbaren strukturellen und mit dem Lebensalter zusammenhängenden Änderungen der Kriminalität nicht widerlegt.

Die kurzfristige Freiheitsentziehung ist eine Freiheitsstrafe, auch wenn es anders genannt wird, oder die zur Freiheitsentziehung Verurteilten getrennt behandelt werden. (Übrigens legt das Gesetz geradezu nieder, dass die Haft in einer Justizvollzugsanstalt vollzogen ist.) Es ist nicht zu verneinen, dass eine solche einige Monate lang dauernde Freiheitsentziehung speziell-präventive Resultate haben könnte, viel größer und wahrscheinlicher ist jedoch ihre stigmatisierende, brandmarkende, die Entwicklung der Persönlichkeit schädlich beeinflussende und zur gleichen Zeit die Aneignung und Annahme der schweren Formen der Kriminalität stärkende Wirkung. Auch wenn die westeuropäische Praxis gegen die kurzfristige Freiheitsentziehung nunmehr etwas nachsichtiger ist, weist das deutsche StGB schon im Titel des diese Strafform regelnden Artikels unverändert auf deren Sondercharakter hin: „Kurze Freiheitsstrafe nur in Ausnahmefällen“. Eine Freiheitsstrafe von kürzer als 6 Monaten darf dementsprechend nur ausnahmsweise zugemessen werden.

Der Europarat hält die Überprüfung seiner vor 20 Jahren verfassten Empfehlung über die Freiheitsentziehung auch nicht für begründet, nicht einmal für Erwachsene (das Gesetz enthält auch die Fallbereiche der Ausschließung der Freiheitsstrafe, wenn es möglich ist, besonders bei kurzfristigen Freiheitsentziehungen).

Es ist über die kriminologischen Überlegungen hinaus auch ein praktisches Bedenken zu erwähnen. Die Aufnahme der Haft ins StGB kann im Sinne der Sanktionslehre auch als eine eigenartige, ein bisschen verhüllte „generelle Minimumverminderung“ aufgefasst werden. Eine Haft kann nämlich bei einer nicht mehr als mit 3 Jahren bedrohten Straftat auch ohne richterliche Milderung zugemessen werden. Warum war also eine neue nominierte Sanktion nötig? Warum war es

nicht möglich, einfach zu sagen, dass das generelle Minimum der Freiheitsentziehung im gegebenen Falle auch 5 Tage betragen kann? Da müssen wir annehmen, dass das StGB auch diesmal eher selbstbezweckt demonstriert, anstatt zu regeln.

SUMMIERUNG

■ Als Summierung können wir sagen, das neue Gesetz ist besser als wir es befürchteten, aber schlechter als es hätte sein können. Der neue Kodex hat auch an der Kompetenz der Rechtsanwender gefingert, aber sie ist im Grunde genommen immerhin erhalten geblieben. Vertrauen wir also auf die Weisheit der Rechtsanwender.

József Eötvös, unser berühmter Schriftsteller und Wissenschaftler schrieb schon vor anderthalb Jahrhunderten:

„Alles, was die Kenntnis des Rechts für den Richter ermöglicht, wird unnützlich, wo die Unabhängigkeit nicht besteht, und die tatsächlich unabhängigen Richter können auch die fehlerhafte Gesetzgebung mindestens erträglich machen.“⁵

5 EÖTVÖS József: *AXIX. század eszméinek befolyása az államra*. Budapest: Ráth Mór, 1886, 254–255. o. [EÖTVÖS, József: *Der Einfluss der Ideen des XIX. Jahrhunderts auf den Staat*. Budapest: 1886, S. 254–255.]

IV.

KRIMINOLÓGIA

A DIVERZIÓ 25 ÉVE MAGYARORSZÁGON

Barabás A. Tünde

■■■■■ *A magyar kriminológiai szakirodalomban a diverzióról az elsők között írt Pusztai László a Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 28. kötetében.¹ Ebben a 80-as évek végén készített munkájában, amely mind a mai napig alapvető a témában, részletesen foglalkozott a diverzió definiálásával, büntetőjogi/büntető eljárásjogi elhelyezésével, alkalmazási területeivel, és ennek kapcsán az alternatív szankciókkal, továbbá az akkor még meglehetősen távolinak tűnő mediációval is. A tanulmány kéziratának egy példányát ő maga adta nekem kutatómunkám segítésére, és ezt az akkor még az ún. „ÉKSZER”-programmal gépelt példányt a mai napig őrzöm.*

1 PUSZTAI László: Elterelés a büntető útról. In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 28.* Budapest: BM Kiadó, 1991, 7–38. o.

A modern – XXI. századi – kriminálpolitikában egyre nagyobb szerepet kapnak azok a diverziós megoldások, amelyek lényege, hogy a büntetőügyek elrendezését a hagyományos büntetőeljárásból valamely fázisban elterelik, és a szankcionálás módja is ehhez igazodik. Már a kezdetektől megoszlottak a vélemények arról, hogy az **elterelés** az elkövető teljes kivonását jelenti-e az állami büntető igazságszolgáltatásból, vagy csak a büntetőeljárás során, legelőször a rendőrségi regisztrációt követően nyílik-e rá lehetőség. Így a tágabb értelmezés szerint a szomszédsági bíraskodás keretében megvalósuló, minden állami beavatkozást nélkülöző felelősségrevonási forma is a diverzió megvalósulását jelenti, sőt itt említhető az az eset is, amikor a sértett a konfliktust még a feljelentés előtt egyéb módon rendezi a tettessel.² Ide tartozik tehát a delegalizáció avagy jogtalanítás, és a dekriminalizáció is.³ Erdei szerint a büntetőeljárás alternatívájaként, az elkövető felelősségre vonásának informális útra terelésével – némileg szimplifikálva a dolgot – az **elterelés** büntetőügy nem büntetőjogi elintézését jelenti.⁴ Ez a meghatározás nyitva hagyja a lehetőséget a tágabb fogalomértelmezés számára. Morvai szerint a **diverzió** összefoglaló elnevezése a büntetőeljárás szokványos „állomásaitól” történő eltérési módoknak.⁵ Pusztai a külföldi álláspontok ismertetése során a dekriminalizációs stratégiák körébe sorolja a diverziót, és szűkebb értelmében használva, a hagyományos büntetőjogi út alternatívájaként értelmezi. A szűkebben értelmezett diverzió alkalmazási köre eszerint tehát csak a rendőrségi regisztrációt követően, a bírósági ítélet meghozataláig terjed.

Schneider a diverziót a társadalmi kontroll szerveinek (rendőrség, bíróság, büntetés-végrehajtás) reakciójaként értelmezve, annak két csoportját különbözteti meg. Az első alá tartozik minden olyan megoldás, amikor az elkövetőket az informális szociális kontroll szerveihez – pl. egy önkéntesek által működtetett szervezethez, egyesülethez – utalják, amely a büntető igazságszolgáltatás rendszerén kívül működik. A második csoportba kerülnek a büntető igazságszolgáltatáson

2 Erről részletesen lásd CHRISTIE, Nils: *A fájdalom korlátai*. Budapest: Európa Kiadó, 1991, 144–179. o.

3 Lásd PUSZTAI László (1991): i. m.

4 ERDEI Árpád: Az elterelés és a társadalom védelme. In: VIGH József (szerk.): *„A társadalom védelme és a bűnözés megelőzése” – Nemzetközi Tudományos Konferencia, Visegrád*. Budapest: ELTE, 1984, 244–249. o.

5 MORVAI, Krisztina: Meditáció a mediációról. *Magyar Jog*, 1989/2., 147–153. o.

belüli, kevésbé súlyos, hivatalos vagy félhivatalos reakciók, így pl. közösségi alapú büntetési formák.⁶ A tágabb értelmezés mellett érvelő Hulsmann szerint az, hogy mi a jogos és a jogtalan, azt egy polgári jogi ítélet is meg tudja állapítani.⁷ Mindezek alapján a **diverzió tágabb értelmezése** magában foglalja a büntetőjogi kontroll összes területéről való elterelés lehetőségét, a dekriminalizációt éppúgy, mint amikor a büntetőbíróság jogerős ítéletében zárt intézeti fogva tartás helyett ambuláns szankciót alkalmaz – azaz az alternatív büntetéseket is.⁸

Álláspontom a fentihez hasonlóan az, hogy az elterelés fogalmi körébe tartozik a legszélesebb értelemben minden olyan megoldás, amelynek során az állami-társadalmi kontroll intézményei – rendőrség, ügyészség, bíróság, büntetés-végrehajtás – helyett vagy mellett más szervek, más úton segítik az adott ügy elrendezését, vagy az elkövetőt a büntető igazságszolgáltatás rendszerén belül enyhébb szankcióval sújtják, vagy akár a jogszabályi módosítás következtében más eljárásban (pl. szabálysértési eljárás) kerül az ügy elbírálásra.

A diverzió eszméi alapvetően az Egyesült Államokból indultak hódító útjukra a múlt század '60-as–70-es éveiben, s onnan kerültek át Európába.⁹ Csirái azonban még korábbra nyúlnak vissza. Így az Amerikai Egyesült Államokban már az '50-es

6 SCHNEIDER, Hans-Jörg: Jóvátétel büntetés helyett. Békéltetés a tettes, az áldozat és a társadalom között. In: *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 30.* Budapest: IKVA, 1993, 155–174. o.; valamint e kérdéstről még részletesen lásd KURY, Helmut – LERCHENMÜLLER, Hedwig (szerk.): *Diversión.* Bochum: Brockmeyer, 1981

7 HULSMANN, Louk: Warum sollte das Strafrecht Funktionen haben? (Gespräch über den Entkriminalisierungsbericht des Europarates) *KrimJ*, 2 (1983) 61. o.

8 NAGY Ferenc: A bűncselekmények áldozatainak állami kártalanításáról. *Magyar Jog*, 1993/4., 200–205. o.

9 Kennedy idejében a bűnözést még a szociális és gazdasági egyenlőtlenség, faji megkülönböztetés és a szegénység következményének tekintették, és meghirdették a harcot mindezek ellen („War on poverty”, azaz harc a szegénység ellen). Ezt a jelszót cserélték fel azután a későbbiekben a „War on crime” -ra, vagyis a bűnözés elleni harcra, miután a bűnözés folyamatos durvulása és az aktuális politikai helyzet sem kedvezett a korábbi koncepciónak. Ez viszont hamarosan olyan túlterheltséget idézett elő az igazságszolgáltatás résztvevői körében, ami a tehermentesítés igényét hozta magával, azaz szükségessé tette a diverziót. Minderről részletesen lásd PUSZTAI László (1991): i. m. 7–40. o.; valamint: KIRÁLY Tibor: A legalitás a büntetőeljárásban. *Jogtudományi Közöny*, 1986/5., 201–206. o.

években működtek olyan projektek, amelyek a fiatalkorú bűnelkövetők esetében a szabadságelvonást a próbára bocsátás kiterjesztésével és intenzívebbé tételével próbálták helyettesíteni.¹⁰

A változások egyik indítórugója a rehabilitáció eszméjének és a kezelő büntetések alkalmazásának csődje volt, ami a visszaesők számának növekedésében és a börtönpopuláció drasztikus emelkedésében mutatkozott meg leginkább. A programok költségessége és meglehetősen eredménytelensége voltaképpen az addigi kriminálpolitika bukását jelentette.¹¹ Mindez kettős hatással járt. Egyrészt újra előtérbe kerültek a **klasszikus elvek**, amelyek a határozatlan tartamú hosszú büntetések helyett a rövidebb, arányos és „igazságos” büntetésekhez való visszatérést szorgalmazták és a személyes szabadságjogok garanciáinak fokozottabb védelme érdekében rámutattak arra, hogy a büntetésnek nem feladata a társadalmi prevenciók funkciók átvétele.¹² Másrészt a **reszocializáció** hívei a börtön többszörösen káros hatását hangsúlyozták, különösen a rövidebb tartamú büntetéseket tartva indokolatlannak és értelmetlennek, így ezek alternatíváját keresték a társadalomból nem kiszakító, hanem éppen oda visszavezető megoldásokkal.

E mellett, mivel az eredménytelen programok kétszeresen is drágának tekinthetők – a hatékonyság mérésére elkezdték alkalmazni az ún. költség-haszon elemzés módszerét, amely részben az egész büntetőeljárás, részben az egyes szankcióformák hasznosságának és eredményességének új, gazdaságossági

10 Így pl. a *Highfields-projekt*, amely *New Jersey Államban* egy átalakított villában kezdte meg működését, 20 fiatalkorú bűnözőt kezelt szociális gondozók bevonásával. A fiatalkorúak egy közeli kórházban végeztek kisegítő munkát. Ehhez ki kellett járniuk, azaz nyitott formában működött a projekt. A jó tapasztalatokat követően ennek mintájára több ilyen csoport-otthont is létrehoztak. A munkán kívül esténként csoportülésein vettek részt az elkövetők, aminek során feldolgozhatták személyes problémáikat. A nyitott formát jellemezte az is, hogy a fiatalok látogatót fogadhattak, szabadon telefonálhattak, és szabadságra is mehettek. Hasonlóan jó tapasztalatokat nyújtott a *Kaliforniai Community Treatment Project*, amely sokszoros visszaeső, 13–19 év közötti fiatalokkal dolgozott. A sikerek következtében végül a Kongresszus 1974-ben törvényt fogadott el a diverziós programok működéséről. Erről részletesen lásd PALMER, Ted B.: *California's Community Treatment Program for Delinquency Adolescents*. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 8 [1971] 73–81. o.

11 GÖNCZÖL Katalin: A „rehabilitációs ideológia csődje” – börtönreformok az amerikai kontinensen. *Jogtudományi Közlöny*, 1977/12., 659–666. o.

12 Erről részletesen lásd SZABÓ András: *A büntetőjog reformja*. Budapest: G & G Kiadó, 1992, 302. o.

szempontú szemléletét jelentette. E módszerrel lehetővé vált annak kiszámítása, hogy egy-egy új program, illetve a már meglévő szankciók – így különösen a szabadságvesztések – mennyibe kerülnek a társadalomnak. Ez szintén az eljárások egyszerűsítésének, gyorsításának irányába mutatott, erősítve ezzel a diverziós elképzeléseket a hatóságok munkájának segítése céljából. Az ún. menedzser-szemlélet a '90-es évekre az igazságszolgáltatás szinte teljes folyamatát és szervezeteit áthatotta.¹³ Ezzel párhuzamosan jelent meg a büntetési eszközök takarékos felhasználásának elve, amely azt jelentette, hogy lehetőleg a legkisebb hátrányokkal kell elérni a kívánt eredményt.¹⁴

E felismerések eredményének tudhatók be a '80-as években világszerte elterjedő „de”-vel jellemezhető törekvések (**dekriminalizáció, depönalizáció, deinstytucionalizáció, delegalizáció**), illetve a **diverzió** térhódítása. Ezek az irányzatok, mint az ún. **redukcionista** technikák képviselői, főképpen a büntető törvényben kriminalizált magatartások indokolatlanul magas számának csökkentését, egyes büntetési tételek leszállítását és az intézményi keretek visszaszorítását szorgalmazták.

A XX. század vége igazságszolgáltatásának fő fejlődési irányait Albrecht az alábbiak szerint határozza meg Nyugat-Európában:¹⁵

- elterelés a kriminálpolitikában és a büntető igazságszolgáltatásban,
- törekvések a halálbüntetés eltörlésére,
- vita az életfogytig tartó börtönbüntetésről,
- a börtönbüntetés alternatíváinak keresése,
- a szabadságvesztés „minimumstandardjainak” kidolgozása.

Mindez alapvetően egy humanizált és egyben gazdaságosabb igazságszolgáltatás kialakítása irányába mutatott, amely a társadalom érdekeit éppúgy figyelembe veszi, ahogyan súlyt helyez a sértetti és az elkövetői szempontokra is a büntetési rendszer kialakítása során. Ezek a változások megmutatkoztak az ítélezésben

13 Erről részletesen lásd KEREZSI Klára: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Budapest: Complex Kiadó, 2006, 209–210. o.

14 VÓKÓ György: A büntetési teóriák racionalitásai. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/1., 36–43. o.

15 ALBRECHT, Hans-Jörg: *A börtön és az alternatív büntetési formák*. Az előadás a 65. Nemzetközi szemináriumon hangzott el Miskolcon, 2003. március 12-én.

is. Albrecht – az ítélkezés fejlődését folyamatában vizsgálva – kezdő lépésnek a pénzbüntetések visszatérését és megerősödését, valamint a döntési hatalom „újraosztását”, vagyis a rendőrség és az ügyészség jogosítványainak módosulását jelöli meg. Ez utóbbiak nyilvánvalóan a diverziós elképzelések megjelenéséhez kapcsolhatók, éppen úgy, ahogyan a büntetőeljárás egyszerűsítése és az egyszerűbb szankcionálás iránti igény megjelenése is.¹⁶

A diverziós eszme elterjedését segítette, hogy a treatment elméletével szemben a bűnözésre adott válasz „puhább”, kevésbé stigmatizáló, a büntett háttérben húzódozó konfliktus feloldására a büntető igazságszolgáltatásnál fogékonyabb, illetve alkalmasabb modelljében kereste a megoldást a bűnöző karrier kialakulásának a megfékezésére, és általában a kriminalitással járó szenvedés enyhítésére. A konfliktusok rendezését hajlékony, előre nem rögzített szankciókkal és kevésbé formalizált eljárásban kívánta megvalósítani.¹⁷ Mindez megfelelt azoknak az elvárásoknak, amelyek a kezelési elmélet csődjét követően alapvetésekként megfogalmazódtak a szankcionálás célját és hatékonyságát illetően.

Ezzel a folyamattal összhangban született 1980-ban az **Egyesült Nemzetek VI. Kongresszusán** elfogadott 8. számú határozat, amely az államok kötelességévé tette a szabadságvesztés alternatíváinak kifejlesztését (mint feltételes elítélés, közmunka stb.). A **diverzió** lehetősége, mint oly sok más haladó szellemű kezdeményezés, először a fiatalokkal szemben alkalmazható eljárásként merült fel. Az ENSZ VII., 1985-ös kongresszusán alkották meg az ún. **Pekingi alapelveket**, amelyek a fiatalok esetében kimondták, hogy ahol lehet, ott alkalmazni kell az **elterelést**.¹⁸ A '80-as évek elejétől kezdődően már az Európa Tanács dokumentumaiban és ajánlásaiban is mind gyakrabban találkozhatunk e törekvések megfogalmazásával. Az **Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(87) 20. számú Ajánlása** a fiatalok eseteiben javasolta az ügyészi szintű diverziós eljárás

16 ALBRECHT, Hans-Jörg [2003]: i. m.

17 BÁRD Károly: *A büntető hatalom megosztásának buktatói*. Budapest: KJK, 1987, 106. o.

18 NAGY Ferenc.: *Javaslatok a Btk. egyes büntetési neveinek módosítására*. *Magyar Jog*, 1991/12., 72–76. o.; valamint UNITED NATIONS: *Alternatives to imprisonment and measures for the social resettlement of prisoners*. In: *Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Report of the Secretary-General*. Manuscript. Milan: 26 August to 6 September 1995.

kiépítését. Az R(87) 18. számú Ajánlás „A büntetőeljárás egyszerűsítéséről” részletesen foglalkozott a vádemelésről való lemondás lehetőségével, kiemelve, hogy ez valamilyen feltétellel, így például a sértett kártalanításával kapcsolódjon össze.¹⁹

A diverzió létjogosultságát a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság Kairóban megrendezett XIII. kongresszusának határozata az alábbiakkal indokolta:

- a büntetőjog messze túlnőtte a klasszikus érvényesülési körét, és ez a jelenség a „túلكriminalizálás” veszélyét eredményezte,
- a hagyományos büntető igazságszolgáltatást – különösen a büntetést mint a társadalom kontroll-funkciójának eszközét – egyre növekvő szkepticizmus övezi,
- a büntetőeljárásban a bűncselekménnyel érintett személyek közötti interakció beszűkül, és az egyik fél felelősségének megállapítására korlátozódik,
- a diverzió segítséget jelenthet az elkövetők szükségtelen stigmatizációjának elkerüléséhez, végül pedig
- előnyös a sértettnek, mivel restitúcióban és „bocsánatkérésben” részesül, valamint kifejezheti személyes érzéseit és kívánságait.

Magyarországon a '90-es évek kezdetén, a nagy átalakulások idején Pusztai László tanulmánya különösen aktuális volt, hiszen a szocialista büntetőjog és a büntetőeljárás reformja elkerülhetetlennek látszott. E mellett a diverzió igényét hozta az a váratlan, de annál inkább megoldandó probléma is, hogy a bűnözés a rendszerváltást követően a '90-es évek végére a korábbiakhoz képest az egekbe nőtt. Míg a rendszerváltást megelőző évben, 1988-ban az ismertté vált bűncselekmények száma 185 344 volt, ami már akkor emelkedő tendenciát mutatott az előző évekhez képest, addig 1998-ban ez a szám elérte csúcspontját: 600 621 bűncselekményt regisztráltak²⁰, ami nagyságrendjét tekintve már sem a rendőrség, sem az igazságszolgáltatás által nem volt kezelhető. Így nyilvánvalónak tűnt az a törekvés,

19 KELEMEN Ágnes: Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása és a Magyarázó Megjegyzések a büntetőeljárás egyszerűsítése tárgyában. *Magyar Jog*, 1991/12., 741–750. o.

20 Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS)

hogy minél kevesebb ügy kerüljön az amúgy is túlterhelt bíróságok elé, hosszú évekig húzódóan várva ítéletre, és minél több ügyet minél korábbi ügyszakban tereljének el.

A jogalkotó is felismerte, hogy a hosszan elhúzódó büntetőperek helyett gyors, a büntetettre adekvátan és közvetlenül reagáló és ezáltal olcsóbb eljárások eredményesebbek lehetnek. Amellett, hogy a büntetőeljárás akár hosszú évekig is eltarthat és igen drága, lassúsága miatt visszatartó hatást is kevéssé gyakorol az elítélte. Az egyszerűbb lelkületű elkövetők gyakran már nem is érzik az összefüggést az általuk elkövetett cselekmény és a büntetés között. Ez szélesebb körben is általánosítható, vagyis a közvélemény sem érzékeli, hogy az elkövetett bűncselekményekre a hatóságok gyorsan reagálnak, és az elkövetők tettükért „megbűnhődnek”. Ezzel a büntetéstől elvárt generális preventív hatás sem juthat érvényre, amellett a társadalomban meglévő feszültségek is éleződnek. Mindez abba az irányba hat, hogy bizonyos konszenzus árán a jogalkalmazó számára a gyorsabb és esetleg enyhébb ítélet elérése célravezetőbb lehet, mint a hosszadalmas, bizonytalan kimenetelű eljárás.

Az ésszerűség, a gyorsaság és a hatóságok tehermentesítésnek célja, valamint a már említett egyéni ráhatás/jövőbeni megelőzés mellett a gazdaságossági szempontok is előkerültek annak mérlegelésére, hogy csak azok a bűnelkövetők kerüljenek börtönbe, akikkel kapcsolatban a törvény alkotója, illetve alkalmazója úgy látja, hogy más eszközök alkalmazása eredménytelen vagy céltalan. A szabadság teljes elvonása ugyanis – hatástalansága ellenére – kimagaslóan a legdrágább büntetés.

Mindez a felismerés szerepet játszott több büntetőeljárásbeli megoldás bevezetésénél, amelyek az eljárás egyszerűsítését és gyorsítását célozzák. Ezekről általánosságban elmondható, hogy jellemzően növelik az ügyész diszkrecionális jogkörét, fessegetve így a legalitás és opportunitás közötti határokat. Éppen ezáltal ugyanakkor alapvetően megvalósítják az elterelést – amennyiben ez a hagyományos bírósági utat jelenti.

A vádemelés elhalasztás intézményének bevezetése kiválóan ötvözte a prevenció és az eljárás egyszerűsítésének kettősségét, szemben például a büntetőeljárásban található „A bíróság elé állítás”, „A tárgyalás mellőzése”, valamint „A lemondás

a tárgyalásról” lehetőségek alkalmazásával, amelyek elsődleges célja az eljárás egyszerűsítése és egyben gyorsítása, nem pedig az egyéni megelőzés. Ezt az elterelési formát először – és igen méltányolhatóan – a fiatalkorúakkal kapcsolatos eljárásba engedte be a jogalkotó az 1995. évi XLI. törvénnyel. Okaként elsősorban az szolgált, hogy az ezt megelőző években a fiatalkorú bűnözők száma jelentős emelkedést mutatott. A fiatalkorúakkal kapcsolatos eljárások a nemzetközi ajánlásokat, valamint jogi megoldásokat tekintve is sokkal inkább a speciális prevenció megvalósítását, a börtönbüntetés és a szinte szükségképpen velejáró stigmatizáció elkerülését célozzák. A sikerek eredményeképpen az 1998. évi LXXXVII. törvény alapján 1999. március 1-jétől a felnőttekkel szembeni eljárásban is lehetővé vált az alkalmazása.

A másik hasonlóan fontos lépés a mediáció, vagyis a közvetítői eljárás bevezetése volt 2006-ban. A közvetítői eljáráshoz szükséges változásokat a 2006. évi LI. törvény vezette be, amely több ponton módosította a Büntetőeljárásról szóló törvényt (Be.) és a Büntető Törvénykönyvet (Btk.), amelynek alapján azután 2007 januárjától lehetővé vált a bűncselekmény elkövetőjének és áldozatának megegyezése a büntetőeljáráson belül. Ennek a megoldásnak a fő iránya szintén az ügyészi ügyszakban való elterelés, miközben a konfliktus megoldásának lehetőségét, így az okok feltárását és a kár jóvátételének módjában való megegyezést visszahelyezi az érintettek, vagyis az elkövető és az áldozat kompetenciájának körébe.

A kettős nyomvonalú büntetőpolitika mellett foglalt állást hazánkban a 2004-ben életbe lépett első komplex, a társadalom szélesebb köreire is támaszkodó bűnmegelőzési program: A Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája. A Stratégia szerint – nemzetközi kutatási eredményekre hivatkozva – legalább 25 százalékkal kell megnövelni a börtönnépességet ahhoz, hogy a bűnözési ráta 1–2 százalékkal csökkenjen, ami a megnövekedett bűnelkövetői számra tekintettel lehetetlennek és értelmetlennek látszott. Kiemelte azt is, hogy a börtön nemcsak drága és kevésbé hatásos megoldás, de messze nyúló káros hatásai is vannak, mint a stigmatizáció, vagy a családi kapcsolatok megszakadása, ezért fontos különösen az elterelés ott, ahol lehetséges.²¹

.....
21 www.bunmegelozes.hu

A 2013-as új Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia²² a „Bűnisméltés megelőzése” prioritásként megfogalmazott pontjában szintén hangsúlyozza a szabadságvesztés lehetőség szerinti elkerülését, és a beavatkozás módjaként az elítéltek reintegrációjának elősegítése mellett kiemeli az alternatív szankciók és helyreállító módszerek alkalmazásának erősítését.

Magyarországon az elmúlt tíz évben folyamatosan növekedett a börtönnépeség. Ez összefüggésben van az átlagos fogvatartási időtartam emelkedésével is. 2013-ban 17 841 személyt tartottak fogva, ami éves átlagban 143 százalékos „telítettséget” jelentett.²³ Ez a telítettség azonban egyes börtönökben akár a 160 százalékot is meghaladhatta. A jogerősen elítéltek közül 30 százalék volt csak az első büntényes; visszaeső és többszörös visszaeső tehát az elítéltek 70 százaléka, ami kifejezett romlást mutat az előző évekhez képest. A büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltsága azzal, hogy növeli az intézeteken belül a feszültséget, gerjeszti az erőszakot és a szabályszegések valószínűségét, valamint az elítéltek egymásra gyakorolt káros hatását.²⁴

Az új Stratégia szintén hangsúlyozza – a költségek csökkentése és a hatékonyság fokozása érdekében – a kevésbé súlyos, „kiskriminalitás” körébe tartozó bűncselekmények eltérő kezelésének és az enyhébb súlyú bűncselekményt elkövetőkkel szemben a diverziós megoldások és az alternatív szankciók alkalmazásának szükségességét. Az intézkedések és büntetések megválasztásánál és végrehajtásánál is kiemelt szempontként kezeli annak mérlegelését, hogy azok vajon mennyire alkalmasak a bűnözés csökkentésére és az igazságszolgáltatás tehermentesítésére. Új szempontként került be az „állampolgárok mint adófizetők érdeke”, ami szintén a diverziós megoldások és nem a rövid tartamú szabadságvesztések irányába hat.²⁵

Magyarországon a büntetőpolitika első olvasatra egyértelműen az egyre szigorodó, megtorló, szabadságelvonással járó megoldásokat előtérbe helyező irányba váltott az elmúlt évtizedben – erre mutat akár a három dobás (three strikes), akár

22 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról [2013–2023]

23 A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve. Budapest: BVOP, 2013, 14–15. o.

24 www.bunmegelozes.hu

25 Uo.

a középérték alkalmazásának bevezetése. Nem tagadható ugyanakkor, hogy mindeközben, bár a köznapi szintű kommunikációban a szigorodás/elrettetés igénye jelenik meg – akár az új Btk. egyes változásait, akár a büntetőeljárás törvény kínálta lehetőségeket tekintjük közelebbről – megtalálható, sőt szélesedett a börtönt elkerülő lehetőségek köre (lásd pl. jóvátételi munka bevezetése vagy a tevékeny megbánás lehetőségének szélesítése). Alapvetően tehát továbbra is kettős nyomvonalú a büntető felelősségrevonási rendszerünk, amelyben a viszonylag kisebb és közepesen súlyos bűncselekmények elkövetőivel szemben elsősorban a diverzió különböző formái kerülnek alkalmazásra.

Vagyis az ultima ratio elve, amely a szabadságvesztést végső, és egyéb lehetőség híján alkalmazandó büntetésként kívánja igénybe venni, továbbra is megtalálható büntetőpolitikánkban, bár kétségtelen, hogy ezzel párhuzamosan a jogalkotó megalkotta a szabálysértési elzárást, valamint az új, büntetőjogi szankcióként alkalmazott elzárást is. Ez utóbbiak létrejöttét vélhetően inkább a jogalkotó ultima desperatio-ja (kétségbeesése) indokolta, mintsem a ráció, míg az egyébként kisebb számban előforduló súlyos bűncselekmények esetében – végső érvként – a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés marad a lehetséges fenyegetés.

Nem is tehet valójában másként a bölcs jogalkotó, hiszen a szigorodó büntetőpolitika nem képes egyidejűleg lényegesen emelni a börtönférőhelyek és ehhez igazodva a személyzet (őrök, nevelők stb.) számát sem. A büntetés visszatartó ereje napjainkban sem a büntetés szigorúságában, sokkal inkább a gyors büntetőjogi reakciókban, a hatékony bűnüldözésben és a gyors felelősségre vonásban rejlik, és az is igaz, hogy nem a túlsúlyos, sokszor embertelen körülmények között végrehajtott szabadságelvonásnak köszönhető a megjavulás szándéka.

Bárhogyan is értelmezzük a diverzió fogalmát, célja egyértelműen a büntetőeljárás és végrehajtás káros hatásainak csökkentése, és az ezzel kapcsolatos **stigmatizáció** elkerülése.²⁶ Az elterelésnek számos egyéb előnye is kirajzolódik, mint pl. sok esetben a kár gyorsabb megtérülése a sértett számára, valamint az a nem elhanyagolható szempont, hogy az igazságszolgáltatás és a büntetés-vég-

26 SÁRKÁNY István – TAUBER István: A kriminológiai gondolkodás fejlődése – a jogpolitika változásai – és a büntetőjogi reformok. *Börtönügyi Szemle*, 1990/2., 1–11. o.

rehajtási intézetek túlterheltsége csökken. A humanitás mellett tehát gyakorlati, takarékosági okokkal is indokolható a diverzió egyre szélesebb körű elterjedése. Emellett nincsenek deszocializáló, vagyis újabb bűnözést kiváltó hatásai, a társadalomra sem jelent nagyobb terhet, mint a börtönbüntetés, lehetőséget teremt ugyanakkor a társadalom tagjai számára, hogy a tettes reszocializációjában aktívan közreműködhessenek.²⁷ Mindezek alapján Pusztai negyedszázaddal ezelőtti megállapításai ma is érvényesek.²⁸

Így, ha az állam a büntetés-végrehajtás helyett/mellett a bűnüldözés hatékonyságára helyezi mind az erkölcsi, mind a pénzügyi hangsúlyt, és lehetővé teszi a kisebb súlyú bűncselekmények mielőbbi elterelését a büntetőeljárásból, egyidejűleg erősítve a sértetti részvételt, a resztoratív elvek érvényesülését, valószínűleg jóval hatékonyabban működik majd igazságszolgáltatási rendszerünk; mind annak résztvevői, a rendőrök, ügyészek, bírák, mind az állampolgárok, köztük a sértettek nagyobb megelégedésére.

27 PUSZTAI László (1991): i. m.

28 Uo.

A RENDÉSZETI VESZÉLYELHÁRÍTÁS

Finszter Géza

■ A rendészettel szemben nem csupán az eredményesség, a hatékonyság követelmény, hanem a törvényesség is. Már a formális jogállam megfogalmazta a rendészet eredményességének és törvényességének kettős követelményét, de azt egy feloldhatatlan ellentmondásnak ábrázolta. A rendészeti közjog legkiválóbbjai is azt hirdették, hogy a veszélyelhárító rendészet cselekvési szabadságát formális jogi előírásokkal megkötni nem szabad. Ezt a meggyőződését azonban a XX. század első felének tapasztalatai alaposan kikezdték. Bebizonyosodott, hogy a kizárólagosan formális joguralom nem ad biztosítékokat a hatóság önkényével szemben, és arra sem, hogy a rendészet ne váljon a diktatúrák engedelmes eszközévé.

A demokratikus jogállam 1945 után kibontakozó eszméje a formális joguralmat a következőkkel egészítette ki:

- a törvények alkotmányosságának a követelménye, segítségül hívva ehhez az alkotmánybíráskodást;
- a hatalmi ágak megosztásának következetes érvényesítése, különösen azért, hogy a bűnüldözés kerüljön az igazságszolgáltatás kontrollja alá;
- az emberi méltóságnak az a felfogása, miszerint az nem az állam adománya, hanem minden megszületett ember elidegeníthetetlen és korlátozhatatlan joga.¹

A demokratikus jogállam előbbiekben részletezett követelményei csak fokozatosan nyertek teret a rendészet jogában, szervezetében és működésében. Ehhez a folyamathoz hozzájárult a társadalmi szükségletek olyan átalakulása, ami a szabadságot és a biztonságot azonos értéknek tekinti, és ezt a rendészeti igazgatáson is számon kéri. A rendészeti szakma művelői felismerték, hogy a demokratikus intézmények garantálják számukra azt, hogy hivatásuk a közösségek által legmagasabbra értékelt küldetések erkölcsi megbecsülésére is igényt tarthasson. A rendőr ott lehet az orvos, a pedagógus, a lelkész oldalán. Úgy látszott, hogy minden feltétel adott a rendőrségek reformjához.

Az Európai Unió országaiban lezajlott rendőrségi modernizációknak az a tanulsága, hogy a sikerhez legalább három feltételnek kell együtt állnia:

- először szükséges a politikai erők kompromisszuma a közrend és a közbiztonság alapkérdéseiben,
- másodsor kell a rendészeti szakmák aktív közreműködése,
- harmadszor nélkülözhetetlen a széles társadalmi támogatottság.

Amikor a nyugat-európai térségben ezek a feltételek megteremtődtek, akkor az angol, a francia, a holland, az osztrák és más országok hosszú, 10–15 éves stratégiai tervekre alapozták rendőrségeik átalakítását. Ezek a programok rendszerint törvényekben kerültek kihirdetésre éppen azért, hogy végrehajtásuk több kormányzati cikluson keresztül is biztosítva legyen.

1 Az emberi méltóság jelentőségéről lásd HABERMAS, Jürgen: *Esszé Európa alkotmányáról*. Budapest: Atlantisz Kiadó, 2012, 21. o.

A rendészeti megújulás legáltalánosabb tapasztalatai a következőkben foglalhatók össze:

Az egységes államrendőrségi modell a rendőrség szakirányú működésében a bűnüldözés és a rendészeti kríziskezelő feladatok centralizációját szorgalmazza, valamint azt erősíti, hogy a professzionalizmus biztosításához szükség van az olyan feladatok központosítására, mint a rendészeti nyilvántartások, a bűnügyi technika és a személyzet képzése. A reformok azonban azt is igazolták, hogy a helyi közbiztonság fenntartása csak a közrendvédelmi szolgálatok decentralizációjával lehet eredményes.

A RENDÉSZETI VESZÉLYELHÁRÍTÁS

■ A társadalmi kockázat a közösségben élő ember magatartásával kiváltott **veszély**. A **veszély** olyan jelenbeli állapotot jelöl, amely annak a valószínűségét hordozza, miszerint a társadalom által értéknek elismert anyagi és szellemi javakat a jövőben **sérelem** érheti.² A **sérelem** lehet a javak megsemmisülése, értékük csökkenése, vagy értékgyarapító képességük elvesztése.

Társadalmi a kockázat attól lesz, hogy a veszély létrehozója emberi magatartás, továbbá, hogy a veszéllyel fenyegetett értékek a társadalom által elismertek, megvédelmezésük nélkül magának a társadalomnak a léte kerülhet veszélybe. A kockázat **társadalmiságán** mit sem változtat az, ha a jövőben fenyegető veszélynek kizárólag természeti forrása van, ami emberi közrehatás nélkül is elindít veszteségekhez vezető oksági folyamatokat. Az ilyen kockázat azáltal válik **társadalmivá**, hogy az emberi létre jelent veszélyt, és elhárításának esélyei nagyban függenek a természetről szerzett ismeretek színvonalától, a társadalom

2 „A kockázat olyan veszélyekhez kapcsolódik, amelyeket a jövő összefüggésében értékelünk.” Giddens meghatározását idézi IRK Ferenc: *Kétkedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminál-szociológiája*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2012, 42. o.

felkészültségétől és szervezethez, és a kockázatokra adott válasz megválasztásának minőségétől. (Az emberek nélküli világban sem a kockázat, sem a veszély nem értelmezhető fogalmak.)

Még nyilvánvalóbb azoknak a kockázatoknak a **társadalmi** tartalma, amelyek a természet és a társadalom kölcsönhatásából keletkeznek. Ezek lényegesen csökkenthetők a természetes környezet megóvásával, a környezettudatos magatartással, azzal az elvvel, amely szerint a természet állapota tovább nem rontható. Ennek betartása minden állam, minden intézmény és minden ember kötelessége. A természet jelen állapotban való megtartása másfelől emberi jog, az élehető élet egyik fontos feltétele. Az Alkotmánybíróság 28/1994. (V. 20.) határozata megállapítja: „A környezethez való jog az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére, beleértve a környezet elért védelme korlátozhatatlanságának feltételeit is.”³

Minden társadalom emberi cselekvések bonyolult rendszere, minden társadalom része a természeti környezetnek, és minden társadalomnak éltető eleme a természettel folytatott anyagcsere, amelyről nem mondhat le. Ezért a veszélyvállalás az emberré válás feltétele, a társadalom természetes létformája. Irk Ferenc, a témakör hazai kutatója erről a következőket írja: „Amennyiben az ősemberben nem lett volna elegendő kockázattalálási készség és (mai fogalmainkkal élve) józan elszántság, mai leszármazottjai sem lennének, s már rég a korábban kihalt fajok sorsában osztozott volna.”⁴

Az előbbiekből az a következtetés is levonható, hogy **minden társadalom** kockázattársadalom. A fogalom megalkotója ennél szűkebb értelmezést ad: „ez a kategória nem az első, ipari és nemzetállami modernitás XIX. századi és XX. század eleji korszakára vonatkozik, hanem az új kockázatok elterjedésére, ami a XX. század második felében kezdődik, tehát az ökológiai válságok történelmi megtapasztalására, de még a jóléti állam nyújtotta biztonság leépülésére is és sok más mindenre.”⁵

3 BÁNDI Gyula: A környezetjogi felelősségről. *Belügyi Szemle*, 2005/5., 3–21. o.

4 IRK Ferenc (2012): i. m. 50. o.

5 BECK, Ulrich: *Világkockázati társadalom. Az elveszett biztonság nyomában*. Szeged: Belvedere Meridionale, 2007, 20. o.

POSZTMODERN ÉRVELÉS A DIKTATÚRA MELLETT

■ A kockázattársadalomnak Beck által leírt szűkebb értelmezése a tekintélyelvű rendszerekben hívők számára váratlanul eddig nem remélt hatásos érveket szállít.

Váratlanul érkezett a vezér küldetésű politikusok számára ez a muníció, mert – legalábbis az európai kultúrkörben – két szörnyűséges diktatúra után senki nem gondolta volna, hogy ebben a térségben az önkényuralom mellett érveket lehet felsorakoztatni. Az érvelés hatékonyságát növelte, hogy a pártállami múltat alkotmányos berendezkedéssel leváltó kelet-európai demokráciák népei keveset kaptak a szabadság áldásaiból. Elegendő volt a hatalom kizárólagos birtoklására törő erőknek némi lelemény a politikai propagandában, hogy elhiggyük, nem a szabadság gyakorlásában való járatlanságunkkal van a baj, hanem magával a szabadsággal. Azt kell felszámolni, és akkor mindjárt rend lesz. És a rend szabadság nélkül a legjobb dolog. „A félelem befolyásolja az életérzést. Az értékek skáláján a biztonság kiszorítja az első helyről a szabadságot és az egyenlőséget. A törvények szigorításához vezet, a veszélyelhárítás látszatra értelmes totalitarizmushoz”.⁶

A világgockázatokat sikerült olyan nagyságrendű veszélyeknek ábrázolni, amelyek csakugyan halálos félelmet keltenek. Erre a félelemre pedig korlátok nélküli hatalom építhető.

Az önkény új ideológiája azonban hamis érvekre támaszkodik. Különösen három hivatkozása elfogadhatatlan:

- az első a veszélyek példátlan nagyságát hangoztatja,
- a második az alkotmányos jogállamot minősíti alkalmatlannak az emberiségnek e veszélyektől való megóvására,
- a harmadik pedig azt ígéri, hogy a szabadságtól nem korlátozott rend hozhatja el a vágyott biztonságot mindenki számára.

.....
6 BECK, Ulrich [2007]: i. m. 21. o.

A következőkben ezeknek az érveknek a hamisságára hívjuk fel a figyelmet.

Irk Ferenc „Kétékedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminálszociológiája” című, már hivatkozott munkája is arra mutat rá, hogy valami alapvetően megváltozott a világban. A szerző a történeti áttekintés során hangsúlyozza, hogy a globalizáció és következményei, a kockázat, a veszély, a megbomlott vagy feladott biztonság az emberré válás korától napjainkig a humán lét természetes velejárója, mégis a XX. századdal a veszélyeknek egy olyan eszkalációja kezdődött, ami a XXI. század hajnalára átrajzolta az emberi közösségek, a kultúrák, a civilizációk létfeltételeit. Beköszöntött „a világgockázat társadalom” kora.

Irk szerint: „A globalizáció legjobban a gazdasági szempontok alapján közelíthető meg, ezért a [...] jelenség a maga legtisztább formájában, ebből a nézetből tárgyalható és értelmezhető.” Ettől a gondolattól egyenes út vezet a multinacionális cégek államokkal szembeni „hallatlan nyomásgyakorló képességeinek” és a pénzügyi szektor „extraprofit realizálásának” olyan interpretációjához, ami a gazdaságnak ezeket a formációit nem a fejlődés eredményeinek, hanem a kialakult válságok okozóinak értelmezi. A globalizációról elsősorban már nem földrajzi vagy fizikai értelemben kell szólni, hanem mint „sajátos funkcionális, politikai és értékmozzanatok foglalatáról”.

Jó irányba haladunk-e akkor, amikor a szocializmust a kapitalizmussal váltottuk fel? Kornai János figyelmeztet arra, hogy a válaszdadás kötelessége elkerülhetetlen. Meggyőzően igazolja, hogy a dinamizmus és az innováció a kapitalista gazdaság rendszerspecifikus sajátosságai, amelyek elismerésre méltó erények.⁷ Ha ezt elfogadjuk, akkor a világgazdaság, Európa és saját bajainkat nem fogjuk a nemzetközi nagytőke összeesküvésének minősíteni, hanem azt vizsgáljuk, hol sérültek a piacgazdaság és a polgári jogállam követelményei.

A 2008 óta tartó gazdasági világválság újabb kérdést fogalmaz meg: ha nem a tudományos-technikai fejlődés a válság oka, akkor talán a kapitalizmus egész működési mechanizmusával van baj? Ha a tőkés termelés bukásra ítélt, akkor vajon annak politikai berendezkedésétől, a demokráciától is el kell-e búcsúznunk?

7 KORNAI János: *Gondolatok a kapitalizmusról*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011, 29. o.

Amennyiben a tőkés termelési módot nem a multinacionális vállalatok és a bankok profitéságával azonosítjuk, hanem a tulajdon szentségével, a szerződéses szabadsággal és a törvény előtti egyenlőséggel (ezek a burzsoá társadalom alappillérei), akkor a következőkre jutunk. Ennek a termelési módnak adekvát politikai rendszere (a polgári társadalom) a demokratikus jogállam (joguralom, hatalmi ágak megosztásának elve, emberi jogok tisztelete, a politikai szabadságjogokra alapuló parlamentarizmus). Ebben az esetben újabb kérdés fogalmazható meg:

A veszélyforrások számbavétele rendjén szükségszerűen érkezünk el a bűnözéshez, és annak extrém formáihoz, mindenekelőtt a terrorizmushoz. „**Sokan a XX. század második felének bűnözésében bekövetkező újszerű jelenségeket: a terrorista akciókat és a túszedést az érdekérvényesítés új megjelenési formájának tekintik. Ez a nézet tévesnek tűnik, mert – legalábbis ami a tartalmi lényegüket illeti – ezek az erőszakcselekmények sokkal régebbi időkben gyökeresnek.**”⁸

A bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás humanizálódásának közel két és fél évszázados folyamatai nem a bűnözés megszelídülésével, hanem a büntetőhatalom értékrendjének megváltozásával magyarázhatóak. A kegyetlenségre nem lehet válasz a hatalom kegyetlensége, a bűnöző gátlástalansága nem ad jogot a hatalom korlátlan gyakorlásához, a bűnözéstől való félelemre nem lehet gyógyír a hatalomtól való félelem, az igazságszolgáltatás hatékonyságának kulcsa az igazság megállapítása és nem az, hogy eljárásai és az alkalmazott szankciók mekkora rettegés kiváltására alkalmasak. Ezekre az eszmékre épülhetett a joguralom elve, az eljárási garanciák rendszere (a tisztességes eljárás követelménye), az igazságszolgáltatás függetlensége, és a büntetés-végrehajtás embersége.

A másik következmény az, hogy a bűnözés új formáinak megjelenése valóban új büntetőjogi megoldásokat sürget, de ez a megújulás nem jelentheti a humánus vezéreszméinek feladását. A demokratikus jogállam büntetőjogát az jellemzi, hogy nem veszi át a bűnözés logikáját és módszereit. Nem képzelhető el a veszélyeknek és fenyegetéseknek egy olyan szintje, ami a jogállami értékek feladását indokolhatná, minthogy ez utóbbi esetben maga az önkény állama jelentené a leg-

8 IRK Ferenc (2012): i. m. 36. o.

nagyobb veszélyt és fenyegetést. A jogállami büntetőjog nem vált korszerűtlenné, de kétségtelen, hogy rendkívül kényelmetlen az olyan hatalmi ambíciók számára, amelyek nem tűrik a hatalom korlátozását és azt képzelik, hogy olyan tudás birtokában vannak, amivel semmilyen más politikai alternatíva nem rendelkezik.

A SZABADSÁG NEM KORSZERŰTLEN

■ A veszélyek nem nagyobbak, mint bármikor korábban a történelemben. A különböző korszakok között nem a kockázatok nagyságában van a különbség, hanem a társadalmi cselekvést megalapozó ismeretekben, a veszélyeknek való kiszolgáltatottság mértékében, a fenyegetések hatókörében és a lehetséges alternatívák közötti választás szabadságában.

Először is a feudális életmód felbomlása a XVII. és a XVIII. század fordulóján Európában a zárt közösségek helyett a piacgazdaságnak nyitott utat, amelyben a vállalkozás az egyéni képességek befogadására és maximális kibontakoztatására épült. Megszületett a burzsoá gazdaság. Ami nem volt a világok legjobbjára, de az sem igaz, hogy működését csupán a piaci törvények „láthatatlan keze” irányította. A modern gazdaságtan megteremtője, Adam Smith, a gazdaság törvényeinek megfogalmazása mellett figyelt az erkölcsi értékekre is. „Hume és Smith is alapvetően olyan társas lénynek tekintette az embert, aki még az emberiségnek, ennek a nagy családnak a legtávolabbi tagjához is kötődik.”⁹

Másodszor a piacgazdaság politikai szabadságot igényelt. Ezt nehéz utat járva, de a XIX. század végére megteremtette a maga számára. A törvények uralma, a hatalmi ágak megosztásának elve, az emberi méltóság védelme nemcsak a termelést dinamizálta, hanem a gazdaság válságaira, a társadalom működési

9 SEDLÁCEK, Tomáš: *A jó és a rossz közgazdaságtana. A Gilgames eposztól a Wall Streetig [Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh To Wall Street]* (Ford.: Garamvölgyi Andrea) Budapest: HVG Kiadó Zrt, 2012, 280. o.

zavaraira is képes volt helyes válaszokat adni. Nem azért, mert az alkotmányos hatalom ismerte ezeket a válaszokat, hanem azért, mert megteremtette a legjobb válaszok utáni kutatás jogát.

Harmadszor annak lehetősége, hogy a társadalom jelenségeire tudományos magyarázatot találjunk, akkor nyílt meg, amikor a vallások lemondtak egyeduralmukról. Azt a történelmi korszakot, amelyben ezek a feltételek megteremtődtek, Mannheim Károly „a feudális életrend felbomlása” időszakára teszi, majd így folytatja: „Amíg a társadalmi egységek csak a vallási értelemadások közvetítésével voltak megragadhatók és csak annyiban voltak láthatók, amennyiben összefüggésbe lehetett hozni őket Krisztus misztikus testével, addig nem jöhetett létre mai értelemben vett társadalomtudomány.”¹⁰

Ennek a lendületnek az eredménye az értékek globalizációja, az ára pedig a veszélyek globális méretű kiterjedése. Az értékek igazságos elosztásának és a veszélyvállalásnak a felelőssége egyetemes erkölcsi értékrend kialakítását sürgeti. „Az emberi történelemben először az emberi lényeknek planetáris felelősséget kell vállalni.”¹¹

Az új veszélyek megváltozott kezelési technikákat követelnek. A veszélyelhárítás jog által szabályozható területeit célszerű elkülöníteni a jog által nem szabályozható, illetve a nem jogi, hanem más típusú normákkal (technológiai előírások, szakmai fogások) kezelhető területektől.¹² További lehetőség a veszélyforrások megkülönböztetése annak alapján, hogy milyen az értékteremtő folyamat fenyegetettsége és sebezhetősége. E felfogás szerint a kockázat mértéke a fenyegetettség és a sebezhetőség arányával fejezhető ki.¹³

10 MANNHEIM Károly: *A gondolkodás struktúrái. Kultúraszociológiai tanulmányok*. Budapest: Atlantisz Kiadó, 1995, 32. o.

11 HELLER Ágnes: *A történelem elmélete*. Budapest: Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, 2001, 45. o.

12 IRK Ferenc: Biztonságérzet rizikótársadalomban? In: KORINEK László – KÓHALMI László – HERKE Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára*. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 134, Pécs: PTE ÁJK, 2004

13 VASVÁRI György: *Adat- és vagyonbiztonság. A biztonságról*. Budapest: CO-NEX Könyvkiadó Kft., 1997

Egy másik megközelítés, amit „reflexív modernizációnak” neveznek, azt a folyamatot kíséri figyelemmel, ahogyan a kezdetben nagy kockázatú tevékenység a technológia fejlődésével egyre biztonságosabbá válik.¹⁴ A modern kor legjelentősebb sikereit azzal éri el, hogy a technikai védekező mechanizmusok egész rendszerét alakítja ki, és ez által azok a tényezők, amelyek kezdetben a kockázatokot növelték, a védekezés eszközeinek a megteremtéséhez is hozzájárulhatnak. Ehhez azonban igazságkereső társadalmi berendezkedésre van szükség, olyan hatalomra, amelyik nem hiszi, hogy az egyedüli igazság birtokában van.

A NEM VÁLLALHATÓ VESZÉLYEK ÉS A RENDÉSZET FELADATA

Amennyiben nem tudunk különbséget tenni vállalható és nem vállalható kockázatok között, és minőségileg egymástól lényegesen különböző problémákat kapcsolunk össze a biztonsággal „határozottan fennáll annak a veszélye, hogy ezek a kérdések elbiztoságiasodnak, azaz átvesszük a hagyományos biztonsági intézmények fogalmazását és gondolkodásmódját, és ezzel az ellenségesség, nem pedig az együttműködés szemléletét erősítjük.”¹⁵ Az intellektus arra mutat rá, hogy a rendészeti igazgatás kikerülhet a jog uralma alól és az önkény kiszolgálójává válik.

A világkockázat társadalma egy ilyen scenárióhoz roppant szellemes megoldással szolgál. Csupán azt kell elhiteni, hogy a globális fenyegetés már olyan nagy, hogy a katasztrófa elkerülése érdekében be kell vezetni a rendkívüli hatalmat.¹⁶ A katasztrófa az emberek életét, egészségét, anyagi javait, illetve a termé-

14 BUKOVICS István – KISS Ernő: Beszélhetünk-e „kockázattársadalomról” Magyarországon? *Belügyi Szemle*, 2004/7–8., 59–68. o.

15 RENNERT, Michael: A biztonság új értelmezése (Ford.: Amtmann Mária) In: *A világ helyzete 2005 – Újragondolt biztonság*. Budapest: Föld Napja Alapítvány, 2006

16 „Carl Schmitt a szuverenitás, azaz a politikai hatalom legsajátosabb jellemzőjének azt tartotta, hogy aki ezt a hatalmat gyakorolja, egyedül van abban a helyzetben, hogy a »rendkívüli« állapotot elrendelhesse.” CSEPELI György: *A hatalom anatómiája*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2013, 10. o.

szeti környezetet olyan módon veszélyeztető helyzet, amelyben a kár megelőzése, elhárítása vagy a következmények felszámolása meghaladja az erre rendelt szervezetek előírt együttműködési rendben történő védekezési lehetőségeit, és különleges intézkedések bevezetését igényli.

Ahhoz, hogy a rendőrségek hatékonyan működjenek, szükségük van a legszélesebb hatósági felhatalmazásra, ahhoz viszont, hogy ellentmondásmentesen illeszkedjenek az alkotmányos jogállam szervezetébe, a rendészeti hatalmat a jog uralma alá kell helyezni. Az ellentmondás forrása a rendészet veszélyelhárítási természetében keresendő, minthogy olyan veszélyekkel kell számolni, amelyek előre nem prognosztizálhatóak, de elhárításuk módja sem foglalható részletező normákba.

Az emberi együttműködés nyomán létrejött értékek állandó fenyegetésben vannak, és ezeknek a bajoknak az egyik forrása maga is emberi magatartás. A **veszélyeztető cselekmény** leírható olyan élethelyzetnek, amelyben valamely tevékenység vagy mulasztás sérelemhez vezető oksági folyamatot indít el. A veszély közelsége azzal mérhető, hogy a megindult ok-folyamat szükségszerűen vezet-e sérelemhez, illetve a sérelmi helyzet térben és időben milyen távolságra helyezkedik el a kiváltó jelenségtől (absztrakt és közvetlen veszély). A veszély nagyságának mércéje a megtámadott érték társadalmi rangja.

A veszélyt keltő magatartások egyik csoportját a **kockázatvállalások** alkotják. A társadalmi lét, de mondhatjuk, hogy minden emberi tevékenység egyik alapvető jellemzője, hogy a bűnös veszélyeztető magatartásokhoz képest sokkal szélesebb azoknak az alkotó tetteknek a száma, amelyeknek értékteremtő céljai vannak, miközben nem kevés kockázatot is hordoznak magukban. A **kockázat** (rizikó) fogalmát akkor értjük meg, ha tudjuk, hogy ahhoz mindig szükséges egy alapcselekmény, amelynek célja valamely társadalmilag hasznos teljesítmény. Ez az alapcselekmény azonban kockázattal járó kísérő következményekhez vezethet. A kockázat nagyságát két tényező határozza meg, a kísérő következmény okozta kár (elmaradt haszon, hátrány, veszély) nagysága és bekövetkezésének a valószínűsége.

A jogszerű, az önfeláldozó, a hozzáértő, a szakszerű magatartás is hordozhat veszélyeket, ezeket nevezzük kockázatoknak. A technikai – technológiai – működési előírások, szabványok és biztosítási intézkedések egész arzenálja próbálja ezeket a lehető legkisebb szintre szorítani. A kockázatkezelésnek most említett területei nem tartoznak a rendészet hatáskörébe. Ha azonban a kockázatkerülést szolgáló előírások megtartása nemcsak szakmai hozzáértés, lelkiismeret, vagy ügyesség dolga, hanem jogi kötelesség is, akkor e kötelesség megszegése már kiválthat rendészeti intézkedést.

Az emberi magatartásoknak merőben más megítélést kívánó köre a **jogsértés**. Ennek megvalósítója valamely racionális céltől vezérelve, avagy szenvedélyeire hallgatva olyan – a jog által tilalmazott – magatartást tanúsít, amely a társadalom által elfogadott anyagi vagy szellemi értékeket sért vagy veszélyeztet. Ebből a szempontból a büntetőjog által kimunkált fogalmak az irányadók. Egyes bűncselekmények tényállásában „elegendő az absztrakt veszély bekövetkezése, az élet és testi épség távoli veszélyeztetése.” Más esetben a tényállásban az eredmény magának a közvetlen veszélynek az előidézése. „A közvetlen veszély az élet, a testi épség vagy az egészség sérelmének a reális lehetőségét, személyre és helyzetre konkretizált veszélyt jelent.”¹⁷

A rendészeti igazgatás a szándékos és a gondatlan jogsértésekből keletkező veszélyek megelőzésére, megszakítására és elhárítására alkalmas hatósági intézkedéseket magába foglaló – a rendészeti közjog által szabályozott – végrehajtó-rendelkező tevékenység. A rendészeti hatósági intézkedések egyik csoportja a veszélyeztetett értékek birtokosainak nyújtott fizikai védelemben jelenik meg (szolgáltató, kooperatív rendészeti intézkedések), a másik csoportját pedig a rendészeti kényszerintézkedések alkotják, amelyek a jogsértőt megfosztják annak lehetőségétől, hogy bűnös tevékenységét megkezdje, folytassa vagy befejezze; továbbá lehetővé teszik az elkövető felelősségre vonását.

17 BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog. Különös rész.* Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2005, 190–191. o.

A rendészeti hatósági intézkedések alkalmasak a **jövőben fenyegető jogsértések megelőzésére**, az elkövető felderítésére, az igazságszolgáltatás előkészítésére, de nem alkalmasak a bekövetkezett károk helyreállítására. (A rendőr el tudja fogni a gyújtogatót, de nem tudja eloltani azt a tüzet, amelynek a megfékezéséhez egy másféle különleges szakértelemre van szükség; a nyomozó fel tudja kutatni az emberölési kísérletet bizonyító tényeket, de a sebesült áldozat meggyógyítása az orvos feladata.)

Ha a **veszélyben** a társadalom által megalkotott értékek sérelmének a lehetőségét ismerjük fel, akkor a **biztonság** ezeknek az értékeknek a védettségét fejezi ki. Minden emberi közösség a kezdetektől arra törekedett, hogy a veszélyek és az azok kordában tartásával elért biztonság kedvező egyensúlya alakuljon ki. Ez sokáig spontán tevékenységgel valósult meg, anélkül, hogy erre egy külön hivatásrendet hoztak volna létre. Ez a helyzet az újkor hajnalán megváltozott, amikor közösségi terek jöttek létre, amelyek már nem csupán biztonságot, hanem **közbiztonságot** igényeltek, és a fenyegetések is olyan bonyolult rendszerré növekedtek, aminek a kezelése komoly felkészültséget igényelt. A **közbiztonság** társadalmi szükséglete professzionális tevékenységet, és ennek keretét adó szervezetet hozott létre. Megszületett a **rendőrhivatal**.

A modern rendőrségnek mint foglalkozási ágának a kialakulása városi jelenség. Eredetileg csak a városokban volt értelme a közterület–magánterület megkülönböztetésnek, csak a városi lét vezetett az ott lakók elszemélytelenedéséhez, csak a város kínált nagy tömegben célpontokat a bűnözés számára. (A poliszt a rendőrség megnevezésére szolgáló internacionális kifejezés a görög város szóból ered.) A rendőrségi feladatok csíráit ebben a környezetben fedezhetjük fel, de ezek a szükségletek a polgári fejlődés során egyetemes igényné terebélyesedtek.

A technika új vívmányai a mezőgazdasági és az ipari termelést, a közlekedést, továbbá a köz- és magánszféra szinte valamennyi zugát átalakították, ezáltal a veszélyforrások egész tömegét nyitották meg, miközben az élet minőségét addig soha nem látott mértékben javították is. A **rendészeti feladatok** nagy száma ehhez a tudományos–műszaki fordulathoz kapcsolható. A kockázati tényezők felismerése, a veszélyelhárítás és az azt előidéző felróható magatartások büntetéssel

fenyegetése, az elkövetők felderítése a XIX. században a korábban kizárólag közrendészeti jellegű rendőri feladatokat kiegészítette a bűnüldözési, a nyomozási funkciókkal.

Van-e a jognak olyan territórium, ahol a jog és az erkölcs harmonikusan egymásra találtak, az erkölcsi szabályt megerősíti a jogi norma és fordítva, a jog parancsának aranyfedezete az erkölcsi meggyőződés? A büntetőjog-tudomány természetes bűncselekmény fogalma a legjobb példa arra, hogy a modern jog egy nem jelentéktelen területen az erkölcs és jog harmóniáját képes volt megteremteni. **„Természetes bűncselekmény az a cselekmény, amely a szájalom (piéta) és a becsületesség (probita) érzésének valamely népben élő átlagos fokát sérti.”** A Vámbérytól származó idézet magyarázatoként Korinek hozzáfűzi: **„A gyakran köztörvényesnek is emlegetett bűncselekmények sajátja, hogy az emberi történelem kezdeteitől és minden kultúra által egyetemesen becsesnek elfogadott értékeket támadnak, ezért mindig és mindenhol tilalom alá tartoznak.”**¹⁸

A társadalom védelemre szorul. Ennek a védelemnek az egyik kulcsa, hogy az egyéni és a kollektív cselekvés ne lépje át a vállalható kockázatok határait. A vállalható kockázat fogalmának meghatározásához ismét a büntetőjog-tudományhoz fordulunk: „A kockázatvállalást akkor tekintették megengedettnek és egyben büntethetőséget kizáró oknak, ha az olyan cél érdekében valósult meg, amely közösségi szinten előnyös, ennek az előnynek az elérésére reális esély volt, és az előny lényegesen nagyobb sikert eredményezett, mint amit a kockázatvállalás nélkül el lehetett volna érni.”¹⁹

Az nem kérdés, hogy a bűncselekmény a nem vállalható kockázatok körébe sorolandó. Azon túl viszont szinte képtelenség annak eldöntése, hogy valamely legitim cél érdekében mekkorát szabad kockáztatnunk. Max Weber egyenesen a következőt állítja: „Minden történelmi tapasztalat nyilvánvalóan megerősíti annak igazságát, hogy az ember csakis azért érthette el a lehetőséget, mert újra meg

18 KORINEK László: *Kriminológia*. I. kötet. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 56. o.

19 BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog. I. rész*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012, 267. o.

újra a lehetetlenre vállalkozott.”²⁰ A politikai demokrácia fölényének egyik kulcsa, hogy ehhez a kalandhoz a lehető legnagyobb szabadságot biztosítja. Ezért teljesít jobban, mint az önkény biztonságot ígérő bármelyik formációja, annak ellenére, hogy demokratikus döntései lassúnak, időnként bürokratikusnak, és a vészre adott válaszai gyengének tűnnek. Hamis látszat! A politikai demokrácia nem csupán a civil lét számára nyitott szabad tereket, de a veszélyelhárításra kötelezett rendészet számára is meglepetéssel szolgált: a rendőri hivatást a megbecsült szakmák magasságába emelte.

A demokratikus hatalom elismeri, hogy a hozzáértés nem merül ki az engedelmességben; elismeri, hogy a rendőr az alkotmányosan megalkotott jognak tartozik felelősséggel; és elismeri azt is, hogy a rendőr erkölcsi értékek védelmezője. Azért nem adhat a jogsértésre jogsértő választ, mert azzal nem értéket véd, hanem értéket rombol miközben saját becsületét is kockára teszi.

Ha tehát most arra akarunk válaszolni, hogy mi tartozhat a nem vállalható kockázatok körébe, akkor oda a legnagyobb veszélyforrásnak a demokráciát elutasító hatalomgyakorlást sorolom.

20 Idézi HELLER Ágnes (2001): i. m. 37. o.

ÁTFEDŐ HALMAZOK: GAZDASÁGI BŰNÖZÉS – FEHÉRGALLÉROS BŰNÖZÉS

Inzelt Éva

BEVEZETÉS

■ Pusztai László tudományos tevékenységének középpontjában – többek között – a gazdasági bűnözés (különös tekintettel a gazdasági ciklusok és a bűnözés kapcsolata), továbbá a bűnmegelőzés állt.

Jelen tanulmányomban a gazdasági és a fehérgalléros bűnözés fogalmi elhatárolásával; a rendszerváltás óta a gazdasági bűnözés körében megfigyelhető változásokra, a gazdasági bűncselekmények jellemzőit, valamint ezen cselekmények megelőzésének lehetőségeit fogom ismertetni.

ELŐZMÉNYEK

Az 1990-ben megtartott első szabad választások után a szovjet típusú egypártrendszert többpárti demokratikus rendszer, a korábbi tervgazdaságot pedig egy kapitalista piacgazdaság váltotta fel. Az 1989-es Alkotmányban rögzítették¹ azt, hogy Magyarország piacgazdaság, a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelmét, valamint a vállalkozás jogának elismerését és támogatását, továbbá deklarálták a verseny szabadságát.

A GAZDASÁGI BŰNÖZÉS – FEHÉRGALLÉROS BŰNÖZÉS

A gazdasági bűnözés négy fogalmi szintjét különbözteti meg Tóth Mihály², melyek:

- a közvéleményben élő legátfogóbb fogalom,
- a kriminológiai fogalom,
- a gazdálkodással összefüggő bűnözés,
- valamint a gazdasági bűncselekmények.

Pusztai László³ szerint „a gazdasági bűnözés köznyelvi fogalma felölel minden olyan bűncselekményt, szabálysértést, valamint etikátlan magatartást, amelynek eredményeként a mindennapi gazdasági élet szereplői a közfelfogás szerint jogtalan előnyökre tesznek szert.

1 Az 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról, 9. § (1)–(2) bek.

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8629>

2 TÓTH Mihály: A fehérgalléros bűnözés; a gazdasági bűnözés. In: GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia*. Budapest: Complex Jogi és Üzleti Kiadó, 2006, 404. o.

3 PUSZTAI László: A gazdasági bűnözés. In: GÖNCZÖL Katalin – KORINEK László – LÉVAI Miklós (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. Budapest: Corvina Kiadó, 1999, 186–187. o.

A közfelfogás így a tényleges bűnelkövetőkön kívül gazdasági bűnözőnek tekinti az átalakuló hazai jogrendszer szabályozásának következetlenségeit, a joghézagokat kihasználó milliomos üzletembert éppen úgy, mint a balatoni szezonális lehetőségre építő és a közértei ár sokszorosáért sört kínáló mozgóárust – noha büntetőjogi értelemben egyikük sem vonható felelősségre, nem bűnöző.”

Tóth Mihály szerint „kriminológiai értelemben gazdasági bűnözésnek azt a gazdálkodás menetében megvalósuló, vagy ahhoz szorosan kapcsolódó bűnözési formát kell tekinteni, amely – akár az elkövetés módjára [gyakran a gazdálkodás legális formáinak, kereteinek felhasználásával, máskor az azokkal való visszaélés révén] akár eredményére tekintettel – alkalmas arra, hogy esetleges egyéni érdekek sérelmén túlmenően elsősorban és jellemzően a gazdálkodás rendjét, a gazdálkodási kötelezettségeket, a tisztességes és törvényes gazdálkodás kereteit sértse vagy veszélyeztesse”.⁴

A gazdálkodással összefüggő bűnözésnek az alábbi, a Büntető Törvénykönyv⁵ (továbbiakban: Btk.) különböző fejezeteiben található cselekményeket sorol Tóth Mihály: a Btk. XXXVI. fejezetében a vagyoni elleni bűncselekmények közül a sikasztást, csalást, hűtlen kezelést, hanyag kezelést és a vásárlók megkárosítását, a Btk. XXVIII. fejezetében a hivatali bűncselekmények közül a hivatali visszaélést, a Btk. XXVII. fejezetében a korrupciós bűncselekmények közül azokat, melyek gazdálkodással kapcsolatos vesztegetést vagy befolyással üzérkedést szabályoznak, valamint a Btk. XXIII. fejezetében található környezet- és természetkárosítást. Legszűkebb értelemben pedig a gazdasági bűncselekményeket kodifikáló alábbi Btk. fejezetek⁶ sorolhatók ide: a XXXVIII., XXXIX., XL., XLI., XLII., valamint a XLIII. fejezet.

4 TÓTH Mihály (2006): i. m. 405. o..

5 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

6 Általánosságban véve a védett jogi tárgya ezen cselekményeknek a piactudomány, továbbá a gazdasági verseny szabadságának és tisztaságának védelme.

Tóth Mihály⁷ rámutat arra is, hogy a gazdasági bűnözés közgazdasági értelmezése esetén e cselekmények kívül esnek a legális, törvényes gazdaságon, ennyiben a fekete- vagy szürkegazdaság részei, és jellemzőjük az, hogy nagyobb részük jelentős mértékben intellektuális, „fehérgalléros” formát ölt⁸.

A **fehérgalléros bűnözés** fogalmát először Edwin Sutherland használta 1939-ben: „közelítőleg olyan bűncselekményként lehet meghatározni, amit egy jóhírű és magas társadalmi állású személy foglalkozási körében követ el”.⁹

Schäfer István¹⁰ szerint a fehérgalléros bűnözők azok, „akik a bűncselekményt a gazdasági vagy társadalmi hatalmuk eszközével, vagy annak bástyái mögül követik el”. Adler–Mueller–Laufer szerint „...minden olyan törvénysértés, melyet egy személy vagy egy csoport követ el egyébként megbecsült és törvényes foglalkozása vagy üzleti tevékenysége során.”¹¹ A fehérgalléros bűnözés különböző meghatározásait találhatjuk Thomas Feltes¹², Matthew Lippman¹³, valamint David Nelken¹⁴ tanulmányaiban.

7 TÓTH Mihály (2006): i. m. 403. o.

8 Fontos hangsúlyozni, hogy a gazdasági bűncselekmények jó része ún. keretdiszpozíció, vagyis valamely más jogághoz tartozó jogszabály tölti ki tartalommal, tehát a más jogágbeli jogsértésen túl büntetőjogi többletelemet is tartalmaz, például a Btk. 403. § A számvitel rendjének megsértése bűncselekmény esetén a számvitelről szóló törvényben meghatározottakat.

9 SUTHERLAND, Edwin H.: *The White-Collar Criminality*. *American Sociological Review*, 5 (1940) 1–12. o.

10 SCHÄFER István: *A „fehérgalléros” büntettes*. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem, 1948

11 ADLER, Freda – MUELLER, Gerhard O. W. – LAUFER, William S.: *Kriminológia*. Budapest: Osiris Kiadó, 2002, 419. o.

12 FELTES, Thomas: *Economic Crime. Remarks on a new challenge for the Criminal Justice System*. Bochum: Ruhr-Universität, 1998

13 LIPPMAN, Matthew: *Contemporary Criminal Law: Concepts, Cases, and Controversies*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2007, Ch. 14: White-Collar Crime, 501–531. o.

14 NELKEN, David: White-collar and corporate crime. In: MAGUIRE, Mike – MORGAN, Rod – REINER, Robert (szerk.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2007, 733–770. o.

Friedrichs¹⁵ könyvében arra hívja fel a figyelmet, hogy a fehérgalléros bűnözés fogalmi köre alá eső bűncselekményeket milyen más fogalommal illeti a szakirodalom, példaként említi az elitbűnözést (elite deviance), a gazdasági bűnözést (economic crime), a kereskedelmi bűnözést (commercial crime), a szervezeti bűnözést (corporate crime), valamint a foglalkozás körében elkövetett bűncselekményeket (occupational crime).

Leszögezi, hogy ami egyezik a fehérgalléros bűnözés fogalmi köre alá vont cselekményekkel, az az, hogy egyrészt mindig egy legitim foglalkozás körében követik el, másrészt gazdasági nyereség vagy munkahelyi siker motiválja e cselekményeket, harmadrészt nem kapcsolódik hozzá közvetlen és szándékos erőszak¹⁶.

Az amerikai szakirodalomban az 1960-as évektől kezdődően a különböző típusú bűncselekményeket és azok elkövetőit a kriminológia azzal a céllal kezdte tipizálni, hogy a lehető leghomogénebb kategóriák jöjjenek létre, annak érdekében, hogy az adott bűnelkövetésre való magyarázatokat és az ellene való fellépés eszközrendszerét még célirányosabban lehessen kidolgozni. Ennek szellemében kerültek az alábbi kategóriák definiálásra. 1964-ben Quinney¹⁷ a foglalkozás körében elkövetett bűncselekményeket olyan jogtalan és káros cselekményekként definiálta, melyek pénzügyileg motivált cselekmények, amelyeket egy törvényes és tiszteletre méltó állásban követnek el. Jelen esetben az eredeti sutherland-i meghatározáshoz képes a társadalmi státuszról a foglalkozás jellegére teszi a hangsúlyt. Az 1970-es évektől a fehérgalléros bűnözésre vonatkozó elméletek két nagy csoportra bomlanak aszerint, hogy szervezeti vagy egyéni az elkövetés. Friedrichs¹⁸ szerint az alábbi bűncselekmény-típusok azok, amik alapvető és szoros kapcsolatban állnak a fehérgalléros bűnözéssel. A szervezeti bűnözés, mely azon jogellenes és káros cselekményeket foglalja magában, melyet egy cég alkalmazottai követnek el

15 FRIEDRICHS, David O.: *Trusted Criminals. White Collar Crime in Contemporary Society*. 4th Ed. Belmont: Wadsworth, 2009, 5. o.

16 Lásd az FBI kiadványában a kékgalléros (blue-collar crime) és a fehérgalléros bűnözés (white-collar crime) meghatározásokat: *White Collar Crime: A Report to the Public*. U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigation, Washington: Government Printing Office, 1989

17 QUINNEY, Richard: The study of white-collar crime: Toward a reorientation in theory and research. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 55 (1964) 208–214. o.

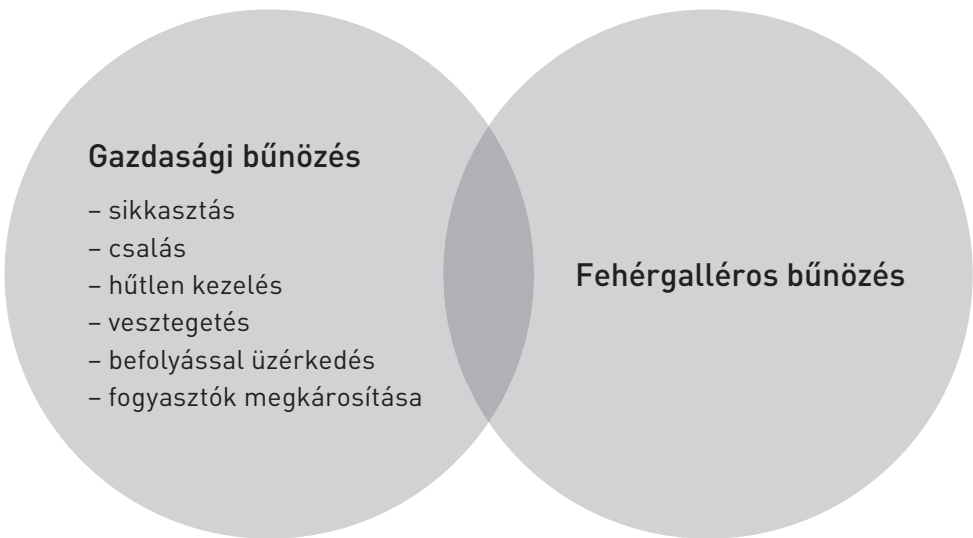
18 FRIEDRICHS, David O. (2009): i. m. 7. o.

a cég (vagy egyéni) érdekeinek előremozdítása érdekében. A kormányzati bűnözés (governmental crime), amely olyan magatartásokat takar, melyeket a kormány, a kormány hivatalai, kormányzati szervek követnek el, vagy egy olyan törekvés, ami egy kormányhivatal illegális és bizonyíthatóan káros magatartására utal, mint például az állami bűnözés (state crime). 1993-ban Aulette és Michalowski¹⁹ vezette be az állami-vállalati bűnözés (state-corporate crime) fogalmát. E kifejezés alá azon bűnös magatartások tartoznak, melyeket egy vagy több állami intézmény és egy vagy több gazdasági társaság közösen, direktkooperációban követ el egy közös cél elérése érdekében. Az állami-vállalati bűnözés azt hangsúlyozza, hogy hogyan működnek együtt illegálisan állami és piaci szereplők oly módon, hogy az akár halálos áldozatokkal, sérüléssel, egészségkárosodással, pénzügyi veszteségekkel és kulturális pusztítással jár. Szintén ide sorolható az „állam foglyul ejtése” (state capture), a globalizációs bűnözés (crimes of globalization), a pénzügyi bűnözés (finance crime), valamint a technikai/számítás-technikai bűnözés (technocrime).

Végül Friedrichs szerint általánosságban a fehérgalléros bűnözés fogalma alá tartozik minden olyan illegális, tiltott és bizonyíthatóan káros cselekmény, amely sérti a köz- vagy a magánbizalmat, továbbá amelyet törvényes és tiszteletre méltó intézmények vagy egyének követnek el, annak érdekében, hogy anyagi előnyökre tegyenek szert vagy fenntartsák széles körű hatalmukat és kiváltságaikat.

A fentiekből is látszik, hogy a gazdasági és a fehérgalléros bűnözésnek egy része átfedi egymást, hiszen például sikkasztást olyan személy tud elkövetni, akire rábíznak egy idegen dolgot, melynek elkövetője legtöbb esetben egy állami intézmény vagy gazdasági társaság alkalmazottja.

19 AULETTE, Judy R. – MICHALOWSKI, Raymond: Fire in Hamlet: A Case Study of State-Corporate Crime. In: TUNNELL, Kenneth D. (szerk.): *Political Crime in Contemporary America: A Critical Approach*. New York: Garland, 1993, 171–206. o.

1. számú ábra: A gazdasági és a fehérgalléros bűnözés átfedő halmazairól

Az átfedés akkor valósul meg, ha ezeket a bűncselekményeket (és még más, az írásban felsoroltakat) a cég nagy befolyással rendelkező tagja követi el. Általában a kárösszeg nagyságával is összefüggésben van, hogy fehérgalléros bűnözésről van-e szó, tipikusan néhány millió forintnál szabhatjuk meg a határt.

A GAZDASÁGI BŰNÖZÉS JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON A RENDSZERVÁLTÁS ÓTA

■ Az 1989–90-es rendszerváltás következtében hazánkban a piacgazdaság szabályai és eszméi kezdtek el működni. Azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy a piacgazdaságra történő áttérés²⁰ maga után vonta az új típusú gazdasági bűncselekmények megjelenését²¹.

Barabás és Irk²² megállapítja, hogy a szürke- és feketegazdaság, az adócsalás és az üzleti etika, morál hiánya alapvető jellemzője volt a szocialista időszaknak, melynek hatása a mai napig érződik a gazdasági életben.

Korinek²³ felhívja arra a jelenségre a figyelmet, hogy ha a piac egyik szereplője elkezd tisztességtelen eszközökhöz nyúlni annak érdekében, hogy erősítse piaci helyzetét, előbb vagy utóbb a többi piaci szereplő is követni fogja ezen az úton. Különösen akkor, ha a cselekményt nem követi gyors felderítés és megfelelő büntetés. E jelenséget Pusztai²⁴ Zybon-ra hivatkozva ún. szívó hatásnak nevezi.

-
- 20 A piacgazdaság és a gazdasági bűnözés alakulásával Tóth Mihály foglalkozik számos művében. TÓTH Mihály: Piacgazdaság és büntetőjog. In: LÉVAY Miklós (szerk.): *A piacgazdaság kiépülése és a gazdasági bűnözés. Kriminológiai Közlemények 52.* Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság, 1995, 4–35. o.; TÓTH Mihály: *Gazdasági bűncselekmények és bűnözés a rendszerváltozás éveiben.* Nagydoktori értekezés. 2007, 1–333. o.
- 21 A rendszerváltás és a gazdasági, valamint fehérgalléros bűnözés közötti kapcsolatról részletes elemzés található INZELT, Éva: White-collar crime during the political and economic transition in Hungary. *US-China Law Review*, 8/4 (2011) 352–379. o.
- 22 BARABÁS A. Tünde – IRK Ferenc: Gazdaság, bűnözés, gazdasági bűnözés, szervezett bűnözés, szervezett gazdasági bűnözés, I. rész. In: Irk Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 38.* Budapest: OKRI, 2001, 60–66. o.
- 23 KORINEK László: A gazdasági bűnözés kriminológiai szempontú megközelítése. *Rendészeti Szemle*, 2009/7–8., 39–57. o.
- 24 PUSZTAI László: A gazdasági bűnözés megelőzésének koncepcionális kérdései. *Ügyészek Lapja*, 1996/3., 29. o.

Korinek azt is hangsúlyozza, hogy a rendszerváltást követően nem volt elég magántőke, melynek oka a szocialista rendszer, amelyben nem lehetett magántőkét felhalmozni²⁵. Ennek következtében az ún. kapcsolati tőke – amely „túlélte” a rendszerváltozást – hatalmas értékkel bírt.

Pusztai²⁶ kiemeli a gazdasági bűnözés okait vizsgáló kriminológiai kutatások fontosságát. Idézi Fritz Sack-ot: „szinte mindent tudunk a gazdasági bűnözésről, ami lényegtelen, s szinte semmit, ami igazán lényeges: azt ugyanis, hogy hogyan születtek azok a [politikai] döntések, amelyek milliárdos károkat okoznak egy-egy gazdaságnak, de elkövetőiket csak a gyakorlatilag megfoghatatlan politikai felelősség terheli...”²⁷.

Pusztai²⁸ szerint a gazdasági bűnözés egyik oka a gazdasági ciklusok gazdasági bűnözést generáló hatása. E cikkében azt is megfogalmazza, hogy „az ezredfordulóig növekedni fognak hazánkban a társadalmi feszültségek. A társadalmi feszültségek feloldásának egyik módja pedig a bűnözés növekedése”²⁹. Részletesen elemzi a (globális) gazdasági ciklusok hatását a bűnözésre. Hipotézise, hogy a gazdasági ciklus leszálló ága, a recesszió idején a bűnözés növekedésével, míg a gazdasági fellendülés idején a bűnözés csökkenésével kell szembesülnünk. Kijelenti azt is, hogy „a ciklus mélypontján a vállalkozók olyan helyzetbe kerülhetnek, hogy gazdasági bűncselekményeket kell elkövetniük a cég fenntartása érdekében”³⁰. Leszögezi továbbá azt is, hogy a gazdasági válságok a modern jóléti államban csak akkor lesznek a bűnözés kiváltó okai, ha az állami szociális háló nem ellensúlyozza kielégítően a válság okozta negatív hatásokat.

.....
25 KORINEK László [2009]: i. m. 48. o.

26 PUSZTAI László [1996]: i. m. 29. o.

27 Uo.

28 Lásd részletesen PUSZTAI László: Gazdasági ciklus és bűnözés. In: IRK Ferenc (szerk.): *A bűnözés jövője, Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján*. Budapest: OKRI, 1997, 63–82. o. (posztumusz mű)

29 Uo. 67. o.

30 Uo. 76. o.

Véleménye szerint a rendszerváltás utáni jóléti társadalom kialakulása sok időt vesz igénybe. „Aligha szűnik meg a privatizáció varázsszavára a nyomorszinten élő tömegek hátrányos helyzete”³¹. Ezenfelül azt mondja, hogy a tőkefelhalmozás folyamatát követően a privatizáció hozzá fog járulni a vagyoni differenciálódáshoz, még pedig a középosztály hátrányára.

Előrejelzései 17 év távlatában igazolódtak!

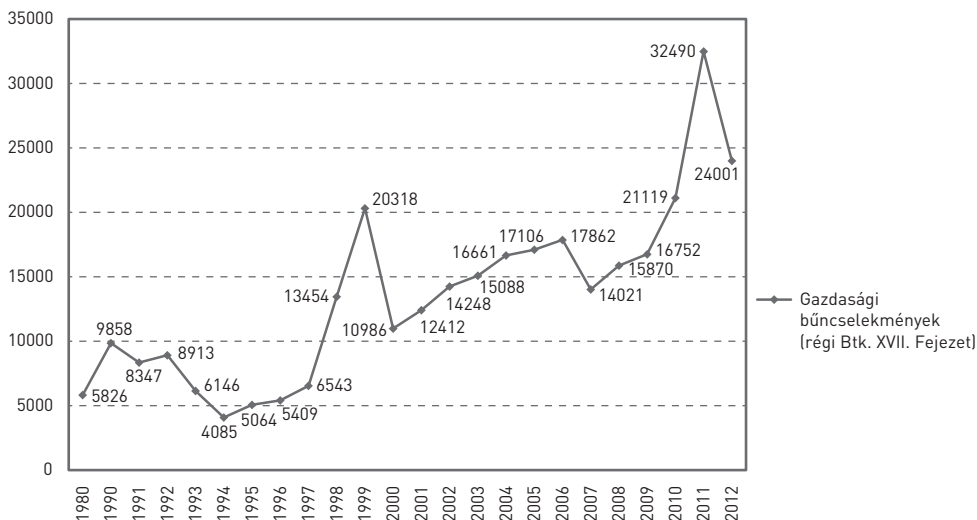
A következőkben a gazdasági és fehérgalléros bűnözés volumenére vonatkozó adatok kerülnek elemzésre a teljesség igénye nélkül. Mindkét bűncselekménytípusra jellemző, hogy óriási latenciával rendelkezik, ami miatt különféle módszerek (kvantitatív és kvalitatív) együttes alkalmazására van szükség. Az alábbiakban a kriminálstatisztikai adatok, valamint érzékelési és tapasztalási adatokat tartalmazó kutatási eredmények kerülnek elemzésre.

A REGISZTRÁLT GAZDASÁGI BŰNCSELEKMÉNYEK

Az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (továbbiakban: ENYÜBS) adatai alapján 1990 és 2013 között 9800 és 32 000 között mozgott a regisztrált gazdasági bűncselekmények száma³² (lásd 2. számú ábra).

.....
31 Uo. 79. o.

32 Ezen adatok a régi Btk. (az 1978. évi IV. törvény) XVII. A gazdasági bűncselekmények című fejezetben szereplő bűncselekményeket tartalmazzák.

2. számú ábra: A regisztrált gazdasági bűncselekmények száma (1980–2012)

A rendszerváltást követően 1990-től 1998-ig nőtt az ismertté vált bűncselekmények, ezen belül pedig a gazdasági bűncselekmények száma is, azonban az összes regisztrált cselekményhez való aránya (kb. 3–4%) nem változott szignifikánsan. Ez alól a 2011-es év kivétel, mert ebben az évben 7,2% volt az arány.

A 2000-es években a gazdasági bűnözés 30 milliárd forintos kárt okozott évente, melynek kb. 20%-a térült csak meg³³. Az általában aránylag enyhe büntetések miatt a gazdasági bűncselekményeket elkövetők nem is vállalnak túl nagy kockázatot. Tóth elemzésében azt is megállapítja, hogy a gazdasági bűncselekmények miatt elítélt elkövetők között magasabb arányban vannak jelen a főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezők, továbbá a nők, mint az egyéb bűncselekmény miatt elítéltek körében³⁴.

33 TÓTH Mihály (2006): i. m. 406–408. o.

34 Uo. 407. o.

A regisztrált gazdasági bűncselekmények kb. felét négy bűncselekmény adja, melyek a csődbűncselekmény, az adócsalás/költségvetési csalás, a pénzhamisítás, valamint a **készpénz-helyettesítő fizetési eszköz hamisítása vagy azzal való visszaélés**.

A PRICEWATERHOUSECOOPERS-JELENTÉSEK

A PricewaterhouseCoopers (továbbiakban: PwC) a világ legnagyobb gazdasági tanácsadó szervezete. A 150 éve alapított vállalat 157 országban van jelen, és több mint 184 ezer szakértőt foglalkoztat. A PwC rendszeresen felmérést készítet és jelentést tesz közzé „Globális gazdasági bűnözés” címmel³⁵. 2014-ben hetedszer adták közre a jelentésüket. A gazdasági élet szereplőivel készített interjúk alapján statisztikákat készítenek, például arról, hogy a cégek hány százaléka esik áldozatul gazdasági bűntetteknek, hogyan kezelik a problémákat, illetve milyen a védekezési stratégiájuk. Összefoglaló jelleggel a hét jelentés legfontosabb megállapításait elemzem.

2003-as felmérésük³⁶ során mintegy 50 országban 3600 cég felsővezetőivel készítettek interjút. Azt állapították meg, hogy a társaságok 37%-a esett áldozatul gazdasági bűncselekménynek a megelőző két évben (60% hűtlen kezelés és sikkasztás, 14% korrupció). Az egy cégre eső átlagos kárérték közel 2,2 millió US\$ volt.

35 Kutatásaikban cégek felsővezetőivel készítenek interjút, mely során az adott szervezet gazdasági bűnözéssel kapcsolatos tapasztalatait, tovább a vezető véleményét kérdezik a társaság helyzetéről. Az adatok feldolgozásánál, a jelentések olvasásánál figyelemmel kell lenni a tényadatok és a vélemények elkülönített kezelésére és elemzésére.

36 *Economic Crime Survey 2003*.

http://www.pwc.com/hu/en/publications/assets/pwc_crime_survey_2003.pdf

3. számú ábra: A csalás környezete³⁷

Csalás akkor történik a legnagyobb valószínűséggel, ha egyrészt az adott elkövetőnél megjelennek bizonyos ösztönzők, másrészt látja azt a lehetőséget vagy alkalmat, melynek keretében könnyű elkövetni a cselekményt, harmadrészt ha megvan az a képessége, hogy racionalizálja tettét önmagának és kollégáinak. (E magyarázat vizuális leírását lásd 3. számú ábra. Ahol a három halmaz közepén metszi egymást, ott a csalás elkövetésének veszélye igen magas.)

2007-ben³⁸ jelent meg az első olyan vizsgálat, melynek volt Magyarországra vonatkozó külön fejezete. E kutatás alkalmával 40 ország több mint 5400 vállalatának vezetőit kérdezték meg, melyből 77 magyarországi vállalat volt. A megkérdezett magyar vállalatok 62%-a vált gazdasági bűncselek-

37 A 2005-ös jelentés alapján. Lásd: *Global Economic Crime Survey 2005*.

http://www.pwc.com/hu/en/publications/assets/pwc_2005_globalcrimesurvey.pdf, 15. o.

38 *Gazdasági bűnözés: emberek, kultúrák és korlátok IV*. Globális Gazdasági Bűnözés Felmérés, Magyarország, 2007. http://www.pwc.com/hu/en/publications/assets/crime_survey_hun_final.pdf

mény áldozatává 2005 és 2006 folyamán (48% lopás és hűtlen kezelés, 26% szellemi tulajdonnal kapcsolatos bűncselekmények, 17% korrupció). A felmérésben részt vevő cégeknek a két év alatt 3,9 milliárd forint veszteséget okoztak a gazdasági bűncselekmények. Az elkövetők 95%-a felsőfokú végzettséggel rendelkező, 31–45 év közötti férfi volt.

A 2011-es kutatás³⁹ sajátosságát az adta, hogy kiemelten foglalkozott a gazdasági bűnözésen kívül a számítógépes bűnözéssel és azzal, mennyire vannak felkészülve a hazai vállalatok az ilyen típusú veszélyekre.

A 2014-es felmérés⁴⁰ során világszerte megkérdezett 5000 felsővezetőből 91 Magyarországon működő vállalat volt. Az előző felméréshez képest a számítógépes bűnözést tapasztaló válaszadók aránya 4%-ról globálisan 17%-ra, Magyarországon 14%-ra nőtt.

A PricewaterhouseCoopers felméréseiben nem szerepel a fehérgalléros bűnözés kifejezés, de a fentiekből az elkövetők körét nézve világosan kiderül, hogy „fehérgalléros” elkövetőkről van szó.

Terjedelmi okokból nincs lehetőségem ismertetni, azonban a gazdasági bűnözés volumenének vizsgálatakor elengedhetetlen a Magyar Nemzeti Bank (korábban: Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete⁴¹) és a Gazdasági Versenyhivatal⁴² által

.....
39 *Számítógépes bűnözés: Mennyire felkészültek a hazai vállalatok a veszélyekre?* Globális Gazdasági Bűnözés Felmérés, Magyarország, 2011.

http://www.pwc.com/en_HU/hu/publications/assets/globalis-gazdasagi-bunozes-felmeres.pdf

40 *Gazdasági bűnözés: az üzleti életet fenyegető globális veszély.* 2014. évi felmérés a globális és magyar gazdasági bűnözésről. http://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/globalis_gazdasagi_bunozes_felmeres/assets/Globalis_gazdasagi_bunozes_2014_magyar_riport.pdf

41 Lásd részletesen a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete éves jelentéseit.

http://felugyelet.mnb.hu/bal_menu/jelentesek_statisztikak/eves

42 Lásd a Gazdasági Versenyhivatal Országgyűléshez benyújtott beszámolóit.

http://www.gvh.hu/gvh/orszaggyulesi_beszamolok

készített éves jelentések, valamint olyan kutatási eredmények elemzése, melyek a kis- és közepes vállalkozások rövid távú kilátásainak és a cégek üzleti helyzetét befolyásoló gazdasági és intézményi tényezők feltárását tartalmazza⁴³.

A GAZDASÁGI (FEHÉRGALLÉROS) BŰNÖZÉS MEGELŐZÉSE

■ A gazdasági (fehérgalléros) bűnözés kezelésének alapja egy jól átgondolt, kiszámítható jogi környezet, mind a polgári/közigazgatási (adó- és számviteli szabályok), mind a büntetőjogi szabályozás területén, melyben pontosan és részletesen vannak szabályozva a gazdasági szereplők jogai és kötelezettségei. Megfelelő rendszert kell kiépíteni a tekintetben is, hogy az állam milyen mértékben és formában avatkozik be a gazdasági életbe.

Pusztai⁴⁴ részletesen elemzi a gazdasági bűnözés megelőzésének sajátosságait. Megállapításai közül a formális és informális szociális kontrollmechanizmusok létrehozásának és megfelelő működésének fontosságát emelném ki. Egyetértve Pusztaival, a gazdasági bűnözés megelőzése terén mind a büntetőjogon kívüli, mind pedig a büntetőjogi eszközök alkalmazására, ezek hatékonyságának fokozására van szükség.

43 Lásd a Figyelő, az MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet (GVI) és a Volksbank Rt. közös kutatását. Részletes eredmények CZIBIK Ágnes – TÓTH István János: *A kis- és közepes vállalkozások üzleti helyzete és véleménye gazdasági és politikai környezetükről*. KKV Körkép, 2008. október, 1–43. o. http://www.gvi.hu/data/research/kkv_korkep_084_081121.pdf

44 PUSZTAI László (1996): i. m. 28–33. o.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban rövid áttekintést kívántam adni a gazdasági bűnözés hazai trendjeiről, e jelenség „fehérgalléros” vonásairól. Az elmúlt két évtized statisztikai adatainak elemzésével és a rejtett bűnözésre is irányuló kutatási eredményekkel a jelenség prosperáló voltát szerettem volna bizonyítani. A rendszerváltás óta megjelent elemzések alapján látható, hogy egy szocialista hagyományon – a kapcsolati tőkén alapuló – gazdasági rendszer bontakozott ki hazánkban, melynek mind a mai napig kihatása van a gazdaságban végbemenő folyamatokra, cselekményekre⁴⁵. Számos hazai és külföldi szerző hangsúlyozza a gazdasági élet működése során az íratlan (etikai) szabályok érvényesülésének fontosságát. Magyarországon sajnos csak szűk körben tudunk beszámolni ezen erkölcsös viselkedésről e szektorban. Szükséges volna a szabályozási koncepció hosszú távú kidolgozása és csak néhány, elkerülhetetlen esetben való módosítása. A kiszámítható jogi környezet növeli a befektetési kedvet egy adott ország vonatkozásában. Ez nem csupán a büntetőjog szempontjából vagy éppen morális megfontolásból fontos, hanem Magyarország versenyképességének növelését is elősegítené.

45 Gondoljunk itt a közbeszerzési eljárásokon nyertes cégek tulajdonosi körére és a kiíró állami cég vezetőinek kapcsolatára.

A BŰNÜGYI PROGNÓZISRÓL – MÚLTBELI TÉNYEK ÉS JÖVŐBELI KILÁTÁSOK

Irk Ferenc

■ Pusztai László életművét ismerők tisztelettel adóznak a szerző sokoldalú tudományos tevékenységének. Bár az utókor számára elsősorban büntető anyagi és eljárási jogi, továbbá kriminalisztikai munkásságával alkotott maradandót, elismerést vívott ki a kriminológia művelői körében is. Ez utóbbi diszciplína keretei között maradva, az egykori pályatárs és kolléga osztja meg olvasóival néhány, a bűnözés múltjának és jövőjének mérhetőségével kapcsolatos gondolatát.

A PROGNÓZISKUTATÁS MÚLTJA – RÖVID VISSZATEKINTÉS

■ Tekintettel arra, hogy e tárgykör bemutatásával többen és részletesen foglalkoztak, ehelyütt a témamegközelítés néhány súlypontjának átalakulására hívom fel a figyelmet. Tényszerűen igazolható, hogy a különböző országok rendőrségei e tématerület **gyakorlati** kimunkálásában régóta igyekeznek vezető szerepet játszani. A hazai szakirodalomból azonban az is kivehető, hogy ez az aktivitás a számunkra irányt mutató európai országok ezirányú aktivitásához képest meglehetősen megkésetten, és számos kétség közepette vette kezdetét. Jómagam az első bemutató munkát a hetvenes évek második feléből találtam, amelyik áttekintő tájékoztatást nyújt a nyugat-európai ezirányú munkálatokról, ezzel párhuzamosan, mindenféle konkrétum felvázolása nélkül bejelenti, hogy Magyarországon a Belügyminisztérium – természetesen a kor szokásainak megfelelően meglehetősen érdekes „csavarral” egy 1969-es MSZMP KB határozatra hivatkozva – szorgosan műveli e témát.¹

Pusztai Lászlónak a Belügyi Szemle 1988-ban napvilágot látott számában megjelent nagyívű elemző tanulmányából² viszont tudjuk: a hazai kutatások – elsősorban Szabó András jóvoltából – már az 1970-es évek eleje óta folynak. Nem mellékesen Pusztai említett dolgozatának élén fogalmazza meg tömören e tématerület lényegi korlátait is a következőképpen: „a bűnüldözés távlati tervezése, a megfelelő kriminálstratégia kialakítása céljából a prognóziskészítés elengedhetetlen, de tudatosítani kell annak lehetőségeit és határait.” Legfontosabb szem-

1 GIDÁLI Gábor: A bűnügyi prognózisok készítésének helyzetképe. *Belügyi Szemle*, 1977/7., 82–84. o. A „későn jött” olvasók számára megemlítem: a párthatározatra hivatkozásnak azért van jelentősége, mert annak keletkezése idején még nem volt általánosan meghaladott az a korábbi nézet, miszerint a szocializmus építésének előrehaladtával a bűnözés automatikusan elhal. Sőt, a rákövetkező évtizedben zajló viták egy része is – mai értékelés szerint már legalábbis – módszertani köntösbe öltöztetett ideológiai eszmeháborulatként kezelhető, hiszen továbbra is arról kellett a korábbi nomenklatúra egyes kiváló gyakorlati szakembereit hosszasan győzködni, hogy a tények azt mutatják: a szocializmust építő országokban lehetséges azonos vagy akár magasabb bűncselekményi-bűnelkövetői szám, mint a hitük szerint zsákcácsnak tartott kapitalizmus egy-némely államában.

2 PUSZTAI László: Kriminálprognosztika. *Belügyi Szemle*, 1988/10., 3–15. o.

pont annak felismerése, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés tükrében lehetőség legyen annak minél pontosabb becslésére, hogy „mekkora nagyságrendű változásra számíthatunk a bűnözésben”, merthogy „a kriminálpolitika kialakításához valamiféle előrejelzésre mindenképpen szükség van”. Ebben a tanulmányban olvasható egy finom kritikai betét is a múlt század nyolcvanas éveiben folyó magyar gyakorlati munkával összefüggésben, ami nem független a korábban ismertetett Belügyi Szemlében megjelent cikk tartalmától. Pusztai így fogalmaz: „más kérdés, hogy a kriminálprognosztika szükségességének elvi elismerését mennyire követte művelésének szorgalmazása, eredményeinek tudomásul vétele és gyakorlati alkalmazása.” Tudjuk, hogy elsősorban Szabó András, Diczig István, Déry Pál, Korinek László – olykor egymással is polemizáló – kutatásai³ olyan munícióval szolgáltak az akkori magyar politikusok (és a gyakorlati bűnüldözők vezetői) számára, amelyet ha – jórészt ideológiai korlátok miatt – nem negligáltak volna, talán az 1980-as évektől induló két erősen „lejtmenetes” évtizedet is könnyebben lehetett volna menedzselni.

Pusztai László 1987-es publikációjában⁴ új, mégpedig mérőeszközök igénybevételével bizonyítható (vagy éppenséggel cáfolható) szempontra hívta fel a figyelmet. Azt mutatta be, hogy a **bűnözés és a társadalmi-gazdasági fejlődés ciklikussága között összefüggés kereshető és található**. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy egyrészt a bűnözés számszerű alakulása bizonyos határok között előre jelezhető, másrészt, hogy a „bűnözés jelenleg növekvő tendenciájával továbbra is számolnunk kell”. Csaknem három évezed elmúltával, manapság is érdemes odafigyelni következő gondolataira, annak ellenére, hogy a globalitás fogalma az eltelt idő alatt mind földrajzi, mind társadalmi-gazdasági értelemben jelentősen kiterjedélyesedett és részben megváltozott. „A gazdasági fejlődés ciklikussága következtében fellépő válságok jellemzője napjainkban a globalitás, mégpedig két

3 Csupán példálózó bemutatásként álljanak itt a felsoroltak egy-egy máig megkerülhetetlen munkái. SZABÓ András: *Előrejelzés a visszaeső bűnözés várható alakulásáról az 1975–1985. közötti időszakra*. Budapest: BM Könyvkiadó, 1981; DICZIG István: *A bűnözés megelőzésének stratégiája és taktikája: A bűnözés megelőzésének stratégiája és középtávú komplex tervezése a Belügyminisztérium szerveinél*. Budapest: BM Könyvkiadó, 1988; DÉRY Pál: *A bűnözés, különösen a helyszínes bűncselekmények várható alakulása és a bűnözés távlati tervezése. Belügyi Szemle, 1973/11., 12–32. o.*; KORINEK László: *Latencia és prognózis. Belügyi Szemle, 1987/4., 78–80. o.*

4 PUSZTAI László: *Gazdasági ciklus és bűnözés. Belügyi Szemle, 1987/9., 34–42. o.*

értelemben is. Egyrészt az egész világra kihatnak – minden korábbi elképzeléssel ellentétben a szocialista világra is –, s fokozottan érintik az olyan kis országokat, mint hazánk is, amelyek termékeik nagy részét a külpiacra kénytelenek realizálni, s ahová a válság is feltartóztathatatlanul »begyűrűzik«, ha »begyűrűzésről« egyáltalán beszélhetünk, hisz a ciklus hatása országon belül is kialakul. Globális válság másrészt azért, mert nem marad meg a gazdaság keretei között, hanem a társadalom egész életére kihat. Meglepő lenne ezért, ha a globális válság hatása a bűnözésben nem jelentkezne.” Pusztai ugyanebben a tanulmányában kritizálta azt a ma is gyakran szárnyra kapó „mentő” formulát, amely szerint a jövőre adott előrejelzés akkor tekinthető relevánsnak, ha a számításkor alapul vett változóknak nem következik be lényeges változás. És mivel úgy véli, hogy „témánk szempontjából alapvetően tévesnek kell tekinteni azt a módszertani megközelítést, hogy a prognosztizált időszakban nem következhet be olyan rendkívüli esemény, amely lényeges változásokkal jár, és a gazdasági fejlődés töretlen lesz”, ezért hangsúlyozza, hogy a jövő (így a bűnözés jövőjének) megismerhetősége továbbra is erősen korlátozottnak tűnik. Ez az álláspontja tükröződik a témában publikált OKKRI-tanulmányában,⁵ valamint szakírói hagyatékában a korábban idézett Belügyi Szemlében napvilágot látott dolgozattal azonos címen hátramaradt, ismeretlen időpontban véglegesített, nagyobb lélegzetű munkájában.⁶ El kell tehát fogadnunk – írja Pusztai – hogy prognózisra szükség van, a beválás valószínűsége azonban csak közepes szintű lesz.⁷

5 PUSZTAI László: A bűnözés előrejelzése. In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok 27.* Budapest: KJK, 1990, 63–123. o.

6 PUSZTAI László: Gazdasági ciklus és bűnözés. In: IRK Ferenc (szerk.): *A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján.* Budapest: OKRI, 1997, 63–82. o. (posztumusz mű)

7 PUSZTAI László (1990): i. m. 116. o.

Az előzőek összegezésképp rögzíthetjük, hogy egyrészt szükség van karakteres, azaz a jövő várható fejleményeivel számot vető kriminálpolitika kialakítására,⁸ másrészt ez mértéktartó prognózis megalkotása nélkül nem vagy alig lehetséges. Ennek azonban részint korábban is ismert, részint újabb keletű korlátai vannak.⁹

A XXI. SZÁZADI GLOBALIZÁCIÓRÓL

■ A globalizáció **társadalomelméleti fogalma** nem új, merev (világ) hatalmi szerkezetet jelöl, hanem a **társadalmi cselekvés új keretét és közegét**, amelyben a gazdaság, a politika, a kultúra és rajtuk kívül a társadalmi cselekvés összes többi szereplője (aktora) saját viszonylatait új és precedens nélküli módon eredendően globális összefüggésekben **alakítja**. A „globális” jelző eredeti jelentése a „földkerekség egészére kiterjedő”. Ez a meghatározás azonban – korunkat jellemző módon – már eleve elsősorban nem geográfiai vagy fizikai, hanem **sajátos funkcionális, politikai és értékmozzanatokot foglal össze**.¹⁰

Pusztai László korábban idézett munkájában már felvillantotta azt a jövőképet, amiben a globalizálódó világ a korábbiaknál is bonyolultabbá teszi a különféle társadalmi és gazdasági változások előrejelzését, ezzel együtt pedig a bűnözés várható alakulásának prognózisát. Azt részleteiben még nem láthatta előre, hogy

8 Lásd részletesebben KORINEK László: *Kriminológia*. I. rész. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 547–550. o.

9 A Belügyminisztérium részére 2013-ban készült szakértői anyag szerzői tanulmányaikban felhívták a figyelmet egyebek mellett arra, hogy a számszerű adatok a hagyományos bűnügyi statisztikai adatelemzések keretein belül is milyen bizonytalansági faktorokat tartalmaznak. FINSZTER Géza [szerk.]: *Kutatási jelentés a globalizáció hatása és bűnözés-prognózis Magyarországon 2020-ig c. kutatási témában*. Budapest: 2013. <http://www.bm-tt.hu/cuccok/letolt/finsztergezajelentes13.pdf>; különösen KÓ József: *Bűnügyi prognózis 2020*. In: FINSZTER Géza [szerk.] [2013]: i. m. 35–55. o.

10 KISS Endre: *Globalizáció és jövőkutatás. Új komplexitás és új ténytérületek a két terület áthatásaiban*. *Magyar Tudomány*, 2007/9. <http://www.matud.iif.hu/07sze/04.html>. A globalizáció és a modernizáció részletes áttekintését lásd FINDLAY, Mark: *Governing Through Globalised Crime. Futures for International Criminal Justice*. Devon: Willan Publishing, 2008, 1–38. o.

az általa megfogalmazottak és a jelen tanulmány elkészítése között eltelt mintegy negyedszázad milyen új kihívásokat és kérdéseket vet majd fel. Ezek közül alább sorjázik néhány.¹¹

A **globalizációs változások társadalmi-gazdasági következményeinek** már a második világháborút követő, első világbeli, sokak szemében csodaszámba menő, jórészt a Marshall-segély kedvezményezettjei körében létrejött gyors gazdasági fejlődés, ezzel együtt a társadalom viszonylag széles rétegének anyagi helyzetében bekövetkezett gyors és kedvező változás „ágyazott meg”. A háború nyomorát – főleg Európa nyugati felén – a jelentős pénzügyi támogatás biztosítása mellett is csak úgy tudták mintegy egy–másfél évtized alatt jólétté transzponálni, hogy tömegesen alkalmaztak **vendégmunkaerőt**.

A **XX. század utolsó évtizedének kezdetén** egy más jellegű változás is kezdetét vette, ami különösen Európa és e térség szomszédaival kapcsolatban indított be nemhogy előre nem tervezett, de még csak néhány évvel korábban is elképzelhetetlennek tartott változásokat. A **létező szocializmus** világrendszerére mint olyan szinte máról holnapra **megszűnt**, a vezető erőnek számító Szovjetunió éppúgy, ahogy a térség több másik konföderációs államalakzata is darabjaira hullott. Új gazdasági, politikai és katonai szövetségek alakultak, korábban nem tervezett mozgásfolyamatok indultak meg – s az átalakulássorozatnak még korántsem vagyunk a végén. Egyelőre csak azt látjuk, hogy ami korábban szétrobbanthatatlanul egybetartozott, az a szemünk láttára több részre szakadt, ugyanakkor az új szövetségeknek legfeljebb még csak a kezdeti jelei mutatkoznak. A nemzeti szuverenitás eszméje, a felvilágosodás időszakát nem számítva, korábban soha

11 Részletesebben lásd IRK Ferenc: A globalizáció fogalma, hatása az európai térségben, különös tekintettel hazánk helyzetére. In: FINSZTER Géza (szerk.) (2013): i. m. 14–34. o.; továbbá IRK Ferenc: *Kétkedő kriminológia. A rizikótársadalom kriminálszociológiája*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2012.

nem látott méreteket öltött nagyhatalmi és kistrégiós szinten egyaránt, ami nem épp a gazdasági globalizáció megállíthatatlannak tűnő folyamatába illeszkedő jelenség.¹²

A globalizáció jelentőségének megértése elválaszthatatlan a rizikótársadalom lényegi ismérveinek megismerésétől. Ezzel összefüggésben szükséges kiemelni, hogy a XX–XXI. század fordulóját egy a kockázatok jellegének megváltozásához vezető, történelmi méreteken is jelentős átalakulás jellemezte. Ez pedig a **bipoláris világ megszűnése**, a két világhatalom mintegy félévszázados versengésének lezárulása, ami a katonai fenyegetettség lényeges csökkenéséhez vezetett. A világ izoláltságának feloldása, a „mi” és az „ők” gondolkodásmód felszámolása, az ezzel kapcsolatos védelmi stratégiák leépülése **minden korábnál nagyobb lehetőséget biztosított** más, korábban épp e korlátok miatt **nehezen érvényesülő kockázatok széles körben való elterjedésének.**¹³ Ebben elsősorban a történelmi folyamatok, ezeken belül is főként a határok leomlása, a szabad utazási és kommunikációs lehetőségek, s ezáltal a **globalizáció világméretűvé terebélyesedése játszott fontos szerepet.** Mindezek eredményeképp a megelőző időszakhoz képest sokkal nagyobb jelentőségre tettek szert olyan cselekmények, mint a „határokon átívelő bűnözés”, a „terrorizmus”, és az ezek köré szerveződő „bűnelkövetési formák”. Más hangsúlyt kaptak olyan cselekmények is, mint a „korrupció”, a „pénzmosás”. A biztonsági szakembereknek máról holnapra azzal kellett szembesülniük, hogy míg régebben egy vagy néhány országon belül kellett bűncselekményeket és azok elkövetőit felderíteniük, addig a bűnözés egypár éven belül annyira átalakult, hogy a bűnelkövetők nem különülnek el az állampolgárok többségétől, hanem köztük és velük együtt élnek, dolgoznak. Épp

12 *Peccei* idézi egyetértőleg *Arnold J. Toynbee* szavait, aki szerint a szuverenitást „legfőbb vallásukká emelték az emberek. Moloch-szerű főistenük oltárán készek föláldozni gyermekeik, önmaguk, embertársaik életét, ha egy hagyományos háború nukleáris háborúvá fokozódik.” *PECCEI, Aurelio: Kezünkben a jövő. A Római Klub elnöke világproblémákról.* Budapest: Gondolat Kiadó, 1984 [Eredeti megjelenés időpontja: 1981], 117. o.

13 A globalizáció és rizikó összefüggéséről lásd *MARX, Rainer: Das Kapital. Ein Plädoyer für den Menschen.* München: Pattloch-Verlag, 2008, 164–165. o. Itt Marx arra hívja fel a figyelmet, hogy amennyiben nem vesszük figyelembe a nyertesek és vesztesek közötti ellentétet, tovább bővítjük a kockázatok körét, s a két, egymástól mindinkább eltávolodó réteg szellemi-morális különbözősége politikai következményekkel is jár. Lásd még morális dimenzióban, úgymint szolidaritás és igazságosság: *MARX, Rainer: Uo.* 175. o.

ezért a **rizikó a korábbinál diffúzabbá** vált. Ez viszont egyáltalán nem jelenti azt, hogy a jelenlegi kockázatok kevésbé veszélyesek az eddigieknél; épp ellenkezőleg: a bűnözéskontroll az utóbbi évtizedekben – mind nemzeti, mind nemzetközi vonatkozásokban – gyökeresen új kihívásokkal szembesült.¹⁴

GLOBALIZÁCIÓ ÉS KRIMINALITÁS

■ Számunkra a **globalizáció kriminogenitását firtató hipotézisek és megállapítások**, az ezeket magyarázó összefüggések különösen jelentősek. Így figyelemre méltóak azok, amelyek a szabadkereskedelem fellegvárából, az Egyesült Államokból érkeznek, és empirikus megállapításokra alapozott összefüggéseket tartalmaznak.

A globalizációval összefüggésbe hozható, új minőséget produkáló bűncselekmények¹⁵ elterjedésével márcsak azért is nehéz szembeszállni, mert a **krimínálpolitika** abból az **előfeltevésből** indul ki, hogy az állam polgárainak többsége normakonform személyiségjegyeket mutat fel, s csak egy kisebbség az, amelyik deviáns, öntörvényű.¹⁶ Azt is feltételezi, hogy vannak ugyan ingatag emberek, akik legszívesebben rossz útra térnének, ám jellemük nem eléggé erős ahhoz, hogy – amennyiben állami fenyegetéssel kellene szembenéznük – eredeti elhatározásukat végre is mernék hajtani. Ezért – egy sajátos előny-hátrány vagy költség-haszon elemzés után – inkább választják a jogkövető magatartást, mint a jogsértést. A feltételezések közé tartozik az is, hogy a társadalom többségének erre a tabumegerősítésre szüksége van, akár egy már elkövetett bűncselekményt

14 Részletesen lásd FLYGHED, Janne: Crime-Control in the Post-Wall Era: The Menace of Security. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 6/2 (2005) 165–182. o.

15 Ilyenekről lásd például DEÁK István (2012): A hazai korrupció. In: NOVÁKY Erzsébet – TÓTH Attiláné [szerk.]: *A jövő és 2012. Gazdaság, Társadalom II*. Sopron: Arisztotelész Kiadó, 2012, 100–117. o.

16 Ebben a [tév]hitben jelentős szerepet játszik az a tény, hogy – kivételektől eltekintve – a hatóságok álláspontjukat a tudomásukra jutott jogsértések ismeretében alakítják ki, a latencia körébe tartozókat nem veszik tekintetbe. Pedig valamennyi idevonatkozó kutatás azzal a megállapítással zárul, hogy a statisztikai nyilvántartásba kerülő jogsértések csak a jéghegy csúcsát jelentik, a többségről a döntéshozóknak nincs tudomásuk.

követő jóvátételi eljárás kereteit felhasználva.¹⁷ Sőt egyenesen elvárja az ő képviselőjére szerződött államtól, hogy az egyértelműen deklarálja: mit szabad és mit nem szabad tennie.

Tegyük hozzá: ez utóbbi kriminálpolitikai vélelemmel feltétlenül egyet lehet érteni. A baj csak az, hogy egyre nehezebb a kívánalomnak eleget tenni. A posztmodern társadalom egyik jellemzője épp az, hogy az embereket, de az államok vezetőit is mind gyakrabban hozza olyan helyzetbe, amikor a fehér (a jó) és a fekete (a rossz) mezője egyre ritkábban látszik egyértelműen, viszont a kettő közötti átmenet (azaz a szürke zóna, a fehér és fekete közötti átmenetek széles skálájával) mind jellemzőbbé válik. Az sem ritka, hogy egy jelenség, ami korábban a fekete tartományban volt, egyszercsak elkezd kiszürkülni, s bizonyos idő után fehérré válik (valamennyi dekriminalizációs folyamat ezt az utat járja végig).

Ehhez a változáshoz társul az az embereket mind gyakrabban érő élmény is, hogy a felettük gyakorolt **kontroll** több irányból hat, ám ezek egymásnak nincsenek alá-fölé rendelve, s nem ritkán – az elvárásokat tekintve – ellentétesek egymással. (Például egyik elvárást erősíti a morál, de gyengíti a rövidtávú anyagi érdek, a másikat épp fordítva: erősíti az anyagias motiváció, miközben szembemegy a morális értékkel.) Az nem kétséges, hogy a bűnözéskontroll megvalósítója formálisan továbbra is az állam. Kérdőjel csupán annak a mondatnak a végére tehető, hogy az emberek feletti kontroll-hierarchiában az állam vajon milyen ranghelyet foglal el. A globalizáció körülményei között nemcsak az kérdőjelezhető meg, hogy **kié a tényleges kontroll, hanem az is, hogy ha a legfőbb kontroll nem az államé, akkor kié, s az államnak milyen lehetősége marad kontrollfeladatának érvényesítésére.** A kérdésfeltevés legalábbis abban az esetben mindenképpen jogos, ha az állam kontrollszerepébe nem pusztán magát az ellenőrzést, hanem akaratának kikényszerítési lehetőségét is beleértendőnek tartjuk.¹⁸

17 Az ún. resztoratív igazságszolgáltatás a büntetőeljárásnak és a büntetésnek további célokat is tételez. Ezek azonban kívül esnek a kriminálpolitikán, ezért ehelyütt nem foglalkozom velük. Ez utóbbira lásd bővebben BARABÁS A. Tünde: *Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában*. Budapest: KJK-Kerszöv Kiadó, 2004.

18 Részletesen lásd IRK Ferenc: *Globális kockázatok – diszfunkcionális kriminálpolitika. Állam- és Jogtudomány*, 2002/3–4., 191–224. o.

Szinte már közhelynek tekinthető az az állítás, amely szerint a 2001. szeptember 11-én, a Világkereskedelmi Központ elleni merénylet átalakította a világ biztonságát. A földkerekség **államai közötti** problémák fontosabbakká váltak, mint az egyes **államokon belüli** konfliktusok.¹⁹ Ez nemcsak a terrorizmusra érvényes, hanem ezzel egyidőben előtérbe kerültek a kockázatok egyéb formái is, kezdve a környezeti gondoktól a népvándorlásokig.²⁰ Ezeknek a bűnözésre gyakorolt hatásait sem lehet a továbbiakban másodrendű kérdésekként kezelni. Ezért a **globális világ fogalmának helyét egyre inkább a globális világ mozgásaival kapcsolatos elemzések veszik át.**²¹ Számos globális hatás mind kapcsolatainkra, mind a helyi közösségek életére, mind morális és kulturális értékrendszereinkre minden korábbinál jelentősebb következményekkel bír. A nemzeti határokat átlépő különféle tevékenységek, kezdve az emberkereskedelemtől, a szexturizmuson át a számítógépes kapcsolatok legkülönbélebb megnyilvánulásaiig, a helyi viszonyokat mélyebben alakítják, mint azt sokan tudni vélik. Ennek főként a büntetésre és a szociális kontrollra gyakorolt hatását látszik célszerűnek alaposan elemezni. Ezt célozza a **mobilitás kriminológiája („Criminology of mobilities”)** művelésének elindítása, ami szoros összefüggést mutat az ún. második modernitás tanai köré csoportosított gondolatok kriminológiai elméletbe való átültetésével.²² Ennek a szemléletnek a gyökerei Ulrich Beck korábban már ugyancsak megemlített téziseiben lelhetők fel, leginkább abban, hogy **az államok elveszítették ellenőrzésüket a globális kockázatok felett.**²³

19 *The 9/11 Report*. National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States. New York: St Martin's Press, 2004, 517. o. Idézi AAS, Katja Franco: Analysing a world in motion. Global flows meet 'criminology of the other'. *Theoretical Criminology*, 11/2 (2007) 283–303. o., különösen 284. o.

20 Ezt 2011-ben tovább fokozták a korábban többé-kevésbé stabilnak látszó Észak-afrikai és Közél-keleti muszlim országokban – az ún. fejlett országok vezetőinek többsége számára teljesen váratlanul, s egyúttal láncreakciószerűen – kirobbant „forradalmi” események.

21 INDA, Jonathan Xavier – ROSALDO, Renato: Introduction: A World in Motion. In: INDA, Jonathan Xavier – ROSALDO, Renato (szerk.): *The Anthropology of Globalization: A Reader*. Massachusetts: Blackwell, 2002, 1–34. o. Idézi AAS, Katja Franco (2007): i. m. 284. o.

22 Az előzményeket lásd pl. HARVEY, David: *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell, 1989; LASH, Scott – URRY, John: *Economies of Signs and Space*. London: Sage Publications, 1994; CASTELLS, Manuel: *The Rise of the Network Society*. Cambridge: Blackwell Publishers, 1996; BAUMAN, Zygmunt: *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2000. Idézi AAS, Katja Franco (2007): i. m. 284. o.

23 BECK, Ulrich: The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited. *Theory, Culture and Society*, 19/4 (2002) 39–55. és 47. o. A Beck-tézisek elemzését részletesen lásd IRK Ferenc (2012): i. m.

ÖSSZEGEZÉS

■ A tisztánlátás ígérete (és igénye) nélkül a prognóziskészítés **néhány bizonytalansági tényezőjére** kénytelen vagyok felhívni a figyelmet. Kezdjük mindjárt egy fogalmi dilemmával. Amikor múltat jelennel, jelenidőben pedig különböző országokat, régiókat hasonlítunk össze, az első kérdés: **mit akarunk mérni?** Természetesen leggyakrabban a bűnözés alakulására vagyunk kíváncsiak. Ehhez többnyire bűncselekmény- és bűnelkövető (esetleg sértett) számokat hívunk „versenyre”. Ebben az esetben a számszerűségüket tekintve nagy sokaságokkal még csak-csak elboldogulunk. Vagyon elleni bűncselekményeknél van esélyünk arra, hogy viszonylag jól összehasonlítható halmazokat hozzunk létre.²⁴ Méginkább ez a helyzet az emberölések esetében. (Bár a levonható következtetések során ezúttal már igencsak nagy óvatossággal kell eljárunk, hiszen például a kulturális determináltság egy-egy országon belül különböző idősíkokban, különböző országok egybevetése során pedig akár egyazon idősíkon belül is – jórészt kodifikációs eltérésekre visszavezethetően – könnyen tévútra vihet bennünket.)

Leszögezhetjük tehát, hogy **a számadatok még a legegyszerűbb tényállások megvalósításának összehasonlítása esetében sem bizonyulnak stabil változóknak**, nemhogy a jövőre, de még a múltra és a jelenre vonatkozóan sem. **A bűnügyi prognózisok** tehát (erőteljesen vagy kevésbé jelentős mértékben, a torzítást szándékosan elkövetve vagy csak véletlenül megvalósítva) lényegében **manipulált és a valóságot torzító adatbázisokkal** dolgoznak. Ezért tartom igaznak, s mára vonatkoztatva továbbra is helytállónak Ágh Attila Pusztai László által idézett, több mint negyedszázaddal ezelőtti véleményét: „.... megismerhető-e a jövő? Még nem tudjuk, de az kétségtelen, hogy a hetvenes évek jövőkutatásainak ez nem sikerült.”²⁵

24 A mondat folytatható: e bűncselekmény-kategória mély elemzése (tegyük hozzá: már a kriminológia művelésének kezdetei óta) hozzásegít bennünket ahhoz, hogy felismerjük a társadalmi változások és a bűnözés közötti összefüggések számos lényegi elemét. Bővebben erről lásd KORINEK László: *Kriminológia*. II. rész. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 170–177. o.

25 ÁGH Attila: *Globális kihívás*. Budapest: Magvető Kiadó, 1987, 272. o. Idézi PUSZTAI László (1987): i. m. 40. o.

Provokatív kérdésnek tűnhet, de talán mégis indokolt: valóban az imént felsorolt számadatok a bűnözés helyzetének és jövőbeli várható alakulásának legfontosabb mutatói? Globális méretekben – a különböző tettek társadalmi veszélyességének alakulását szem előtt tartva – egyre kevésbé ezek a mutatók fejezik ki egy-egy ország vagy régió biztonságának mértékét. Talán megkockáztatható az a kijelentés is, hogy már jelenidőben is részben máshová kellene a hangsúlyokat helyezni. Az evidenciák kora a társadalmi jelenségek most vizsgált területén is lejárt. A bűnözés jövőbeli alakulásának megbecsüléséhez ma már fontos volna (ha erre lehetőségünk nyílna) azt prognosztizálni, hogy a következő egy-két évtizeden belül mely cselekmények, magatartásformák és milyen időtávlatokban kerülnek kriminalizálásra és/vagy dekriminalizálásra. Vajon mely cselekmények minőségében bekövetkező változás éri el azt a szintet, amikor szükségessé válik velük szemben a büntetőjogi eszköztárral történő, tehát ultima ratio minőségű fellépés; vagy épp ellenkezőleg: a korábban deviánsnak tekintett egyes magatartásformák mikor válnak általánosan elfogadottá? Előbbire példa lehet a terrorizmus, ami nem elsősorban a cselekmények és az áldozatok számától lesz egy idő után elviselhetetlen, hanem amiatt, hogy ártatlan emberek széles körben bármikor és bárhol válhatnak arctalan fanatikusok áldozatává, ami a korábbi állapothoz képest **nem elsősorban mennyiségi, hanem minőségi változást jelent**. Utóbbira példaként megemlíthető akár a **kábítószerhasználat széles körű elterjedtsége** miatt bizonyos keretek közötti elfogadottá nyilvánítása, akár a jelenleg még jórészt az embercsempészet körébe kényszerített, azonban eltömegesedése folytán sem erkölcsi, emberieségi, sem praktikus megfontolásból oda már rég nem sorolható **politikai és gazdasági migráció**.²⁶ Mindazonáltal azt várhatjuk, hogy a közeli jövőben a **latencia új minőségben** fog felbukkanni. Ennek kezdete már ma észlelhető, ám a jelenség rendkívüli összetettsége okán ehelyütt részleteiben ki nem fejthető. Ezért csupán jelzésszerűen hívom fel a figyelmet arra, hogy a nemzetközi szakirodalomban megegyezés szerint a **klímaváltozás** gyűjtőfogalomba sorolt tettek és jelenségek okozói körében történő – elsősorban még csupán civil szervezetek általi – kutakodásokban nyilvánosságot kapó kártételekről van szó.

26 Erről részletesen lásd WINDT Szandra: A migráció jelene és jövője Európában és hazánkban 2012–2020. In: FINSZTER Géza (szerk.) [2013]: i. m. 72–85. o.

Mondandómat Pusztai László negyedszázaddal ezelőtt készült tanulmányának két idézetével zárom:²⁷

„Minden erre irányuló erőfeszítés ellenére sajnos biztosak lehetünk abban, hogy a bűnügyi prognózis belátható ideig nem lesz a bűnözés előre megírt története.”

„Ha ismereteink ahhoz nem is elegendők, hogy magas beváltsági fokú bűnügyi prognózisokat alapozzunk rájuk, ahhoz azonban igen, hogy

- többre vállalkozhassunk, mint találgatásokra,
- felismerjük prognózisunk korlátait, és
- a prognózisra alapozott intézkedések veszélyeit felbecsülhessük.”

27 PUSZTAI László (1990): i. m. 117. és 122. o.

A SZEGÉNYSÉG ÉS A BŰNÖZÉS ELLENI PROGRAMOK A VILÁGBAN

Korinek László

■ Nagy megtiszteltetés számomra, hogy a tragikus körülmények között elhunyt barátom, Pusztai László emléke előtt tiszteleghetek. Mivel ő volt az Országos Bűnmegelőzési Tanács alapítója és első elnöke, helyénvalónak érzem az emlékezést külföldi bűnmegelőzési programcsomagok ismertetésével megtenni.

SIKERES PROGRAMOK KÜLFÖLDÖN

■ Az Egyesült Államokban a múlt század 60-as éveinek végétől vált a szövetségi kormányzat egyik legfontosabb céljává a szegénység leküzdése, vagy – ahogyan azt Johnson elnök megjelölte – a hátrányos helyzet elleni „háború” sikeres megvívása.

A háborús retorika (ami egyébként nem csupán a szociálpolitikát jellemzi az Egyesült Államokban) nem szerencsés, s az ilyen felfogáson alapuló gyakorlat még kevésbé. A későbbiekben azonban, noha a szegénység elleni harc jelszava nem tűnt el, olyan programokat is beindítottak, amelyek az érintett társadalmi rétegek, csoportok, valamint a civil szervezetek aktivitására is építenek. Tény, hogy a szövetségi kormányzat, valamint a tagállamok is napirenden tartják a szegénység leküzdésére irányuló törekvéseket. Az Amerikai Egyesült Államok szegénységben élő lakosságának aránya az 1967-ben mért 25,8%-ról 2012-ig 16%-ra esett vissza, ami egyértelműen sikernek nevezhető.¹

HARLEM CHILDRENS' ZONE

Az egyik legsikeresebbnek tartott kezdeményezés a Harlem Childrens' Zone (HCZ). Ez valójában egy non-profit szervezet, ami a New York (Manhattan) hagyományosan és túlnyomóan afroamerikaiak által lakott negyedében élő gyermekek és családjaik segítségét tűzte ki célul. Alapelve, hogy a felnövekvő generációknak a lehető legkorábbi időponttól kezdődően segítséget nyújtsanak, valamint az is, hogy elsősorban olyan felnőttek között nőjenek fel a fiatalok, akik felismerik és megértik, hogy mitől lehetnek sikeresek. Ennek érdekében az egyes korosztályokhoz és szükségletekhez igazított intézményeket tartanak fenn.

A Harlem Childrens' Zone által nyújtott szolgáltatásokat egységes elvek alapján, stabil szervezeti rendben lehet igénybe venni, messzemenően figyelembe véve a családok sajátos szükségleteit. A kezdeményezés alapvetően megvalósult

.....
¹ Council of Economic Advisers, 2014, 45.

célja, hogy a fiatalok a kisgyermekkortől egészen a tanulmányaik befejezéséig megkapják azt a támogatást, ami szükséges ahhoz, hogy például egy rosszabb iskolába kerüléssel ne essenek ki a folyamatból és a HCZ értékvilágából. Ennek érdekében programok sorozata épül egymásra, melyek a fejlődési ciklus mentén kísérik végig a gyereket és a családot.

2009-ben a HCZ a kormányzattal egyetértésben fehér könyvet jelentetett meg, amelyben összefoglalta és értékelt a programot. Ebben egyértelműen utalt arra, hogy a bűnmegelőzés szempontjából is kiemelkedő jelentősége van a fiatalokkal való foglalkozásnak. Az Egyesült Államok bruttó nemzeti termékének mintegy 4%-át viszik el azok a kiadások, amelyek oka a szegénység, az iskolázatlanság és a bebörtönzöttek rendkívül magas aránya.²

Megemlítendő, hogy a szegénység – mint nagyon jól tudjuk – Európában is súlyos probléma, még az egyébként gazdagnak tekintett országokban is. Az Európai Gazdasági Közösség, majd az Európai Unió is fontos feladatának tekintette – és tekinti ma is – a hátrányos helyzetű rétegek, csoportok felzárkóztatását. Az 1980-as évek végén a Közösség felismerte, hogy a szegények (vagyis az egy főre eső jövedelem 50%-ánál kevesebből élők) száma, és így aránya is növekszik. Az évtized végére már az akkori európai együttműködésben részt vevő államok lakosságának mintegy hetedét tették ki a szegények. Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy a cselekvés nem tűr halasztást. A Harlem Children's Zone tanulmányozása, esetleges adaptálása ezért kontinensünkön is napirendre került.³

A 2013-as költségvetési évben a HCZ bevételeinek – összesen 101 millió dollár – 70%-a már a magánszektorból érkezett, a költségvetés 90%-át fordították a tényleges programokra. Az eredmények impozánsak. A 2013-as adatok szerint minden előkészítő gyermeket iskolaérettnek nyilvánítottak, a középiskolát végzetek 95%-át vették fel egyetemre. 20 millió dollárt tudtak ösztöndíjakra költeni. Négyezernél többen végeztek a szülők akadémiáján, elsajátítva a gyermek fejlődése

2 Whatever it Takes: *A White Paper on Harlem Children's Zone*. New York: 2009, 9. o.

3 KERR, Kirstin – DYSON, Alan – RAFFO, Carlo: *The Harlem Children's Zone and Promise Neighborhoods: What Can They Bring To Efforts To Tackle Educational Disadvantage In European Contexts?* Conference paper: ECER, The Need for Educational Research to Champion Freedom, Education and Development for All Conference, Cadiz, 2012

hatékony támogatásához szükséges ismereteket. 12 316 gyermekkel foglalkoztak 2013-ban, további 1450-en látogatták az egyetemi előkészítést szolgáló iskolákat. 12 436 felnőtt vett részt a programban, 954-en jártak egyetemre.

Összességében elmondható, hogy a Harlem Childrens' Zone program a – zömmel jobbító szándékú – kritikák ellenére is pozitívan értékelhető. Kifejezetten kriminológiai szempontú kutatási eredmények egyelőre nem ismertek, nyilvánvaló, hogy az egyéb társadalmi hatásokkal együtt azok is csak hosszabb távon vizsgálhatók a határozott következtetések levonásának igényével. A családok támogatására összpontosító, az élet minőségét, így a biztonságot is javítani szándékozó kezdeményezések általában ebből a szempontból is pozitívan értékelhetők.⁴

KNOWLEDGE IS POWER PROGRAM

A KIPP (Knowledge is Power Program: A Tudás Hatalom Program) elnevezésével összhangban a tanulás elősegítésére fordítja a figyelmet és a rendelkezésére álló forrásokat. A kezdeményezés 1994-ben indult. Az alapítók: Mike Feinberg és Dave Levin olyan módszert dolgoztak ki, ami hatékonyan szolgálja a gyermekek tudásának és személyiségének a fejlesztését abból a célból, hogy sikeres felsőfokú tanulmányokat folytassanak, majd a tudás birtokában segíthessenek közösségük jobb jövőjének alakításában. A következő évben két középiskolát nyitottak, egyet Houstonban, egy másikat pedig New York City-ben. 1999-re ezek az intézmények kiemelkedő eredményeket mutattak fel.

Jelenleg mintegy 50 000 diák vesz részt a programban, az Egyesült Államok 20 államában összesen 141 KIPP iskola működik.

A program működtetői azt a célt tűzték ki, hogy olyan tekintélyes, befolyásos nemzeti közoktatási intézményeket hozzanak létre, amelyek segítik a hátrányos helyzetű közösségekből érkező tanulókat abban, hogy megszerezzék azt a tudást,

4 WELSH, Brandon C.: Preventing Delinquency by Putting Families First. In: LOEBER, Rolf – WELSH, Brandon C. (szerk): *The Future of Criminology*. New York: Oxford University Press, 2012, 156. o.

készséget, jellemet és elsajátítsák azt a magatartást, ami a sikeres egyetemi tanulmányokhoz és azt követően a versenyszférában való helytálláshoz kell. Arra is törekednek, hogy a KIPP értékei és példája másokra – szülők, lakóközösségek stb. – is ösztönzően hasson, egyfajta kisugárzása legyen. Folyamatosan keresik a megoldásokat az említett célok elérését gátló tényezők elhárítására. Vezérlő érték az ember tisztelete. Megbecsülés illet mindenkit, aki bármilyen minőségben részt vesz a közös tevékenységben, erőfeszítésekben. A program irányítói és végrehajtói várják és igénylik a visszajelzéseket, amelyek alapján a hibák kijavítása, a módszerek tökéletesítése megvalósítható. Ugyancsak alapelv a sokféleség, a programban résztvevők különböző származásának, kisebbségi vagy éppen többségi hovatartozásának és életútjának a közös tevékenység során történő értékelése.

A kezdeményezés „tartóoszlopai” a bizalom, a diploma mint cél, a tanulás és a nevelés egysége, a minden tekintetben példamutató vezetés, valamint a kiemelkedő minőségű oktatói csapat.⁵

A programban részt vevő iskolákban nem ritka a tízórás tanítás, ami mellett még házi feladat is van. Minden második szombaton menni kell, a nyári szünet sem jár ugyanúgy, mint más intézmények esetében. A fokozott követelmények és a nagyobb megterhelés természetesen a tanárookra is vonatkozik, egyébként aligha tudnának személyes példát mutatni. A jövedelmük is magasabb az átlagosnál (mintegy 15–20%-kal), de ez messze nincs arányban a pluszteljesítménnyel.

A KIPP keretében gondot fordítanak a szabadidős tevékenységek segítésére is, hiszen a megfeszített munka nem mehet a testi vagy szellemi egészség rovására.

A diákok a jó teljesítményért virtuális dollárokat kapnak, amit hibák vagy mulasztások esetén el is veszíthetnek. A pénz valóságosan elkölthető az igazinak megfelelő értékben, esetenként át is váltható valóságos dollárra.

.....
5 <http://www.kipp.org> [Letöltve: 2014. június 14.]

Fontos szerep jut a szülőknek is, hiszen értelemszerűen vállalniuk kell a saját részükről a feltételek biztosítását. Ezért velük az iskola megállapodást köt, ami az együttműködés alapja.

A KIPP – amint a mondottakból kiderül – a teljesítményre, a sikerre összpontosít. A felmérések, az összehasonlításra alkalmas (például országosan alkalmazott) tesztek igen gyakoriak.

Tény, hogy a részt vevő diákok mintegy 95%-a afro- vagy latin-amerikai származású, a társadalmi-gazdasági integrációban kevésbé előrehaladott csoportba tartozik. A tanulók 75%-a olyan családban él, amely jogosult a szövetségi ételtámogatási programban való részvételre, vagyis egyértelműen a legszegényebbek közé sorolható.

A KIPP olyan esélyt – és az esetek döntő többségében valódi sikerélményt – kínál a hátrányos helyzetű fiataloknak, ami egyébként az amerikai iskolarendszer igazságtalanságainak is a kritikája, csekély részben pedig ellensúlya.⁶

NEW YORK ASAP

A rövidítés szójáték. Tulajdonképpen az Accelerated Studies for Adults Program (Gyorsított Tanulmányok Felnőtteknek Program) kezdőbetűiből áll össze, az ASAP egyébként a mielőbb (as soon as possible) kifejezés üzenetekben általánosan használt formája.

A kezdeményezés 2007-ben indult, amikor megalapították a New York-i Városi Gazdasági Lehetőségek Központját. Az intézmény forrásokat bocsátott rendelkezésre a New York Városi Egyetem számára a gyorsított tanulmányok beindításához. Az ASAP lényegi célja az, hogy a részt vevő hallgatók legalább 50%-a végezze el az egyetemet három éven belül. Ezt sokoldalú támogatási rendszerrel, ezen belül pénzügyi segítséggel kívánják elérni. Hat helyi egyetem vesz részt

⁶ ÁGOSTON László – GYŐRI Gábor – KOLLÁNYI Zsófia – TORNAI István: *Gyermekszegénység-programok*. Budapest: Demos, 2006, 32–38. o.

a program lebonyolításában. A terv egyrészt a diplomások iránti kereslet növekedéséből indult ki, másrészt a képzettség szintjével együtt növekvő munkabérek gazdasági és szociális hatásait célozta meg. Azt is figyelembe vették az előkészítés során, hogy egyébként a helyi (városi) egyetemeken nagy a lemorzsolódás. A programon kívül a hallgatók mindössze 32%-a szerez oklevelet öt éven belül. Ennek oka egyebek mellett az anyagi és szellemi támogatás hiányában keresendő azon hallgatók esetében, akiknek ezekre szükségük lenne.⁷

1132 hallgatóval indultak, körülbelül egyharmaduknak kellett előkészítő tanfolyamon is részt venni. 2010-re a program elérte a célját, hiszen a 2007-ben felsőfokú tanulmányokat kezdők 55%-a, vagyis 621 diák szerezte meg a diplomáját. Megjegyzendő, hogy ez a velük összehasonlítható helyzetben lévő más hallgatók esetében csupán 25% volt.

A sikereken felbuzdulva a szervezők előkészítő tanfolyamokkal és korrepetálással további lendületet adtak az ASAP-nak. A 2009-ben indult évfolyam hallgatóinak 27,5%-a már két éven belül oklevelet szerzett.⁸

Az ASAP keretében nyújtott támogatást alacsony jövedelmű, a hivatalos szegénységi szint alatti családi bevételből élő hallgatók kaphatják meg, akiknek szükségük van előkészítő tanfolyamra. Nem jelentkezhetnek azok, akik már jártak egyetemre és 12 kreditpontnál többet szereztek meg. A pályázóknak New York-i lakosnak kell lenniük, és vállalniuk kell a nappali tagozatos tanulmányok folytatását.

A program résztvevőinek a végzésig be kell iratkozniuk minden őszi és tavaszi félévre. Az első évben olyan tárgyakat is tanulnak (külön értékelés, vagyis kredit nélkül), amelyek kifejezetten a felsőoktatási tanulmányok végzésének tervezését, szervezését szolgálják. Ezen túlmenően egy tanácsadó is segíti a felkészülést, vele havonta legalább kétszer kell konzultálnia mindenkinek. Az elhelyezkedéssel, annak előkészítésével külön szakember foglalkozik, akivel szemeszterenként

7 SCRIVENER, Susan – WEISS, Michael J. – SOMMO, Colleen: *What can a Multifaceted Program Do for Community College Students?* New York: MDRC, 2012, 3–4. o.

8 <http://www.cuny.edu/academics/programs/notable/asap/about/history.html>
(Letöltve: 2014. június 9.)

legalább egyszer találkoznak a hallgatók. Mindenki mentesítést kap a fizetendő tandíj és egyéb oktatási díjak alól. Metróbérlet és ingyen tankönyv (ez utóbbi használat után visszaadandó) is jár.

A program lebonyolítását tudományos alapossággal elemzik és értékelik, az MDRC (Manpower Demonstration Research Corporation) nevű nonprofit vállalkozás kapott megbízást a folyamatos figyelemmel kísérésre és az időszakos jelentések elkészítésére. Az első, 2012-ben készült anyag áttekintette a program addigi fejlődését és eredményeit. Konkrétan a 2010-es évben (a tavaszi és őszi félévben) az ASAP-ban részt vevő hallgatókat, valamint – kontrollcsoportként – az általános képzés keretében tanulókat vizsgálták. Az eredmények egyértelműen pozitívak.

NO CHILD LEFT BEHIND

A cím (Egyetlen gyermeket sem hagyunk lemaradni) voltaképpen egy 2001-es egyesült államokbeli törvényt jelöl, ami rendeltetése szerint a hátrányos helyzetű tanulók esélyeit javítja. A jogszabály lényege, hogy egységes, tehát összehasonlítható eredményeket produkáló tesztek rendszere alapján mérik a tanulók teljesítményét, a kapott adatok alapján azután meg lehet adni a szükséges segítséget a gyengébb diákoknak, valamint szüleiknek. Ezek az intézkedések, támogatások már nem a szövetség hatáskörébe tartoznak, a föderáció költségvetése azonban jelentős összegekkel járul hozzá a törvény céljainak megvalósulásához.

Mondani sem kell, hogy e törvény hatályosulását is kiterjedt kutatások keretében vizsgálják. Alkalmazásának negyedik évére az iskolakörzetek 78%-a növekvő tanulói teljesítményekről számolt be. 35 államban fejlődés volt tapasztalható az olvasás, 36-ban pedig a matematika területén. Ezzel együtt a körzetek 80%-ában csökkent a diákok teljesítménye közötti különbség.⁹

9 KINNEY, Mark B.: A No Child Left Behind közoktatási törvény az USA-ban: mit tanultunk négy év alatt? *Magyar Pedagógia*, 2006/1., 29–42. o.

Az eredmények nem vonhatók kétségbe, azonban kezdettől fogva jelentkezett az a hatás, ami a személyiség egésze fejlesztésének, a nevelés szempontjainak a háttérbe szorításában nyilvánult meg. A tesztekre való felkészülés a kevésbé mérhető, de a kiemelkedően fontos társadalmi értékek érvényesülése ellen hatott. 2011-ben ezért Obama elnök meghirdette a törvény korrekcióját, ami a formalizált mérések szerepének a csökkentését jelenti.¹⁰

LIVELIHOOD EMPOWERMENT AGAINST POVERTY

Az eddig áttekintett programok közös jellemzője, hogy csupán a lakosság meghatározott csoportjaira terjednek ki, ehhez igazodnak a célok is. Számunkra azonban fontosak azok a kezdeményezések is, amelyek egy-egy országon belül az általános szegénységi arányszámok megváltoztatására irányulnak. A határvonal természetesen nem merev, hiszen – amint arról szó volt – a sikeres intézmények nemzeti szinten, vagy akár külföldön történő meghonosítása jellemző törekvés, másrészt az általánosabban megfogalmazott szándékok megvalósítása szükségképpen célcsoportokhoz kapcsolódik.

A bemutatott példák igazolják, hogy a szegénység a legfejlettebb országokban, így az Egyesült Államokban is létező probléma, az ellene folytatott küzdelem pedig hatalmas erőforrásokat igényel. Nem szorul azonban bővebb indoklásra, hogy a nincstelenség mellett a társadalmi szolgáltatások hiánya, illetőleg alacsony színvonala fokozottan sújtja a gazdaságilag elmaradottabb területek lakosságát. Globális megközelítésben igazi kihívás a különböző területeken élő népek közötti egyenlőtlenség, illetőleg annak csökkentése. A nemzetközi politika alakulásán túlmenően igen lényeges azoknak a megoldásoknak a keresése, amelyek garantálják a külföldről érkező, továbbá a rendelkezésre álló hazai források hatékony felhasználását.

.....
¹⁰ TÖRÖK Balázs: Lebilincselő reformok. *Educatio*, 2011/4., 535–548. o.

Figyelmet érdemel ebből a szempontból a Livelihood Empowerment Against Poverty (Megélhetési Felhatalmazás a Szegénység Ellen) program, amelyet Ghánában vezettek be. Az elnevezés ezúttal is szójáték, hiszen a rövidített változat (LEAP) egyben ugrást, szökellést is jelent.

A kezdeményezés rendkívül egyszerű. Meghatározott pénzüsszeget juttatnak rendszeresen az adott feltételek szerint kiválasztott családoknak. Ezen túlmenően ingyenesen egészségbiztosítási szolgáltatásokat nyújtanak. Magát a programot a ghánai kormány, közvetlenül a szociális ügyekért felelős minisztérium irányítja. A végrehajtást nemzetközi kutatógárda kíséri figyelemmel, rendszeresen értékelve az eredményeket, hiányosságokat. Forrásként a ghánai költségvetés által biztosított összeg (50%), az Egyesült Királyság kormányának Nemzetközi Fejlesztési Hivatala (Department for International Development) támogatása, valamint a Világbank hitele szolgál.

A programban azok a szegény családok vehetnek részt, ahol árva vagy veszélyeztetett gyermek, vagyontalan és megfelelő jövedelem nélküli idős személy, vagy súlyosan fogyatékos, munkaképtelen személy él. A kifizetett pénz eredetileg a rászoruló személyek számától függően eredetileg havonta kb. 8 ghánai cedi-től – ami nagyjából ugyanannyi dollárnak felel meg – (egy rászoruló) 15 cediig (négy vagy több rászoruló) terjedt. Ez nyilvánvalóan nem túl sok, még ghánai viszonyok között sem. A háztartások fogyasztásának 11–20%-át fedezte. 2012-től megháromszorozták a támogatás összegét. A teljes program körülbelül 70 000 családra kiterjedően évente mintegy 20 millió dollárba kerül.

A megbízott kutatók (az Észak-karolinai Egyetemről, a Ghánai Egyetemről, valamint az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetétől) értékelése szerint a program pozitív hatással járt az érintettek életére. Szélesedett az egészségügyi ellátásban részesülők köre, csökkentek a családok pénzügyi terhei, több gyermeket iskoláztattak, aktívabban kapcsolódtak be a munkába az arra alkalmas családtagok. Ugyanakkor egyes területeken vegyes (például az 5 évesnél fiatalabb gyermekek halandósági arányszáma nőtt, míg a 6–17 éveseknél csökkent) hatásokat rögzítettek, más – nem lényegtelen –, a program által megcélzott hatások,

például a fogyasztási szokások esetében nincs valódi elmozdulás. Az okokat illetően megállapítható, hogy a kifizetések rendszertelensége a családi gazdálkodás tervszerűségét nem segítette elő.¹¹

PROGRESA-OPORTUNIDADES

Érdeklődésre tarthat számot a mexikói politika, amely a múlt század végétől határozott lépéseket tett a legsúlyosabb szociális problémák megoldása, de legalábbis a szegénység csökkentése érdekében. A „Progresa” (Haladás) elnevezésű kormányzati program 1997-ben indult, annak folytatása az „Oportunidades” (Lehetőségek), ami 2002-ben kezdődött el.

A LEAP-hoz hasonlóan az Oportunidades-programnak is eleme a készpénzjuttatás. Eltérés azonban, hogy Mexikóban a támogatást a rászorultságon túlmenően meghatározott feltételek teljesítéséhez kötik. Ezek a program céljaihoz igazodnak, mint például a gyermekek iskoláztatása, az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele. A címzettek az édesanyák, akiknek gondoskodniuk kell az említett követelmények teljesítéséről. A kifizetések a kormány részéről közvetlenül a családoknak történnek. A jogosultak kiválasztása szigorú szabályok szerint, területi és szociális szempontok alapján valósul meg.

A kezdeti időszakban (1997-től) 300 000 családot támogattak 6344 településen, 58,8 millió dolláros költségvetéssel. A program tervezői és irányítói törekedtek arra, hogy szabadon felhasználható – de feltételektől függő – pénzjuttatásokkal váltsák ki a célhoz kötött támogatásokat, amellett a társadalmi (pl. egészségügyi, oktatási) szolgáltatások javításával kívánták a hatásokat erősíteni. Olyan változásokat céloztak meg a kedvezményezettekénél, amelyek egész életpályájukra kihatóan csökkentik a direkt segélyektől való függőséget. 2005 végére elérték, hogy a programban 5 millió családot segítettek 86 000 településen, ami gyakorlatilag az ország lakosságának a 24%-át jelentette. A költségvetés 2,8 milliárd dollárra nőtt.

11 HANDA et al.: *Livelihood Empowerment Against Poverty Program – Impact Evaluation*. Chapel Hill: Carolina Population Center, 2013

A múlt század 90-es éveinek elején a mexikói háztartások 24%-a – ami az ilyen családok népesebb volta miatt a lakosság 30%-át tette ki – élt mélyszegénységben. Az ételmezési segélyprogramok nem tudták megfelelően kezelni a városi és a nincstelenségtől jobban szenvedő vidéki lakosság közötti különbséget, azok nem bizonyultak hatékonyak. A Progres-Oportunidades programot kezdettől fogva kíséri a hatások tanulmányozása és az eredmények értékelése. Megállapították, hogy a pénzjuttatások felváltása természetbeni segélyekkel önmagában nem hozott érzékelhető pozitív változásokat (de negatívakat sem). Valójában a szegénység problémájának komplex megközelítése és kezelése, valamint az átfogó stratégia vezetett sikerre.¹²

A mélyszegénységben élő emberek aránya 2012-ben már csak 9,8% volt. A csökkenés folyamatosnak mondható, 2010-ben ugyanez a mutató 11,3%-on állt.¹³

A kedvező változások a Progres-Oportunidades program hatására számos területen érzékelhetők. Mindenekelőtt tény, hogy a készpénzes kifizetések nem eredményezték a segélyek elherdálását (italra, cigarettára, szerencsejátékokra való elköltését), legalábbis a nagy számok tükrében. Az emberek többet fordítanak – jórészt egészséges – élelmiszerre, a gyermekek táplálkozása terén is határozott javulás következett be. A gyermekhalandóság a vidéki területeken 1992 és 2001 között 11%-kal csökkent. Az általános iskolai beiratkozások száma lényegesen nem emelkedett a program hatására, de a bukások és lemorzsolódások már kimutathatóan visszaestek. Megjegyzendő, hogy Mexikóban a program beindítása előtt is 90% fölött volt az általános iskolába beiratkozott és oda járó gyermekek aránya az érintett korosztályban. A középiskolai tanulmányaikat megkezdő vidéki lányok arányszáma azonban a kezdettől számítva két éven belül 11%-kal, a fiúké 7,5%-kal nőtt.¹⁴

12 LEVY, Santiago: *Progress Against Poverty: Sustaining Mexico's Progres-Oportunidades Program*. Washington: Brookings Institution Press, 2006

13 WILSON, Christopher – SILVA, Gerarado: *Mexico's Latest Poverty Stats*. Washington: Wilson Center, Mexico Institute, 2013

14 LEVY, Santiago (2006): i. m. 33–80. o.

A NYOMOR NÉLKÜLI BRAZÍLIA, BOLSA FAMÍLIA

Braziliában 2003-tól alakult ki a feltételhez kötött segélyek rendszere, előbb helyi, majd országos szinten. A kezdeti „Bolsa Escola” (iskoláztatási támogatás) mára már átfogó szegénység-ellenes célokat követő családi juttatások (Bolsa Família – családi támogatás) formájában segíti a nyomorból való kilábalást. Az elnök(asszony), Dilma Rousseff 2011-ben meghirdette a „Nyomor nélküli Brazília” stratégiai célját, ami az említett segélyeken túlmenően számos más intézkedéssel kíván javítani a nélkülöző emberek helyzetén.

A Bolsa Família támogatási rendszere két csoportot érint. A nagyon szegények legfeljebb 23 USA dollárnak megfelelő jövedelemmel rendelkeznek (háztartásonként), a szegények pedig legfeljebb 46 dollárt kapnak havonta, ez utóbbi felső határt 2006-ban kb. 55 amerikai dollárnak megfelelő összegre emelték. A nagyon szegény családok a program indulásakor egy hónapban mintegy 23 dollárnak megfelelő segélyt kaptak, a szegényeknek ilyen fix összegű kifizetés nem járt. Mindkét csoport tagjai jogosultak voltak azonban az iskoláskorú gyermekek után járó pótléokra (kb. 7 dollár a 6–15 éves tanulók után¹⁵). Azóta a támogatások összege mintegy 40%-kal emelkedett. Egyéb segélyek is adhatók a kisebb gyermekek után, a gázfogyasztásra stb. A pénzek kifizetésének feltételei azok rendelkezéséhez igazodnak. A gyermekek iskolába járatása, a védőoltások beadatása, az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele mellett esetenként egyéb kikötések (például felvilágosító programokon való részvétel) is vannak.

A Bolsa Família a brazil kormány egyéb szociálpolitikai intézkedéseivel együtt sikeresnek nevezhető. A nagyon szegények aránya például 2001 és 2011 között a felére esett vissza (9,7%-ról 4,3%-ra). Körülbelül 22 millió embert emeltek ki a szegénységből, ami a mintegy 200 millió lakosú országban rendkívül jó eredmény. A Bolsa Família program kedvezményezettje volt idáig mintegy 50 millió ember, vagyis a lakosság egynegyede.¹⁶

15 HALL, Anthony: From *Fome Zero* to *Bolsa Família*: Social Policies and Poverty Alleviation under Lula. *Journal of Latin American Studies*, 38/4 (2006) 698. o.

16 KIM, Jin Yong: *Brazil's Contribution to a World Free of Poverty*. World Bank, 2014
<http://www.worldbank.org/en/news/opinion/2014/03/24/brazil-contribution-world-without-poverty>
(Letöltve: 2014. július 16.)

A SPORHULIGANIZMUS ELLENI FELLÉPÉS TAPASZTALATAI ÉS LEHETŐSÉGEI

Nagy László Tibor

A TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁS INDOKAI ÉS CÉLJA

■ Az Országgyűlés a sporthuliganizmus elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról rendelkező törvényt fogadott el 2011. július 11-i ülésnapján.¹ A jogalkotó megítélése szerint a labdarúgó mérkőzéseken elszaporodott szurkolói rendbontások, nézői sportszerűtlen magatartások ellen a korábbiaknál szigorúbban kell fellépni, mivel azok károsan hatnak a labdarúgók teljesítményére, a mérkőzések látogatottságára, végső soron a klubok bevételére, a csapatok színvonalas működtetésére is.

.....
1 2011. évi CIV. törvény

A jogszabály indokolásában leszögezi, hogy a korábbi erőfeszítések nem érték el a kívánt célokat és eredményeket, mivel a hathatós javaslatoknak rendszerint az anyagi lehetőségek és a jogszabályok gyakorlati hatályosulásának problémája, a jogalkalmazás során tapasztalható hiányosságok szabtak korlátot. Így, bár a sport- (futball) huliganizmus megfelelő kezelésének kérdésében elméleti szinten valamennyi érintett részéről történtek intézkedések, az alapvető probléma mégis megmaradt. A sportbiztonság lényegesen nem javult, mert csak rész megoldások születtek, és elmaradt a következetes jogalkalmazás is.

Célként egy szolgáltató szemléletű, családbarát és a kulturált szórakozást előtérbe helyező stratégia kialakítása került meghatározásra, amelynek első lépésőjében a sportesemények helyszínének infrastrukturális és biztonságtechnikai kérdéseivel kell foglalkozni. Ez képezi ugyanis a teljes problémakör alapját, azt az alapvető kérdést, hogy egyáltalán megrendezhető-e egy nemzetközi színvonalú sportesemény az adott létesítményben.

Bár a törvénycsomag elnevezése sorthuliganizmust említ, és az intézkedések is több sportág (többnyire az öt látványsportág: labdarúgás, kézilabda, kosárlabda, vízilabda és jégkorong) meghatározott mérkőzéseire vonatkoznak, a szabályozás elsősorban a labdarúgásra koncentrál, ezt veszi alapul, mivel a gyakorlati tapasztalatok és a kutatási eredmények² is azt mutatják, hogy a felvetődő problémák, feladatok és rendzavaró események, ha nem is kizárólagosan, de döntően meghatározó mértékben e sportág eseményei körében jelentkeznek.

A magyar labdarúgás stratégiája – a megújulás évtizede 2010–2020 című dokumentum³ is hangsúlyozza, hogy a mai magyar közvéleményt a labdarúgás eredményeivel azonos mértékben foglalkoztatja a sportág körül kialakult biztonsági problémák kezelése. A biztonság a játék minősége és a szurkolói komfort mellett a nézőszám emelésének harmadik főszereplőjévé vált. A magyar bajnokság mérkőzéseinek nézőszámát jelentősen csökkentette az eddig megoldatlan stadionbiztonsági kockázat is, amely mellett a családok, a gyermekesek nem szívesen látó-

2 NAGY László Tibor: A magyarországi futballhuliganizmus ténykutatása. In: VIRÁG György (szerk.): *Kriminológiai tanulmányok* 44. Budapest: OKRI, 2007, 155–156. o.

3 <http://www.mlsz.hu/szovetseg/>

gatnak ki a stadionokba. Néhány száz oda nem illő magatartású ember potenciális tízezrek szórakozását tette tönkre, a klubok és a szövetség pedig két évtized alatt sem találta meg ennek ellenszerét, illetve nem vállalta fel ez ellen a küzdelmet. Amíg Nyugat-Európában új stadionok építésével, komplex biztonságtechnikai- és adatbázis-rendszerek segítségével néhány év alatt megtisztították a stadionokat a kerítésektől és a garázda jelenségektől, addig Magyarországon ma is veszélyesnek érezhetik a nézők a mérkőzések látogatását. Ezen a területen gyors és alapvető változás szükséges, különben a magyar bajnokság továbbra is szinte üres lelátók előtt zajlik majd.

INTÉZKEDÉSEK A SPORHULIGANIZMUS ELLENI FELLÉPÉS ÉRDEKÉBEN

■ Az új szabályozás több törvény módosításával igyekezett kiküszöbölni a korábbi joganyag hiányosságait, nem titkoltan a **szigorítás** irányába elmozdulva, valamint a sportesemények rendezésében közreműködők **nagyobb felelősségének** megteremtése érdekében.

A 2011. évi CIV. törvény módosította a **rendbontás** bűncselekményének tényállását. Így már az **erőszak vagy fenyegetés nélkül** megvalósított magatartás is két évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetetté vált abban az esetben, ha valaki sportrendezvényen a létesítménynek a nézőktől elzárt területére jogosulatlanul belép, ott tartózkodik, vagy oda bármit bedob.

Az **új büntető törvénykönyv** előkészítésekor felvetődött a rendbontás törvényi tényállásának újbóli megváltoztatása. A Btk. tervezete nem kívánta megtartani a 2011. évi CIV. törvény – néhány hónappal korábban beiktatott – rendbontásra vonatkozó fent nevesített rendelkezéseit, az előterjesztés szerint ugyanis azok bűncselekményként való meghatározása nem minősül arányosnak.⁴ Végül – az előterjesztésben foglaltaktól eltérően – az Országgyűlés által elfogadott tör-

4 Előterjesztés a Kormány részére a Büntető Törvénykönyvről. Budapest, 2012. február

vényszöveg nem iktatta ki az említett elkövetési magatartások szankcionálását, csupán a bedobás esetén az elkövetés eszközét a sportrendezvény megtartását vagy mások testi épségét veszélyeztető tárgyak körére szűkítette.

A 2012. évi C. törvény új büntetési nemként bevezette a sportrendezvények látogatásától való eltiltást, amelynek legrövidebb tartama egy év, leghosszabb tartama öt év, és a sportrendezvényen való részvétel, az odamenetel vagy az onnan történő távozás során a sportrendezvénnyel összefüggésben elkövetett bűncselekmény miatt alkalmazható. Az indokolás szerint e büntetési nem a sportrendezvényeken és az azokkal összefüggésben elkövetett bűncselekmények elszaporodottsága miatt szükséges, valamint a sporthuliganizmus elleni hatékony fellépés eszközévé válhat, amely megfelelően szolgálhatja az egyéni és az általános prevenciót is.

A **rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény** módosításának célja a sportrendezvények látogatásától a szervező által eltiltott, valamint a szabálysértési hatóság vagy a bíróság által kitiltott személyekre vonatkozó úgynevezett **sportrendészeti nyilvántartásból** történő adatszolgáltatás szabályozása a sportrendezvény szervezője, valamint a jegyértékesítést végzők részére.

A szabálysértésekről szóló 2012. évi II. törvény **A kitiltás, illetve az eltiltás szabályainak megszegése** címen, szabálysértés elkövetése miatt büntetni rendeli azt, aki olyan sportrendezvényen vagy sportlétesítményben tartózkodik, ahonnan kitiltották vagy eltiltották.

A sportról szóló 2004. évi I. törvény módosításai érintik a jegyértékesítést, a beléptető rendszereket, a kitiltás intézményét, az ezzel kapcsolatos rendőrségi és szervező általi adatkezelést, a sportrendezvények biztonsági minősítésére vonatkozó új intézményrendszert, az érintett belügyi szervezetek a létesítmények biztonsági ellenőrzésére vonatkozó szabályait, a rendezők és a szövetségek felelősségét, biztonsággal összefüggő feladatait, az annak megszegésére vonatkozó bővített szankciórendszert. Ezen kívül szabályozták a fokozott kockázatú sportesemények rendőrség által, térítés ellenében végzett biztosításának feltételrendszerét is.

Kiemelt jelentőségű a sportlétesítmények úgynevezett **biztonságtechnikai ellenőrzésének** szabályozása, hiszen a múltbeli események tapasztalatai is arra hívják fel a figyelmet, hogy a legnagyobb tömegkatasztrófák bekövetkezésében

a stadionok nem megfelelő műszaki állapota is meghatározó tényezőként játszott közre. Sajnálatos módon a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy még napjainkban is egyes helyeken a sportlétesítmények alkalmassága erősen megkérdőjelezhető, a felátók műszaki színvonala nem megfelelő, előfordul, hogy gyakorlatilag tornatermet használnak sportcsarnokként, a biztonságtechnikai ellenőrzés után eltorlaszolják vagy lelakatolják a vészkijáratokat. Az ellenőrzéseket végző helyi hatóságok időnként nagy dilemma előtt állnak, mivel a szabályokat konzekvensen betartató döntésükkel több esetben ellehetetlenítenék a helyi sportéletet, haragra gerjesztve az önkormányzatot és a lakosságot is, amit általában nem vállalnak.

Remélhetően javulás várható e téren a biztonságtechnikai fejlesztési tervek elkészítésének kötelezettségétől, mivel a sportrendezvények biztonságáról szóló kormányrendeletben meghatározott sportrendezvények lebonyolítására szolgáló sportlétesítmények tulajdonosának, üzemeltetőjének a sportlétesítmény összehangolt biztonságtechnikai fejlesztését biztosító, az ellenőrzést végző szervezetek által közösen elfogadott négyéves biztonságtechnikai fejlesztési tervvel és az ahhoz kapcsolódó költségtervvel kell rendelkeznie.

Lényeges kérdés a sportrendezvények **biztonsági minősítése is**, mivel ettől függ többek között az, hogy ki által és milyen módon történik a biztosítás. A sportrendezvény biztonsági minősítése: **normál, fokozott vagy kiemelt biztonsági kockázatú** lehet, amelyről a **Sportrendezvényeket Biztonsági Szempontból Minősítő Bizottság** javaslata alapján az **Országos Rendőr-főkapitányság** határoz. A döntésnek **jelentős anyagi vonzata** is van, hiszen míg a kiemelt biztonsági kockázatú sportrendezvény biztosítását a rendőrség közfeladatként (azaz díjtalanul) végzi, addig fokozott minősítés esetén a sportlétesítményen belüli biztosításért a szervező köteles a rendőrséggel szerződést kötni és térítési díjat kell fizetnie, valamint a rendezői létszámot is a rendőrség által meghatározott számra kell emelni.

A BELÉPTETŐ RENDSZEREK KÉRDÉSE

■ Az egyik leginkább vitatott rendelkezés a sporttörvény **beléptető rendszerek** alkalmazásával kapcsolatos új 72. §-a.

A törvény értelmében a szervező a résztvevők egyedi azonosítására alkalmas biztonsági beléptetési és ellenőrző rendszert (továbbiakban: beléptető rendszer) alkalmazhat, a labdarúgás sportág tekintetében a kiemelt biztonsági kockázatú sportrendezvény és a fokozott biztonsági kockázatú sportrendezvény esetében beléptető rendszert köteles alkalmazni. A rendező a beléptetéskor jogosult a résztvevők személyazonosságát ellenőrizni.

Beléptető rendszer alkalmazása esetén a szervező

- csak névre szóló belépőjegyet, bérletet értékesíthet;
- személyazonosításra alkalmas, kedvezményekre jogosító kártya (továbbiakban: klubkártya) kiváltását teheti kötelezővé; valamint
- a beléptetéskor a rendező útján a belépőjegy, a bérlet birtokosának személyazonosságát ellenőrzi, és személyes adatait egybeveti a belépőjegy, a bérlet vagy a klubkártya adataival.

A sportrendészeti nyilvántartásban szereplő személynek belépőjegy, bérlet vagy klubkártya nem értékesíthető, az eltiltó és a kitiltó határozat szerinti sportrendezvény helyszínére, illetve sportlétesítménybe történő belépését meg kell tagadni.

A Magyar Labdarúgó Szövetség tájékoztatása szerint⁵ a sporttörvényben foglaltaknak megfelelően kötelező a névre szóló jegykiadás, és a beléptetésnél a személyazonosság ellenőrzése az NBI (OTP Bank Liga), a Magyar Kupa és a magyar férfi A-válogatott mérkőzésein. Az MLSZ rendezésű mérkőzések esetében (Magyar Kupa döntő, Szuperkupa-döntő, Ligakupa-döntő) a szövetség egyedileg hoz döntést a klubkártya használatáról. A Magyar Labdarúgó Szövetség a klubkártya-rendszer bevezetésével és fejlesztésével a jegyvásárlási folyamat meg-

.....
5 <http://www.mlsz.hu/blog/2014/08/29/futballkartya-hetfotol-kivalthato/>

könnyítését és felgyorsítását, illetve a szurkolók és a csapatok közötti szorosabb kapcsolattartást szeretné elérni. A klubkártya 2014. szeptember 15. után kötelező lesz a fent említett mérkőzéseken.

Általános szabály, hogy mindenkinek ki kell váltani a klubkártyát, aki szeptember 15. után előben szeretne meccset nézni. A kártya használata a jegyvásárláskor és a belépéskor is kötelező. E szabály alól azonban vannak kivételek is:

- **Szervező klub bérletesei**

Mivel a bérletesek már a bérletvásárláskor megadják a szükséges adatokat, így a bérlet érvényességi ideje alatt nem szükséges klubkártyát kiváltaniuk, hogy a hazai mérkőzésekre bejussanak. Az idegenbeli és a válogatott mérkőzésekhez viszont a bérlettel rendelkező szurkolóknak is ki kell váltaniuk a klubkártyát.

- **Külföldi szurkolók**

Nem terjed ki a klubkártya kötelező használata a nem magyar állampolgárokra, de a névre szóló jegyvásárlás számukra is kötelező, EU-ban kiadott személyigazolvánnyal vagy külföldi útlevéllel igazolhatják magukat.

- **14 év alatti gyermekek**

Abban az esetben, ha a rendező klub mentesíti a gyermekeket a jegyvásárlás alól, a gyermeknek nem kell kiváltania a klubkártyát. Erről a klubok honlapján érhető el tájékoztatás.

- **Hivatalos személyek, közreműködők**

Akik munkájuk részeként mennek ki a mérkőzésekre, nem kötelesek kiváltani a klubkártyát. A stadionba való bejutásukról a szervező klub köteles gondoskodni. E körbe tartoznak a sajtó munkatársai, a játékos-megfigyelők, más csapatok megfigyelői (edzők stb.), ellenőrök és a szervezők.

Kétféle kártya kerül forgalomba: **klubkártya** és **futballkártya**. A **klubkártya** alap-típusa az egyesületekhez kötődik, minden klub egyedi kártyákat állít ki, amelyen fel kell tüntetni a tulajdonos – a jogszabály szerint előírt – adatait, nevét, születési helyét és idejét, valamint fényképét. A klubkártyával az összes olyan mérkőzés látogatható, amelyekre a klubkártya kötelező használata vonatkozik. A klubkártya egy speciális fajtája az úgynevezett **futballkártya**, amelyet az MLSZ bocsát ki azoknak, akik nem kötődnek egyetlen klubhoz sem, illetve leginkább válogatott mérkőzésekre látogatnak ki. A futballkártyával az összes olyan mérkőzés látogatható, amelyekre a klubkártya kötelező használata vonatkozik. Minden esetben

a szervező klub dönti el, biztonsági és egyéb előírások és elvek alapján, hogy a más klubok klubkártyájával, illetve a futballkártyával rendelkező szurkolókat melyik szektorban helyezi el.

Kétségkívül sokan megkérdőjelezik e nem kevés anyagi erőforrást igénylő rendszerek telepítésének szükségességét, valamint a személyes adatok kezelésének módját, amely néhány klubnál egyes ultra szurkolói csoportok heves ellenállását, a hazai mérkőzésektől való távolmaradását váltotta ki. Ez legélesebben és legnagyobb létszámban az FTC-nél jelentkezik, ahol a magukat „igazi” szurkolóknak tartó ultrák nem hajlandók alávetni magukat a vénszkenneres beléptetési procedúrának és sorozatosan bojkottálják a mérkőzéseket. „Szurkolók személyiségi jogok nélkül” feliratú, fehér színű pólót viselnek és a mérkőzések időpontjában alternatív rendezvényeket, demonstrációkat tartanak, ahol megmutatják, hogy milyen az igazi, fergeteges szurkolás, mivel szerintük ez nélkülük hiányzik a mérkőzéseken.⁶ Emellett vannak olyan – a tiltakozók által szkennereseknek nevezett – törzsszurkolók is, akik elfogadják az új szabályozást, és azt csupán technikai kérdésként értelmezik, de egy részük bár részt vesz a sporteseményeken, a távolmaradók iránti szimpátiájuk jeleként fehér pólót visel.

Véleményem szerint a sportrendezvényeken történő szurkolói rendbontások elkövetőinek felelősségre vonása érdekében meg kell szüntetni anonimitásuk lehetőségét, ennek megfelelő eszköze lehet a beléptető rendszerek alkalmazása, természetesen csak törvényes és szakszerű módon. Úgy tűnik, a nyugati példákat szem előtt tartva hazánkban is megkezdődött a stadionokból a nemkívánatos, rendbontó, károkat okozó szurkolók következetes eltávolításának folyamata, a mérkőzéseken jelenlévő szurkolói társadalom átalakulása. Mindez egyelőre éles konfliktusokkal jár, az érintettek jogaik megsértéséről, felesleges, túlzó eszközökről, kriminalizálásról beszélnek és „a szurkoló nem bűnöző” szlogent emlegetik.

Ezzel szembeállítható érv, hogy egyes szurkolók megbotránkoztató magatartása miatt, akiket eddig nem sikerült kiszűrni, cselekedeteiket megakadályozni, komoly büntetéseket kellett elszenvedniük mind a kluboknak, mind nemzetközi

.....
⁶ <http://fradimob.hu/index.php/friss/aktualis/item/4394-demonstracio-a-sas-szobornal>

téren a szövetségnek. E szurkolóktól az ultrák a megbeszéléseken, egyeztetéseken általában elhatárolódnak, az ilyen cselekményeket igyekeznek relativizálni és tőlük független, egyedi esetekként feltüntetni, megakadályozni azonban nem képesek.

Mindenesetre azt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a megtisztulási folyamat nem megy végre egyik napról a másikra. Nem a fergeteges biztatás, az ultra szurkolás, csupán a nemkívánatos, esetenként erőszakos, megbotránkozató, időnként rasszista megnyilvánulások és a pirotechnikai eszközök használatának megszüntetése a cél. Figyelembe kell venni azt is, hogy megfelelő nivójú sportesemények, a mérkőzések színvonalának javulása nélkül nézőszám emelkedés a potenciális rendezavarók távolmaradása esetén sem érhető el, valamint a hatóságoknak fel kell készülniük arra is, hogy a huligán cselekmények térben és időben egyre gyakrabban eltérhetnek a mérkőzések helyszínétől és időpontjától.

SPORTRENDEZÉSZETI SZAKEMBEREK VÉLEMÉNYE A SPORTRENDEZVÉNYEK BIZTONSÁGI KÉRDÉSEIRŐL

Végül ismertetem az Országos Kriminológiai Intézet kérdőíves felméréseinek eredményeit, amelyet 2013 novemberében folytattunk a sportrendezvények biztonságának és biztosításának kérdéseiről és gyakorlatáról sportrendészeti szakemberek közreműködésével. A kérdőívek az Országos Rendőr-főkapitányság segítségével jutottak el az érintettekhez (sportrendészeti felelősök, spotterek (rendőri kapcsolattartók), Sportrendezvényeket Biztonsági Szempontból Minősítő Bizottság tagjai, sportági szakszövetségek biztonsági referensei), akik közül a kitöltésre vállalkozók online válaszoltak a kérdésekre. Természetesen biztosítottuk a válaszadókat arról, hogy a közölt információkat csak összesítve értékeljük, a válaszadók személyét bizalmasan kezeljük, nem hozzuk nyilvánosságra.

Összesen húsz kitöltött, értékelhető kérdőívet kaptunk, amelyek közül tizen-nyolcat a rendőrség szolgálati állományába tartozó személyek töltöttek ki. A következőkben a válaszadók jellemző álláspontját, véleményét foglalom össze.

A hatályos jogi szabályozás megítélése kapcsán többen megjegyezték, hogy a jogszabályok értelmezése gyakran nem egységes, a közigazgatási bírság intézménye nem működik megfelelően. A szempontrendszerek kitöltése, a kockázatok elemzése sokszor elnagyolt, a rendőrök kiemelt mérkőzéseken is több helyen nem vesznek részt a beléptetésben, a ruházat- és csomag átvizsgálásban. Az egyesületeknél a kötelezettségek teljesítéséhez szükséges anyagi háttér nem áll rendelkezésre. Volt, aki felvetette az öt látványsportágra kiterjedő kör esetleges szűkítését, illetve a Sportrendezvényeket Biztonsági Szempontból Minősítő Bizottság önálló, rendőrségtől független működését.

A válaszadók döntő többsége megfelelőnek tartotta a sportrendezvények jelenleg alkalmazott három biztonsági kockázat szerinti minősítését, de voltak, akik azt javasolták, hogy a kiemelt mérkőzések rendőrségi biztosítása se legyen közfeladat, illetve akadt, aki azt tartaná célszerűnek, ha a kluboknak mind a három minősítésnél szerződést kellene kötniük a rendőrséggel. Elgondolkodtató az a vélemény, miszerint nem megfelelő a jelenlegi rendszer, mivel most a „legbalhésabb” szurkolókkal rendelkező klubok járnak jól, mivel általában ezek a mérkőzések nyernek kiemelt biztonsági kockázat szerinti minősítést. Felmerült az is, hogy a minősítési rendszer csak kétszintű legyen, illetve, hogy a kiemelt mérkőzések esetén a rendőrség költségei a televíziós jogdíjából kerüljenek kifizetésre.

Az eltiltás, kitiltás és kizárás kapcsán többen jelezték, hogy ezeket indokolt esetekben sem alkalmazzák mindig. A beléptetőkapukkal kapcsolatos probléma pedig, hogy nem megfelelő szélességűek, testesebb nézők nem férnek át rajtuk.

A biztonsági cégek, rendészek (személy- és vagyonőrök) felkészültségének megítélése vegyes: a válaszadók többsége szerint gyakran hiányos, vannak, akik semmiféle engedéllyel nem rendelkeznek, jogosulatlan személy- és vagyonvédelmi tevékenységet végeznek a rendőrség asszisztálásával. Gyenge színvonalú tevékenységük sokszor még mindig kizárólag az erődemonstrációra épül.

Megoszlottak a vélemények azzal kapcsolatban, hogy a stadionokon belüli rendőri jelenlét pozitív vagy inkább provokáló hatású-e, illetve hogy a rendőri erők demonstratívan, jól láthatóan vagy inkább rejtetten helyezkedjenek-e el. Egyesek szerint nem kell „dugdosni” őket, mások úgy gondolják, hogy általában a rendőröket egyértelműen rejtetten kell elhelyezni, nyomozókat és spottereket kell alkalmazni, de vannak különleges mérkőzések, amikor nem ezt az elvet kell követni.

A spotterek létjogosultságának megítélése kedvező, hasznosak, szükségesek, fejlődik a rendszer, információszerzésben és kommunikációban is jelentős a szerepük, de többek szerint jelenleg hazánkban nem működnek megfelelően, míg például Romániában a spotterek élhetnek az azonnali kitiltással, amely a bírói döntésig érvényben marad, ezért a szurkolók tartanak tőlük. Folyamatos továbbképzésre és egyes vélemények szerint függetlenített spotterekre lenne szükség.

Azt az elképzelést, hogy az FTC új stadionjában (Groupama Aréna) nem lesznek a játéktérrel a nézőtértől elzáró kerítések, a többség (11 válaszadó) aggályosnak tekintette, mondván, hogy „még nem tartunk ott”, illetve hogy „a jelenlegi szurkolói magatartást figyelembe véve biztonsági öngyilkosság, felelőtlenség”. 5 válaszadó egyetértett az elképzeléssel megfelelő biztonsági rendszer alkalmazása mellett, mivel „a biztonságot a következetes fellépéssel, a latencia csökkentésével és a büntetések kiszabásának gyorsításával lehet elérni”. Négyen e kérdésre nem adtak határozott választ.

Biztatónak tűnik, hogy 14 válaszadó az elmúlt egy évben történt biztonsági változásokat illetően úgy nyilatkozott, hogy javult a sportrendezvények biztonsági helyzete, 6 fő szerint stagnált, de senki sem vélte úgy, hogy romlott volna. Igaz, voltak, akik bár javulást láttak, de hozzátették, hogy ebben szerepe van a szurkolói passzivitásnak, illetve annak, hogy „tízszor annyi rendőr kell hozzá”, és volt, aki megjegyezte, hogy az FTC-UTE mérkőzés kivételt jelent.

Az ustawka (előre egyeztetett verekedés) rendőrség általi kezelésének megítélése meglehetősen vegyes képet mutat, amit az alábbi válaszok is tükröznek:

- Kezelhetetlen.
- A legszigorúbban fel kell lépni vele szemben.
- Intézkedési kötelezettsége van a rendőrségnek ilyen esetekben.
- Szigorúan kell kezelni a jelenséget, hogy ne erősödjön meg.
- Ha az előzmény baráti, akkor nem kell biztosítani, ha ellenséges, akkor igen.
- Csak akkor elfogadható, ha magánterületen, mások számára nem látható és önkéntes.
- Ez nem közügy, hanem „unintelligens suttyók minősíthetetlen produktuma”. Amennyiben nincs külső személyi sértettje (valaki látja és megbotránkozik, félelmet kelt benne), akkor nem szükséges a fellépés.

Arra a kérdésre, hogy milyen további megoldásokat javasolnak a sportrendezvények biztonságának növelése érdekében, a válaszadók főként a következőket említették meg:

- Klubok határozottabb fellépése a renitens szurkolókkal szemben.
- Rendezők valódi képzése, szolgáltatás színvonalának emelése.
- A biztonságtechnikai ellenőrzéseket ne csak a rendőrség vegye komolyan.
- A névre szóló jegyárusítás és beléptetés teljes körű bevezetése, eltiltás, kitiltás bátrabb alkalmazása.
- Valamennyi résztvevő: szurkolók, klubok, rendőrség, bíróság együttműködése.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az elmúlt időszakban javulás tapasztalható a sportrendezvények biztonságát illetően, amelyben szerepet játszanak az infrastrukturális fejlesztések, beruházások is. Ugyanakkor egyes, a biztonságot szolgáló új megoldások – elsősorban a beléptető rendszerek és a szurkolói kártyákkal történő névre szóló jegyértékesítés – szükségességének megértetése és elfogadtatása közel sem zökkenőmentes. Így jelenleg még az új stadionokban sem történt meg a nézőszám remélt jelentős emelkedése, amely természetesen nagymértékben függ a játék nívójától és a csapatok eredményességétől is. Mindazonáltal közbiztonsági szempontból arra kell felkészülni, hogy a jövőben a sporthuligán jelenségek, incidensek egyre kevésbé a mind biztonságosabb stadionokban, mint inkább a közterületeken nyilvánulnak meg.

A SZÁMÍTÁSTECHNIKAI BŰNÖZÉSRŐL AKKOR ÉS MOST

Parti Katalin – Kiss Anna

„A komputerbűnözés a század legfenyegetőbb bűncselekményévé női ki magát.”

(Die Zeit, 1984. október 26.)¹

■ A XX. század végétől napjainkig a számítástechnikai bűnözésről számtalan tanulmány született, korábban viszont alig akadt valaki, akit érdekelt volna ez a terület. Akkoriban még nem volt „divat” ezzel a témával foglalkozni. Kivételt jelentett Pusztai László, aki elég hosszan és alaposan tanulmányozta ezt a devianciát. Pusztai az 1980-as évek végén, abban az időben kutatta a számítástechnikai bűnözést, amikor a „**computer crime**” éppen csak elkezdett problémát jelenteni nálunk és a környező országokban.

Hazánkban – Pusztai tanulmánya előtt pár évvel – elsőként Polt Péter, aki akkor szintén az OKRI kutatója volt, hívta fel a figyelmet a számítástechnikai fejlődéssel kapcsolatos új kriminalitásra.² Nem sokkal később Pusztai a német jog és szak-

1 Idézi PUSZTAI László: Számítógép és bűnözés. In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok* 26. Budapest: OKKrl, 1989, 85. o.

2 POLT Péter: A számítógépes bűnözés. *Belügyi Szemle*, 1983/6., 60–64. o.

irodalom tanulmányozása után kapott kedvet ahhoz, hogy beleássa magát ebbe a témába, és közel hozza a magyar jogászokhoz a kezdeti számítástechnikai visszaélések (**Computerkriminalität, computer crime**) morfológiáját, a jog és a technika találkozása nyomán jelentkező problémákat. Amikor Pusztai hozzányúlt e téma komplikált és differenciált szabályozásának kérdéséhez, egyben a problémák mélyére is nézett. Tanulmányában nemcsak széles körűen elemezte kutatásának tárgyát, hanem egyben értékelt is azt. Az OKRI korábbi igazgatója által abbahagyott kutatást az OKRI néhány munkatársa napjainkban is folytatja.

Megemlékező tanulmányunkban – részben aktualizálva Pusztai korábbi gondolatait, részben pedig ezen továbblépve – arra keressük a választ, vajon milyen ma a számítógépes bűnözés helyzete, és hogyan változott a világ ezen a területen Pusztai halála óta. Tanulmányunk tudományos játék, mellyel Pusztai Lászlónak, az OKRI volt igazgatójának állítunk emléket. Emlékezésünk alapját Pusztai korábbi tanulmányai képezik. Az általa akkor felvetett kérdésekre a jelenben válaszolunk, s ezzel igyekszünk élővé tenni mindazt, amit Pusztai a témával kapcsolatban gondolt. Megmutatjuk azt is, hogyan lépett a világ előre, milyen új problémák kerültek előtérbe azóta. Mint ahogy ő is sejtette, a komputerbűnözés valóban a század legfenyegetőbb bűncselekményévé nőtte ki magát.

A korábbi szerzők – Polt Péter, Nagy Zoltán András és Pusztai László – Ulrich Sieber nyomán³ az elkövetési tárgyakat a német joghoz hasonlóan alapvetően két részre, a hardverre és a szoftverre különítették el. Az utóbbiak között tárgyalták a számítógépes visszaélést, a számítógép-kikémlelést, a számítógépes szabotázst, valamint a gépidőlopást.⁴

A **hardver, azaz a gép elleni támadás** nem foglalta magában az abban tárolt adatokat és gondolati tartalmat. Az elkövetőket – az ipari forradalom géprombolóihoz hasonlóan – a technológiai fejlődés miatt a munkaerőpiacról való kiszorulás fenyegette. Ma ezek a cselekmények leginkább a rongálás tényállása körébe sorolhatók. A **szoftver, azaz a számítástechnikai adatfeldolgozást lehetővé tevő**

3 SIEBER, Ulrich: A számítógépes bűnözés és más bűncselekmények az információtechnológia területén. *Magyar Jog*, 1993/2., 105–109. o.

4 NAGY Zoltán András: A számítógépes környezetben elkövetett bűncselekmények kodifikációjáról de lege lata – de lege ferenda. *Belügyi Szemle*, 1999/11., 16–27. o.

program ellen volt elkövethető a **számítógépes visszaélés**, mely „az adatfeldolgozási folyamat minden olyan jogellenes befolyásolását felelte, amelynek következtében a beavatkozó magának vagy másnak vagyoni előnyt biztosított.”⁵ A '80-as években ezek a bűncselekmények adták a komputerbűnözés több mint felét az NSZK-ban. A kerekítési trükkel a banki alkalmazott által elkövetett „fil-léres csalás”, amelyet Pusztai példaként ismertet – nemcsak a tanulmányában, hanem a nyolcvanas évek végén az OKRI „szakmai szerdáján” megtartott előadásában is –, ma is életszerű. A bankkártya-adatokat megszerző elkövető csupán 10 pfenniget emel le minden sértett bankszámlájáról, éppen ezért a lopás észrevétlen marad, de a sértettek nagy száma miatt az elkövető mégis busás haszonhoz jut.⁶ A **számítógépes kikémlés** leggyakoribb elkövetési formája csakúgy, mint abban az időben, ma is nagy üzlet: ilyen a szoftverlopás, azaz valamely adatfeldolgozó program szerzői jogdíj megfizetése nélküli megszerzése és engedély nélküli használata. A **számítógépes szabotázs** az adatfeldolgozási folyamatnak a gép sérelmével nem járó, anyagi haszonszerzési céllal való jogellenes akadályozása volt. Az elbocsátott programozó bosszúja napjainkban ugyancsak valószínű elkövetési forma: a programozó olyan programot ír, amely elbocsátásának évfordulóján minden adatot automatikusan töröl a gépről. Manapság is igen gyakoriak a felhasználó internetre kapcsolódó számítógépére automatikusan feltelepülő vírusok, amelyek jelre várva aktiválódnak, avagy mutálódva végeznek adattörlést/módosítást a gépen, kárt okozva így a felhasználónak.⁷ Mindazonáltal az 1980-as években a számítógépekhez szervesen kapcsolódó, egyik legelterjedtebb bűn az ún. **gépido lopás** volt, amikor a számítógépet illetéktelen személy használta fel olyan célokra, amelyekre nem terjedt ki jogosultsága, jogtalan haszonszerzés céljával.

5 PUSZTAI László: Komputerbűnözés és büntetőjogi reform az NSZK-ban. *Magyar Jog*, 1987/11., 959. o.

6 WALL, David S.: *Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age*. Crime & Society Series, Cambridge: Polity Press, 2007, 132. o.

7 Lásd például: *Confession by author of Anna Kournikova virus*. 2001. február 14., <http://www.out-law.com/page-1387>;

Egy év fogház a Maya Gold-vírus szerzőjének. 2004. június 30.,

<http://index.hu/tech/jog/maya040630/>;

UK has "two weeks" to protect against major computer virus. 2014. június 2., <http://www.itv.com/news/story/2014-06-02/two-week-warning-over-massive-computer-virus-attack/>

Ma, a minket körülvevő konfliktusok kapcsán a számítógépek nem annyira önálló tárgyként, mint inkább csak az internethálózat végpontjaiként jönnek szóba. A **kiberhadviselés** lehetővé teszi, hogy az egymással szemben álló felek gyakorlatilag emberi sérülés közvetlen kockázata nélkül csapást mérjenek egymásra, megbénítsák a kormányzati szerveket vagy létfontosságú közműhálózatokat tegyenek működésképtelenné.⁸ Ezek nem csak az adott kormányok reputációján ütnek csorbát, de ellehetetleníthetik a lakosság árammal, vízzel, fűtéssel való ellátását, s így hétköznapi emberek mindennapjait nehezítik meg.

A kiberhadviselés az arctalan és időtlen hadi csapások platformja: nem lehetünk biztosak a támadó személyében, sokszor még a támadás idejében sem. 2007-ben az észt-orosz konfliktus kapcsán az észt kormányzati szervek megbénításáért felelős Stuxnet csak akkor vált ismertté, amikor a támadást és indokát egy orosz hackercsapat magára vállalta.⁹ A kiberhadviselés ugyanakkor stratégiai ponttá is vált: egy szuverén állam ma már nem engedheti meg, hogy ne legyen kiberhadviselési központja. 2013-ban az Európai Unió is létrehozta saját kiberbiztonsági munkacsoportját. A European Cybercrime Center (EC3), amelyet az Europol kérésein belül az Európai Bizottság alakított, 2013. január 1-jén kezdte meg működését, a következő területekre fókuszálva:

- szervezett bűnözői csoportok által nagyobb értékre elkövetett online csalások,
- kiemelt áldozati csoportok elleni online bűncselekmények, pl. gyermekek online szexuális kizsákmányolása,
- az EU kritikus infrastruktúra és információs rendszerei elleni támadást megvalósító bűncselekmények köre.¹⁰

A kiberhadviselést megelőzően még bekerültek a jogszabályokba (hazánkban a gazdasági bűncselekmények körében) a **számítástechnikai csalás** (1994), majd pedig a **számítástechnikai rendszerbe való jogtalan behatolással, benn maradással**, és a belépést lehetővé tevő **technikai intézkedés kijátszásával** kapcsolatos

8 RÉNYI Pál Dániel: „Kockázat nélkül nemzeti hős”. Interjú Krasznay Csaba kiberbiztonsági kutatóval. *Magyar Narancs*, 2014. szeptember 4., 20–21. o.

9 NAGY Zoltán András: *Bűncselekmények számítógépes környezetben*. Budapest: Ad Librum, 2009, 71. o.

10 Az Europol kibervédelmi központjáról lásd: <https://www.europol.europa.eu/ec3/>

tényállások (2002). Ezek a bűncselekmények a PC-k, a személyi számítógépek elterjedésével nyertek teret, amikor a gépek tartalmát, azaz az általuk, bennük tárolt adathalmazt fürkészte ki az az elkövető, és a számítástechnikai rendszerbe való jogosulatlan belépésével, vagy benn maradásával másnak szándékosan kárt okozott.

E bűncselekménytípusok előrevetítették azt a tendenciát, amely a gépek devalválódásával, ezzel párhuzamosan pedig az információ, az adathalmaz felértékelődésével mutat összefüggést. A rendszerben tárolt adatok megszerzésére manapság hacker csapatokat bérelnek fel, akik a feladat végrehajtása után személytelenül lelépnek a színről, hogy a hasznot az adatokkal kereskedő kibergengszterek fölözzék le a megszerzett adatok eladásával. Ilyen támadást vitt véghez például 2013 novemberében az Egyesült Államokbeli Target üzletlánc 40 millió vásárlójának kreditkártaadatait megszerző, majd egy részüket közzétévő, más részüket reklám- és egyéb célokra értékesítő bűnszervezet. A felbérelt hackerek rosszindulatú adathalász szoftvert, ún. malware-t telepítettek az áruházlánc fizetőrendszerébe, amely fizetéskor, a kártya lehúzásánál összegyűjtötte a vásárlók kreditkártaadatait, és ezek a cég hackerek által kontrollált szerverére kerültek. Az elkövetők célzata a vásárlók adatainak megszerzése és értékesítése volt, de ez nagymértékű hitelrontással is járt az áruházlánc számára, amelynek forgalma a bűncselekményt követő négy hónapban a felére esett vissza.¹¹ A bűnszervezet központját a krími Odesszában lokalizálták, ahol a hackerek kreditkártaadatok lopására specializálódtak, és 2001 májusában megalapították a digitális bűnözés Carderplanet-nek nevezett szindikátusát. A szindikátushoz annak alapítása óta több mint 6000 tag csatlakozott, akik – az Egyesült Államok titkosszolgálat, az NSA szerint – a 2000-es évek közepéig éves gyűléseket tartottak. Az Amerikai Egyesült Államok titkosszolgálat, európai rendőrségekkel együttműködve nyomozást indított a Carderplanet ellen, akik így az alvilágba húzódtak, ám tevékenységüket azóta is folytatják.¹²

11 Lásd a Bloomberg Television riportját: *'In The Loop'*. 2014. február 26.,

<http://www.businessweek.com/videos/2014-02-26/how-did-data-breach-impact-targets-earnings>

12 RILEY, Michael – ELGIN, Ben – LAWRENCE, Dune – MATLACK Carol: *Missed alarms and 40 million stolen credit card numbers: How Target blew it*. 2014. március 13., <http://www.businessweek.com/articles/2014-03-13/target-missed-alarms-in-epic-hack-of-credit-card-data>

A Target elleni merénylet nem egyedülálló: 2008-ban a Heartland Payment Systems 130 millió felhasználója, 2011-ben a Sony 77 millió felhasználója, 2013-ban a Living Social, a Cupid Media, az Adobe Systems és az Experian 42–200 millió felhasználója, a közelmúltban pedig, 2014-ben a Korea Credit Bureau 104 millió felhasználója ellen követte el hasonló visszaéléseket.¹³ Ezek a támadások általában nagyobb multinacionális cégek ellen irányulnak, amelyek ugyan hosszútávon képesek talpra állni, de rövidtávon a támadás elegendő ahhoz, hogy a vásárlók bizalomvesztés miatt átpártoljanak más piaci szereplőkhöz. Az efféle támadások jelentősége tehát nem az adott piaci szereplő megbénításában, hanem a piac átformálásában áll. Az ilyen támadások tömegesen fordulnak elő, de a rendszerbe telepített kártékony szoftverek nem minden esetben aktiválódnak, így azokról nagyon nehéz előre megmondani, hogy a valóságban jelentenek-e veszélyt – éppen a fals pozitív riasztások nagy száma miatt mulasztotta el az idézett Target is a támadásra való reagálást. Ezeknek az akcióknak a hatása ugyanakkor a piaci szereplőkön is túlmutat, hiszen lényegében a felhasználói szokásokban tükröződik vissza. A vásárlók ugyanis – időlegesen – bizalmukat veszthetik a bankkártyás fizetésben vagy az online vásárlásban, és visszatérhetnek a készpénzes fizetésre.¹⁴

A személyi számítógépek és az internetes kommunikáció elterjedésével az 1990-es évek közepétől, majd pedig az okostelefonok, iPhone-ok megjelenésével a 2010-es évektől a személyes jelenlét az online térben egyre gyakoribbá válik. Életünk mind több felülete játszódik az online térben.¹⁵ A felhasználók hiszékenységre, naivitására építve elkövetett visszaélések átfogó elnevezése a pszichológiai manipuláció (social engineering).¹⁶ Pusztai még nem szembesülhetett a számítástechnikai bűnözésnek az internet egyéni felhasználóihoz kapcsolódó ezen formájával, hiszen az online hálózatban (World Wide Web) összekapcsolódó

13 Uo.

14 Azokban az országokban, ahol az online (közösségi és intézményi) kapcsolatokban a bizalom szintje alacsony, a bankkártyás fizetés és az internetes vásárlás is gyerekcipőben jár. Lásd FÁBIÁN et al.: *A digitális jövő térképe. A magyar társadalom és az Internet. Gyorsjelentés a World Internet Project 2007. évi magyarországi kutatásának eredményeiről.* 2007. december 5., <http://www.tarsadalomkutatas.hu/hir.php?hir=111>

15 *Cybersecurity Report. Special Eurobarometer 404,* http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_404_en.pdf

16 A social engineering jelenségről lásd NAGY Zoltán András (2009): i. m.

személyi számítógépek csak az 1990-es évek végén terjednek el Európában, hazánkban pedig ennél is később, a 2000-es évek második felére tehető tömeges megjelenésük.

A pszichológiai manipulációt humán alapú és gépalapú elkövetési formákra bontva, az első csoportba sorolhatók azok a visszaélések, amelyeknél a megtévesztett felhasználó általában¹⁷ önszántából adja ki személyes adatait az elkövetőnek. A második, a számítógép alapú elkövetési csoportba sorolhatók az ál-web-oldalak, az adathalászati (phishing) technikák, valamint egyéb esetek, például a trójai programok.¹⁸

Pusztai nemcsak rendszerbe sorolta a korabeli számítástechnikai bűncselekményeket, hanem a számítógépes (még nem internetes) bűnözés közös jellemzőit is számba vette, de korának úttörő gondolkodójaként megvilágította a jövőbeli tendenciákat is.

A számítástechnikai bűncselekmények jellemzőiként nevesítette

- a latencia nagy mértékét,
- a kismértékű kárt okozó, de tömegesen előforduló bűncselekményeket,
- a számítástechnikával kapcsolatos bűncselekmények rendszerbeli elhelyezésének problematikáját.¹⁹

17 A felhasználó által önszántából, megtévesztés hatására megvalósított formák mellett a humán alapú manipulációnak a kifürkészéssel (pl. váll fölött kilesett vagy szemétkosárból előhalászott jelszó) megvalósított változatai is előfordulnak a gyakorlatban. Lásd MITNICK, Kevin D. – SIMON, William L.: *A legendás hacker – A megtévesztés művészete*. Budapest: Perfect-Pro Kiadó, 2003; valamint MITNICK, Kevin D. – SIMON, William L.: *A legendás hacker – A behatolás művészete*. Budapest: Perfect-Pro Kiadó, 2006.

18 OROSZI Eszter Diána: *Social Engineering. Az emberi erőforrás mint az információbiztonság kritikus tényezője*. Diplomamunka. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Számítástudományi Tanszék, 2008. http://kraszny.hu/presentation/diploma_oroszi.pdf

19 PUSZTAI László (1989): i. m.

Amellett, hogy jól látta a számítástechnikai bűnözésnek a jogalkotó felé támasztott kihívásait, úgy vélte, hogy e speciális bűnözési forma veszélyeit a kutatók némileg túlbecsülik. Megfontolásait a következő indokokra alapozta:

- a számítástechnikai eszközök használatát, illetve az elektronikus adatfeldolgozó rendszereket a valóságban sokszor övezi a laikusok ismeretlentől való félelme, ennél fogva a cselekmények felderítetlenségének mítosza is,
- a piaci csoportok érdeke a bűncselekmények veszélyességének hangoztatása,
- egyes esetekben megfigyelt jelenségek – kutatás hiányában – félrevezető általánosítása,
- a komputerbűnözés elleni harc törekvéseinek „elmosása”, azaz bagatellizálása,
- a sajtó szenzációhajszolása, amely a komputerbűncselekményeket jogtalanul a veszélyességi piedesztálra emeli.²⁰

A számítástechnikai bűnözés lényegi eleme ma is a cselekmények szürke zónában maradása, amely attribútum méginkább megfigyelhető az internet korában. A szürkezóna-jelenség előidézésében szerepe van a támadások rejtve maradásának (pl. a trójai programoknak a felhasználó számítógépére telepítése), a támadások nyomán bekövetkezett kár esetlegességének (ilyen pl. a jelen dolgozatban a Target áruházzal kapcsolatban idézett rosszindulatú szoftver, a malware, amely nem minden esetben aktiválódik, így jelentve többnyire fals pozitív riasztásokat a rendszergazda számára), valamint a sértett (természetes vagy jogi személy) oldalán a feljelentés különböző okok miatti (pl. kismértékű a kár, vagy a hírnévvesztéstől való félelem miatti) elmaradásának.²¹ A számítástechnikai bűnözés számszerűségét és arányát ugyan nehéz megragadni, ám azt maga Pusztai is elismeri, hogy „a komputerbűnözés körébe sorolt egyik cselekmény, a gépidőlopás körében a sötétmező nagysága valószínűleg a legmagasabb az össz-bűnözésen belül”.²² Az azóta eltelt időben a számítástechnika számos olyan, individuális, személyhez kötődő eszközzel egészült ki, amelyek a mindennapi használat során bűnvonzó alkalmat teremtenek. Ilyenek az and-

20 Uo. 89. o.

21 PARTI Katalin: A számítógépes bűnözés és az internet. In: IRK Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 40.* Budapest, OKRI, 2003, 179–204. o.

22 PUSZTAI László (1989): i. m. 89. o.

roidos készülékekre telepíthető alkalmazások, amelyek maguk is vírushordozók lehetnek, és a segítségükkel megvalósított visszaélésekről esetleg nem is szerez tudomást a készülék használója. De a felhasználók közötti, ún. peer-to-peer (P2P) hálózatokon megosztott szerzői alkotások illegális cseréje, avagy az illegális (pl. gyermekek szexuális kizsákmányolását ábrázoló) képi anyagok szintén növelhetik a latenciát. Az utóbbi bűnszervezetekre, illetve az általuk terjesztett szoftverekre vagy képi anyagokra a nyomozó hatóság ugyanis általában csak elvétve, más bűncselekmények miatt indult eljárás során bukkan.²³

A piaci szereplők, így pl. a vírusirtó, vagy káros és ártalmas tartalmakat szűrő szoftverek vagy malware detektorok fejlesztőit természetesen a kereslet tartja életben, illetve motiválja az új termékek piacra dobásában. Pozitív tendenciaként azonban, az Európai Unióban az internetes bűnözés fókuszba kerülése (azaz már az 1990-es évek közepe) óta tetten érhető a piac szereplőivel való **prevenciós célú** együttműködés. Az Európai Bizottságnak az online biztonság témakörében 2014. február 28-án tartott Cybersecurity konferenciája a piac szereplőire olyan meghatározó feladatokat oszt, mint amilyen a szűrőszoftverek fejlesztése, a jogalkalmazók számára tartandó, szervezett és tematikus edukációs tréningek, valamint a biztonságos internethasználattal kapcsolatos felvilágosításban való aktív részvétel (iskolákban, közintézményekben).²⁴ Hazánkban a 2013. évi CCXLV. törvény (Internetes Gyermekvédelmi törvény) gyakorlati megvalósítására létrejött Gyermekvédelmi Internet-kerekasztal ajánlása szerint a hozzáférés-szolgáltatók 2014. július 1-jétől egyenesen kötelesek a kiskorúak védelmét lehetővé tevő gyermekvédelmi szűrőszoftver ingyenes használhatóságát biztosítani.²⁵ A piac szereplőinek bűnmegelőzési szerepe tehát időközben nem csupán felértékelődött, de gyakorlatilag a rendszer szerves részévé vált.

23 PARTI Katalin: *Gyermekepornográfia az interneten*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2009, 114. o.

24 EU Cybersecurity Strategy – High Level Conference on the Implementation of the “Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace” (JOIN[2013] 1) 2014. február 28.,

<http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/eu-cybersecurity-strategy-high-level-conference>

25 A Gyermekvédelmi Internet-kerekasztal ajánlása a kiskorúakra káros internetes tartalmak és szolgáltatások esetén alkalmazandó figyelemfelhívó jelzésekre és szűrőszoftverekre vonatkozóan. Elfogadta a Gyermekvédelmi Internet-kerekasztal az 5/2014. (IV. 23.) számú döntésével. http://nmhh.hu/dokumentum/162986/szurosszoftver_ajanlas.pdf

A számítástechnikai bűnözéssel kapcsolatos jelenségek félrevezető általánosítása ma is megfigyelhető tendencia. A joggyakorlat főként az internettel kapcsolatos új jelenségek esetében folyamatosan keresi a megoldásokat, de lege lata és de lege ferenda. Utóbbira példa a vezeték nélküli internethálózat engedély nélküli használata, amely 2007-ben hazánkban „wifi lopási” esetként híresült el. A történet szerint az elkövető egy kisváros utcáján haladva, laptopjával rákapcsolódott egy jelszóval le nem védett vezeték nélküli internet hálózatra, és onnan 3,8 megabájtnyi adatforgalmat bonyolított le – engedély nélkül. A sértettnek e cselekményből – a havi internet-előfizetés arányos összegére számítva – összesen kilenc forint kára keletkezett. Az ezt követő szabálysértési eljárásban a hatóság lopással elkövetett tulajdon elleni szabálysértés miatt figyelmeztetésben részesítette az elkövetőt, mivel – indokolása szerint – az eljárás alá volt személy idegen dolognak minősülő adatmennyiséget szerzett meg jogtalan eltulajdonítási céllal és ennek következtében másnak kárt okozott.²⁶ Az ítélet azonban vitatható a tiltott analógia miatt, amelyet a jogalkalmazó azzal valósított meg, hogy az adatot kiterjesztő értelmezéssel „dolognak” tekintette. Pusztai a számítástechnikai adat kontra dolog dilemmát hozta fel annak szemléltetésére, hogy a számítógépes adatok manipulálása, engedély nélküli megváltoztatása vagy törlése a korabeli tényállások egyikébe sem volt besorolható, hiszen a törölt programok nem minősülnek tárgyaknak, így a dologrongálás vagy lopás szóba sem jöhetett a minősítésnél. A Német Szövetségi Köztársaság ezért alkotta meg a **komputer-szabotázs** (azaz adatmanipulációban megvalósuló bűncselekmény) önálló tényállását a '80-as években.²⁷ Hasonlóképpen a **számítógép** tévedésbe ejtésével vagy tévedésben tartásával nem volt elkövethető a csalás bűncselekménye, hiszen csupán valamely személy eshetett tévedésbe, így szükségessé vált egy teljesen új tényállás, a **komputer csalás** bevezetése.²⁸ Hazánkban később, 1994-ben került bevezetésre a számítógépes csalás új tényállása, amelyet a 2001-ben aláírt és

.....
26 Az esetet részletesen ismerteti BLUTMAN László – KARSÁI Krisztina – KATONA Tibor: Miért nem lehet a vezeték nélküli internet a lopás elkövetési tárgya? *Ügyészek Lapja*, 2008/3., 5–16. o.

27 PUSZTAI László (1987): i. m. 963. o.

28 Uo. 962. o.

elfogadott Számítástechnikai bűnözésről szóló Európa Tanácsi egyezmény²⁹ hatására 2001-ben két, újabb elkövetési magatartást megfogalmazó tényállás, a **számítástechnikai rendszer és adatok elleni bűncselekmény, és a számítástechnikai rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszása** követett. Addig csak az volt büntethető, aki csalárd szándékkal [jogtalan haszonszerzési céllal] vagy kárt okozva valamely számítógépes adatfeldolgozás eredményét befolyásolta. 2002 óta már az is bűncselekményt követ el, aki egyáltalán **belép** valamilyen számítástechnikai rendszerbe anélkül, hogy arra jogosult lett volna. Ezzel a jogalkotó az ún. hackelést tette büntetendővé.³⁰ A számítástechnikai rendszer védelmét biztosító technikai intézkedés kijátszásának tényállásával pedig tulajdonképpen a számítástechnikai csalás feltételeinek megteremtése vált büntetendővé. A **tiltott adatszerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények a jelen tanulmány írásakor hatályos új tényállásai**³¹ ugyancsak az Európa Tanács Számítástechnikai egyezményére, valamint az Európai Tanács 2005/222/IB, az információs rendszereket érintő támadások elleni kerethatározatában lefektetett elvekre tekintettel kerültek be a 2012. évi C. törvénnyel elfogadott új Btk-ba.³² A számítástechnikai bűnözés fejlődése során tehát tanúi lehettünk az **adat géptől (hardvertől) való függetlenedésének, a számítástechnikai rendszer védett jogtárggyá nyilvánításának, valamint a gépeket, az adatátviteli és feldolgozó rendszert is magában foglaló informatikai rendszer elleni cselekmények kriminalizálásának.** A legújabb – hatályos – szabályozás már az informatikai rendszer integritását védi, ezáltal teljes védelem alá helyezi a kritikus infrastruktúrát.

A 2012. évi Btk.-ban a szellemi tulajdon-jog elleni bűncselekmények önálló fejezetet kaptak. Ez is tükrözi a szellemi tulajdon jogának azt a komplex szemléletét, amelyet sok-sok évvel ezelőtt a WIPO alapító szerződése³³ fektetett le.³⁴ Ennek

.....
29 A számítástechnikai bűnözésről szóló egyezményt (Convention of Cybercrime, ETS no. 185. Council of Europe) 2001. november 23-án Budapesten írták alá. A mai napig a legátfogóbb anyagi és eljárásjogi egyezménynek tekintik a számítástechnikai bűnözés elleni küzdelemben. Magyarországon kihirdette a 2004. évi LXXIX. törvény.

30 PARTI Katalin (2003): i. m. 185–186. o.

31 A hatályos joganyagra nézve lásd a 2012. évi C. törvény 423–424. §-ait.

32 A 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről.

33 1967. Stockholm

34 VEREBICS János: Az információs bűncselekmények és az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételének lehetősége az új Btk.-ban. *Gazdaság és Jog*, 2013/2., 3–7. o.

értelmében az iparjogvédelem, a szerzői és szomszédos jogok védelme és a tisztességtelen versennyel szembeni védelem tartozik ide. A szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése és az iparjogvédelmi jogok megsértése tényállásokkal összefüggésben bűncselekményi értékhatárt vezetett be az új törvény: a százezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozó cselekmények szabálysértések, vagyis csak az ezt meghaladó vagyoni hátrányt okozó elkövetések számítanak bűncselekménynek. Ugyanakkor emelkedtek a kiszabható büntetési tételek: a korábbi maximális nyolc év helyett akár tíz évig terjedő szabadságvesztést is ki lehet szabni azokkal szemben, akik a bűncselekményt különösen jelentős vagyoni hátrányt okozva követik el.

A régi Btk.-ban a szerzői jogsértés az okozott kár nagyságától függetlenül büntethető volt. Bár a zenék és filmek magáncélú másolásnak minősíthető letöltése jogszerű volt, a közhiedelemmel ellentétben a fájlcsere elvileg mégis devianciának minősült, hiszen a P2P hálózatokon a letöltés az illegálisnak minősülő megosztás nélkül általában nem volt elképzelhető. A mindennapok joggyakorlatában ugyanakkor a jogalkalmazók nem jártak el a torrentező otthoni internetezőkkal szemben, és elsősorban csak azokat üldözték, akik üzletet építettek ki, és kereskedelmi mennyiségben osztottak meg jogvédett anyagokat.

Az új Btk. a korábbi jogalkalmazói gyakorlatot szentesíti. A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SZTNH) szerint ugyanakkor a módosítás nem jelenti a fájlcsere-élő rendszerek működésének legalizálását, csupán a mindennapos felhasználói cselekmények büntetőjogi üldözésének megszüntetését valósítja meg. A módosítás jól tükrözi azt a jogalkotói szándékot, amelynek nem célja az egyszerű felhasználók, fájlcsere-élő természetes személyek tömeges kriminalizálása, viszont szigorú fellépést követel meg az üzletszerűen elkövetett szerzői jogi jogsértésekkel szemben.

Ki kell emelnünk továbbá, hogy az elkövetőnek a több jogosult szerzői jogait sértő cselekményei törvényi egységet alkotnak, vagyis az elkövető által több szerzőnek okozott károkat a büntetőjogi megítélés szempontjából össze kell adni. Fontos megemlítenünk az új büntethetőséget kizáró ok bevezetését: a jogalkotó kivette a mindennapos felhasználói magatartásokat a büntetőjogi felelősségre vonás alól (többszörözés, lehívásra történő hozzáférhetővé tétel), azzal a feltétellel, ha azok közvetett módon sem irányulnak jövedelemszerzésre.

Az online elkövetett jogsértések elleni fellépésnél fontos szerepe van az új Btk. által bevezetésre kerülő új intézkedésnek, mely a jogsértő tartalmak elérhetővé tételét teszi lehetővé.

Mit jelent mindez az átlaginternetező számára? Örülhetnek vajon a változásnak? Tulajdonképpen igen, mert már nem bűncselekmény az alkalmi torrentezés. A kérdés ugyanakkor az, hogy mi fér bele a jogalkotó által adományozott „cso-magba”, vagyis milyen jellegű szerzői jogi jogsértések esetén valósul meg a büntetethezesség határául szabott és a büntető törvénykönyvben meghatározott száz-ezer forintos kárérték?

Ha a NAV gyakorlatát nézzük, akkor úgy tűnik, hogy ezt a szintet néhány mozifilm üzleti célú, P2P-alapú letöltésével (például továbbértékesítés céljából letöltött filmek) nemcsak el lehet érni, hanem át is lehet ugrani.

Az adóhatóság 2013. évi álláspontja szerint a filmek esetében az internetes terjesztés minimális licencdíja alapján állapítják meg a vagyoni hátrányt, ez filmenként 800 dollár, míg zeneszámoknál a MAHASZ jogdíjtáblázata az irányadó. (Illegális szoftverhasználat esetén a termék nettó kiskereskedelmi ára a vagyoni hátrány alapja, de a szoftverek letöltése értékhatártól függetlenül eddig is illegális volt, és az is marad.) Ha a hatóság is így számol, akkor filmek, zeneszámok P2P-alapú üzleti célú letöltésével könnyen akár szabadságvesztéssel is büntethető bűncselekményt követhetünk el.³⁵

Pusztai Lászlóban még fel sem merülhetett az interneten a felhasználók által megvalósított jogsértések vizsgálata. Napjainkban ugyanakkor már kiemelt problémaként kezelik a közvetítő szolgáltatók felelősségét. 2010-ben az OKRI kutatásai között szerepelt ez a téma. „A közvetítő szolgáltatók által üzemeltetett informatikai rendszerek egyrészt segítenek a társadalom számára az informatikai környezet hatékony kihasználásában, ugyanakkor szolgáltatásaikkal óhatatlanul segítik az interneten keresztül elkövetett bűncselekmények megvalósulását. Annak érdekében, hogy a közvetítő szolgáltatók társadalom számára

35 Lásd részletesen KISS Anna: Már nem bűncselekmény az alkalmi torrentezés? *Ügyvédlátás*, 2013/9., 10–12. o.

hasznos szerepüket megtarthassák, fontos hogy részt vállaljanak a társadalomra veszélyes cselekményekkel szembeni fellépésben is. Az internetes környezetben megvalósított bűncselekményekkel kapcsolatos talán legfontosabb probléma az interneten található jogellenes tartalmakkal szembeni fellépés hatékonyságának növelése. Ebben a közvetítő szolgáltatóknak fontos szerep jut, tekintettel arra, hogy az informatikai rendszereiken keresztül tárolt, hozzáférhetővé tett, illetve továbbított információ vonatkozásában beavatkozási és felügyeleti képességgel is bírnak.”³⁶ Szabó Imre PhD dolgozatában széles körűen elemezte ezt a témát, kitérve benne a német jog által alkalmazott megoldási lehetőségekre is, s ezzel az OKRI életében ismét fontossá vált a Pusztai által annyira kedvelt német jogterülettel való összehasonlítás.

A „komputerbűnözés elleni harc törekvéseinek elmosása”, amelyet Pusztai a '80-as években veszélyként érzékelt, jelenleg, a fent bemutatott kodifikációs eredmények tükrében, és az Európai Bizottságnak a nemzetközi büntetőjogi együttműködés terén megvalósított erőfeszítéseire tekintettel sem tekinthetők valóságosnak. A jogalkotás részben a jogalkalmazás hibáiból tanulva, részben a technikai fejlődés követelményeihez igazodva, részben pedig az EU irányelveinek hatására eleget tesz a követelményeknek. Az online közösségi oldalakon elkövetett személyes adatokkal való visszaélések és zaklatások – illetve az ezek nyomán elkövetett önkárosító magatartások – tömeges előfordulása³⁷ azonban ráirányítja a figyelmet az emberi tényező örök vulnerabilitására és az oktatás, felvilágosítás mindenkori jelentőségére a számítástechnikai eszközök használata során.

Reméljük, hogy tanulmányunkkal, benne Pusztai László műveinek aktualizálásával az OKRI volt igazgatója, az ELTE volt tanára újra részt tud venni a jogi tudományos életben – hiszen szellemisége tovább él, ha felhasználjuk és továbbvisszük mindazt, amit ő gondolt és alkotott.

36 Lásd SZABÓ Imre: *Az internet közvetítő szolgáltatóinak büntetőjogi felelősségéről*. PhD értekezés. Budapest: 2012

37 PARTI Katalin – SCHMIDT Andrea – NÉRAY Bálint – VIRÁG György: *Cyberbullying – Az online zaklatás volumenének iskolai felmérése és mentorképzés Magyarországon. Ügyészek Lapja*, 2014/3–4. (megjelenés alatt)

A HAJLÉKTALANSÁG KRIMINALIZÁLÁSÁNAK XXI. SZÁZADI PROBLÉMÁJA

A KÖZVESZÉLYES MUNKAKERÜLŐKRŐL SZÓLÓ 1913. ÉVI XXI. TÖRVÉNYCIKK TÜKRÉBEN

Podoletz Léna

■ Az utóbbi években mind politikai, mind jogászi, kriminológusi, szociológusi szakmai körökben nagy figyelmet kapott az a tendencia, amely egyes, hajléktalanokra és más, rendkívül hátrányos szociális helyzetben levő társadalmi csoportokra jellemző cselekvések, magatartások jogellenessé nyilvánításával fenyeget.

Az 1913. évi XXI. törvénycikk és a jelenlegi (2013-ban kialakult) szabályozás összehasonlításának érdekességét részben az adja, hogy a két vizsgált szabályozásban meghatározott magatartások köre nem azonos, mégis nagyjából ugyanazon alanyi kör érintett mind a két szabályozásban. Hatályos jogunk szerint a „munkakerülés” nem bűncselekmény vagy szabálysértés, az 1913-as törvénycikk nem szól „életvitelszerűen közterületen tartózkodásról”. Azonban már az indokolásokban és a vitákban elhangzott álláspontok, érvek vizsgálatával is megállapítható, hogy azok meglehetősen hasonlóak, különös tekintettel arra, hogy az 1913-as szóhasználatban a munkakerülő szó szinonimájaként tűnik fel

a csavargó szó és a munkakerülőket a törvénycikk indokolása úgy jellemzi, „sem otthona, sem hozzátartozója, sem szűkebb társadalmi köre nincs”.¹ Különösen érdekes azonban megfigyelni azt, hogy a pontosan száz év eltéréssel hozott jogszabályok hogyan reagálnak a problémaként értelmezett helyzetre, mit tűznek ki célként maguk elé. A két szabályozás indokoltságának alátámasztásául felhozott érvek, az azzal kapcsolatban felvetett kérdések, kétségek és a jogszabályokban meghatározott intézkedésekkel elérendő célok összevetése rávilágíthat azokra a háttérben meghúzódó jelenségekre, szempontokra, amelyek az ilyen jellegű, exkluzív kriminálpolitikai folyamatok hátterében állnak.

AZ 1913. ÉVI XXI. TÖRVÉNYCIKK A KÖZVESZÉLYES MUNKAKERÜLŐKRŐL

■ A Képviselőház által elfogadott és a Főrendiház elé terjesztett (és a végül ebben a formában elfogadott és törvényi erőre emelkedett) javaslat lényege, hogy

*„1. § Az a keresetre utalt munkaképes egyén, aki **munkakerülésből csavarog** vagy **egyébként munkakerülő életmódot folytat**...”²*

a törvénycikkben meghatározott esetekben (visszaesésre vagy egyéb minősítő körülményre tekintettel) elzárással, fogházbüntetéssel vagy pénzbüntetéssel sújtható. A szabadságvesztéssel járó szankciók tartamának minimuma általános jelleggel nyolc nap, maximuma nyolc hónap. A törvénycikk szerint továbbá

„5. § ...a bíróság fogházbüntetés kiszabása helyett a tettest ítélettel dologházba utalhatja, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz szoktatása végett szükségesnek tartja.

1 Főrendiházi irományok, 1910. XIV. kötet • 615-697. sz. • 1910-637 [1910-XIV-68], “2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”, Törvényjavaslat a közveszélyes munkakerülőkről, 97. o. (továbbiakban: Főrendiházi irományok)

2 Főrendiházi irományok, “1-ső melléklet az 637. számú irományhoz”

6. § Aki a 2., a 3. vagy a 4. §. alapján már meg volt büntetve, azt, ha utolsó büntetésének kiállása után két éven belül az 1–4. §-ok valamelyike alá esik, a bíróság fogházbüntetés kiszabása nélkül ítélettel **dologházba** utalja.

Az előbbi bekezdés esetében a bíróság a dologházba utalást mellőzheti és egy hónaptól egy évig terjedhető fogházbüntetést állapíthat meg, ha az elítélt egyéniségéből és az eset körülményeiből alaposan lehet következtetni arra, hogy a tettes a büntetés kiállása után munkás és rendes életmódot fog folytatni.”³

A jogszabály tartalmazott még rendelkezést arra nézve is, hogy az e törvény alapján elítéltet a bíróság meghatározott időre kitilthatja olyan községből, amely nem illetőségi helye, illetve külföldi esetében pedig az országból egész életére vagy meghatározott időre kiutasíthatja.

A dologházba utalás határozatlan időtartamra szólt, de egy évnél rövidebb és öt évnél hosszabb nem lehetett az ott eltöltött idő.

A JELENLEGI SZABÁLYOZÁS FŐ JELLEMZŐI

Magyarország Alaptörvényének XXII. cikke szerint

*„[3] **Törvény vagy helyi önkormányzat rendelete a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme érdekében**, a közterület meghatározott részére vonatkozóan jogellenessé minősítheti az életvitelszerűen megvalósuló közterületi tartózkodást.”⁴*

A szabálysértési törvény az Alaptörvény fenti rendelkezésének megfelelően határozza meg az „Életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése” c. tényállást, amelynek értelmében

3 Uo.

4 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), XXII. cikk (3)

„179/A. § (1) Aki

a világörökségről szóló törvény szerinti **világörökségi területnek minősülő közterületen** vagy **a helyi önkormányzat (2) bekezdés szerinti rendeletében meghatározott közterületen** (továbbiakban: kijelölt terület) életvitelszerűen tartózkodik, és

a kijelölt területet a rendőrség, a 39. § (2) bekezdés a), e) és f) pontjában meghatározott személy, illetve – ha a 39. § (3) bekezdésében meghatározott feltételnek megfelel – a 39. § (2) bekezdés g)-i) pontjában meghatározott személy felkérése ellenére nem hagyja el,

szabálysértést követ el.”

A SZABÁLYOZÁS HÁTTERÉBEN MEGHÚZÓDÓ LEHETSÉGES SZEMPONTOK

A BŰNÖZÉSI FÉLELEM HATÁSA

A lakosság félelemérzetének vizsgálata az 1960-as évektől került előtérbe az Egyesült Államokban.⁵ A vizsgálatok szerint a lakosság tagjainak félelemérzetét nem csupán a közvetlen vagy közvetett viktimizáció befolyásolja, hanem a lakó-környezetben tapasztalható – rendszerint ártalmatlan – rendellenességek széles skálája is.⁶ Ennek kapcsán ismerték fel a rendőri vezetők azt, hogy ha a lakosság fél, akkor arra a következtetésre juthat, hogy a rendőrség nem megfelelően látja el a feladatát, a politikusok pedig azt, hogy a bűnözés kérdésének politikai szintérre emelésével erőteljesen lehet a választók magatartását befolyásolni. A vizsgált szabályozás és a hasonló rendelkezések a hajléktalanságot, kéregetést és más „rendtelenségeket” céloznak meg, így logikusan azt mondhatnánk, ezek eltüntetésével a félelemérzet csökkenthető. Az ilyen intézkedések azonban alá-

5 XU, Yili – FIEDLER, Mora L. – FLAMING, Karl H.: Discovering the Impact of Community Policing – The Broken Windows Thesis, Collective Efficacy, and Citizens’ Judgement. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 42 (2005), 152. o.

6 XU, Yili – FIEDLER, Mora L. – FLAMING, Karl H. (2005): i. m. 152. o.

támasztják és hosszú távon fokozzák a lakosság félelmét, hiszen azt az üzenetet hordozzák, az ilyen jelenségek valóban veszélyesek és rendőri intézkedést igényelnek. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa az OBH-2347/2007. számú ügyben készült jelentésében rámutat, hogy a hajléktalan lét ténye nem alaposítja meg a feltevést, hogy az illető személy potenciális veszélyforrást jelent.⁷

A BIZTONSÁG ÍGÉRETE POLITIKAI SIKER

Antonio Tosi szerint hagyománya van annak, hogy a szegény társadalmi rétegeket potenciális veszélyforrásként kezelik és így a félelem eredetének fókuszpontjába kerülnek. Ez vezethet el az olyan megoldásokhoz, amelyek a hátrányos szociális helyzetű csoportokat nem integrálni akarják a társadalomba, hanem megóvni kívánják tőlük a közösséget.⁸ Így az amúgy is kirekesztett csoport nem csupán megreked társadalmon kívüli helyzetében, hanem büntető jellegű szankciók elszenvedői is lesznek amiatt. Ezáltal pedig egyenesen az kérdőjeleződik meg, hogy ezek a csoportok, jelen esetben például a hajléktalan emberek egyáltalán a társadalomhoz tartoznak-e.

Még a 2011-es javaslat általános vitája során hangzott el több esetben, hogy az emberek, turisták nem szívesen mennek, nem szívesen engedik a gyerekeiket olyan helyre, ahol hajléktalan emberek életvitelszerűen tartózkodnak és ezzel használhatatlanná teszik a területet, félelmet kelthet egy „koszos, ittas hajléktalancsoport” jelenléte is.⁹ Felmerült tehát mögöttes szempontként, hogy a terület használói, különösen a turisták számára zavaró lehet a hajléktalan emberek jelenléte.

A lakossági félelemérzeten keresztül ragadható meg, miért szeretnék a városi és rendőri vezetők, hogy városukban, kerületükben ne legyenek „látható” hajléktalan emberek. Sikerességüket ugyanis részben az határozza meg, hogy az ille-

7 Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az OBH-2347/2007. számú ügyben.

8 TOSI, Antonio: *The Excluded and the Homeless: The Social Construction of the Fight Against Poverty in Europe*. In: MIGLIORE, Enzo (szerk.): *Urban Poverty and the Underclass*. Cambridge: Blackwell Publishers, 1996, 91. o.

9 Pl. Országgyűlési naplók, 119. ülésnap (2011. 10. 17.), 276., 316., 322–324. felszólalás

tékességük alá tartozó terület milyen ütemben fejlődik, milyen új beruházások, munkahelyek létesülnek, az ott lakó, dolgozó emberek rendelkezésére álló infrastruktúra által nyújtott lehetőségek hogyan alakulnak, illetve összességében az, hogyan érzik magukat, milyen az életminőségük, ami pedig nagyban függ a városképtől. A fejlődés, az infrastruktúra szempontjából rendkívül fontos, hogy a befektetők vonzónak találják a területet. Ebben pedig nagy szerepe van annak, hogy az biztonságos-e, pontosabban annak érződik-e. A városkép tekintetében pedig a legfontosabb elvárás, hogy rendezettnek tűnjön, részben a biztonság érzete miatt, részben pedig a politikai súllyal rendelkező lakossági réteg esztétikai igénye miatt. Ezért is létfontosságú a városok, kerületek vezetői számára, hogy meggyőzzék mind a lakosságot, mind pedig a befektetőket, hogy városuk biztonságos. Emellett természetesen a turisták odacsábításában is szerepet játszik a biztonság ígérete és az esztétikai szempontok. A hajléktalanság pedig általában nem illik bele a városi vezetők által elképzelt, utópisztikus városképbe. Így a legegyszerűbb megoldást választják, jogellenessé nyilvánítják a jelenséget. Nem csupán a helyi szintű politikára jellemző, hogy gyors és hatékony megoldásokat keres azokra a problémákra, amelyek a politikai szempontból fontos rétegeket foglalkoztatják. „A politikában a bűnözés-kontrollnak, az ennek eredményeként létrehozható közbiztonságnak kiemelkedően fontos rangja van”¹⁰, ennek köszönhető az általános tendencia, hogy a politikai kampányokban is nagy szerepet kapnak a büntetőpolitikával kapcsolatos ígérek.

Más oldalról megközelítvén a problémát, azt mondhatjuk, ha a rossz szociális helyzetben levő embereket, vagy ebben az esetben azok egy csoportját, a hajléktalan embereket csupán helyzetükből eredően szabálysértőnek bélyegezzük, és ezzel tulajdonképpen olyanoknak, akik szemben állnak a szabályokkal és a renddel, sőt, a törvénytisztelő állampolgárokkal, akkor Sárosi Péter szavaival élve „könnyedén ki lehet iktatni a társadalmi felelősségérzetet az emberek gondolatvilágából”.¹¹ Leegyszerűsítve a dolgot, aki rossz, az nem érdemli meg, hogy segítsenek rajta, aki amúgy is javíthatatlan, arra nem érdemes pazarolni az erőforrásokat.

10 GÖNCZÖL Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. *Jogtudományi Közlöny*, 2002/57., 198. o.

11 SÁROSI Péter: „Zéró tolerancia” – veszélyes illúziók a rend fenntartásáról. *Beszélő*, 2008/3., 1–6. o.

A siker kérdéséhez kapcsolódik az is (bár ez egy igen messzire vezető kérdés), hogy amennyiben a hajléktalanságot kriminalizálják, egy olyan elkövetői csoportot teremtenek, amelyet viszonylag könnyű tetten érni, letartóztatni, összességében eljárás alá vonni, hiszen ezek az emberek, ha lehet, még az átlagos állampolgárnál is kevésbé vannak tisztában jogaikkal, adott esetben (a hozzáférés hiánya miatt) arról sincs tudomásuk, hogy a cselekvés, ami addig mindennapi életük szerves részét képezte, az egy adott naptól fogva már jogellenes és szigorú szankciókkal jár, nincsenek tisztában alapvető eljárási, emberi jogaikkal. Részben emiatt, részben a rendelkezésükre álló segítség hiánya és a lakosság tagjaiban jelen lévő előítéletek, negatív érzések miatt a hajléktalanok különösen érzékeny részét képezik a társadalomnak, így védtelenebbek az esetleges rendőri túlkapásokkal, zaklatással szemben is.

RENDKÉP ÉS KONTROLL A XX. ÉS A XXI. SZÁZAD KEZDETÉN

Az 1913-as javaslat indoklásának alapja, hogy az államot a munkakerülők zavarják feladatai elvégzésében, ez vonatkozik mind a jogrend fenntartására, mind pedig a „polgárai tökéletesbítésének előmozdítására”¹², azzal érvelve, hogy a munka nélkül élők életmódjukkal, viselkedésükkel, pusztán jelenlétükkel káros hatást gyakorolnak a társadalomra, a bevett értékekre, a közkerölcsre és magára a társadalom legkisebb organikus egységére, a családra. Az indokolás azonban kiemeli, hogy a büntetőjognak csak ott kell beavatkoznia, ahol a társadalom javai, érdekei veszélybe kerülnek. 1913-ban a hangsúly tehát a társadalom védelmén volt, hiszen, ahogy a javaslat is írja, a korabeli kriminológiai, pszichológiai vizsgálatok eredményei szerint a munka nélküli élet káros hatással van az ember fizikumára, mentális állapotára, erkölcsére és ezen keresztül a társadalomban fennálló rendre.¹³ A javaslat azonban adós marad az összefüggés konkretizálásával és azzal, hogy maga a munkanélküliség ténye (abban az esetben, ha nem munkaképtelenségről vagy alkalmi munkanélküliségről van szó, tehát az ún. hivatásos munkakerülés) miért káros a társadalomra. Hiszen, ahogy elhangzik

12 Főrendiházi irományok: "2-ik melléklet az 637. számú irományhoz", 73. o.

13 Uo.

a képviselőházi vitán, ha egy vagyonos ember nem dolgozik, őt nem büntetik meg.¹⁴ A javaslat szövege is így szól, „az a keresetre utalt egyén”, az indokolásban pedig ki is emeli, hogy a közfelfogás a megfelelő vagyonnal rendelkezők büntetését nem tartja indokoltnak (ezzel mintegy sugallva, hogy más munkakerülőként viszont igen). Ez az a fordulat, amely miatt egyértelművé válik, hogy a szabályozás, bár munkakerülésről beszél, valójában egy bizonyos társadalmi csoport tagjainak életmódjáról szól. Azt természetesen az indoklás, valamint a vita során többen is hangsúlyozzák, hogy aki önhibáján kívül került ebbe a helyzetbe, azon segíteni kell szociálpolitikai intézkedésekkel.¹⁵ Abban az esetben azonban, ha valakinek hivatásos munkakerülése a társadalmat közvetlenül veszélyezteti, ott „a legerélyesebb intézkedésekre van szükség, mert a munkakerülők részéről fenyegető veszedelem nagyságát elég sötét színekkel festeni nem lehet”.¹⁶

Emellett természetesen felmerül a súlyosabb bűncselekmény elkövetésének megelőzése, hiszen az indoklás logikája szerint akinek nincs munkája, tehát keresete (vagy megfelelő vagyona) az bűnelkövetésből fogja fenntartani magát, kriminális fenyegetést jelentve a társadalomra. A javaslat előadója szerint ez egészen addig így lesz, amíg a munkakerülő a legkényelmesebb és a legjövődélmezőbb megoldásnak tartja a bűnelkövetést a korabeli ítélkezési gyakorlat folyamatos enyhülésének és a rövid tartamú szabadságvesztés hatástalanságának köszönhetően.¹⁷ Azt azonban a javaslat is elismeri, hogy arról, hogy a bűncselekményeknek pontosan milyen aránya vezethető vissza a munkanélküliségre, nincsenek adatok. A javaslat egyértelműen arra az álláspontra helyezkedik, hogy a munkanélküli életmód „erkölcsli nihilizmushoz”¹⁸ vezet, és először kisebb, majd egyre súlyosabb bűncselekmények elkövetését eredményezi. A fenyegetés, a társadalomra való veszélyesség tényét tehát az jelenti, hogy valaki, aki képes lenne dolgozni, nem dolgozik, nem is keres munkát és nincs megfelelő vagyona sem. Ahogy az indoklás megfogalmazza: „ami cselekményét büntethetővé teszi[...], hogy irtózik

14 Képviselőházi napló, 1910. XIX. kötet • 1913. május 5–november 7., 452. országos ülés, 1913. június 2-án hétfőn, 38. o. (továbbiakban: Képviselőházi napló)

15 Uo. 35. o. és 37. o.

16 Főrendiházi irományok: „2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”, 73. o.

17 Képviselőházi napló: i. m. 34. o.

18 Főrendiházi irományok: „2-ik melléklet az 637. számú irományhoz”, 74. o.

a munkától”.¹⁹ A javaslat eredeti szövegében minősített esetként szerepelt az, hogy „közbiztonságra veszélyes”. Eszerint az alapesetnek ez nem követelménye. Ez a fordulat a beterjesztett javaslatból már kikerült, arra hivatkozva, hogy az egy túl „laza kategória” és amúgy sem az adott konkrét cselekmény veszélyességét kell majd a bírónak vizsgálnia, hanem az elkövető személyiségében rejlő kockázatot.

A 2011-es vitában felmerült a hajléktalanság és a bűnözés összefüggése. Többek között elhangzott, hogy a „hajléktalanbűnözés” kifejezés bevetté vált a politikai szóhasználatban²⁰, illetve hogy a „hajléktalanság melegágya lehet különböző bűncselekmények elkövetésének” és „a kormány és az önkormányzatok célja az, hogy visszaadjuk a közterületet a törvénytisztelő embereknek”²¹. A második idézet egyébként gyakorlatilag szó szerint megegyezik a New York-i zéró tolerancia jelmondatával („New York közterületeinek visszaszerzése a törvénytisztelő polgárok számára”).²² A bűnözés kérdésével kapcsolatban több alkalommal is elhangzik hivatkozás egy közelmúltbeli, a vád szerint hajléktalanok által elkövetett súlyos bűncselekményre.²³ Ez olyan fokú általánosítást von maga után, amely a Stanley Cohen által a morális pánikról írtak szerint könnyedén elvezethet oda, hogy a csoport összes tagját felruházzák azzal a szélsőségesen negatív tulajdonsággal, ami jellemző arra a néhány tagjára, akik a nagy médiafigyelmet kapott cselekményt elkövették.²⁴ Ehhez hasonlóan, az Alaptörvény IV. módosításának két évvel későbbi, 2013-as vitája során elhangzottak olyan érvek, mely szerint egy önkormányzat területén lehetnek fokozott védelmet igénylő területek (vagy sűrűn látogatottságuk vagy az ott található műemlékek okán), ahol az együttélési szabályok betartása szempontjából egyértelműnek tekinthető az önkormányzatok igénye a hajléktalanság és a hasonló szintű zavaró utcán tartózkodás kezelése terén.²⁵

19 Uo. 92. o.

20 Országgyűlési naplók, 119. ülésnap (2011. 10. 17.), 56. felszólalás

21 Uo. 58. felszólalás

22 *Police Strategy No. 5: Reclaiming the Public Spaces of New York*. New York City Police Department, New York: New York City Police Department, 1994

23 Országgyűlési naplók, 119. ülésnap (2011. 10. 17.), 58. és 340. felszólalás

24 COHEN, Stanley: *Folk Devils and Moral Panics*. Routledge Classics Series, Oxford: Routledge, 2011

25 Országgyűlési naplók, 254. ülésnap (2013. 02. 19.), 34. felszólalás

Csakúgy, mint Rudolph Giuliani életminőség politikája New Yorkban az 1990-es évek elején-közepén, a hajléktalanság kriminalizálásával kapcsolatos szabályok sem kizárólag bűnözéskontrollról szólnak, hanem részben a tér, a városhoz való hozzáférés kontrolljáról. Ebből a szempontból a hangsúly nem a városkép javításán, az utcák „megtisztításán” van, hanem a nemkívánatos személyek távol tartásán. A kontroll tehát ebben a megközelítésben nem a bűnözés csökkentésének elengedhetetlen eszköze, „a szükséges rossz”. A kontroll itt maga a cél, és a város biztonságosabbá tétele pedig az ürügy annak megvalósítására, és így a városi térben zajló mindennapi élet kontrolljának normális állapotként való elfogadtatására. Sennet felhívja a figyelmet egy másik lehetséges magyarázatra is, nevezetesen arra, hogy bizonyos közösségek tagjai csak úgy képesek összetartozást érezni, ha magukat valamilyen szempont szerint egyformának definiálván kirekesztenek mindenkit, aki ettől különböző (lehet ez például társadalmi osztály vagy bőrszín).²⁶ Jelen esetben ezek a közösségek az általuk ideálisnak tartott (vagy vezetőik által számukra megálmodott) rendképbe nem illeszkedő személyeket, a „rendetlenséget” használják fel ehhez. A 2013-as vita során ugyancsak felmerült szempontként a „többség, a többségi társadalom tagjai érdekeinek védelme” (legyen szó valós vagy a jogalkotó által vélt érdekekről), amely alapot adhat arra, hogy a közterület egyes részeinek életvitelszerű használatát a jogalkotó kriminalizálja.²⁷ Sennet azt is hozzáteszi, hogy a modern várostervezés (és emellett az ehhez gyakran kapcsolódó exkluzív kriminálpolitika) háttérben meghúzódó oka lehet a vezetők félelme a kontroll elvesztésétől.²⁸

SZOCIÁLPOLITIKA VAGY BÜNTETŐPOLITIKA?

Az 1913-as javaslat, vagyis a szabályozás reformjának konkrét indoka az volt, hogy a Csemegi-kódex klasszikus tettarányos megközelítése már nem felel meg a korabeli, 1913-as nemzetközi tendenciáknak, új szellemű elméleteknek, amelyek szerint nem elsősorban magát a tettet kell vizsgálni a büntetés kiszabásakor, hanem az elkövető személyét, hogy mitől várható, hogy a „társadalom

26 SENNET, Richard: *The Use of Disorder: Personal Identity and City Life*. New York: Alfred Knopf, 1970

27 Országgyűlési naplók, 254. ülésnap (2013. 02. 19.), 36. felszólalás

28 SENNET, Richard (1970): i. m.

hasznos tagja lesz”. A dologház, jogpolitikai célját tekintve kettős jellegű, egyfelől javító-nevelő intézmény, ahol a hivatásos munkanélkülieket „rendhez, munkához és rendes élethez szoktassa, hogy őket a társadalomnak mintegy megjavítva visszaadja”²⁹, másfelől pedig biztonsági intézkedés a társadalom védelmére. A nevelési cél megvalósítása azonban az intézményi hiányosságok miatt kudarcot vallott, ahogy Gönczöl Katalin fogalmaz, „a létrehozott intézmények csak arra voltak alkalmasak, hogy lejárassák a nevelés eszméjét és ismét előtérbe kerüljön a megtorlás elve, most már azonban a potenciális személyi társadalomra veszélyességre alapozva”.³⁰

Az 1913-as és a jelenlegi szabályozás koncepciója közötti egyik legfontosabb különbség abban ragadható meg, hogy míg a dologházba beutalt annak elhagyása után (legalábbis a jogalkotó eredeti szándékának megfelelően) számíthatott arra, hogy az állam megfelelő munkát biztosít számára, addig az elzárás kitöltése után az onnan szabadulót semmi sem várja idekint. A múlt századi jogszabály amellett, hogy az általa alkalmazott intézmény célja a javítás és társadalomba való visszavezetés volt, arról is gondoskodni kívánt, hogy a dologház falai közül kikerülőnek valódi esélye legyen arra, hogy visszatérjen a társadalomba. A hatályos szabályozás tulajdonképpen rövid ideig „elraktározza” a bekerülőt, majd kiereszti pontosan ugyanoda, ahonnan jött, vissza ugyanabba a jogellenesnek minősített állapotba, ami miatt (adott esetben) elzárásra ítélték. Az 1913-as indoklás a tetterányos iskolára utalva írja, hogy nem helyes a konzervatív nézet, amely szerint „az ítélet következményeivel törődni nem kell”.³¹ Ez az állítás a jelenlegi hajléktalansággal kapcsolatos jogalkotási iránnyal szemben is megállja a helyét.

Magának a szabálysértési jogra tartozó kérdéssé minősítésnek van egy olyan következménye, amely rendkívül súlyosan és igazságtalanul sújtja a szabályozással érintetteket. Ez a stigmatizáció, a megbélyegzettség problémája. Mind az Alkotmánybíróság³², mind az ombudsman³³ kiemeli, hogy az életvitelszerű közterületen tartózkodás, guberálás stb. kriminalizálása stigmatizálja a hajlék-

.....
29 Képviselőházi napló: i. m. 35. o.

30 GÖNCZÖL Katalin: *Bűnös szegények*. Budapest: KJK, 1991, 30. o.

31 Főrendiházi irományok: "2-ik melléklet az 637. számú irományhoz", 93. o.

32 Az Alkotmánybíróság 166/B/2011. határozata

33 Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az AJB-1232/2011. számú ügyben.

talánokat azzal, hogy életmódjuk egy elemét szabálysértésnek minősíti. Már az 1913-as képviselőházi vita során felhívta Kenedi Géza a figyelmet arra, hogy a dologház szóhoz negatív értékítélet kapcsolódhat és ez szükségtelenül megbélyegzi az onnan kikerülőket, akik pedig azért hagyhatták el az intézetet, mert úgy ítélték meg, megjavultak, ezért „bélyeg nélkül kell kiereszteni őket a társadalomba”.³⁴ Stanley Cohen ezzel kapcsolatban írja, hogy akik kikerülnek a büntetőeljárási rendszeréből és visszatérnek a társadalomba, igen nehezen tudnak a rájuk sütött bélyegtől megszabadulni.³⁵

Végül fel kell tenni a kérdést, hogy szükség van-e egyáltalán a szociális eredetű problémák büntetőpolitika hatókörébe vonására. Gönczöl Katalin 2002-ben rámutatott arra, hogy az Egyesült Államokban például a „börtönnek a szociális problémák megoldásában leplezetlenül jelentős funkciót szánunk”³⁶. Ugyanerre a tendenciára hívja fel a figyelmet szintén a büntetés-végrehajtási intézetek vonatkozásában a már idézett Loic Wacquant „A nyomor börtönei” című munkájában.³⁷ Ezek a kijelentések talán túlzottnak hangozhatnak, a jelenleg hatályos életvitelszerű közterületen tartózkodással kapcsolatos rendelkezések vonatkozásában, ám figyelembe kell venni a mögöttük húzódó jogalkotói szándékot, a szabályozás indokolását és végső soron a hazánkat jelenleg jellemző büntetőpolitikai tendenciákat is. Valamint azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a szabályozás eredményeként végső soron elzárásra is sor kerülhet, amelynek végrehajtására a hatályos törvény értelmében büntetés-végrehajtási intézetben kerül sor. A hajléktalanság szociális eredetű probléma, a büntetőpolitika körébe vonása a probléma elodázását, áthelyezését eredményezi, nem megszüntetését.

34 Képviselőházi napló: i. m. 39. o.

35 COHEN, Stanley: *Visions of Social Control*. Cambridge: Polity Press, 1985, 42. o.

36 GÖNCZÖL Katalin (2002): i. m. 200. o.

37 WACQUANT, Loic: *A nyomor börtönei*. Budapest: Helikon Kiadó, 2001

A BŰNMEGELŐZÉS DILEMMÁI – A FIATALKORI BŰNELKÖVETÉS KONTEXTUSÁBAN

Sárik Eszter

■ A bűnmegelőzés problémaköre – leginkább ami annak kétségbevonhatatlan és jogos helyét illeti a kriminológia területén – sokat változott az elmúlt évtizedekben, jelesül Pusztai László 1995-ben megjelent munkája óta.¹ A prevencióról való gondolkodás nemcsak a kriminológiában és a kriminálpolitikában nyert teret, hanem alkalmasint a közbeszédben is gyökeret vert. Ugyanakkor nem állíthatjuk azt, hogy a kriminális prevenció magyarországi rövid – ámde produktív – története leírható lenne töretlen fejlődésként vagy a prevenció gondolat, illetőleg a tudományos és tartalmi dimenziók – politikai értelemben vett – diadalmeneteként.

1 PUSZTAI László: A bűnmegelőzés dilemmája. In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 32. Budapest: IKVA, 1995, 34–41. o.

A BŰNMEGELŐZÉS FOGALMA, SZINTJEI

■ A bűnmegelőzés fogalmában, szintjeinek meghatározásában, illetőleg a prevenciót érintő alkotmányos és emberi jogi dilemmák kérdésében konszenzusos helyzetről beszélhettünk a jelenlegi bűnmegelőzési stratégia hatályba lépéséig. A jelenlegi jogszabály² azonban sok szempontból változást hozott.

A 2013-as jogszabály megtartotta a bűnmegelőzés korábbi fogalmát (vagyis az átfogó céltételezést), és a bűnmegelőzési célzattal igénybe vehető eszközrendszer is szerteágazó maradt: „A bűnmegelőzés alatt minden olyan **intézkedést és beavatkozást** értünk, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése és az állampolgárok biztonságérzetének javítása, történjék az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést gerjesztő okok hatásának mérséklésével vagy az áldozattá válás megelőzésével.”³

A jogszabály megnevezése azonban módosult⁴, aminek üzenetértéke van, hiszen az elnevezés a bűnmegelőzés „lokalizálását”, koncepcionális elhelyezését is tükrözi. A 2003-as törvényszöveg a megelőzést „a társadalompolitika integrált részeként megvalósuló” tevékenységként, intézkedési kötelezettségként tételezte⁵, deklarálva azt a politikai szándékot, hogy a megelőzés elsődlegesen társadalompolitikai kérdés, és mindössze – remélhető – hozadékaiban sorolható a kriminálpolitikához. Hatályos jogszabályunk azonban a bűnmegelőzést „a kriminálpolitika részeként” írta le.⁶ Említést érdemel ebben a körben az is, hogy a tavaly hatályba lépett jogszabály a társadalompolitika ernyőfogalmát elvetette,

2 1744/2013. (X. 17.) Kormányhatározat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023). Hatályos: 2013. 10. 18. (továbbiakban: Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia)

3 Uo.

4 115/2003. (X. 28.) OGY. határozat a társadalmi bűnmegelőzési nemzeti stratégiájáról

5 Uo.

6 „A kriminálpolitika nemcsak azt határozza meg, hogy milyen magatartásokat kell büntetendővé nyilvánítani, hanem kijelöli a bűnözéssel szembeni küzdelem büntető igazságszolgáltatási rendszerén túl nyúló feladatokat is.” (Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia)

és a társadalompolitika kifejezés helyett „szakpolitikák” terminus került a törvény szövegbe, ráadásul úgy, hogy a „társadalompolitika részeként” történő meghatározás helyére mindössze „tekintettel van” a szakpolitikákra kifejezés került.⁷

A másik releváns változás a Stratégiában a bűnmegelőzés kérdésének strukturálásában rejlik. A tudományos gondolkodásban és a bűnmegelőzés gyakorlatában (valamint a Társadalmi Bűnmegelőzési Stratégiában) is elfogadott volt a bűnmegelőzés háromszintű értelmezése, háromlépcsős modellje⁸. A háromlépcsős modellben immanensen benne rejtett a fokozatosság elve, a folyamatszerűség, és nem utolsósorban – mint harmadlagos megelőzés – helyet kapott benne a büntetőjog, illetőleg, annak szervezeti végrehajtójaként, az igazságszolgáltatás. Pusztai László ezt ekképpen fogalmazta meg: „A tercier prevenció elnevezés pedig Kaiser tankönyve szerint »mindenekelőtt a visszaesővé válás büntetőjogi és rendőri megakadályozására« vonatkozik. Minden esetben feltételezi tehát már egy bűncselekmény elkövetését és célja a továbbiak elkövetésének megakadályozása. Eszköztárában előkelő helyet foglal el a **büntetőjogi jogkövetkezmények speciálpreventív hatása**, amely kiegészül a szinte képletes szankcionálással járó informális elintézésről a tettes-áldozat kiegyezésen keresztül a biztonsági őrizetig.”⁹

Abban a kérdésben, hogy az igazságszolgáltatásnak, a büntetőjognak mint eszköznek mennyire van helye a társadalmi bűnmegelőzés rendszerében, illetőleg hogy az igazságszolgáltatásnak milyen mértékben kell prevenció szerepet betölteni, a tudománynak mindig is voltak kérdései, fenntartásai.¹⁰

7 A településbiztonság problémakör megelőzi a gyermek- és ifjúságvédelem témakörét, amiből arra következtethetünk, hogy a szituatív bűnmegelőzés gondolköre – a céloknál hivatkozottak ellenére – előkelőbb helyet foglal el a prevenció skálán, mint a bűnmegelőzés átfogó kezelése.

8 PUSZTAI László (1995): i. m.; BORBÍRÓ Andrea: Társadalmi bűnmegelőzés Magyarországon. In: BORBÍRÓ Andrea – KEREZSI Klára (szerk.): *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve*. I. rész. Budapest: IRM, 2009, 109–137. o.

9 PUSZTAI László (1995): i. m. 37. o.

10 Az igazságszolgáltatás pozíciója a társadalmi bűnmegelőzés egészében mindig is kérdőjelek között szerepelt: „A prevenció koncepció képviselőivel összhangban feltehetjük ugyan, hogy a »más kárán tanul az okos« elve alapján a generálprevenció a bűnözés elleni küzdelem hatékony eszköze, bár a kriminálstatistika egyre növekvő számai nem igazán látszanak alátámasztani ezt a felvetést. A visszaesési statisztikák pedig a speciálprevenció elképzelés hitelét rontják.” Lásd PUSZTAI László (1995): i. m.

Vitathatatlan azonban a büntetőjog prevenciós célzata akkor, ha a fiatalkorúakról van szó. Az igazságszolgáltatás megelőzési feladata itt megkérdőjelezhetetlen, hiszen a fiatalkorúakra nézve a Büntető Törvénykönyv¹¹ maga is a speciális prevenciót jelöli meg a büntetés kizárólagos céljaként. A tartalmi egyezésből szükségszerűen következik a két terület céljaiban rejlő azonosság, a Stratégia szövege azonban a büntetőjogot és a prevenciót textuálisan is összefűzte, hiszen szóhasználatára betűről betűre követi a Btk. idevonatkozó passzusát. „A gyermek- és ifjúságvédelem, a fiatalok nevelése annak érdekében, hogy a társadalom hasznos tagjaivá váljanak, az egész társadalom és az állam egyik legfontosabb és legalapvetőbb feladata és értéke.”¹² Vagyis abban az esetben, ha a fiatalkorúakról van szó, a bűnmegelőzés kérdéseinek értelmezéséhez a büntetőjogi, büntetőeljárás (ad absurdum még a szabálysértési) jogalkotást is át kell tekinteni, nem elegendő a bűnmegelőzési törvényt önmagában értelmezni.

BŰNMEGELŐZÉS: PREVENCIÓS KÉRDÉSEK A FIATALKORÚK BÜNTETŐJOGÁBAN ÉS A BÜNTETŐJOGON KÍVÜL

■ A büntetőjogi és büntetőeljárás törvénykezés, a jogszabályok módosítása az elmúlt években – ha annak speciálprevenciós vonatkozásait vizsgáljuk – ellentmondásos volt. A fiatalkorúak elzárásának lehetősége¹³, a speciális illetékség megszüntetése a fiatalkorúak ügyeiben¹⁴, illetőleg a büntethetőségi korhatár részleges leszállítása¹⁵ – hogy csak a legfontosabb törvénymódosításokat említsem ebben a témakörben – nem koncentráltak a speciális prevenciós célokra.

11 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (továbbiakban: Btk.)

12 Ezzel egyébiránt a jogszabály meg is erősítette elkötelezettségét a kriminálpolitika irányában.

13 2012. évi II. tv. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartás rendszeréről, 9–10. §-ok.

14 1998. évi XIX. tv. a büntetőeljárásról, 448. §

15 Btk. 16. §

A szabálysértési elzárás a 18 év alattiak körében a biztonságérzet/közbiztonság javítását megcélzó jogszabálymódosítás volt, a specializálódás eltörlésével a jogalkotó a bírósági munka hatékonyságát kívánta növelni, míg az életkor leszállítása a generális prevenció üzenetét hordozta. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a gyermekbarát igazságszolgáltatás égisze alatt számos előremutató változás történt, elsősorban azonban az áldozati oldal védelmében.

De mi a helyzet a hatályos bűnmeelőzési stratégiával? Mennyire koncentrál ez a jogszabály a bűnelkövető fiatalokra?

Az új Stratégiában a gyermek- és ifjúságvédelem – a 2003-as törvénnyel egyezően – kérdése prioritásként szerepel. A jogszabályszöveg megjelöli a legfontosabb beavatkozási területeket: a megelőző vagyonvédelem, a hasznos szabadidő eltöltés, a konfliktusok és az erőszak megelőzése, kezelése, a szenvedélybetegségek megelőzése (alkohol-, drogvenció), valamint a média és az internet veszélyei problémaköreiben.

A kérdés azonban az, hogy valóban ezek-e a bűnmeelőzés szempontjából is releváns rizikófaktorok? Feltételezhető-e, hogy a felsoroltak megoldásával a fiatalkori bűnelkövetés ténylegesen csökken?

A KUTATÁSI EREDMÉNYEK

■ A rizikófaktorok, a bűnmeelőzési veszélyzónák feltárása a kriminológiai kutatások feladata. A nemzetközi kutatások az utóbbi években jellemzően longitudinális elemzésekkel tárták fel a fiatal bűnelkövetők életútját, a környezetükben, valamint a személyiségükben rejlő rizikófaktorokat. A vizsgálatokban mód nyílt arra, hogy a kutatók (kvázi) teljes életutakat kísérjenek figyelemmel: egészen kisgyermekkortól (akár 3 éves kortól) a felmérésben érintett felnőtt

koráig.¹⁶ Az ún. statikus modellhez sorolható elméletek abban képviselnek közös álláspontot, hogy szerintük a fiatalkorú bűnelkövetők alapvetően két csoportba sorolhatók: egy részük tartósan a bűnelkövetővé válás útjára lép (life-long persistent – élethosszig tartó bűnelkövetés), míg mások provizórikusan időznek (ún. adolescence limited – serdülőkori bűnelkövetés) a deviáns viselkedés mezsgyéjén. A Moffit¹⁷ és Patterson¹⁸ nevével fémjelzett rizikóvizsgálatok szerint a serdülőkorra korlátozódó deviancia mögött jellemzően a zűrés kortárs csoport, az iskolai kudarcok, illetőleg a felnőtt szerepekhez való nehézkes alkalmazkodás áll; az élethosszig tartó bűnelkövetés háttereként pedig a tartósabb és komolyabb deficitek halmozódása jelenik meg, úgy, mint a nem megfelelő nevelői stílus és a neuropszichológiai deficitek (hiperaktivitás, alacsony önkontroll, alacsony kognitív képességek stb.) tartós együttállása.¹⁹

Az elmúlt évtizedben az Országos Kriminológiai Intézetben négy nagyobb és egy megyei hatósugarú kutatás foglalkozott a vizsgált korosztállyal.²⁰ Idén az Intézet a Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal Szociális- és Gyámhivatalával együttműködve a megyére kiterjedő felmérést készítette a fiatalkorú bűnelkövetők, sza-

16 A vizsgálatok alapján kialakult elméleteket Thornberry öt nagyobb csoportba sorolta, amelyből ehelyütt két modellnek az eredményeire utalok, tekintettel arra, hogy a bio-pszicho-szociológiai, a fejlődési-pszichopatológiai, valamint a szociálpszichológiai modell égisze alá bevont teóriák alapjául javarészt medicínális jellegű kutatások szolgáltattak, így azok nehezen hasonlíthatók össze a magyar kutatási eredményekkel.

17 MOFFITT, Terrie E.: Adolescence-Limited and Life-Course Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy. *Psychological Review*, 100/4 (1993) 674–701. o.

18 PATTERSON, Gerald R. – CAPALDI, Deborah M. – BANK, Lew: An early starter model for predicting delinquency. In: PEPLER, Debra J. – RUBIN, Kenneth H. (szerk.): *The development and treatment of childhood aggression*. Hillsdale: Erlbaum Associates, 1991, 139–168. o.

19 THORNBERRY et al.: Explanations for Offending. In: LOEBER, Rolf – FARRINGTON, David (szerk.): *From Juvenile Delinquency to Adult Crime: Criminal Careers, Justice Policy and Prevention*. Oxford: Oxford University Press, 2012, 51. o.

20 BOLYKY Orsolya – SÁRIK Eszter: A fiatalkorú elkövetők gyermekkorai – az elkövetővé válás előzményei. In: IRK Ferenc (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 42*. Budapest: OKRI, 2005, 327–352. o.; KEREZSI Klára – PARTI Katalin (szerk.): *Látens fiatalkori devianciák. Fiatalkori devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében – „ISRD-2”*. Budapest: ELTE ÁJK–OKRI, 2008.; KEREZSI Klára – KÓ József: *Normasértés vagy jogkövetés. Fiatalkorú fiúk kriminológiai vizsgálata*. Budapest: OKRI–ELTE ÁJK, 2013; TAMÁSI Erzsébet – BOLYKY Orsolya – SÁRIK Eszter: Az emberüléshez vezető út rizikófaktorai fiatalkorúak és fiatal felnőttek körében. In: VÓKÓ György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 51*. Budapest: OKRI, 2014, 130–164. o.

bálysértést megvalósítók körében. Az elemzések közül kettő – az emberöléseket elemző aktavizsgálat, valamint a Hajdú-Bihar megyei vizsgálat – koncentrált célirányosan a kockázati tényezők feltárására, azonban a másik három kutatás is számos információt nyújtott ahhoz, hogy a bűnelkövető fiatalok életében rendszerszerűen és rendszerint megjelenő veszélyhelyzeteket, kritikus gócpontokat lokalizálhassuk. A vizsgálatok módszertana és kutatási kérdései eltérőek voltak, tartalmilag azonban ugyanazokra a problémákra irányították rá a figyelmet.²¹

A latens bűnelkövetéssel foglalkozó, 7., 8. és 9. osztályos tanulók körében végzett nemzetközi kutatás (ISRD-2)²² – Hirschi kötődés-elméletére²³ alapozva – elsősorban a közösségi kötődés és az antiszociális viselkedés közötti összefüggéseket vizsgálta. A felmérést az ún. átlagpopulációban és iskolai körülmények között készítettük, vagyis nem a „klasszikus” bűnelkövető fiatalokat célozta meg. A kutatás megállapította, hogy az általános vagy kisközépiskolás fiataloknak mindössze 19,3%-a volt, akinek az életében nem bukkant fel semmilyen antiszociális magatartás. Ez azt jelenti, hogy az átmenet időszakában – és leggyakrabban átmeneti jelleggel –, a gyerekek döntő többsége (80,7%-a) érintett valamilyen szabályszegő viselkedésben, ide értve a szerhasználatot is.

Kiderült, hogy a drogfogyasztás, illetőleg a kisebb súlyú vagyron elleni bűncselekmények vonatkozásában nagyon erős hatást gyakorolt a problémás baráti társaság. A kortárscsoporttal együtt töltött szabadidő pedig jellemzően struktúrálatlan volt (tévénézés, gépezés, lógás a haverokkal), és gyakori volt a bulizás, sőt az éjszakai kimaradás is, ami nélkülözötte a szülői felügyeletet.

Az azonban már a latenciakutatásból felszínre került, hogy a deviáns magatartások háttereként megjelenő rizikófaktorokban a baráti társaságon és kontrolálatlan szabadidőn kívül szerephez jut az iskola és a család. A drogfogyasztás

21 Bár időrendben a bűnelkövető fiatalok gyermekkorát feltáró vizsgálat volt az első, tartalmilag a latenciakutatás eredményeinek elemzésével célszerű kezdeni a kutatások bemutatását.

22 A vizsgálatba 12–17 éves korig kerültek fiatalok, hiszen az osztálybontás a nemzetközi vizsgálatokhoz igazodott.

23 HIRSCHI, Travis: *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press, 1969

tekintetében szignifikáns összefüggés rajzolódott ki a szülők különélése és a szerhasználat között.²⁴ A vagyon elleni devianciák körében pedig kockázati tényezőnek bizonyult az iskolából való lógás és az évismétlés is.

A Kerezi Klára és Kó József által a fiúk körében készített felmérés adatai szintén alátámasztották a szabadidős tevékenységek releváns voltát. Bebizonyosodott, hogy a tévézés és a kriminalizálódás vagy elkövetői magatartás pozitívan korrelálnak, valamint rizikófaktorként említhetjük a motorozást, a házbuliba járást/diszkózást, illetőleg a zenés szórakozóhelyek látogatását. A kutatás összességében rávilágított arra, hogy az aktívabb életmód, az otthonról távol töltött órák fokozzák a kriminalitást. Az is igazolódott azonban, hogy „a stabil családi háttérrel rendelkező fiatalok szignifikánsan kisebb arányban kerülnek kapcsolatba a kriminalitással. Mind az elkövetők, mind az áldozatok között kisebb arányban fordulnak elő olyan fiatalok, akik mindkét szülővel együtt élnek.”²⁵ Az iskola ehelyütt is markáns tényező, hiszen a kriminalitásban részt vevő fiatalok gyengébben teljesítettek a tanulásban társaiknál.

A Hajdú-Bihar megyei vizsgálatban célirányosan kérdeztünk rá a bűnelkövető és szabálysértést megvalósító fiatalok körében jellemző rizikófaktorokra. A gyermekjóléti szolgálatok által összegyűjtött adatok alapján megállapítható, hogy a szabálysértések és a bűncselekmények vonatkozásában is a legnagyobb kockázatot az iskolából való lógás, a család segélyezett volta, a gyermek magatartászavara, a szülők alacsony iskolázottsága és a kortársak negatív befolyása jelentették. A bűnelkövető gyermekek annyiban különböztek szabálysértő társaiktól, hogy náluk kockázatot jelentett még a dacos/ellenálló magatartás, valamint a zűrös szomszédság és a szegénység is.

Amint továbblépünk a bűncselekményi skálán – vagyis a kiskriminalitásnál és az antiszociális magatartásoknál súlyosabb bűncselekményeket vizsgálunk –, a veszélyeztető tényezők száma és összetétele is megváltozik és nagyobb nyomatékot kapnak a szabadidős programoknál és a deviáns baráti társaság hatásánál az egyéni életút stabil faktorai, mint a család és az iskola. Az OKRI-s vizsgálatok

24 KEREZSI Klára – PARTI Katalin (szerk.) (2008): i. m. 121. o.

25 KEREZSI Klára – KÓ József (2013): i. m. 97. o.

tehát alátámasztották a nemzetközi kutatások eredményeit, hiszen amíg az átmeneti bűnelkövetéshez, az antiszociális viselkedéshez elegendőnek tűnt „a zűrés kortárs csoport, az iskolai kudarcok és a felnőtt szerepekhez való nehézkes alkalmazkodás”; addig a tartós „bűnelkövetői karrier” kialakulásához már a családban és iskolában tartósan detektálható hátrányokkal és azok együttállásával kellett számolni. A börtönben, javítóintézetben lévők és az emberölési cselekményt megvalósító fiatalok körében szignifikánsan nagyobb volt az elvált, különélő szülők aránya, a családi élet változékonysága, a családi és az iskolai támogatás hiánya – ahogyan az iskolarendszerekből történt végleges kiesés is –, mint a latentvizsgálatokban elemzett fiataloknál.

A 2004-es vizsgálat, amelyben 128 fiatalkorú bűnelkövetővel készült interjú Tökölön, a Szőlő utcai Javítóintézetben és a Rákospalotai Javítóintézetben, szomorú képet festett a büntetett tizenévesek családi viszonyairól.²⁶ A mintában szereplők 52,3%-ának váltak el vagy éltek külön a szülei, és a fiatalok 7,8%-a már kisgyermekkorban elveszítette valamelyik felmenőjét. 35,9%-nak volt teljes családja, amit hatványozottan nehezített a szülők folyamatosan változó párkapcsolata, a családok kuszasága: az elvált szülők 73%-ának ugyanis új partnere volt. A család változékonyságát jelezte a 4,5 fős átlagos testvérszám, de előfordult olyan is (5,5%), hogy a fiatalnak 10–14 testvére volt. A családi kapcsolat bizonytalanságának jelzőszáma az is, hogy a mintában szereplők 44,6%-a adott számot mostoha- vagy féltestvéréről. A vizsgálat egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy az összes megkérdezett 33,6%-a egyáltalán nem tartja a kapcsolatot azzal a szülővel, akivel nem él együtt, és aki leggyakrabban az apa.²⁷

Az iskola ebben a körben már „hiányként” volt definiálható. A megkérdezettek közel fele (46%) hagyta abba az iskolát a tanulmányok folytatása alatt úgy, hogy attól kezdve nem jártak iskolába. A lányok 61 és a fiúk 43%-a hagyta abba a tanulást. Megjegyzendő ehelyütt az is, hogy az interjúalanyok között magas volt az évismétlők aránya, és a tanulmányok végleges feladására már nagyon fiatal

.....
26 A börtönben és javítóintézetben megkérdezett fiatalkorú bűnelkövetők döntően erőszakos elemet tartalmazó vágyon elleni vagy nagyobb súlyú vágyon elleni bűncselekmények miatt kerültek elzárásra. A börtönben lévők 4,7%-át emberölés miatt ítélték el. BOLYKY Orsolya – SÁRIK Eszter (2005): i. m. 327. o.

27 Uo.

korban – 14,1% 10–12 éves korban, 18% 13–14 éves korban – sor került. A bűnelkövetők 22%-a volt egy darabig magántanuló, azonban a vizsga letétele rendre elmaradt, így a magántanulói jogviszony csupán az iskolarendszerből történő kiesés utolsó előtti állomásaként volt leírható.²⁸

A 2010-ben megkezdődött aktaelemzésünkben kizárólag a legsúlyosabb életellenes bűncselekmény miatt elítéltek, vagyis emberölő fiatalok (14–17) vagy fiatal felnőttek (18–24) élettörténetét vettük górcső alá a rizikófaktorok szempontjából. A 165 fiatal „gyilkos” családi hátterében, az ún. elsődleges gondviselők személyében ugyanúgy permanens volt a változás, mint a börtönvizsgálatban szereplők körében. Az elkövetőknek mindössze 22,4%-a nőtt fel a saját szüleivel, kétszülős, strukturális szempontból rendezett családban²⁹, 30,9%-a nevelkedett kétféle, 20,6%-a háromféle családban és 6,6%-uk négy vagy még többféle gondviselői közegben. A kutatásból kiderült, hogy az apa a felmérésben szereplők egyharmadának életéből teljes mértékben hiányzott.

A mintában szereplő fiatalok számára az iskola leginkább a kudarcok sorozataként volt leírható. Több mint egyharmad volt az évismétlők aránya (37,7%), akiknek a többsége (66%) 2–3-szor is megbukott, és elenyésző számban tettek közülük sikeres pótvizsgát. Ezek a büntettek általában több tantárgyból kaptak elégtelen osztályzatot, illetve sokszor értékelhetetlennek minősült a teljesítményük. A legnagyobb problémát azonban nem a rossz tanulmányi eredmény, hanem a „lógás”, illetőleg az oktatásból való kimaradás jelentette. Az elkövetőknek csupán ötöde (19,5%) látogatta rendszeresen az iskolát, a többiek (80%!) gyakorlatilag nem jártak iskolába.

28 Uo. 330. o.

29 Jól rávilágít az aktaelemzés relevanciájára az adat, hogy az ENYÜBS-öt alapul véve, a 2005 és 2009 közötti periódusban a fiatalkorú, emberöléssel gyanúsított terheltek 55,7%-a élt mindkét szülőjével. Nem kizárt, hogy a bűncselekmény elkövetésének idején ez valóban így volt, azonban az adatok ellentmondásos volta jól tükrözi azt, hogy a statisztikák mindössze „pillanatkép” rögzítésére, a kutatások pedig dinamikus mérésekre is alkalmasak.

ÖSSZEFOGLALÁS HELYETT

■ A család és iskola kiemelkedő szerepe vitathatatlan a bűnmegelőzésben. A kutatásokból kiderült – ami a kriminálstatisztika számára láthatatlan –, hogy az elsődleges nevelői közeg változékonysága és változatossága a súlyos elkövetők körében általános: a börtönben, javítóintézetben lévők, illetőleg a legsúlyosabb életellenes büntettet megvalósítók családja gyakorlatilag nem nevezhető háttérnek – gyakran nem több egy az anyakönyvi kivonatban vagy lakcímkártyán megjelenő adathalmaznál. Az iskoláról hasonló következtetések vonhatók le, hiszen a vizsgált élettörténetekből rendre egy negatív tanulmányi karrier bontakozott ki, amelyben a sorozatos bukásokat követően az elemzett fiatalokat eltanácsolták a hagyományos tanrendű képzésből, speciális (kiszegítő) iskolába kerültek, majd magántanulónak váltak, végül pedig teljesen kimaradtak a közoktatás rendszeréből – ami egyet jelent a strukturált életvitel és a tanári kontroll megszűnésével.³⁰

Igazságtalanság lenne azonban azt állítani, hogy a hatályos stratégia nem foglalkozik a nevelési színterekkel, vagy hogy nem tartja azokat kiemelkedően fontosnak: „A gyermek- és ifjúságvédelem területén elsődlegesen fontos szerepet játszanak az úgynevezett nevelési színterek, amelyeknek elengedhetetlen szerepe van a fiatalok védelmében, a védelmi mechanizmusaik kialakításában, az erkölcsi normák közvetítésében, az emberré válásban, a jogkövető magatartás kialakításában. Ezek a család, a nevelési-oktatási intézmények és a hasznos szabadidő-eltöltés színterei.”³¹ Azonban úgy tűnik, hogy a hangsúlyok inkább az áldozattá válás megelőzésére kerültek.

.....

30 Ez a folyamat alátámasztja a dinamikus modell által összegzett megállapításokat, ami szerint – a temperamentumban, személyiségben és a korai nevelésben rejlő deficiteken kívül, egyidejűleg azokkal kölcsönhatásban – legfőképpen az vezet az antiszociális magatartásformák tartós fennmaradásához, hogy a fiatal a saját antiszociális viselkedésével a legális intézményrendszerek és a decens barátok protektív hatásától „vágja el magát”. Az érintett fiatalok számára megszűnnek a védőfaktorok; helyettük viszont gyakran bekerül az igazságszolgáltatás rendszerével való korai „megismerkedés”, amely szignifikánsan és döntően befolyásolja a fiatalnak a kriminalitásban történő tartós részvételét. THORBERRY et al. (2012): i. m. 57. o.

31 Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia

A Stratégia hangsúlyozza a család meghatározó voltát, és az iskolának a társadalmi érték közvetítő szerepét szánja. A jogszabály azonban kissé eltakarja azt a tényt, hogy a legnagyobb gondot a szociális problémákból eredő hátrányok, az ennek következményeként (is) széthulló családok, illetőleg azok a gyerekek, fiatalok okozzák, akik a családból hozott deficitek miatt esnek ki a protektív faktorokként tételezhető intézményrendszerből, azaz az iskolából.

Összegezve tehát a bűnmegelőzés dilemmáit a fiatalok tekintetében, visszatérünk az origóhoz: nevezetesen ahhoz, hogy elegendő-e, ha a bűnmegelőzés kizárólag a kriminálpolitikai alrendszer része. Elfogadva a prevenció kriminálpolitikai vonatkozásait, a bűnmegelőzés nem szakadhat el a szélesebb értelemben vett társadalompolitikától. A jó bűnmegelőzés nem mellőzheti a folyamatosság és fokozatosság elveit, és szem előtt kell tartania a kriminológia által felhalmozott ismeretanyagot.

2014-ben is aktuális ugyanis Franz von Liszt sosem múló érvényességű megállapítása – amelyet Pusztai László 1995-ös munkájában is summaként hivatkozott –, hogy „A jó szociálpolitika a legjobb kriminálpolitika”.³²

32 PUSZTAI László (1995): i. m. 57. o.

PUSZTAI LÁSZLÓ PUBLIKÁCIÓINAK BIBLIOGRÁFIÁJA

1968–1996

1. PUSZTAI László: A magnetofon kriminalisztikai alkalmazásáról
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminalisztikai Tanulmányok VI.* Budapest: KJK, 1968, 234–258. o.
2. PUSZTAI László: A helyszíni szemlék előkészítése
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminalisztikai Tanulmányok VII.* Budapest: KJK, 1969, 252–274. o.
3. PUSZTAI László: A szemle helye a bizonyítás tanában
Jogtudományi Közlöny, 1970/7., 346–353. o.
4. PUSZTAI László: A nyomozási verziók
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok IX.* Budapest: KJK, 1972, 205–240. o.
5. PUSZTAI László: A szemle megállapításainak rögzítéséről
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok 11.* Budapest: KJK, 1974, 333–380. o.

6. PUSZTAI László: Szemlebizonyítás középkori perjogunkban
Jogtudományi Közlöny, 1975/5., 271–279. o.
7. PUSZTAI László: A helyszíni szemle végrehajtásának taktikájáról
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 12.* Budapest: KJK, 1975, 239–298. o.
8. PUSZTAI László: *Szemle a büntetőeljárásban*
Budapest: KJK, 1977 546 o.
9. PUSZTAI László: A gazdálkodás menetében elkövetett bűncselekmények bizonyításáról
Magyar Jog, 1977/2., 113–120. o.
10. PUSZTAI László: Az okirati bizonyítás szabályozása a büntetőeljárásban
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 16.* Budapest: KJK, 1979, 359–394. o.
11. PUSZTAI László: Ankét a „Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok”-ról
Magyar Jog, 1979/1., 81–83. o.
12. IRK Ferenc – PUSZTAI László: Günther Kaiser: Kriminologie.
Eine Einführung in die Grundlagen
Jogtudományi Közlöny, 1980/12., 885–890. o.
13. KRISTON László – PUSZTAI László: A röntgenvizsgálatok felhasználási lehetőségei a kriminálisztikai iratvizsgálatban
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 18.* Budapest: KJK, 1981, 409–420. o.
14. PUSZTAI László: A cserbenhagyásos gázolás nyomozásának krimináltechnikai lehetőségei
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 19.* Budapest: KJK, 1982, 344–394. o.
15. ERDEI Árpád – PUSZTAI László: Jogi szakértő a büntetőeljárásban?
Jogtudományi Közlöny, 1982/10., 808–816. o.
16. PUSZTAI László: A szakértői bizonyítás hatósági előkészítése
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 20.* Budapest: KJK, 1983, 292–321. o.
17. PUSZTAI László: Jogászképzés – igazságszolgáltatás – kriminálisztika
Magyar Jog, 1984/7–8., 663–667. o.

18. Erdei Árpád – PUSZTAI László: A szakértői intézményrendszer továbbfejlesztésének néhány kérdéséről
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 22. Budapest: KJK, 1985, 331–366. o.
19. Vass Kálmán – PUSZTAI László – Kriston László: A krimináltechnika a felderítés és a bizonyítás szolgálatában
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 23. Budapest: KJK, 1986, 410–488. o.
20. PUSZTAI László: A büntető eljárás reformja Olaszországban
Magyar Jog, 1986/3., 244–249. o.
21. PUSZTAI László: A szakvélemény és a bizonyítékok szabad mérlegelése
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 24. Budapest: KJK, 1987, 359–390. o.
22. PUSZTAI László: Viski László kriminálisztikai munkásságáról
Jogtudományi Közlöny, 1987/8., 421–427. o.
23. PUSZTAI László: Komputerbűnözés és büntetőjogi reform az NSZK-ban
Magyar Jog, 1987/11., 959–964. o.
24. PUSZTAI László: Számítógép és bűnözés
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 26. Budapest: KJK, 1989, 85–146. o.
25. PUSZTAI László: A szervezett bűnözés néhány kérdése: gondolatok egy terminológiai vitához
Belügyi Szemle, 1989/1., 46–59. o.
26. PUSZTAI László (szerk.): *Az ügyészség helye, szervezete és funkciója egyes polgári demokráciákban*
Budapest: OKKrl, 1990 119 o.
27. PUSZTAI László: *Az ügyészség helye, szervezete és funkciója egyes polgári demokráciákban*
In: PUSZTAI László (szerk.): *Az ügyészség helye, szervezete és funkciója egyes polgári demokráciákban*. Budapest: OKKrl, 1990, 3–113. o.
28. PUSZTAI László: A bűnözés előrejelzése
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 27. Budapest: KJK, 1990, 63–123. o.
29. PUSZTAI László: Freie Beweiswürdigung und das Gutachten
Acta Juridica Academiae Scientiarum Hungaricae: a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Közleményei, 1990/1–2., 3–26. o.

30. PUSZTAI László: A bűnözés néhány új jelenségéről
Ügyészségi Értesítő, 1990/4., 1–4 o.
31. PUSZTAI László: Az új olasz büntető eljárási törvény a hazai kodifikáció nézőpontjából
Magyar Jog, 1991/4., 236–242. o.
32. PUSZTAI László: Elterelés a büntető útról
In: GÖDÖNY József (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 28.* Budapest: BM Kiadó, 1991, 7–40. o.
33. PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 29.*
Budapest: IKVA, 1992
34. PUSZTAI László: Előszó
In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 29.* Budapest: IKVA, 1992, 3–4. o.
35. PUSZTAI László: A modern büntetőeljárási jog kialakulása Magyarországon
In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 29.* Budapest: IKVA, 1992, 5–40. o.
36. PUSZTAI László: Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv 1992
Állam- és Jogtudomány, 1992/1–4., 278–279. o.
37. Kertész Imre – PUSZTAI László: Quo vadis büntetőeljárás?
Jogtudományi Közlöny, 1992/3–4., 172–181. o.
38. PUSZTAI László: Az ügyészség szervezeti reformjához
Magyar Jog, 1992/4., 203–208. o.
39. PUSZTAI László: A bűnözés előrejelzése
In: *Társadalmi beilleszkedési zavarok.* Kézirat. Budapest: 1993, 364 o.
40. BÁRD Károly – PUSZTAI László: *A büntetőeljárás kézikönyve Jogszabályok, bírói és ügyészi gyakorlat*
Budapest: KJK, 1993, 534 o.
41. KERTÉSZ Imre – PUSZTAI László: A komputerbűnözés és az információs technológiával kapcsolatos egyéb bűnözési fajták
Ügyészségi Értesítő, 1993/1., 10–19. o.
42. PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 30.* Budapest: IKVA, 1993

43. PUSZTAI László: Előszó
In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 30.* Budapest: IKVA, 1993, 3–4. o.
44. PUSZTAI László: A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon II. (A szocialista jog)
In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 30.* Budapest: IKVA, 1993, 5–44. o.
45. PUSZTAI László: A bűnözésről, a büntetőpolitikáról és az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet tevékenységéről (interjú)
Rendészeti Szemle, 1993/5., 48–53. o.
46. Kertész Imre – PUSZTAI László: Computer crimes and other crimes against information technology in Hungary
International Review of Penal Law, 64/1–2 (1993) 375–388. o.
47. Kertész Imre – PUSZTAI László: Computer crimes and crimes against information Technology in Hungary
In: Heymanns, Sieber U. (szerk.): *Information Tecnology Crime.* Köln–Berlin–Bonn–München, 1994, 249–261. o.
48. PUSZTAI László: *Gazdasági büntetőjog a változó társadalomban. II. Német–magyar kollokvium.* Budapest: OKRI, 1994 307 o.
49. PUSZTAI László: *A modern büntetőeljárás jog kialakulása Magyarországon*
Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994, 86 o.
50. PUSZTAI László: Zöld utat a drogfogyasztásnak?
Ügyészek Lapja, 1994/4., 35–52. o.
51. PUSZTAI László: Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv 1994
Acta Juridica Hungarica, 1994/1–2., 121–123. o.
52. PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 31.* Budapest: IKVA, 1994
53. PUSZTAI László: Előszó
In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 31.* Budapest: IKVA, 1994, 3–4. o.

54. PUSZTAI László: Bevezető gondolatok a kriminálpolitika aktuális kérdéseire
In: *Kriminológiai Közlemények 52.* Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság, 1995, 118–126. o.
55. PUSZTAI László: Korszerű ügyészség az ezredfordulón
Ügyészek Lapja, 1995/4., 4–21. o.
56. PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 32.* Budapest: IKVA, 1995, 243 o.
57. PUSZTAI László: Előszó
In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 32.* Budapest: IKVA, 1995, 3–4. o.
58. PUSZTAI László: A bűnmegelőzés dilemmája
In: PUSZTAI László (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Évkönyv: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok 32.* Budapest: IKVA, 1995, 5–57. o.
59. PUSZTAI László: Friedrich-Christian Schroeder: Strafrecht
Magyar Jog, 1995/11., 700–702. o.
60. PUSZTAI László: Bűnmegelőzés (Fogalom, cél dimenziók)
In: *Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára.* Acta juridica et politica, Tom, XLVIII., Fas. 1–20.
Szeged: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, 1996, 197–212. o.
61. PUSZTAI László: A gazdasági bűnözés megelőzésének koncepcionális kérdései
Ügyészek Lapja, 1996/3., 23–33. o.
62. PUSZTAI László: A regionális bűnmegelőzés lehetőségei és a Magyarországon alkalmazható megoldások
In: *Kriminológiai Közlemények 53.* Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság, 1996, 30–48. o.

Összeállította: Jónás Irén

SZERZŐK

Barabás A. Tünde

osztályvezető, tudományos főmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

Bárd Károly

egyetemi tanár, Central European University

Bárd Petra

osztályvezető, tudományos főmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

Belovics Ervin

büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes, Legfőbb Ügyészség

Bolyky Orsolya

tudományos munkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

Bory Noémi

ügyész, Legfőbb Ügyészség

Elek Balázs

tanszékvezető, habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Erdei Árpád

professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Fenyvesi Csaba

habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Finszter Géza

egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Györgyi Kálmán

nyugalmazott legfőbb ügyész

Herke Csongor

tanszékvezető egyetemi tanár, dékán-helyettes, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Inzelt Éva

tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Irk Ferenc

tudományos tanácsadó, Országos Kriminológiai Intézet

Kármán Gabriella

tudományos munkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

Kiss Anna

kirendelt legfőbb ügyészségi ügyész, Országos Kriminológiai Intézet

Koósné Mohácsi Barbara

adjunktus, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Korinek László

akadémikus, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Nagy Ferenc

egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Nagy László Tibor

osztályvezető, tudományos főmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

Parti Katalin

osztályvezető-helyettes, tudományos főmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet

Podoletz Léna

tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Polt Péter

legfőbb ügyész, Legfőbb Ügyészség

Sárik Eszter

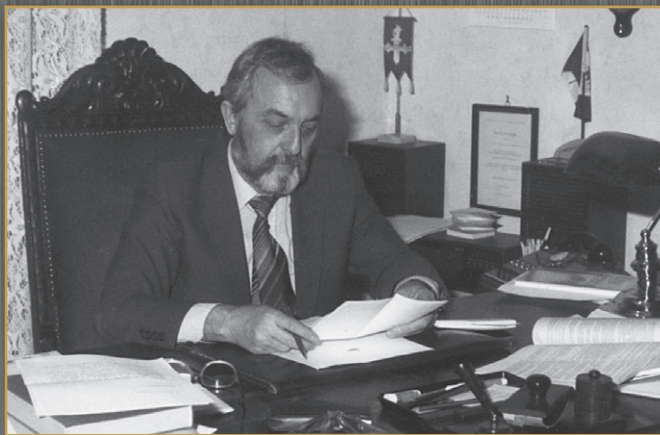
kirendelt ügyész, Országos Kriminológiai Intézet

Tóth Mihály

tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar

Vókó György

igazgató, Országos Kriminológiai Intézet

Pusztai László

A Pusztai László emlékére kiadott kötet a bűnügyi tudományok több ágát is művelő jogtudós személye és tragikusan félbeszakadt tudományos pályája előtti tisztelgés jegyében született. A szerzők olyan, a saját szakmai területükre tartozó munkákat bocsátottak a szerkesztők rendelkezésére, amelyek a pályatársnak dedikált kötetek sajátos illemkódexének megfelelően Pusztai László kutatási területeihez kapcsolódnak. A kötet tanulmányai, azok sokszínűsége, a büntető anyagi és eljárásjogi, kriminológiai és kriminalisztikai diszciplínák képviselőinek írásai bizonyítják, bármilyen tudományterületre is lépett, Pusztai László kivívta kutató- és oktatótársainak, a tudományos élet képviselőinek elismerését.

Erdei Árpád